
Redakcja naukowa
Ryszard Szynowski

Ratownictwo górskie

**Edukacja transgraniczna ratowników
górkich w Polsce i w Słowacji**

Akademia WSB
WSB University

Redakcja naukowa
Ryszard Szynowski

Ratownictwo górskie

Edukacja transgraniczna ratowników górkich w Polsce i w Słowacji

Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB

Dąbrowa Górnicza 2022

Redakcja naukowa
Ryszard Szynowski

*Ratownictwo górskie. Edukacja transgraniczna ratowników
górkich w Polsce i w Słowacji*

Recenzent:
prof. dr hab. inż. **Jarosław Wołejczo**

Tłumaczenie:
Katarzyna Bielik

Egzemplarz bezpłatny

*Wyłączną odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji ponoszą jej autorzy
i nie może być ona utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Unii Europejskiej*

ISBN 978-83-66794-55-9

ISBN (e-book) 978-83-66794-57-3

Wydawca

Akademia WSB
ul. Cieplaka 1c
41-300 Dąbrowa Górnicza
tel. 32 295 93 59
e-mail: wydawnictwo@wsb.edu.pl
www.wsb.edu.pl

© Copyright by Akademia WSB

Kopiowanie w całości lub we fragmentach zabronione

Projekt okładki / DTP publikacji / Korekta tekstu

Patrycja Krzemiń

Zdjęcie na okładkę: <https://pixabay.com/pl/>

Druk

Drukarnia Wydawnictwa Nowiny
ul. Azotowa 21
41-503 Chorzów
www.drukarnia.nowiny.pl

Wstęp	5
ROZDZIAŁ I. Działalność ratownictwa górskiego w Polsce	13
Ryszard Szynowski, Krzysztof Radwan	
<i>Charakterystyka grup ratownictwa górskiego w Polsce</i>	13
<i>Działalność ratownictwa górskiego w świetle aktów normatywnych</i>	18
<i>Współpraca ratownictwa górskiego z jednostkami administracji publicznej</i>	20
<i>Współpraca z podmiotami ratownictwa górskiego z krajów sąsiadujących</i>	22
ROZDZIAŁ II. Personalno-kulturowy model zarządzania bezpieczeństwem w górach	29
Kazimierz Nagody-Mrozowicz, Ryszard Szynowski, Krzysztof Radwan	
<i>Ratownictwo górskie jako zjawisko społeczne w kulturze polskiego pogranicza – ideowe źródła oraz podstawy ratownictwa</i>	29
<i>System zarządzania bezpieczeństwem w górach</i>	36
<i>Korelaty systemu zarządzania bezpieczeństwem</i>	43
<i>System organizacji non-profit ratownictwa górskiego</i>	49
<i>Działalność stowarzyszenia International Commission for Alpine Rescue</i>	50
<i>Cele strategiczne i operacyjne ICAR</i>	51
ROZDZIAŁ III. Determinanty przywództwa i zachowań adiutuistycznych ratowników organizacji ratownictwa górskiego	57
Kazimierz Nagody-Mrozowicz	
<i>Teoretyczne podstawy organizacji ratownictwa górskiego</i>	58
<i>Przywództwo jako proces organizacyjny</i>	61
<i>Kapitał intelektualny organizacji ratownictwa górskiego</i>	63
<i>Uczenie się ról społecznych w organizacji ratownictwa górskiego</i>	66
<i>Celowość zachowań w rolach społecznych ratownictwa górskiego</i>	68

<i>Trójwymiarowe ujęcie kompetencji ratowników górskich</i>	70
<i>Kompetencje goprowca a przystosowanie organizacyjne</i>	74
<i>Osobowość jako system regulujący i integrujący kompetencje goprowskie</i>	75
<i>Metodyka przeprowadzonych badań pierwotnych</i>	77
<i>Grupa badana i przedmiot badań</i>	77
<i>Standaryzowane i normalizowane narzędzia badawcze</i>	78
<i>Wyniki badań własnych</i>	78
<i>Związki współzależności cech w systemie osobowości</i>	91
<i>Wyniki analizy regresji</i>	102
<i>Analiza czynnikowa w agregacji kryteriów osobowościowych selekcji</i>	105
<i>Wyniki badań czynników motywacyjno-poznawczych osobowości</i>	107
<i>Model Pierścieni Selekcyjnych – implementacja w praktyce selekcyjnej goprowców</i>	108
<i>Implikacje dla ratownictwa górskiego</i>	110
<i>Rekomendacje praktyczne dla zarządzania zasobami ludzkimi Pogotowia Górskiego</i>	110
ROZDZIAŁ IV. Historia ratownictwa górskiego w Słowacji	121
<i>Początki ratownictwa górskiego</i>	128
<i>Górska Służba Niskie Tatry – Północ</i>	128
<i>Górska Służba Niskie Tatry – Południe</i>	129
<i>Mała Fatra</i>	129
<i>Region Orawa</i>	130
<i>Słowacki Raj</i>	130
<i>Wielka Fatra</i>	131
<i>Działalność jednostek ochotniczych ratownictwa górskiego</i>	131

ROZDZIAŁ V. Prawne i organizacyjne uwarunkowania ratownictwa górskiego w Słowacji	137
<i>Prawne uwarunkowania Górskiej Służby Ratowniczej</i>	137
<i>Struktura Górskiej Służby Ratowniczej w Słowacji</i>	145
<i>Zapobieganie niebezpieczeństwu lawinowemu</i>	152
<i>Centrum Prewencji Lawinowej</i>	153
<i>Górska Służba Ratownicza w Zintegrowanym Systemie Ratownictwa i systemie obrony cywilnej</i>	159
<i>Zarządzanie i koordynacja działań służb ratowniczych Zintegrowanego Systemu Ratownictwa</i>	166
ROZDZIAŁ VI. Bezpieczeństwo w górach i parkach narodowych w Słowacji	175
<i>Parki narodowe w Słowacji</i>	175
<i>Regulamin zwiedzania parków narodowych</i>	179
<i>Poruszanie się osób w parkach narodowych</i>	180
<i>Poruszanie się osób poza szlakami turystycznymi</i>	181
<i>Oznakowanie szlaków turystycznych</i>	182
<i>Sport w górach</i>	186
<i>Szkolenie ratownicze</i>	201
<i>Zasady bezpieczeństwa w terenach górskich</i>	205

Wstęp

Z roku na rok polskie góry cieszą się coraz większym zainteresowaniem turystów¹. Zainteresowaniu turystyką górską jako coraz bardziej popularną i szeroko dostępną formą aktywności fizycznej nie towarzyszy jednak świadomość, że może nieść ona ze sobą zagrożenia dla życia i zdrowia. Podmioty odpowiedzialne za zapewnienie warunków bezpieczeństwa w górach powinny podejmować niezbędne działania w celu uniknięcia bądź minimalizacji skutków tych zagrożeń.

W Polsce zapewnienie warunków bezpieczeństwa w górach należy do ministra spraw wewnętrznych, organów jednostek samorządu terytorialnego, na terenie których wykonywane jest ratownictwo górskie, dyrekcji parków narodowych i krajobrazowych położonych na obszarze gór, a także do osób fizycznych, osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, a prowadzących w górach zorganizowaną działalność w zakresie sportu, rekreacji lub turystyki.

Mimo że zapewnienie pomocy poszkodowanym w górach jest obowiązkiem państwa, działania te nie są wykonywane przez służby państwowe. Minister spraw wewnętrznych co roku powierza wykonywanie zadań z zakresu ratownictwa górskiego podmiotom niepublicznym, to jest Górskiemu Ochotniczemu Pogotowiu Ratunkowemu (GOPR) i Tatrzańskiemu Ochotniczemu Pogotowiu Ratunkowemu (TOPR). Ze względu na specyfikę ratownictwa górskiego wzrasta potrzeba i konieczność podejmowania wspólnych działań także z podmiotami ratownictwa górskiego z krajów sąsiadujących, np. ze słowackim Pogotowiem Górskim (słow. Horská záchranná služba, HZS), na co wskazuje m.in. raport Najwyższej Izby Kontroli z 2014 roku. Do zadań tych organizacji należy przede wszystkim organizowanie i prowadzenie akcji ratunkowych, ale także prowadzenie działalności informacyjnej związanej z bezpieczeństwem osób przebywających w górach.

¹ Według danych statystycznych Tatry odwiedza coraz więcej turystów: 2015 roku odnotowano 2,5 mln wejść w polskie Tatry, w 2017 roku Tatry odwiedziło ponad 2,8 mln turystów, w 2019 roku niemal 3 mln wejść. <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C516298%2Ctatry-ciesza-sie-coraz-wieksza-popularnoscia-1-mln-700-tys-wejsc-w-wakacje> [dostęp:12.08.2021].

Uwzględniając powyższe aspekty bezpieczeństwa w górach oraz specyfikę działań ratownictwa górskiego, jak również konieczność współpracy ww. organizacji w zapewnieniu bezpieczeństwa w górach, pracownicy naukowcy Katedry Nauk o Bezpieczeństwie Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej wraz z pracownikami naukowymi Wydziału Inżynierii Bezpieczeństwa Uniwersytetu w Żylinie podjęli się realizacji projektu „MREdu: Pogotowie Górskie – edukacja transgraniczna ratowników górskich w Polsce i na Słowacji” dofinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020.

Projekt obejmował realizację dwóch obszarów zadaniowych. Pierwszy to obszar szkolenia służb ratownictwa górskiego, obejmujący następujące działania: polsko-słowackie warsztaty edukacyjne w formule wymiany doświadczeń i dobrych praktyk. Tematyka warsztatów obejmowała ewakuację w trudnych warunkach terenowych oraz akcje poszukiwawcze. Uczestnikami byli: Grupa Beskidzka Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (GOPR), Pogotowie Górskie ze Słowacji, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Uniwersytet Żyliński w Żylinie. Drugi obszar szkolenia obejmował polsko-słowackie warsztaty edukacyjne skierowane do instytucji i organizacji, na terenie których wykonywane jest ratownictwo. Tematyka zawierała współpracę podmiotów realizujących zadania z zakresu ratownictwa górskiego ze służbami państwowymi oraz organizacjami międzynarodowymi działającymi na rzecz bezpieczeństwa, a także z podmiotami wykonującymi ratownictwo górskie, w szczególności z HZS. Uczestnikami byli przedstawiciele: administracji samorządowej z terenów graniczących z Polską i Słowacją, Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej, Uniwersytetu Żylińskiego w Żylinie.

Niniejsze opracowanie jest naukowym ujęciem problematyki ratownictwa górskiego prezentowanym przez pracowników naukowych z Polski oraz pracowników naukowych ze Słowacji. Celem opracowania jest przedstawienie zasad zarządzania podmiotami realizującymi zadania z zakresu ratownictwa górskiego, ich współdziałania ze służbami państwowymi, organizacjami międzynarodowymi działającymi na rzecz bezpieczeństwa, a także z podmiotami wykonującymi ratownictwo górskie, w szczególności z podmiotami ratownictwa górskiego z krajów sąsiadujących. Temat jest istotny, ponieważ organizacje ratownictwa górskiego działające na terenie Polski i Słowacji każdego roku udzielają pomocy setkom turystów oraz współdziałają w prowadzeniu akcji ratowniczych w strefie przygranicznej. Niezależnie, czy zagrożenie zdrowia lub życia jest wynikiem klęski żywiołowej, czy też błędu turysty, ratownicy z takim samym oddaniem i poświęceniem gotowi są – niezależnie od pory dnia, roku oraz warunków pogodowych – ruszyć z pomocą. Ich praca

to ogrom wyrzeczeń. Za ich powodzeniem stoi przede wszystkim doskonała organizacja, a także stała współpraca z organami i jednostkami administracji publicznej oraz organizacjami ratowniczymi z krajów sąsiadujących. Gdyby nie ich zaangażowanie i determinacja, z pewnością nie osiągnęliby poziomu, jaki prezentują obecnie.

Monografia składa się z dwóch części. Część pierwsza została opracowana przez pracowników naukowych Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej oraz przez pracowników naukowych innych ośrodków naukowych, którzy prowadzili szkolenia w wymienionych wcześniej obszarach. W części pierwszej zawarto informacje dotyczące działalności ratownictwa górskiego w Polsce oraz współdziałania z organami i jednostkami administracji publicznej, jak również z podmiotami ratownictwa górskiego z krajów sąsiadujących. Autorzy tej części opracowania zaproponowali także personalno-kulturowy model zarządzania bezpieczeństwem w górach. W dalszej części przedstawiono próbę syntetycznego modelu wielowymiarowych, psychospołecznych uwarunkowań zachowań ratowników górskich w pełnionej przez nich roli społecznej.

Część druga monografii została opracowana przez pracowników naukowych Uniwersytetu Żylińskiego w Żylinie. Przedstawiono historię ratownictwa górskiego w Słowacji, zadania i strukturę Górskiej Służby Ratowniczej w Słowacji oraz jej umiejscowienie w Zintegrowanym Systemie Ratownictwa i systemie obrony cywilnej. W dalszej części pracownicy naukowcy Uniwersytetu Żylińskiego omówili teren działania służby ratowniczej wraz z rodzajami zdarzeń, jakie miały miejsce na tym terenie. Istotną treścią tej części opracowania jest także przedstawienie zasad dotyczących poruszania się turystów w terenach górskich. Przytoczone w pracy publikacje naukowe pozwoliły szczegółowo zapoznać się z działalnością organizacji ratownictwa górskiego, poznać ich specyfikę pracy oraz wyzwania, z którymi muszą się mierzyć. Tak przedstawiona problematyka stanowi całościowe ujęcie tematu bezpieczeństwa w górach, w rejonie granicy polsko-słowackiej.

Ryszard Szynowski

CZĘŚĆ PIERWSZA.

RATOWNICTWO GÓRSKIE W POLSCE

ROZDZIAŁ I

*Działalność ratownictwa
górskiego w Polsce*

CZĘŚĆ PIERWSZA.

RATOWNICTWO GÓRSKIE W POLSCE

ROZDZIAŁ I

Działalność ratownictwa górskiego w Polsce

Ryszard Szynowski

Krzysztof Radwan

Działalność ratownictwa górskiego w Polsce

Charakterystyka grup ratownictwa górskiego w Polsce

Za założycieli Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (TOPR) uznać można Mieczysława Karłowicza oraz Mariusza Zaruskiego. W 1908 roku opracowali oni projekt powołania TOPR. Jednak władze Galicji – obszaru, który w wyniku rozbiorów znalazł się pod rządami Austro-Węgier – zwlekały z zatwierdzeniem statutu TOPR. Dlatego też Mariusz Zaruski opublikował we lwowskiej gazecie „Taternik” odezwę do mieszkańców Zakopanego oraz miłośników Tatr o wsparcie sprawy i składanie datków, które pozwolą zorganizować działalność jednostki. Mariusz Zaruski w swoim apelu planował utworzyć instytucję „na wzór ochotniczych straży ogniowych, pogotowia ratunkowego w miastach, która by w każdej chwili gotowa była nieść pomoc potrzebującym w Tatrach. Doświadczonych taterników i przewodników sumiennych, którzy stanowiąc będą kadry ochotnicze i zobowiążą się na każde wezwanie czynną nieść pomoc w górach, nie zabraknie”².

W dniu 29 października 1909 roku Galicyjskie Namiestnictwo we Lwowie, reskryptem XIII 2135, zatwierdziło statut TOPR. Pierwszymi członkami stowarzyszenia byli działacze grupy Towarzystwa Tatrzańskiego, zwerbowani w 1873 roku wśród miejscowych pasterzy oraz turystów³. W 1927 roku TOPR przyłączono do Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (PTT) na prawach oddzielnej komisji Zarządu Głównego. W czasie II wojny światowej zawieszono działalność TOPR. Jednak w latach 1940-1945 na polecenie okupujących władz niemieckich TOPR wznowiło działalność pod nazwą „Tatra Bergwacht”.

Po zakończeniu wojny granice polski uległy zmianie. Do Polski przyłączono Sudety, natomiast utracono część górskich obszarów w Karpatach Wschodnich. W 1951 roku z inicjatywy Zarządu TOPR oraz Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) rozpoczęto prace nad powołaniem pogotowia górskiego w Sudetach i Beskidach. W 1952 roku

2 B. Kuraś, *Niech to szlak. Kronika śmierci w górach*, Warszawa 2020, s. 94.

3 <https://www.gopr.pl/historia-gopr/sluzba-ratownicza> [dostęp: 01.05.2021] oraz B. Kuraś, *op. cit.*, s. 91-99.

została powołana ogólnopolska organizacja Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (GOPR), a dawny TOPR przemianowano na Grupę Tatrzańską GOPR. 17 kwietnia 1956 roku Zarząd Główny PTTK powołał grupy regionalne:

- Grupę Beskidzką GOPR PTTK – z siedzibą w Bielsku-Białej,
- Grupę Krynicką GOPR PTTK – z siedzibą w Krynicy,
- Grupę Rabczańską GOPR PTTK – z siedzibą w Rabce,
- Grupę Sudecką GOPR PTTK – z siedzibą w Jeleniej Górze,
- Grupę Tatrzańską GOPR PTTK – z siedzibą w Zakopanem.

W 1977 roku GOPR wystąpił ze struktur organizacyjnych PTTK i został zarejestrowany jako samodzielne stowarzyszenie. W 1993 roku Grupa Tatrzańska wyszła ze struktury GOPR i powołano na powrót TOPR. Decyzję tę argumentowano faktem, że TOPR działa w rejonie gór o charakterze alpejskim. Jest to inny charakter niż na obszarach górskich, gdzie działa GOPR⁴.

Rysunek 1. Logo GOPR oraz logo TOPR

Źródło: <http://www.goprjura.pl/media/> oraz <https://tpn.pl/wspieraj/partnerzy/tatrzańskie-ochotnicze-pogotowie-ratunkowe>.

Od 1 kwietnia 2002 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji przejęło od Ministerstwa Edukacji Narodowej nadzór nad służbami ratownictwa górskiego.

Dla ratowników górskich historia powstania ochotniczego pogotowia ratunkowego jest niezwykle istotna. Szczególnie przywiązani są oni do tradycji, które panują w ich hermetycznym środowisku. Jednym ze zwyczajów, który ma miejsce od samego początku istnienia ratownictwa górskiego po dziś dzień, jest uroczyste ślubowanie składane na ręce naczelnika przez wstępujących ratowników. Tekst Przyrzeczenia Ratowniczego opracował w 1909 roku Mariusz Zaruski, uznawany za założyciela TOPR⁵.

⁴ *Ibidem*, s. 7.

⁵ <https://www.gopr.pl/historia-gopr/kalendarium> [dostęp: 01.05.2021] oraz <https://www.gopr.pl/historia-gopr/50-lat-gopr> [dostęp: 01.05.2021].

W Polsce organizacje, które są uprawnione do wykonywania działalności z zakresu ratownictwa górskiego na podstawie przyzwolenia Ministra Spraw Wewnętrznych, wydane go zgodnie z art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich, to:

- Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (GOPR),
- Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (TOPR)⁶.

Obie organizacje zostały powołane w celu udzielania pomocy na terenach górskich oraz niesienia pomocy osobom, których zdrowie i życie jest zagrożone. Szczegółowe zasady działalności zostały opisane w statutach poszczególnych organizacji przyjętych przez Walne Zgromadzenia Członków.

GOPR działa na podstawie Statutu Stowarzyszenia Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego przyjętego Uchwałą nr 1 Nadzwyczajnego Zjazdu Delegatów GOPR z dnia 15 czerwca 2019 roku w Szczyrku⁷. W § 2 Statutu został opisany obszar działalności GOPR. Organizacja działa na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności na obszarze górskim od Karkonoszy, poprzez Jurę Krakowsko-Częstochowską, do Bieszczad, o łącznej powierzchni 20 410 km². Swoje działania może podejmować także poza granicami kraju. GOPR dzieli się na siedem Grup Regionalnych:

- Grupa Beskidzka,
- Grupa Bieszczadzka,
- Grupa Jurajska,
- Grupa Karkonoska,
- Grupa Krynicka,
- Grupa Podhalańska,
- Grupa Wałbrzysko-Kłodzka⁸.

TOPR działa na podstawie statutu zatwierdzonego przez Walne Zgromadzenie z dnia 28 października 2017 roku. Obszar jego działalności to Rzeczpospolita Polska, a w wyjątkowych sytuacjach także obszary innych państw. Działalność ratownicza TOPR skupia

6 <https://www.gov.pl/web/mswia/podmioty-uprawnione-do-wykonywania-zadan-ratownictwa-gorskiego-i-wodnego> [dostęp: 01.05.2021].

7 „Ja niżej podpisany (...) w obecności Naczelnika Straży Ratunkowej (...) oraz świadka (...) dobrowolnie przyrzekam pod słowem honoru, że póki zdrów jestem, na każde wezwanie Naczelnika lub jego Zastępcy – bez względu na porę roku, dnia i stan pogody – stawię się w oznaczonym miejscu i godzinie odpowiednio na wyprawę zaopatrzoną i udam się w góry według marszruty i wskazań Naczelnika lub jego Zastępcy w celu poszukiwań zaginionego i niesienia mu pomocy. Postanowienia statutu Pogotowia i regulaminu dla członków czynnych będę wykonywał ściśle, jak również rozkazy Naczelnika, jego Zastępcy i Kierowników Oddziałów. Obowiązki swe pełnił będę sumiennie i gorliwie, pamiętając, że od mego postępowania zależne być może życie ludzkie. W zupełnej świadomości przyjętych na się trudnych obowiązków i na znak dobrej swej woli powyższe przyrzeczenie przez podanie ręki Naczelnikowi potwierdzam”. <https://www.gopr.pl/gopr/statut-gopr> [dostęp: 01.05.2021] oraz <https://m.podhale24.pl/aktualnosci/arttykul/79198> [dostęp: 01.10.2021].

8 <https://www.gopr.pl/gopr/o-gopr> [dostęp: 01.05.2021].

się na terenie Tatr⁹. W statutach obu organizacji ratowniczych zakresy zadań są podobne. Zarówno GOPR, jak i TOPR za priorytet swojej działalności stawiają organizowanie i prowadzenie ratownictwa górskiego¹⁰.

GOPR i TOPR realizują działania zlecone przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji na podstawie powierzenia realizacji zadań publicznych. Minister finansuje zadania z zakresu ratownictwa górskiego w ramach dotacji celowych przyznawanych z części budżetu państwa. Rząd pokrywa ok. 70% kosztów ratownictwa, a reszta środków pochodzi od sponsorów. TOPR otrzymuje również 15% przychodów z biletów wstępu do Tatrzańskie-go Parku Narodowego (TPN)¹¹. Środki, które pozyskują organizacje, nie są wystarczające na pokrycie ponoszonych wydatków. Po każdej poważniejszej akcji ratunkowej, która zostaje nagłośniona w mediach, pojawiają się głosy, aby wzorem innych państw turyści ponosili koszty takich operacji. Obecnie Polska jest jednym z nielicznych krajów, w którym turyści za działania służb nie muszą płacić. Wszystkie zrealizowane akcje, niezależnie, czy turyści złamali obowiązujące przepisy czy też nie, obciążają budżet państwa. Każdy kraj ma własne regulacje prawne, które definiują funkcjonowanie organizacji ratowniczych, np. na Słowacji za akcje ratunkowe i poszukiwawcze zrealizowane przez Pogotowie Górskie musi zapłacić turysta, jednak może on uniknąć opłaty, jeśli przed wyjściem w góry wykupi ubezpieczenie¹².

Praca w ratownictwie górskim to przede wszystkim wolontariat. W działalność zaangażowani są ratownicy ochotnicy, którzy za swoją pracę nie otrzymują wynagrodzenia. Zgodnie z bieżącymi informacjami pozyskanymi na stronach internetowych:

- w GOPR na dzień 31.12.2020 roku zatrudnionych było 123 ratowników zawodowych oraz 824 ratowników ochotników¹³;
- w TOPR na dzień 1.05.2021 roku zatrudnionych było 41 ratowników zawodowych oraz 102 ratowników ochotników¹⁴.

Ratownicy górcy postrzegani są jako grupa gotowa do wszelkich poświęceń, którzy zdolni są nieść pomoc niezależnie od pory dnia i roku oraz warunków pogodowych. Ich praca uznawana jest za nadzwyczajną, a jej trud nie zniechęca młodych ludzi przed wstąpieniem w ich szeregi. B. Kuraś w swojej książce *Niech to szlak. Kronika śmierci w górach* pisze, że „dziś o służbie w Tatrzańskim Ochotniczym Pogotowiu Ratunkowym marzy prawie każdy młody

9 <http://www.topr.pl/organizacja-topr/statut-topr> [dostęp: 01.05.2021].

10 B. Sabała-Zielińska, *TOPR. Żeby inni mogli przeżyć*, Warszawa 2018, s. 24.

11 *Ibidem*, s. 19-23.

12 *W słowackich górach płatne akcje ratownicze*, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,3410630.html?disableRedirects=true> [dostęp: 01.05.2021].

13 <https://www.gopr.pl/> [dostęp: 01.05.2021].

14 <http://topr.pl/lista/> [dostęp: 01.05.2021].

chłopak w Zakopanem, wielu na Podhalu i sporo pasjonatów gór w całej Polsce. Mówią, że taka praca to prestiż, przygoda życia, że TOPR to kawał historii Podhala i Polski¹⁵.

W *Słowniku języka polskiego PWN* brak jest definicji terminów: „ratownik górski” oraz „ratownictwo górskie”, ustalono za to brzmienie słów „ratownik” oraz „ratownictwo”:

- „Ratownik – człowiek niosący pomoc w nagłych wypadkach; też: członek ekipy przeznaczonej do akcji ratunkowych”;
- „Ratownictwo – 1. ogół środków i metod ratowania życia ludzkiego i niesienia pomocy w warunkach zagrożenia, 2. służby ratunkowe”¹⁶.

Szczegółowe definicje terminów „ratownik górski” oraz „ratownictwo górskie” zawarte zostały w ustawie z dnia 18 sierpnia 2011 roku o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich¹⁷. Zgodnie z treścią wyżej wymienionego aktu normatywnego, przez określenia „ratownik górski” oraz „ratownictwo górskie” rozumie się:

- ratownik górski – „osobę posiadającą uprawnienia ratownicze lub instruktorskie w zakresie ratownictwa górskiego oraz specjalistyczną wiedzę z zakresu technik ratownictwa górskiego i topografii obszaru, na którym działa dany podmiot uprawniony do wykonywania ratownictwa górskiego, i spełniającą wymagania określone w ustawie z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym¹⁸ dla lekarza systemu, pielęgniarki systemu, ratownika medycznego realizujących doskonalenie zawodowe lub ratownika, zatrudnioną lub pełniącą służbę w tym podmiocie lub będącą członkiem tego podmiotu”¹⁹;
- ratownictwo górskie – „organizowanie i udzielanie pomocy osobom, które uległy wypadkowi lub są narażone na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia w górach oraz transportowanie zwłok z gór”²⁰.

15 B. Kuraś, *Niech to szlak. Kronika śmierci w górach*, Warszawa 2020, s. 102.

16 *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/ratownictwo.html> [dostęp: 30.04.2021].

17 Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1084).

18 Dz. U. z 2017 r. poz. 2195, z późn. zm.

19 Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie..., *op. cit.*, art. 2 ust. 9.

20 *Ibidem*, art. 2 ust. 7.

Działalność ratownictwa górskiego w świetle aktów normatywnych

Nadrzędnym aktem normatywnym w zakresie ratownictwa górskiego jest cytowana ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 roku o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich²¹. W ramach ustawy określone zostały m.in. podmioty uprawnione do wykonywania działalności związanej z ratownictwem górskim, w tym ich zakres obowiązków oraz uprawnień, a także zasady finansowania ich działalności.

Zgodnie z treścią dokumentu podmioty zobowiązane do zapewnienia warunków bezpieczeństwa w górach to:

- minister właściwy do spraw wewnętrznych;
- jednostki samorządu terytorialnego, na terenie których wykonywana jest działalność ratownicza;
- dyrekcja parków narodowych i krajobrazowych, które położone są na obszarze gór;
- osoby fizyczne, prawne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, które prowadzą na obszarze górskim zorganizowaną działalność w zakresie turystyki, sportu lub rekreacji.

Minister właściwy do spraw wewnętrznych w drodze decyzji administracyjnej udziela zgody podmiotom na wykonywanie działalności ratownictwa górskiego. Jednostki, które uzyskały taką zgodę, powinny zostać wpisane do rejestru jednostek współpracujących z systemem Państwowe Ratownictwo Medyczne (PRM).

Szczegółowe informacje w zakresie działania PRM zawarte są w ustawie z dnia 8 września 2006 roku o Państwowym Ratownictwie Medycznym²². Art. 1 ustawy określa, iż poprzez System Państwowego Ratownictwa Medycznego należy rozumieć działania państwa zmierzające do zapewnienia pomocy każdej osobie, która znajduje się w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego. Wśród jednostek współpracujących z systemem są wymienione także podmioty uprawnione do wykonywania ratownictwa górskiego na podstawie ustawy o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich.

W ustawie z dnia 18 sierpnia 2011 roku został określony katalog działań ratowniczych podejmowanych w ramach ratownictwa górskiego. Zalicza się do nich następujące działania:

- przyjęcie zgłoszenia o wypadku lub innym zdarzeniu;
- dotarcie na miejsce wypadku z wyposażeniem ratowniczym;

21 T.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1084.

22 T.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 882 z późn. zm.

- udzielenie kwalifikowanej pierwszej pomocy;
- zabezpieczenie i ewakuacja osób przebywających w górach z terenów stanowiących zagrożenie dla życia i zdrowia;
- transport osób, które uległy wypadkowi lub są narażone na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia, do miejsca, gdzie jest możliwe podjęcie medycznych czynności ratunkowych przez jednostki systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne (...), po uprzednim uzgodnieniu miejsca przekazania osoby, której udzielono pomocy w ramach działań ratowniczych, z dyspozytorem jednostki systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne;
- poszukiwanie osób zaginionych w górach;
- transport zwłok z gór²³.

Szczegółowy zakres zadań podmiotów uprawnionych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych do wykonywania ratownictwa górskiego opisany została w art. 7 ustawy. Poza przytoczonymi powyżej działaniami ratowniczymi wymienione zostały jeszcze zadania związane m.in. z:

- organizacją i przeprowadzaniem szkoleń ratowników górskich;
- nadawaniem uprawnień ratowniczych i instruktorskich w zakresie ratownictwa górskiego;
- prowadzeniem rejestru działań ratowniczych, który zawiera informację na temat osób, którym została udzielona pomoc;
- prowadzeniem działań profilaktycznych i edukacyjnych w zakresie bezpieczeństwa w górach;
- poszukiwaniem osób zaginionych w górach;
- transport zwłok z gór;
- działania profilaktyczne i edukacyjne w zakresie bezpieczeństwa w górach.

W ramach ustawy zostały także uregulowane kwestie związane z współdziałaniem ratownictwa górskiego z innymi podmiotami. Zgodnie z art. 8 podmioty uprawnione do wykonywania ratownictwa górskiego współdziałają przy wykonywaniu ratownictwa górskiego, a w czasie prowadzenia działań ratowniczych mogą żądać pomocy od:

- organów administracji rządowej i samorządowej;
- innych jednostek współpracujących z systemem Państwowe Ratownictwo Medyczne;
- jednostek podległych lub nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych i ministra obrony narodowej;
- Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, dyrekcji parków narodowych lub dyrekcji parków krajobrazowych²⁴.

²³ Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. ..., *op. cit.*, art. 6.

²⁴ *Ibidem*, art. 8.

Współpraca ratownictwa górskiego z jednostkami administracji publicznej

Ratownictwo w Polsce jest koncesjonowane. TOPR i GOPR na mocy kontraktu z rządem mogą współpracować jedynie z jednostkami o podobnych podstawach prawnych. W ustawie z dnia 18 sierpnia 2011 roku o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich opisane zostały zasady współdziałania ratownictwa górskiego z innymi podmiotami. GOPR i TOPR w czasie prowadzenia akcji ratunkowej mogą żądać pomocy od innych jednostek powiązanych z systemem Państwowego Ratownictwa Medycznego oraz jednostek podległych ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych i ministrowi obrony narodowej, organów administracji rządowej oraz samorządowej, a także dyrekcji parków narodowych lub krajobrazowych.

W dniu 20 czerwca 2000 roku, w związku z rozwojem współpracy organizacji pozarządowych ze służbami na poziomie lokalnym oraz z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji na poziomie krajowym, zorganizowano spotkanie, w którym uczestniczyli przedstawiciele powiatów oraz instytucji społecznych, w tym przedstawiciele TOPR i GOPR. W wyniku tego spotkania minister spraw wewnętrznych i administracji 4 lipca 2000 roku, zarządzeniem nr 18, powołał Radę ds. Ratownictwa Ochotniczego.

Rada ds. Ratownictwa Ochotniczego miała na celu umożliwienie organizacjom wchodzącym w jej skład wymianę doświadczeń, wiedzy oraz informacji o organizacjach ratownictwa ochotniczego, tworzenie mechanizmu koordynacji działań ratowniczych, a także pozyskiwanie opinii w zakresie rozwiązań legislacyjnych. W skład Rady powołani zostali przedstawiciele takich organizacji, jak: Polski Czerwony Krzyż (PCK), Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (WOPR), Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (TOPR), Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (GOPR), Związek Harcerstwa Polskiego (ZHP), Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (ZHR), Związek Ochotniczych Straży Pożarnych RP (ZOSP RP), Pomoc Maltańska, Auto-Moto-Klub Limanowa, Polska Misja Medyczna (PMM) oraz przedstawiciele Komisji Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego Związku Powiatów Polskich.

W dniu 20 lipca 2016 roku wydano Zarządzenie nr 40 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie powołania Rady do spraw Ratownictwa przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji²⁵. Zgodnie z treścią zarządzenia powołano Radę ds. Ratownictwa, której zadaniem było doradzanie ministrowi spraw wewnętrznych i administracji

²⁵ Zarządzenie Nr 40 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 lipca 2016 r. w sprawie powołania Rady do spraw Ratownictwa przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz. Urz. MSWiA z 2016 r. poz. 47).

w sprawach m.in. z zakresu nadzoru nad ratownictwem górskim. W skład Rady wchodziłi przedstawiciele podmiotów uprawnionych do wykonywania ratownictwa górskiego.

Poza powołaniem przez ministra spraw wewnętrznych i administracji Rady ds. Ratownictwa Ochotniczego oraz Rady ds. Ratownictwa, GOPR oraz TOPR zawarły odrębne porozumienia określające zasady współpracy:

- 12 stycznia 1994 roku GOPR zawarł porozumienie z Komendantem Głównym Państwowej Straży Pożarnej. Porozumienie regulowało kwestię współdziałania podczas akcji ratowniczych prowadzonych technikami alpinistycznymi, realizowania działań w ramach Międzynarodowej Grupy Poszukiwawczo-Ratowniczej INSARAG oraz przeprowadzania wspólnych szkoleń i treningów;
- 21 listopada 2000 roku GOPR zawarł porozumienie ze Strażą Graniczną, którego zakres obejmował podejmowanie wspólnych działań mających na celu organizowanie i likwidowanie zagrożenia dla życia oraz zdrowia osób przebywających w górach;
- 5 lutego 2008 roku GOPR podpisał porozumienie z Policją w zakresie współpracy w realizowanych działaniach mających na celu organizowanie i likwidowanie zagrożenia dla życia oraz zdrowia osób przebywających w górach;
- 17 września 2011 roku GOPR podpisał porozumienie z Lotniczym Pogotowiem Ratunkowym (LPR) w zakresie wykorzystania śmigłowców LPR w akcjach ratowniczych oraz przeprowadzania wspólnych szkoleń, a także wspólnego użytkowania posiadanej sieci łączności radiowej i telefonicznej. Określone zostały przypadki, w których GOPR może wezwać śmigłowiec LPR;
- 12 października 2000 roku TOPR podpisał porozumienie dotyczące współpracy w ramach Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Porozumienie stanowiło o współdziałaniu podczas akcji ratowniczych na terenie Polski z udziałem specjalistycznych grup ratowniczych i zastosowaniem sprzętu, tworzeniu wspólnych zakresów szkoleń w zakresie technik ratowniczych oraz udostępnianiu w razie potrzeby przeprowadzenia akcji ratunkowej lub szkolenia zasobów, które pozostaną w dyspozycji stron;
- 21 października 2000 roku zawarto umowę pomiędzy TOPR a Strażą Graniczną w sprawie współpracy. Dokument określa zasady współdziałania, które obejmują m.in.: udostępnianie środków łączności, transportu i sprzętu technicznego oraz wspólne szkolenia w zakresie zasad niesienia pomocy w górach, technik wspinaczkowych oraz posługiwania się sprzętem ratowniczym²⁶.

²⁶ <https://archiwum.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/1087,Wspolpraca-jednostek-ratowniczych-z-Ministerstwem-Spraw-Wewnetrznych-i-Administr.html> [dostęp: 02.05.2021] oraz Wystąpienie pokontrolne Najwyższa Izba Kontroli, *Zapewnienie bezpieczeństwa turystyki i rekreacji w górach LKR*, Kraków 2013 r., syg. P/13/152, s. 8-10.

W toku kontroli pt. *Zapewnienie warunków bezpieczeństwa turystyki i rekreacji w górach*, przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK) oraz Najwyższy Urząd Kontroli Republiki Słowackiej (NKU SR) w 2014 roku, stwierdzono, iż podmioty wykonujące ratownictwo górskie, tj. GOPR i TOPR, w badanym okresie efektywnie współpracowały w zakresie wzajemnej pomocy w trakcie przeprowadzania akcji ratunkowych z takimi jednostkami, jak: Policja, Państwowa Straż Pożarna, Straż Graniczna, Lotnicze Pogotowie Ratunkowe, z dyrektorami zarządzającymi parkami narodowymi oraz krajobrazowymi²⁷.

Współpraca z podmiotami ratownictwa górskiego z krajów sąsiadujących

GOPR oraz TOPR bardzo często współpracują w zakresie bezpieczeństwa w górach z organizacjami ratownictwa górskiego z innych krajów. Polskie organizacje najczęściej współpracują z Pogotowiem Górskim ze Słowacji (HZS) oraz Służbą Górską Republiki Czeskiej (Horská služba České republiky – HS ČR). W latach 2010-2013 przeprowadzono kilkadziesiąt wspólnych akcji. Współpraca TOPR oraz GOPR z innymi krajami jest bardzo dokładnie określona. Ma to na celu przede wszystkim uregulowanie zasad przeprowadzania oraz rozliczania akcji. Przyjęto zasadę, że działaniami ratowniczymi dowodzi kierownik tej jednostki, na terenie której wydarzyła się interwencja²⁸.

W 2004 roku TOPR i HZS zawarły umowę o współpracy transgranicznej, która szczegółowo reguluje jej zasady. Umowa dotyczy m.in. przeprowadzania akcji ratowniczych, czynności prewencyjnych oraz wspólnych szkoleń i ćwiczeń. W 2005 roku GOPR i HZS podpisały list intencyjny, w którym zadeklarowały pełną współpracę przy akcjach ratunkowych, wsparcie techniczne w razie konieczności, a także wspólne szkolenia i ćwiczenia. W 2010 roku intensywna współpraca pomiędzy TOPR i HZS doprowadziła do powstania projektu System Informacji Geograficznej (ang. GIS). GIS to system, który służy do przetwarzania danych geograficznych za pomocą map 3D²⁹. W 2008 roku GOPR, TOPR, HZS oraz włoska Guardia di Finanza podpisały umowę o współpracy, której celem jest wspólne podnoszenie kwalifikacji poprzez połączone programy szkoleń i ćwiczeń w zakresie turystyki wysokogórskiej i alpinizmu skałkowego. 1 lipca 2013 roku organizacje ratownicze z Polski,

27 Raport wspólny Najwyższej Izby Kontroli i Najwyższego Urzędu Kontroli Republiki Słowackiej, *Zapewnienie warunków bezpieczeństwa turystyki i rekreacji w górach*, 2014 r., s. 21.

28 *Ibidem*, s. 26-27 oraz Raport wspólny Najwyższej Izby Kontroli ..., *op. cit.*, s. 21.

29 <https://www.esri.pl/co-to-jest-gis/> z dnia 03.05.2021 r.

Czech oraz Słowacji podpisały porozumienie o współpracy *Memorandum o wspólnym działaniu*. W ramach tej deklaracji uczestnicy zobowiązali się do poszukiwania możliwości przeprowadzania wspólnych działań ratowniczych oraz do podnoszenia jakości ratownictwa górskiego poprzez połączony system szkoleń³⁰.

W 2014 roku ukazał się wspólny raport Najwyższej Izby Kontroli (NIK) oraz Najwyższego Urzędu Kontroli Republiki Słowackiej (NKU SR) pt. *Zapewnienie warunków bezpieczeństwa turystyki i rekreacji w górach*. Celem kontroli była ocena realizacji zadań przez jednostki odpowiedzialne za zapewnienie warunków bezpieczeństwa w górach, ocena współpracy pomiędzy TOPR, GOPR oraz HZS, ocena obowiązujących w obu krajach przepisów dotyczących wyznaczania i utrzymania szlaków turystycznych, w tym także nadzór nad terenami narciarskimi. Trzydziestodwustronicowy raport zawiera szereg informacji w zakresie organizacji turystyki w obu krajach. W ramach kontroli NIK oraz NKU SR wydały dwie rekomendacje do realizacji. Jedna dotyczyła promowania zasad bezpiecznej turystyki górskiej, natomiast druga była zaleceniem o rozwoju dalszej współpracy w rejonie górskim pomiędzy Polską a Słowacją. Kontrolujący szczególną uwagę zwrócili na fakt, iż obszar górski, mimo że stanowi granicę naszych krajów, to dla turystów jest jednym obszarem Tatr. W zakresie współpracy pomiędzy TOPR, GOPR i HZS nie stwierdzono nieprawidłowości. W opinii kontrolujących zawarte porozumienia oraz umowy pomiędzy krajami dotyczące wzajemnej pomocy przy przeprowadzaniu akcji ratunkowych są poprawnie realizowane oraz pozytywnie oddziałują na skuteczność prowadzonych akcji³¹. Współpraca pomiędzy służbami jest szczególnie widoczna, kiedy analizuje się akcje ratunkowe, które wydarzyły się w górach³².

Międzynarodowy Komitet Ratownictwa Alpejskiego (International Commission for Alpine Rescue – ICAR) to stowarzyszenie zrzeszające 123 organizacje z 41 krajów na całym świecie. Najważniejszym organem organizacyjnym jest Zgromadzenie Delegatów ICAR, w którym organizacje są reprezentowane przez delegatów (w liczbie zależnej od rodzaju członkostwa). Polski wkład w Międzynarodowym Komitecie Ratownictwa Alpejskiego to

30 *Ratownicy górscy Polski, Czech i Słowacji chcą ściślej współpracować*, <https://wiadomosci.onet.pl/krakow/ratownicy-gorscy-polski-czech-i-slowacji-chca-scislej-wspolpracowac/410ts0x> [dostęp: 03.05.2021].

31 Raport wspólny Najwyższej Izby Kontroli ..., *op. cit.*, s. 9.

32 Ratownicy HZS pomagali w wielu akcjach poszukiwawczych i ratowniczych prowadzonych po stronie polskiej. W 2004 roku wsparli ratowników TOPR oraz leśników TPN w poszukiwaniu czterech grotolazów, którzy zostali porwani przez lawinę w górnej części żlebu Małej Świstówki. Podobnie w styczniu 2013 roku lawina w Rysach porwała grupę licealistów, 7 ratowników HZS (z 6 psami) brało udział w akcji ratowniczej. Ratownicy HZS brali także udział w akcji ratowniczej w Jaskini Wielkiej Śnieżnej. Zob. B. Kuraś, *op. cit.*, s. 10-13 oraz <https://rcb.gov.pl/burza-nadgiewontem-sutki-akcja-ratownicza-specyfika-zagrozenia/> [dostęp: 03.05.2021], jak również <https://portaltatranski.pl/aktualnosci/akcja-ratunkowa-w-jaskini-wielkiej-snieznej-aktualna-sytuacja,2495> [dostęp: 03.05.2021]. Zob. także: R. Szynowski, *Pojęcie, istota i zakres współdziałania*, Biuletyn Informacyjny rok XIV 2/52 Towarzystwa Wiedzy Obronnej Zarząd Okręgowy, Bydgoszcz 2009 oraz R. Szynowski (red.), *Współdziałanie sił zbrojnych i instytucji ratowniczych oraz samorządu terytorialnego w sytuacjach kryzysowych*, Goczałkowice 2014.

przynależność służby Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, Tatrzańskie Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego oraz Lotniczego Pogotowia Ratunkowego.

Kongres ICAR to odbywające się co roku międzynarodowe wydarzenie, w trakcie którego uczestnicy dzielą się doświadczeniami oraz innowacjami w zakresie ratownictwa górskiego. W 2019 roku gospodarzem Kongresu ICAR była stolica polskich Tatr – Zakopane.

W skład Międzynarodowego Komitetu Ratownictwa Alpejskiego wchodzi cztery niezależne podkomisje:

- Komisja ds. Ratownictwa Naziemnego,
- Komisja ds. Ratownictwa Lawinowego,
- Komisja Ratownictwa Lotniczego,
- Komisja ds. Medycznego Pogotowia Górskiego.

ICAR wykorzystuje nowe informacje, schematy szkoleniowe i infrastrukturę dla swoich członków. Nacisk kładziony jest na ratownictwo górskie. Można również rozważyć działania powiązane (technologia, pierwsza pomoc). Bezpieczeństwo ratowników górskich jest najważniejszym celem ICAR. Promuje również interakcje z organizacjami bezpieczeństwa, które nie są jej członkami, jest także platformą informacyjną dla swoich członków poprzez promowanie wykorzystania nowoczesnych technologii komunikacyjnych. Współpraca z powiązаныmi podmiotami międzynarodowymi ma również ogromne znaczenie w medycynie alpejskiej. Komitet ten promuje rozwój specjalistycznej medycyny górskiej dla organizacji ratownictwa górskiego. W profilaktyce zapobiegania niebezpiecznym zdarzeniom ważna jest także współpraca z klubami alpejskimi. W 1968 roku GOPR oraz w 1999 roku TOPR zostali przyjęci na członków Międzynarodowej Komisji Ratownictwa Alpejskiego (IKAR-CISA). Organizacja założona w 1948 roku została powołane przede wszystkim do wyznaczania standardów działania w ratownictwie górskim oraz opracowywania zasad współpracy w ramach ratownictwa górskiego. ICAR ma obecnie 123 organizacje członkowskie w 41 krajach na całym świecie³³.

System Ratownictwa Polskiego Czerwonego Krzyża składa się z wyspecjalizowanych grup ratownictwa zlokalizowanych na terenie całego kraju, które współpracują ze służbami państwowymi i innymi organizacjami działającymi na rzecz bezpieczeństwa. Grupy ratownictwa Polskiego Czerwonego Krzyża podejmują akcje ratunkowe w czasie nagłych wypadków, katastrof czy klęsk żywiołowych. Ich zadaniem jest realizowanie kompleksowych działań ratowniczych, do których zalicza się udzielanie kwalifikowanej pierwszej

33 B. Kuraś, *op. cit.*, s. 43-44 oraz <https://www.alpine-rescue.org/xCMS5/WebObjects/nexus5.woa/wa/icar?menuid=1049&rubricid=238&articleid=10984> [dostęp: 03.05.2021].

pomocy oraz medycznych czynności ratunkowych na miejscu katastrofy. W ramach Systemu Ratownictwa PCK powołane zostały trzy rodzaje jednostek ratowniczych:

- Grupy Ratownictwa (GR PCK), która odpowiada za szkolenie i wyposażenie Patroli Ratowniczych działających na terenie katastrofy;
- Grupy Ratownictwa Medycznego (GRM PCK), która organizuje Polowy Punktu Medyczny, gdzie poszkodowani w wyniku katastrofy otrzymują kwalifikowaną pomoc medyczną;
- Grupa Ratownictwa Specjalnego (GRS PCK), która podejmuje działania w zakresie ratownictwa specjalistycznego, np.: ratownictwo nurkowe, wysokościowe³⁴.

W listopadzie 2009 roku powołana została Ciężka Grupa Poszukiwawczo-Ratownicza Państwowej Straży Pożarnej (HUSAR Poland). Certyfikacja została przeprowadzona przez Międzynarodową Grupę Doradczą ds. Poszukiwania i Ratownictwa (INSARAG) działającą w ramach ONZ. Do zadań grupy HUSAR należy prowadzenie działań ratowniczych pod flagą ONZ. Członkowie HUSAR brali udział m.in. w akcjach poszukiwawczych po trzęsieniu ziemi w 2010 roku na Haiti oraz w 2015 roku w Nepalu. W styczniu 1994 roku GOPR zawarł porozumienie z Komendantem Głównym Państwowej Straży Pożarnej w zakresie współdziałania w ramach Międzynarodowej Grupy Poszukiwawczo-Ratowniczej INSARAG³⁵.

Bibliografia

1. <http://topr.pl/lista/>.
2. <http://www.topr.pl/organizacja-topr/statut-topr>.
3. <https://archiwum.mswia.gov.pl/pl/aktualnosci/1087,Wspolpraca-jednostek-ratowniczych-z-Ministerstwem-Spraw-Wewnetrznych-i-Administr.html>.
4. <https://m.podhale24.pl/aktualnosci/arttykul/79198>.
5. <https://pck.pl/bezpieczenstwo/ratownictwo/>.
6. <https://portaltatrzański.pl/aktualnosci/akcja-ratunkowa-w-jaskini-wielkiej-snieznej-aktualna-sytuacja>.
7. <https://ppoz.pl/index.php/ratownictwo-i-ochrona-ludnosci/2042-husar-z-certyfikatem>.
8. <https://rcb.gov.pl/burza-nad-giewontem-skutki-akcja-ratownicza-specyfika-zagrozenia/>.
9. <https://www.alpine-rescue.org/xCMS5/WebObjects/nexus5.woa/wa/icar?menuid=1049&rubricid=238&articleid=10984>.
10. <https://www.esri.pl/co-to-jest-gis/>.

34 <https://pck.pl/bezpieczenstwo/ratownictwo/> [dostęp: 03.05.2021].

35 <https://ppoz.pl/index.php/ratownictwo-i-ochrona-ludnosci/2042-husar-z-certyfikatem> [dostęp: 03.05.2021].

11. <https://www.gopr.pl/>.
12. <https://www.gopr.pl/gopr/o-gopr>.
13. <https://www.gopr.pl/gopr/statut-gopr>.
14. <https://www.gopr.pl/historia-gopr/50-lat-gopr>.
15. <https://www.gopr.pl/historia-gopr/kalendarium>.
16. <https://www.gopr.pl/historia-gopr/sluzba-ratownicza>.
17. <https://www.gov.pl/web/mswia/podmioty-uprawnione-do-wykonywania-zadan-ratownictwa-gorskiego-i-wodnego>.
18. Kuraś B., *Niech to szlak. Kronika śmierci w górach*, Warszawa 2020.
19. Raport wspólny Najwyższej Izby Kontroli i Najwyższego Urzędu Kontroli Republiki Słowackiej, *Zapewnienie warunków bezpieczeństwa turystyki i rekreacji w górach*, 2014.
20. *Ratownicy górscy Polski, Czech i Słowacji chcą ściślej współpracować*, <https://wiadomosci.onet.pl/krakow/ratownicy-gorscy-polski-czech-i-slowacji-chca-scislej-wspolpracowac/410ts0x>.
21. Sabała-Zielińska B., *TOPR. Żeby inni mogli przeżyć*, Warszawa 2018.
22. *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/>.
23. Szynowski R., *Pojęcie, istota i zakres współdziałania*, Biuletyn Informacyjny rok XIV 2/52 Towarzystwa Wiedzy Obronnej Zarząd Okręgowy, Bydgoszcz 2009.
24. Szynowski R. (red.), *Współdziałanie sił zbrojnych i instytucji ratowniczych oraz samorządu terytorialnego w sytuacjach kryzysowych*, Goczałkowice 2014.
25. Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1084).
26. *W słowackich górach płatne akcje ratownicze*, <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,3410630.html?disableRedirects=true>.
27. Wystąpienie pokontrolne Najwyższa Izba Kontroli, *Zapewnienie bezpieczeństwa turystyki i rekreacji w górach LKR*, Kraków 2013 r., sygn. P/13/152.
28. Zarządzenie nr 40 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 lipca 2016 r. w sprawie powołania Rady do spraw Ratownictwa przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz. Urz. MSWiA z 2016 r. poz. 47).

CZĘŚĆ PIERWSZA.
RATOWNICTWO GÓRSKIE W POLSCE

ROZDZIAŁ II

***Personalno-kulturowy model
zarządzania bezpieczeństwem
w górach***

CZĘŚĆ PIERWSZA.

RATOWNICTWO GÓRSKIE W POLSCE

ROZDZIAŁ II

***Personalno-kulturowy model
zarządzania bezpieczeństwem
w górach***

Kazimierz Nagody-Mrozowicz

Ryszard Szynowski

Krzysztof Radwan

Personalno-kulturowy model zarządzania bezpieczeństwem w górach

Ratownictwo górskie jako zjawisko społeczne w kulturze polskiego pogranicza – ideowe źródła oraz podstawy ratownictwa

Zagadnienie zarządzania bezpieczeństwem w górach jest funkcją organizacyjnej sprawności oraz skuteczności Niebieskiego Krzyża w zarządzaniu ochroną życia i zdrowia ratowników górskich oraz w zarządzaniu pomocą dla ofiar wypadków w górach. Nie ulega żadnym chyba wątpliwościom, że od poziomu organizacyjnego GOPR zależą losy zarówno jego członków, jak też, czy zgoła głównie, stan zdrowia jego „potencjalnej klienteli”. Stąd też analizę zarządzania bezpieczeństwem w górach zdecydowano się zacząć właśnie od ukazania jego sytuacji organizacyjnej.

Przedmiotem niniejszych rozważań uczyniono analizę funkcji oraz procesów ujawniających się w grupie, wpływających na środowisko społeczne organizacji GOPR oraz na panujący w nim klimat psychologiczny i społeczny, determinujący sposób pełnienia konkretnych ról społeczno-zawodowych, a tym samym, posługując się językiem psychologii organizacji, realizację procesów działalności w zespołach ludzkich.

Organizacja systemowej działalności prewencyjnej Niebieskiego Krzyża opiera swą strukturę na czterech podsystemach:

- technologicznym (np. techniki ratownicze, sprzęt oraz oprzyrządowanie specjalistyczne, Instrukcja dyżuru, Regulamin Służby Ratowniczej, Statut GOPR);
- społecznym, który tworzą ratownicy (prezentujący swoje zdolności, zachowania, postawy, zainteresowania, wiedzę, motywacje oraz cechy osobowości);
- strukturalnym, obejmującym strukturę władzy i jej delegowanie, ogół stanowisk, funkcji oraz ról społecznych, w obrębie których ujawniają się zachowania organizacyjne;
- środowiska, który dotyczy wewnętrznego oraz zewnętrznego otoczenia organizacji GOPR.

Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe zrzesza siedem grup regionalnych: Beskidzką z siedzibą w Szczyrku, Bieszczadzką z siedzibą w Sanoku, Karkonoską z siedzibą w Jeleniej Górze, Krynicką z siedzibą w Krynicy, Podhalańską z siedzibą w Rabce, Wałbrzysko-Kłodzką z siedzibą w Wałbrzychu i Jurajską z siedzibą w Podlesiach. GOPR posiada siedem stacji centralnych i osiemnaście terenowych. Władzami naczelnymi GOPR są: zjazd delegatów, rada naczelna oraz komisja rewizyjna. Na czele stowarzyszenia stoi rada naczelna GOPR, która kieruje działalnością organizacji poprzez organ wykonawczy stanowiący przez naczelnictwo GOPR. Zadania tego organu obejmują przede wszystkim: koordynowanie i kontrolowanie działalności grup regionalnych GOPR, programowanie oraz nadzorowanie pracy służby górskiej, opracowywanie planów oraz projektów działania organizacji i regulaminów wewnętrznych. Jednostkami podrzędnymi w strukturze organizacyjnej GOPR są grupy regionalne, na czele których stoją: rady grup wraz z naczelnictwami stanowiącymi organ wykonawczy, kierujący bieżącą działalnością grupy regionalnej.

Uprawianie turystyki kwalifikowanej niesie z sobą ryzyko utraty zdrowia, a często również życia, z tego względu ustawodawca zdecydował wprowadzić przepisy prawne regulujące zagadnienia bezpieczeństwa w górach w Polsce. Osoby uprawiające turystykę górską zobligowane są do przestrzegania ustawowo zaleconych zasad, zaś organizator wycieczki powinien wziąć pod uwagę zagadnienia bezpieczeństwa w górach wynikające z przepisów prawnych. Należą do nich m.in.:

- Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich;
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych³⁶;
- Ustawa z dnia 18 stycznia 1996 r. o kulturze fizycznej³⁷;
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty³⁸;
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne³⁹;
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 12 listopada 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu obowiązków i uprawnień specjalistycznych organizacji ratowniczych, warunków ich wykonywania przez inne organizacje ra-

36 Dz. U. z 2001 r. Nr 55, poz. 578.

37 Dz.U. 2001, Nr 81, poz. 889, nr 102 poz. 1115 z późn. zm.

38 Dz.U. 2004 Nr 256 poz. 2572 z późn. zm.

39 Dz.U. z 1997 r. Nr 57 poz. 358.

townicze oraz rodzaju i wysokości świadczeń przysługujących ratownikom górskim i wodnym w związku z udziałem w akcji ratowniczej⁴⁰.

Tatrzańskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (TOPR) – druga na terenie Polski organizacja ratownictwa górskiego – jest stowarzyszeniem posiadającym osobowość prawną, działającym na podstawie statutu zarejestrowanego w Rejestrze Stowarzyszeń Sądu Wojewódzkiego w Nowym Sączu postanowieniem z 13 lipca 1991 roku. Najwyższą władzą stowarzyszenia jest walne zebranie, które wybiera raz na dwa lata zarząd TOPR oraz komisję rewizyjną. Zarząd natomiast powołuje naczelnika, jego zastępcę, szefa wyszkolenia oraz profilaktyka, pełniących w organizacji funkcje kierownicze.

Przeprowadzona analiza materiałów źródłowych nie nasuwa implikacji, jakoby system organizacyjny ratownictwa górskiego zawierał ustalenia formalne, które różnicowałyby zarządzanie bezpieczeństwem w poszczególnych grupach regionalnych GOPR oraz TOPR. Nie ma zatem formalnych powodów, aby dwóch organizacji ratownictwa górskiego nie móc rozpatrywać w ujęciu prawnym sprzed roku 1991 jako faktycznie jednej organizacji ratowniczej – Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego oraz Grupy Tatrzańskiej GOPR.

Służba góraska zawiera w zakresie swoich formalnych uwarunkowań zespół norm, reguł oraz prawideł, określanych przez autorów jako elementy przepisu roli społeczno-zawodowej. Formułują one zasady konkretnego zachowania organizacyjnego, zarówno naczelnictwa, kadry ratowniczej, jak i grona kandydatów na ratowników GOPR. Stanowią one składową kultury organizacyjnej.

Rolę normatywną w stosunku do realizacji celów priorytetowych organizacji, a zarazem także najistotniejszych jej wartości oraz zadań głównych, pełnią Statut GOPR oraz Regulamin Służby Ratowniczej. Pozostałe dokumenty, takie jak: Kodeks pracy, zarządzenia naczelnika GOPR i naczelników grup czy zarządzenia ministerialne mają znaczenie uzupełniające, ponieważ działają periodycznie. W realizacji celów sytuacyjnych, które biorą się z warunków doraźnych oraz specyfiki działalności Niebieskiego Krzyża, pośredniczą zarządzenia szefów sekcji oraz decyzje kierowników wypraw.

Statut GOPR, jak i Regulamin Służby Ratowniczej są podstawowymi formalnymi elementami systemu zarządzania bezpieczeństwem w Pogotowiu Górskim, można też powiedzieć, że stanowią instancję arbitrażową w rozstrzygnięciu o priorytetowych wartościach grupy społecznej, są również sformalizowanym katalizatorem kultury organizacyjnej Niebieskiego Krzyża. Oba te dokumenty *de facto* w systematyczny sposób ujmują całość

40 Dz.U. z 2002 r. Nr 193 poz. 1624.

zjawisk organizacyjnych w GOPR i stanowią formalny pryzmat, poprzez który daje się dostrzec, a następnie ocenić grupowy czy raczej zespołowy oraz indywidualny styl zachowania organizacyjnego ratownika górskiego.

Statut GOPR zawiera postanowienia ogólne dotyczące m.in.: nazwy, terenu działalności, siedziby władz naczelnych, merytorycznego i finansowego podlegania stowarzyszenia. Określa on też w sposób szczegółowy cele działania stowarzyszenia oraz środki, dzięki którym cele statutowe mają zostać osiągnięte. Zgodnie z literą Statutu, celem stowarzyszenia jest: „niesienie pomocy ofiarom wypadków i nagłych zachorowań w górach oraz poszukiwanie osób zaginionych w górach, zapobieganie powstawaniu wypadków i zagrożeń w górach przez prowadzenie szerokiej działalności profilaktycznej oraz współdziałanie w tym zakresie ze wszystkimi zainteresowanymi organizacjami społecznymi i instytucjami, a także ochrona środowiska górskiego”.

Cele GOPR realizowane są m.in. przez:

1. Organizowanie i prowadzenie służby ratowniczej, a w szczególności:
 - zrzeczanie, szkolenie i wychowywanie ratowników górskich w duchu humanizmu, organizowanie i wykonywanie działalności ratowniczej oraz współdziałanie w tym zakresie ze służbą zdrowia;
 - zakładanie i utrzymywanie placówek ratowniczych z pomocą jednostek dysponujących obiektami oraz urządzeniami turystycznymi, a także sportowymi;
 - udzielanie pomocy organom państwowym i służbom publicznym w przypadkach klęsk żywiołowych i katastrof w górach;
 - inicjowanie i prowadzenie studiów nad nowymi formami i kierunkami rozwoju ratownictwa górskiego oraz przyczynami wypadków w górach.
2. Prowadzenie działalności zapobiegawczej, a w szczególności:
 - ogłaszanie w porozumieniu z terenowymi organami administracji państwowej alarmów lawinowych i innych stanów zagrożeń oraz wnioskowanie do właściwych władz o likwidowanie zagrożeń powstałych w górach;
 - współpraca ze środkami masowego przekazu, udzielanie informacji o aktualnych warunkach i stanie bezpieczeństwa w górach;
 - opiniowanie lokalizacji, programów i planów techniczno-użytkowych obiektów oraz urządzeń turystycznych oraz sportowych w górach;
 - opiniowanie prototypów sprzętu i ekwipunku przeznaczonego dla masowego użytku w turystyce górskiej, letniej i zimowej.

Daje się zauważyć w świetle przytoczonych treści statutu, że głównymi elementami systemu zarządzania bezpieczeństwem w służbie górskiej są: zagadnienia prewencji oraz

profilaktyki w zakresie turystyki górskiej, które jako priorytetowy cel działania GOPR stanowią etyczny wkład ratownictwa górskiego w kompleks dóbr cywilizacyjnych, w ogólną kulturę bezpieczeństwa, a w szczególności w ochronę człowieka. Pozornie niematerialna struktura wytworów pogotowia służy społeczeństwu nie tylko jako środowisko promocji racjonalnego wypoczynku w górach, lecz pełni przede wszystkim funkcje górskiego tzw. „ramienia” służby zdrowia, używanego ilekroć zachodzi potrzeba eliminacji zagrożeń i likwidacji traumy.

Regulamin Służby Ratowniczej GOPR⁴¹, skonkretyzowana i rozwinięta forma przepisu roli zalecanej centralnie, nakłada na ratowników szereg obowiązków, którym podlegają zarówno członkowie zwyczajni, jak i kandydaci. Jak piszą A. Fasiński, A. Jonak oraz J. Silberring, Statut GOPR jest: „(...) dokumentem, który zawiera kompleks wytycznych regulujących porządek wewnętrzny, obowiązki GOPR w służbie ratowniczej jako zakładu pracy oraz innych pracowników zatrudnionych w GOPR”. Regulamin określa właściwy tryb postępowania w pełnionej służbie ratowniczej, wprowadza pełną integrację pracowników oraz działaczy społecznych (także ratowników ochotników), zrównuje ich prawa oraz obowiązki dla „dobra turystyki, sportu i wypoczynku w górach”,⁴² reguluje więc formalnie procedury zarządzania bezpieczeństwem w górach.

Do głównych zaleceń regulaminowych należy m.in.:

- czynna współpraca w zakresie zapobiegania i przeciwdziałania wypadkom górskim oraz branie czynnego udziału w wyprawach i akcjach ratowniczych, bez względu na stan pogody, pory roku i doby, zaś w razie obecności w pobliżu wypadku górskiego, zorganizowanie i przeprowadzenie doraźnej akcji ratunkowej. Czynna współpraca powinna uwzględniać polecenia oraz wytyczne naczelnika, względnie własne rozeznanie i inicjatywę ratownika, dostosowywaną czasem do doraźnych sytuacji, nie sposób wszak przewidzieć wszystkich możliwych momentów, form i sposobów działania. Natomiast w odniesieniu do udziału goprowców w akcjach oraz wyprawach ratunkowych należy uwzględnić szczególnie ważne powody, które ewentualnie mogłyby usprawiedliwić odmowę, względnie niemożność udziału ratownika w wyprawie czy akcji;
- w sytuacji wypadku górskiego służyć bezwzględną pomocą, a we wszystkich okolicznościach udzielanie osobom przebywającym w górach rad i pomocy, informowanie i ostrzeganie przed niebezpieczeństwem;

41 Na wniosek Rady Naczelnej GOPR, Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK) – Uchwałą Nr 250/VIII/75 z dnia 9 IX 1975 roku – zatwierdziło Regulamin Służby Ratowniczej GOPR.

42 A. Fasiński, A. Jonak, J. Silberring, *Poradnik Ratownika GOPR*, Warszawa 1983, s. 64.

- pełnienie wyznaczonych dyżurów w miejscu oraz czasie wyznaczonym przez Naczelnika Grupy, względnie jego zastępcę lub kierownika sekcji terenowej, działających z jego upoważnienia;
- ściśle wykonywanie, i dbanie o wykonanie, poleceń wydanych przez Naczelnika lub osoby przez niego upoważnione;
- utrzymywanie w należytym stanie i gotowości sprzętu i ekwipunku własnego oraz powierzonego przez GOPR, jak również sprzętu stanowiącego własność GOPR, który powinien znajdować się w tzw. „pogotowiu wyprawowym”;
- pogłębianie wiedzy zawodowej oraz podejmowanie inicjatywy w kierunku doskonalenia metod zapobiegania wypadkom górskim, prowadzenia akcji ratowniczych oraz usprawnień odnośnie używanego sprzętu; dotyczy to zarówno uczestnictwa w seminariach i kursach organizowanych przez GOPR, jak również przez inne organizacje społeczne oraz samokształcenie;
- współdziałanie w zakresie przestrzegania przepisów o ochronie przyrody;
- noszenie emblematu służbowego GOPR w czasie wypraw ratunkowych oraz dyżurów;
- zapoznanie się i przestrzeganie postanowień Regulaminu GOPR, jak też innych rozporządzeń i przepisów;
- strzeżenie honoru i godności służby ratowniczej.

Z Regulaminu GOPR, a przede wszystkim z roty przyrzeczenia wynika, że ratownicy zobowiązani są pełnić swe obowiązki sumiennie i ofiarnie, przy czym na wszystkich spoczywa obowiązek pracy społecznej w GOPR w wymiarze godzin ustalonym przez naczelnictwa grup regionalnych GOPR w stosunku rocznym⁴³.

W środowisku ratowników górskich istnieje silna więź międzyludzka, a także poczucie odpowiedzialności za prestiż i społeczną ocenę jego działalności. W organizacji ratowniczej GOPR przestrzegane oraz egzekwowane są określone zachowania, prezentowane przez członków służby w zakresie dyżurów, akcji oraz wypraw ratunkowych, a także ich działania poza rolą ratowniczą w Niebieskim Krzyżu.

Ratownik podejmuje służbę dla głównego celu – niesienia pomocy ofiarom wypadków w górach. Celowi temu powinno służyć całe jego postępowanie, zdobywanie wiedzy i umiejętności ratowniczych, a także społeczny udział w życiu swojej organizacji. Ratownik górski podejmuje służbę świadomie oraz dobrowolnie, przyjmując związane z nią style zachowań oraz odpowiednie obowiązki⁴⁴:

⁴³ *Ibidem*, s. 81.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 106.

- ofiarność i zdolność do poświęceń na rzecz zadań służby, w tym przede wszystkim pomoc ofiarom wypadków górskich;
- humanitaryzm i wrażliwość na cierpienia – ochrona życia i zdrowia ofiary;
- zaangażowanie w działalność ratowniczą powinno być rzeczywiste oraz pełne;
- emocjonalny stosunek do służby powinien być autentyczny i poparty etyką;
- odpowiedzialność za losy ofiary wypadku oraz współuczestników wyprawy;
- kierowanie się racjonalizmem i zdrowym rozsądkiem;
- nieprzekraczanie granic dopuszczalnego ryzyka;
- przytomność umysłu, refleks oraz zdolność oceny i przewidywania sytuacji;
- zdecydowanie i umiejętność podejmowania decyzji;
- opanowanie oraz spokój wewnętrzny;
- odporność psychiczna;
- dbałość o własne zdrowie oraz dobrą formę fizyczną;
- umiejętności techniczno-naprawcze;
- pełną i niezbędną wiedzę we wszystkich dziedzinach związanych z ratownictwem: pierwszej pomocy, topografii gór, meteorologii, lawinoznawstwa, technik ratowniczych itp.;
- wyczulenie na wszystko, co dzieje się w jego otoczeniu w górach;
- opiekuńczy stosunek do turystów mniej od niego doświadczonych.

Jak piszą cytowani wcześniej Fasiński, Jonak i Silberring, „(...) współczesne ratownictwo wymaga przedsięwzięć organizacyjnych i współdziałania, dlatego też ratownika górskiego obowiązują ujęte w regulaminach, ale i niepisane wzory zachowań, jak: podporządkowanie oraz posłuszeństwo kierownikowi akcji, koleżeństwo wobec innych członków grupy, wzajemny szacunek i życzliwość w życiu organizacyjnym, odpowiedzialność, rzetelność i prawdomówność w stosunkach przełożony – podwładny”⁴⁵.

Niezwykle istotne dla żywotności Pogotowia Górskiego i jego skutecznego działania jest społeczne uznanie, jakim „(...) organizacja nasza się cieszy”⁴⁶. Z tego wynikają fakty regulaminowe, a wśród nich: a) szacunek dla sztandaru, odznaki i ubioru służbowego, b) poszanowanie wspólnego i osobistego ekwipunku i sprzętu, dbałość o majątek organizacji, c) zachowania wzbudzające zaufanie i szacunek dla każdego ratownika indywidualnie oraz do GOPR jako zakładu pracy.

Jeżeli przyjmiemy, że ludzie wykonujący ten sam zawód, odgrywający tożsamą rolę społeczną, wykonujący tę samą pracę czy działający w tej samej dziedzinie życia społecznego

⁴⁵ *Ibidem*, s. 113

⁴⁶ A. Jonak (red.), *Na każde wezwanie. Pięćdziesiąt lat działalności Górskiego Ochotniczego Pogotowia Górskiego*, Zakopane 2002, s. 14.

współtworzą określone środowisko, będziemy mogli mówić o przystosowaniu ogólnych wymogów moralnych do praktyki danego środowiska. Z drugiej zaś strony sfera moralności danego środowiska jest elementem ogólnego porządku moralnego społeczeństwa, nie można wszakże mówić o odrębnych normach etycznych obowiązujących w danym środowisku, a odrębnych w społeczeństwie.

Etyka środowiskowa tym różni się od etyki ogólnej, że akcentuje poszczególne zasady moralne w zróżnicowanym stopniu w poszczególnych środowiskach. Uwydatnianie jednych zasad etycznych kosztem innych decyduje o określonych cechach danego środowiska, a zależne jest od normatywnych wartości immanentnie uznawanych za podstawowe w fenomenologicznej woli jednostki. W tym zakresie możemy mówić nie tylko o zarządzaniu bezpieczeństwem w GOPR, ale także o swoistej kulturze organizacyjnej, która kształtuje się w jego środowisku społecznym. Wspomaga ona i stymuluje proces zarządzania bezpieczeństwem w górach, ponieważ zasadza się na szczególnie cenionych cechach etycznych: ofiarności, humanitaryzmie oraz rozsądnej odwadze, apologizowanych, lecz co ważne realnie personifikowanych. Z całą pewnością mamy tu do czynienia z progresywnym zjawiskiem kultury bezpieczeństwa.

System zarządzania bezpieczeństwem w górach

Zarządzanie bezpieczeństwem w górach jest zintegrowanym systemem kierowania Pogotowiem Górskim jako stowarzyszeniem tworzącym i uznającym specyficzną kulturę organizacyjną z jej aksjonormatywnym systemem kultury bezpieczeństwa, którego emanacja wyrażana zostaje poprzez istnienie specjalnych funkcji oraz oddziaływań organizacyjnych i społecznych. W kontekście systemowego, zintegrowanego oraz regulacyjnego rozumienia zarządzania organizacją ratowniczą, zarządzanie bezpieczeństwem w górach należy rozumieć jako egzemplifikację dwóch równoważnych jego symptomatów: zarządzania bezpieczeństwem w układzie (systemie) społeczno-technicznym Pogotowia Górskiego oraz zarządzania bezpieczeństwem w turystyce górskiej.

O ile pierwsza z wymienionych sfer działalności odnosi się do formalnych, wyspecjalizowanych struktur oraz wystandaryzowanych funkcji organizacyjnych, o tyle zarządzanie turystyką górską, a w szczególności zaś jej kwalifikowanymi sferami, wydaje się zjawiskiem, które jak dotąd wymyka się zinstytucjonalizowanej, sformalizowanej, racjonalnej kontroli oraz usystematyzowanemu zarządzaniu. Co prawda istniały i nadal istnieją organizacje,

które w wąskim zakresie partycypują w zagadnieniach szeroko pojętej turystyki górskiej, by wymienić w tym miejscu np. PTTK czy Polskie Towarzystwo Tatrzańskie (PTT), przy czym istota ich działalności ukierunkowana jest na promocję i popularyzację turystyki górskiej, a nie na zarządzanie bezpieczeństwem w górach. Tę funkcję w naturalny, choć niewystarczająco jasno wysłowny sposób, przejmują powoli GOPR. Zarządzanie w tej wersji jest unaoczniane w jego działalności organizacyjnej, interwencyjnej, szkoleniowej, profilaktycznej oraz prewencyjnej. Dlatego też rozważając problem zarządzania bezpieczeństwem w górach, rozpatrujemy je z perspektywy funkcjonowania GOPR – organizacji, która w realny sposób reguluje jego poziom, przeciwdziałając zagrożeniom górskim oraz likwidując ich skutki. Kontekstem dlań staje się rozważenie zagadnień organizacyjnych, przede wszystkim zaś struktury aksjonormatywnej, zasobów prakseologicznych i technologii, a także tego, co stanowi główny aspekt podjętych proponowanych rozwiązań systemowych, a mianowicie potencjału społecznego Służby Górskiej. Ze względu na aplikacyjny charakter podjętych rozważań uczyniono to w sposób uproszczony, sygnalizując jedynie niektóre kwestie, innym zaś poświęcając trochę więcej uwagi.

Zarządzanie bezpieczeństwem w układzie społeczno-technicznym GOPR jest funkcją, którą realizuje organizacja jako przedsiębiorstwo działające na rzecz zapewnienia swoim pracownikom bezpiecznych oraz higienicznych warunków pracy, dzięki czemu mogą oni w skuteczny sposób realizować strategiczne cele organizacji – nieść pomoc ludziom w górach. Ów układ staje się równocześnie podstawą dla propozycji modelowych. Występują tu zjawiska i procesy typowe dla organizacji formalnych.

Zarządzanie bezpieczeństwem w turystyce górskiej stanowi natomiast planowanie, kierowanie, programowanie, kontrolowanie oraz tworzenie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa w górach dla rozwoju turystyki: pieszej, narciarskiej, taternictwa, wspinaczki skałkowej oraz jaskiniowej i ich rekreacyjnych form, co ogólnie oznacza profilaktykę, prewencję oraz likwidację zagrożeń życia lub zdrowia, a także skutków społecznych traumatycznych wydarzeń w górach. W odróżnieniu od ujęcia strukturalnego i jego funkcji kierowniczych, ten aspekt pozostaje tematem *terra ignota* oraz wymaga bardziej wnikliwych analiz.

Istnieje silna współzależność między wzmiankowanymi zakresami systemu ratownictwa górskiego, co oznacza, że poziom zarządzania bezpieczeństwem wewnątrz organizacji, system norm, reguł, kształt procedur, charakterystyka zwyczajów determinują wartość udzielanej pomocy ratowniczej. Owa korelacja jest funkcją wykładniczą, bo wzrostowi kultury bezpieczeństwa towarzyszy eskalacja efektywności interwencyjnej GOPR. Elementarne znaczenie w tym procesie posiadają zasoby ludzkie jako główny podmiot zarządzania.

Ratownicy i ich postawy, przekonania, umiejętności, predyspozycje, sprawność psychomotoryczna są dla GOPR potencjałem organizacyjnym, który warunkuje poziom zarówno akcydentalnych, indywidualnych zachowań organizacyjnych, jak też zakres egzystencji Pogotowia Górskiego jako zintegrowanego systemu społeczno-technicznego.

Zdaniem Tadeusza Rottera: „(...) generalnym celem służby ratowniczej jest zabezpieczenie życia i zdrowia ludzi, którzy znaleźli się w sytuacjach zagrożenia, a także zabezpieczenie dóbr materialnych, które w takiej sytuacji również mogą się znaleźć”⁴⁷, wyjaśniając równocześnie rolę człowieka w tym procesie: „(...) dlatego służba ratownicza powinna dysponować odpowiednio przeszkolonym personelem i odpowiednim wyposażeniem”⁴⁸.

To, w jaki sposób postępują pracownicy, zależy od wielu czynników. Ryszard Studenski słusznie zauważa, że: „(...) od posiadanych przezeń cech podmiotowych (tj. psychofizycznych, osobowościowych, przyp. aut.), głównie od ich kwalifikacji, doświadczenia zawodowego, społecznie uwarunkowanych i akceptowanych wzorców zachowania, zwłaszcza w sytuacji ryzyka, a przede wszystkim od wagi przywiązywanej do problematyki bezpieczeństwa przez kierownictwo zakładu pracy”⁴⁹. Z tego względu analizę systemu zarządzania bezpieczeństwem poszerzono o pryzmat uwarunkowań osobowościowych, które kształtują zachowania organizacyjne ratowników górskich.

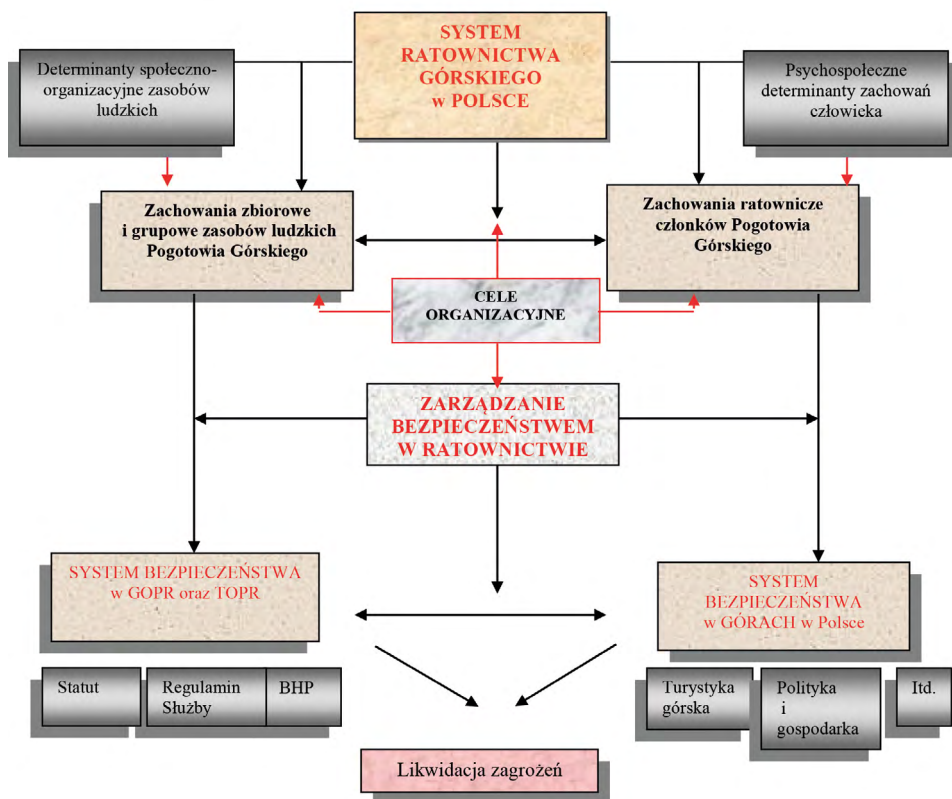
Kiedy mówi się o zarządzaniu bezpieczeństwem w górach, ma się na myśli nie tylko stan bezpieczeństwa i higieny pracy (bhp) w Pogotowiu Górskim, skuteczność oraz sprawność prowadzenia przezeń działalności prewencyjno-likwidacyjnej, a więc nie tylko elementy zmaterializowanej struktury aksjonormatywnej kultury bezpieczeństwa GOPR, ale również poziom efektywności zachowań organizacyjnych ratowników górskich, co uzależniamy od walorów organizacyjnych Pogotowia Górskiego oraz od jego zasobów osobowościowych. Tematyka ta należy do bardziej obszernej teoretycznie kwestii zachowań organizacyjnych w ogóle, co z racji podjętej analizy nie mieści się niestety w obszarze problemowym, który zakrojono w niniejszym rozdziale.

47 T. Rotter, *Psychologia likwidacji wypadków drogowych*, Kraków 2001, s. 63.

48 *Ibidem*, s. 64.

49 R. Studenski, *Organizacja bezpiecznej pracy w przedsiębiorstwie*, Gliwice 1996, s. 15.

Schemat 1. Model koincydentalnych wymiarów systemu ratownictwa górskiego w Polsce

Źródło: opracowanie własne autorów.

Organizacja Pogotowia Górskiego w najogólniejszym ujęciu daje się opisać jako zbiorowość społeczną, którą znamionuje szereg cech, a wśród nich: swoisty cel i misja, relatywne wyodrębnienie z otoczenia, przewaga formalnie uporządkowanych stosunków wewnętrznych, realizacja zamierzeń oraz stabilizacja równowagi wewnętrznej poprzez stosowanie środków społecznej regulacji zachowań jej uczestników. Ujęcie socjologiczne definiuje organizację poprzez pryzmat jej funkcji jako zbiorowości społecznej, pomijając w znacznym stopniu psychiczne uwarunkowania pełniących w jej obrębie ról społecznych oraz proces zarządzania w organizacji, a to w świetle zagadnień badawczych prezentowanej pracy uniemożliwia przyjęcie tego podejścia za całkowicie wystarczające. Uzupełnieniem paradygmatu socjologii organizacji wydaje się powszechnie szanowane ujęcie organizacji jako systemu społeczno-technologicznego, w którym koegzystują czynniki humanistyczno-materialistyczne, ludzie i cele oraz struktura i zasoby materialne.

W ujęciu teorii zarządzania pojęcie organizacji skupione jest na tym, że grupa ludzi, współpracując ze sobą w uporządkowany i skoordynowany sposób w drodze racjonalizacji wspólnych działań, osiąga pewien zestaw celów. Organizacja w tym ujęciu nastawiona jest głównie na czerpanie podstawowych rodzajów nakładów czy zasobów ze swojego otoczenia. Jest systemem, w którym współistnieją oraz współdziałają układy złożone z zasobów ludzkich, wyposażenia technicznego, norm oraz reguł postępowania, a także technologii określających oraz ukierunkowujących metodykę realizacji założonych celów organizacyjnych. Podstawę tego procesu stanowi zarządzanie.

Najbardziej ogólnym celem wszelkich organizacji jest ich przetrwanie oraz rozwój, zaś warunkiem koniecznym, choć niewystarczającym utrzymania jej ciągłości jest to, aby organizacja była zdolna do formułowania celów oraz powodowania ich realizacji. Jest rzeczą oczywistą, że kluczową rolę w tym procesie odgrywa system bezpiecznego zarządzania.

Można przyjąć, że zarządzanie jest zestawem działań skierowanych na zasoby organizacji i wykonywanych przez jej członków z zamiarem osiągnięcia celów organizacji w sposób sprawny oraz skuteczny. Szczególnie wymownego znaczenia nabiera ostatni człon jego definicji. Wynika z niego bowiem, że podstawowym celem zarządzania jest spowodowanie sprawnego i skutecznego osiągnięcia wartości organizacyjnych. W tym przypadku priorytetową normą stają się zachowania bezpieczne, reprezentowane unikaniem ryzyka, zaś pryncypium organizacyjnym wydaje się bezpieczeństwo życia i zdrowia. Przykładowo niska liczba wypadków wśród ratowników górskich, przy relatywnie wysokiej wypadkowości wśród osób podejmujących aktywność psychofizyczną w górach (turyści, taternicy, grotolazi), wskazuje, że sprawność organizacji Niebieskiego Krzyża jest w tym zakresie bardzo wysoka. Przykładem zaś wysokiej skuteczności, obliczając z dużym uproszczeniem, może być natomiast funkcja ogólnej liczby wypraw ratunkowych Pogotowia Górskiego oraz całkowitej liczby wypadków w górach. Wskaźnik efektywności jest tutaj więcej niż zadowalający.

Jeśli więc chciałoby się rozpatrywać działalność Służby Górskiej w kategoriach sukcesu, należy pamiętać, że jego miarą jest powodzenie w zdobywaniu wartości cenionych przez organizację i przysługuje on jedynie tym z nich, które są w zarządzaniu bardzo sprawne, jak też wyjątkowo skuteczne. Osiągnięcie celów organizacji jest jednak kombinacją działania wielu czynników, które należą do grona elementów strukturalnych organizacji, a których harmonia determinuje poziom powodzenia w zarządzaniu, a tym samym w realizacji celów organizacyjnych.

Zarządzanie bezpieczeństwem jest działalnością, która wykorzystuje doświadczenia oraz wiedzę z szerokiego spektrum dziedzin⁵⁰, w ogólnym znaczeniu obejmuje ono ocenianie stanu bezpieczeństwa, formułowanie programów redukcji wypadkowości oraz zachorowalności, stymulowanie, śledzenie i korygowanie celów założonych w sformułowanych programach.

Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto węższe znaczenie teorii zarządzania bezpieczeństwem, które obejmuje analizowanie jedynie wybranych elementów składowych systemu bezpieczeństwa wpływających na wielkość ryzyka utraty zdrowia i życia ratowników, a tym samym pośrednio również ratowanych.

Jedną z podstawowych właściwości zarządzania bezpieczeństwem jest to, że ujmuje ono organizację jako tzw. układ społeczno-techniczny, w którym dominującą rolę odgrywa człowiek jako twórca owego układu, a współtworzą go oprócz niego: cele, zadania, środowisko pracy, wyposażenie techniczne i stosowane technologie.

Obecny model profilaktyki koncentruje się nie tylko na transformowaniu środowiska oraz techniki, lecz skupia uwagę na motywacji w podejmowaniu niebezpiecznych zachowań przez pracowników. R. Studenski pisze, iż wynika z tego, że: „(...) zaczęto zakład pracy ujmować jako wieloelementową całość tworzącą system, a wypadki i katastrofy jako wynik jego niesprawnego funkcjonowania”⁵¹. Zgodnie z tym założeniem wypadki zdarzają się dlatego, że organizacja sama staje się ich inicjatorem albo też nie jest ona w stanie zapobiegać ich występowaniu. Systemowa koncepcja przyczynowości wypadkowej wpłynęła na przyjęcie w zakresie profilaktyki działań zwiększających identyfikację zagrożeń oraz redukcję ryzyka utraty życia lub zdrowia.

Podmiotowy charakter systemów społeczno-technicznych tworzonych przez człowieka i ukierunkowanych na chronienie jego życia powoduje, że poprzez osiągnięcia nauki, dalej akceptację społeczną, a w końcu poprzez jednostkową internalizację bezpieczeństwo pracy wchodzi w zakres kultury bezpieczeństwa. Proces społecznego uświadamiania potrzeby systemowej ochrony pracy doskonale obrazuje wypowiedź Studenskiego, iż: „(...) świadomość o ludzkim pośrednictwie podczas powstawania wypadków i katastrof, a głównie w następstwie poszukiwania sposobów redukcji udziału czynnika ludzkiego w powodowaniu wypadków, zakres wiedzy mającej zastosowanie w organizacji bezpieczeństwa znacznie się rozszerzył. Wiedza ta uzyskuje obecnie status samodzielnej dyscypliny nazywanej w literaturze przedmiotu zarządzaniem bezpieczeństwem”⁵².

50 R. Studenski, *op. cit.*

51 *Ibidem*, s. 13.

52 *Ibidem*, s. 129.

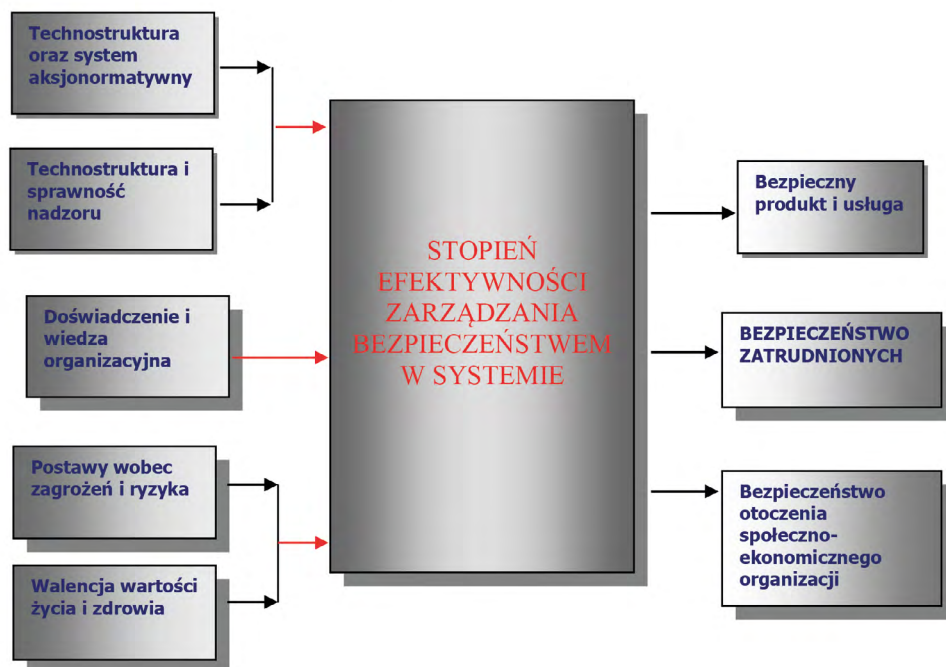
Warto nadmienić, że istotną rolę w zarządzaniu bezpieczeństwem odgrywa wartość, jaką przypisuje się w układach społeczno-technicznych znaczeniu redukcji ryzyka, wypadkowości oraz zachorowalności zawodowej. Jest ona ukształtowana poprzez: poziom stanu wiedzy uczestników organizacji o zagrożeniach, jak i o możliwościach przeciwdziałania występowaniu ich skutków oraz przez poziom wartości przypisywanej w organizacji życiu i zdrowiu. Od tego właśnie zależy poziom nakładów oraz polityka przedsiębiorstwa, których celem stają się: projektowanie oraz wdrażanie systemów bezpieczeństwa, stosowane technologie oraz procedury kontrolno-pomiarowe.

Należy podkreślić, że poziom wypadkowości oraz zachorowalności zawodowej w układach społeczno-technicznych można ujmować jako funkcję trzech grup zmiennych niezależnych, a mianowicie: regulacji formalnoprawnej, określającej standardy bezpieczeństwa oraz obowiązujące procedury kontroli, elementów kultury bezpieczeństwa (cenione, uznawane wartości, w szczególności zdrowia oraz życia, postawy wobec ryzyka, uznawane wzorce zachowań), a także wiedzy z tego zakresu.

Pojęcie bezpieczeństwa można zdefiniować za pomocą zbioru funkcji oraz cech, jakie pełni ono w rzeczywistości społecznej. Podczas ich opisu odnosić będziemy się do przykładowych zadań oraz celów Służby Górskiej. A oto one:

1. Tworzenie produktów niezagrażających życiu i zdrowiu: promocja bezpiecznej turystyki górskiej, profilaktyka oraz prewencja. Jednym z bezpiecznych produktów Pogotowia Górskiego jest informacja o zagrożeniu lawinowym, zasypnym szlaku, przykładem innego pierwsza pomoc na trasie przy kolejkowej.
2. Zapewnianie niezagrażających warunków uczestnikom systemu: szkolenia, kursy, sympozja o tematyce ratownictwa górskiego, ale też tworzenie regulaminów, instrukcji, przepisów wewnętrznych, procedur, podejmowanie uchwał czy zarządzeń (np. Instrukcja Dyżuru).
3. Niedopuszczanie do powstania wskutek działalności systemu niepożądanych zmian w jego otoczeniu przyrodniczym: regulaminowa ochrona środowiska górskiego, współpraca z dyrekcjami parków narodowych.

Schemat 2. Determinanty bezpieczeństwa funkcjonowania systemów społeczno-technicznych

Źródło: R. Studenski, *Szacowanie i ograniczanie ryzyka*, „Atest – Ochrona Pracy” 1994, s. 38.

4. Niestwarzanie zagrożeń dla bezpieczeństwa i zdrowia ludności mieszkającej w otoczeniu systemu, np. współpraca GOPR z samorządem lokalnym, ze Służbą Leśną, Strażą Graniczną w zakresie pomocy podczas wieloosobowych wypraw ratunkowo-poszukiwawczych, zatrudnianie w GOPR pracowników okresowych rekrutujących się z ludności tubylczej itp. Zastosowanie zarządzania bezpieczeństwem przynosi wymierną i znaczącą redukcję wypadkowości.

Korelaty systemu zarządzania bezpieczeństwem

W każdej organizacji występują zagrożenia wynikające z trzech źródeł: a) lokalizacji zakładu w terenie, b) stosowanych procesów technologicznych, rodzaju realizowanych zadań oraz wykorzystywanych środków technicznych, c) poziomu kultury technicznej zatrudnionych, a także uznawanych przezeń wzorców postępowania w sytuacji ryzyka jako składowej kultury bezpieczeństwa.

Działanie powyższych zmiennych niezależnych należy objąć kontrolą, która powinna zawierać: a) identyfikację ogółu występujących w przedsiębiorstwie zagrożeń oraz oszacowanie ryzyka utraty życia lub zdrowia powodowanego przez owe zagrożenia, b) określenie metod redukcji ryzyka i procedur utrzymywania każdego zagrożenia w stanie kontrolowanym, c) ustalenie struktury systemu kontroli zagrożeń, wyznaczenie osób ponoszących odpowiedzialność za kontrolę poszczególnych zagrożeń i wyposażenie ich w adekwatną do odpowiedzialności władzę, d) ustalenia trybu projektowania oraz wdrażania celów profilaktycznych, e) utworzenie systemu szkolenia pracowników bądź pozyskiwania przeszkolonych, f) określenie sposobu raportowania o zagrożeniach oraz zasad ich usuwania, g) określenie sposobu i zasad raportowania o wypadkach i informowania o ryzyku, i) przyjęcie mierników i kryteriów oceny stanu bezpieczeństwa oraz procedury oceniania i modyfikowania systemu bezpieczeństwa.

Utworzenie systemu kontroli zagrożeń staje się: „(...) podstawą dla zorganizowanej działalności profilaktycznej, (...) zaś błędy popełniane podczas tworzenia struktury systemu wpływają negatywnie na jego wyniki, zarówno produkcyjne, jak też profilaktyczne (...)”⁵³. Środki wydatkowane na funkcjonowanie systemów bezpieczeństwa są często o wiele niższe od kosztów ponoszonych wskutek tolerowania zagrożeń i niebezpiecznego postępowania pracownika.

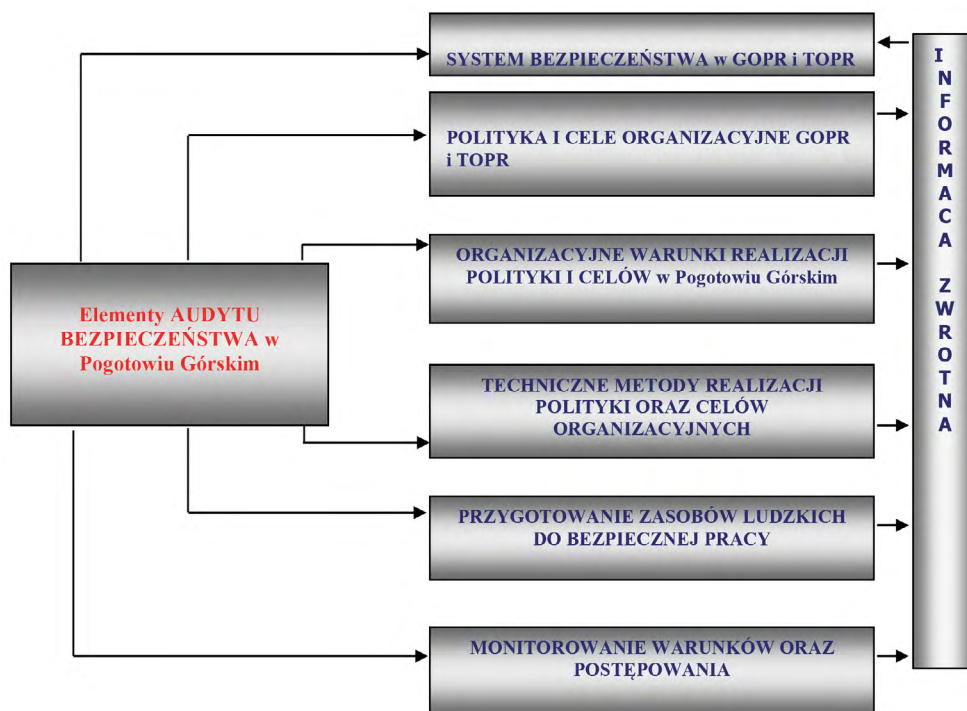
W tworzonym lub modernizowanym systemie bezpieczeństwa należy wyróżnić cztery podsystemy: sterowania, informacyjny, logistyczny i wykonawczy.

Podsystem sterowania uważany jest za zasadniczy czynnik organizujący bezpieczeństwo w układzie społeczno-technicznym, ponieważ dochodzi tu do analizy danych docierających doń z podsystemu informacyjnego, następuje formułowanie polityki bezpieczeństwa, doraźnych oraz strategicznych celów organizacyjnych oraz procedur, za pomocą których zostaną one zrealizowane.

Następnym krokiem zarządzania systemem bezpieczeństwa staje się weryfikacja efektywności zastosowanych procedur profilaktycznych, którą dokonuje się na podstawie danych z informacji zwrotnej z systemu.

53 *Ibidem*, s. 133.

Schemat 3. Główne elementy systemu zarządzania bezpieczeństwem w organizacjach ratownictwa górskiego

Źródło: opracowanie własne autorów.

Skuteczność funkcjonowania podsystemu sterowania jest uwarunkowana wpływem trzech czynników, a mianowicie: zdolnością do identyfikacji zagrożeń, poziomem adekwatności zastosowanych procedur profilaktycznych w odniesieniu do rozpoznanych zagrożeń oraz przyczyn zdarzających się wypadków, a także stopniem recyklingu zwrotnej informacji w korygowaniu stosowanych zabiegów profilaktycznych.

Sterowanie bezpieczeństwem w układach społeczno-technicznych zasada się na pięciu podstawowych imperatywach, a mianowicie na: a) sformułowaniu polityki zdrowia i bezpieczeństwa, b) planowaniu celów organizacyjnych, c) zbudowaniu struktury organizacyjnej ułatwiającej realizację polityki oraz celów bezpieczeństwa, d) wyznaczeniu odpowiedzialności i władzy oraz e) doborze kompetentnych realizatorów polityki oraz celów bezpieczeństwa.

Kolejnym elementem systemu zarządzania bezpieczeństwem jest podsystem informacyjny, w którym dochodzi do lokalizacji oraz gromadzenia danych na temat stanu bezpieczeństwa w przedsiębiorstwie.

Istotną rolę gromadzenia oraz analizy informacji jest koncentrowanie się zarówno na istniejących rozbieżnościach pomiędzy stanem istniejącym a wymaganym, jak i na przyczynach identyfikowanych aberracji. Znajomość przyczyn zaistniałych wypadków jest podstawą dla projektowania skutecznej procedury profilaktycznej. Zagregowana informacja jest podłożem, na którym opiera swoje funkcjonowanie system sterowania określający doraźne oraz systemowe działania profilaktyczne, wyznacza krótkoterminowe lub długofalowe zadania do realizacji w poszczególnych sektorach podsystemu logistycznego.

Podsystem logistyczny skonfigurowany jest z komórek organizacyjnych, które realizują główny cel zakładu, produkcję lub usługi, jak też z tych, które realizują zadania pośrednio lub bezpośrednio związane z profilaktyką techniczną oraz medyczną, a także z oddziaływaniem przygotowującym ludzi do podejmowania bezpiecznych zachowań (kadry, szkolenia, zaopatrzenie, opieka medyczna itp.).

Utrzymywanie bezpieczeństwa w organizacjach wymaga podejmowania dwukierunkowych działań skoncentrowanych na zapewnieniu wymaganych standardów technicznych, redukowaniu ludzkiej zawodności przez szkolenie oraz motywowaniu do bezpiecznych decyzji i zachowań. W tym sensie można mówić o pewnej słabości systemów bezpieczeństwa w zakładach w zakresie psychologicznego oddziaływania, które dotyczy m.in.: uświadamiania zagrożeń towarzyszących wykonywanej pracy (aktywności), eliminowania tolerancyjnych postaw wobec podejmowanego ryzyka, zwalczania fatalistycznych poglądów zakładających nieuchronność wypadków oraz ich przypadkowość, a także motywowania do projektowania bezpiecznych zadań, jak i do bezpiecznego ich wykonywania. Źródła owej słabości systemu są konsekwencją uproszczonych procedur w rozpoznawaniu przyczyn wypadków oraz chorób, jak też niedostatecznego programowania działalności wszystkich elementów podsystemu logistycznego, realizujących częściowe zadania niezbędne do osiągnięcia wymaganych standardów bezpieczeństwa.

Realizacja celów oraz polityki bezpieczeństwa – jako faza końcowa działalności profilaktycznej – przebiega w podsystemie wykonawczym, który tworzony jest przez osoby doзору oraz kadrę pracowniczą. Szczególne miejsce w tym układzie przypisuje się dozorowi, który jest odpowiedzialny za: utrzymywanie warunków środowiska oraz wyposażenia na właściwym poziomie, projektowanie i organizację bezpiecznych zadań oraz nadzorowanie prawidłowej, tj. produktywnej oraz bezpiecznej realizacji zadań pracowniczych. Trzon wykonawczy odpowiedzialny jest zatem za przestrzeganie przepisów bezpieczeństwa, dostosowywanie swoich zachowań organizacyjnych do poleceń udzielanych w instruktażach, a także za identyfikowanie i zgłaszanie informacji na temat zauważonych zagrożeń.

Działalność całego systemu bezpieczeństwa, w którym każdy z podsystemów pełni rolę komplementarną wobec pozostałych, determinując zarówno ich działanie, jak też funkcjonowanie całości, podlega ocenie wewnętrznej oraz zewnętrznej. Dokonuje owej oceny poza systemowy element zwany komparatorem, którego funkcje pełnią np. organa państwowego nadzoru, kierownictwa koncernów lub rady nadzorcze przedsiębiorstw. Komparator systemu jest czynnikiem wpływającym na formułowane w zakładowym systemie ochrony zdrowia (w układzie społeczno-technicznym) cele oraz standardy bezpieczeństwa oraz podtrzymującym motywację do organizacji bezpiecznych zadań, jak i do podejmowania bezpiecznych zachowań organizacyjnych wśród pracowników.

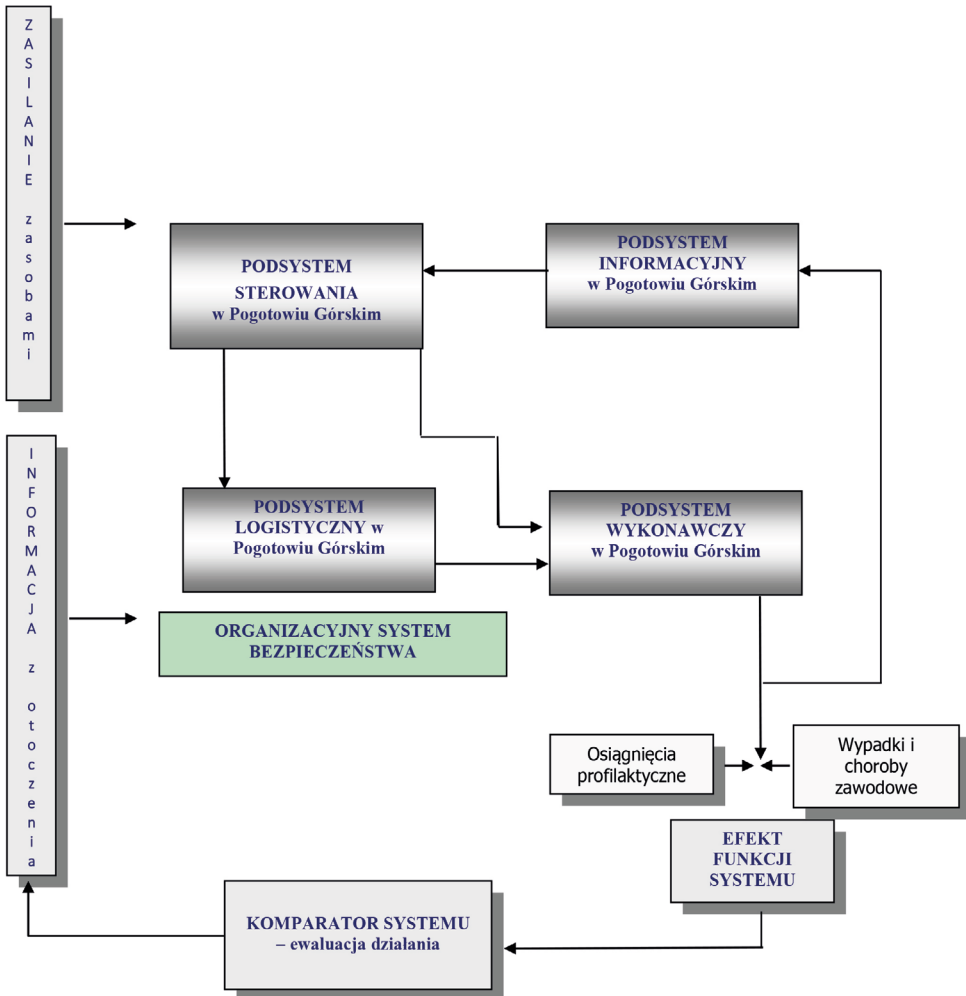
Czynniki społecznego uwarunkowania postępowania oraz motywacji do organizowania bezpiecznych warunków pracy są włączane do pojęcia kultury bezpieczeństwa, zaś tworzenie pozytywnej kultury bezpieczeństwa zostało przyjęte za jeden z głównych celów zarządzania⁵⁴. Do tego grona zaliczają się przede wszystkim: cechy podmiotowe, kwalifikacje oraz doświadczenie zawodowe, społecznie uwarunkowane oraz akceptowane wzory zachowania, szczególnie zaś w sytuacji ryzyka, oraz poziom uznawanej w danym środowisku pracy wartości życia i zdrowia.

Warunkiem kształtowania właściwej kultury bezpieczeństwa, a tym samym uzyskania założeń polityki zdrowia i bezpieczeństwa zakładowego staje się powierzenie jej osobom kompetentnym, a także, jak to określa Studenski: „(...) przeświadczonym zarówno o powinności wdrożenia jej do praktyki, jak i o możliwości uzyskania zaplanowanych celów”⁵⁵. Realizatorami polityki zdrowia i bezpieczeństwa są kierownictwo i dozór, szczególnie dozór liniowy, który bezpośrednio kontaktuje się z pionem wykonawczym.

54 *Ibidem*, s. 146.

55 *Ibidem*, s. 150.

Schemat 4. Schemat organizacyjnego systemu bezpieczeństwa

Źródło: opracowanie własne autorów.

Postępowanie członków kierownictwa powinno charakteryzować się nie tylko wysoką fachowością, kompetencjami technicznymi, lecz także zaangażowaniem w sprawy organizowania bezpiecznej pracy, i tak powinno być postrzegane przez dozór oraz pozostałych podwładnych. W swoim zachowaniu oraz kontaktach z kadrą wykonawczą oraz dozorem winno się zachęcać i zobowiązywać podwładnych do wspierania polityki organizacji. Zachowania przełożonych, ich uwagi, komentarze, oceny, a także podejmowane przez nich decyzje powinny utwierdzać cały zespół pracowniczy w przekonaniu, że: a) bezpieczeństwo stawiane

jest przed produkcją (usługami, pomocą ratunkową), b) każdy ponosi indywidualną odpowiedzialność za poziom bezpieczeństwa, na który ma bezpośredni wpływ, c) kierownictwo troszczy się o bezpieczeństwo załogi, d) wypadki wynikają z zaniedbań oraz niedostatecznej motywacji do bezpiecznego postępowania. Należy wszak pamiętać o tym, że kadra menedżerska, realizując przyjętą misję i strategię zarządzania organizacją, kreuje oraz kształtuje obraz świata organizacji w świadomości podwładnych, co bezpośrednio wpływa na ich zachowania, a w konsekwencji na działanie zakładu jako całości. W ten sposób kierownictwo zdobywa możliwość kształtowania kultury organizacyjnej, w szczególności zaś tych z jej elementów, które sprzyjają wprowadzaniu zmian i ulepszeń profilaktycznych. W sytuacji zarządzania bezpieczeństwem w układach społeczno-technicznych tworzonych przez zasoby technologiczne, lecz przede wszystkim przez ludzi, szczególną rolę odgrywa harmonijne powiązanie działań formalnoprawnych, edukacyjnych oraz technicznych z działaniami psychologicznymi, które generują u nich wewnętrzną motywację do bezpiecznego postępowania.

Patrząc przez pryzmat kultury organizacyjnej, zaś kultury bezpieczeństwa w szczególności, rola zarządzania bezpieczeństwem polega na kreowaniu i tworzeniu warunków upodobniania się zachowań bezpiecznych u uczestników organizacji i w tym momencie kultura organizacyjna staje się „narzędziem kadry menedżerskiej”, która poprzez odpowiednią politykę personalną ma sposobność oddziaływania na pracowników tak, aby osiągnięte zostały cele organizacji.

System organizacji non-profit ratownictwa górskiego

Działalności organizacji non-profit ratownictwa górskiego przyświecają trzy cele:

1. przetrwanie i rozwój – osiągame poprzez efektywne zarządzanie organizacjami działającymi jako podmioty tzw. trzeciego sektora gospodarki (np. w obszarze PR, komunikacji społecznej, narracji marketingowej w pozyskiwaniu środków na prowadzenie działalności statutowej);
2. profilaktyka i promocja bezpieczeństwa w górach, a przede wszystkim niesienie bezpośredniej pomocy ofiarom wypadków w górach – osiągame poprzez efektywną działalność strategiczną oraz operacyjną w zakresie zarządzania posiadanym kapitałem społecznym, który w znacznej mierze opiera się na pracy społecznej ich członków (np. kierowanie działalnością szkoleniową, wdrażanie nowoczesnych

technologii ratowniczych, prowadzenie działalności prewencyjnej, priorytetowo poprzez koordynowanie procesów operacyjnych w prowadzeniu bezpośredniej działalności ratunkowej);

3. inspirowanie, wspieranie i popularyzacja działalności naukowej.

Działalność stowarzyszenia International Commission for Alpine Rescue

Międzynarodowa Komisja ds. Ratownictwa Alpejskiego (ICAR) jest zarejestrowana jako stowarzyszenie na podstawie prawa szwajcarskiego, zaś jej siedzibą jest Kloten w Szwajcarii⁵⁶. ICAR uzyskał status organizacji non-profit na mocy prawa podatkowego zalegalizowanego przez instytucje kantonu Zurych w Szwajcarii w dniu 10 kwietnia 2007 r.

ICAR zrzesza organizacje ratownictwa górskiego, które działają samodzielnie na różnych kontynentach świata, w zróżnicowanych uwarunkowaniach organizacyjnych, geograficznych, politycznych, społecznych, kulturowych oraz gospodarczych. ICAR oraz zrzeszone przez nią podmioty należą do typu organizacji non-profit, których wspólnym mianownikiem jest dobrowolne, trwałe i samorządne zrzeszenie się o celach niezarobkowych. Samodzielnie określiły one swe cele, programy działania i struktury organizacyjne oraz uchwałyły akty wewnętrzne dotyczące działalności, której podstawą jest praca społeczna ich członków. Obecnie ICAR zrzesza 122 międzynarodowe organizacje, partycypujące w różnych dziedzinach ratowniczych, w tym 30 w dziedzinie ratownictwa górskiego, które działają niezależnie w 40 państwach na świecie⁵⁷.

Głównymi celami statutowymi organizacji ICAR są: międzynarodowa współpraca w zakresie zagadnień ratownictwa górskiego, zapewnienie najefektywniejszych metod ratowania poszkodowanych alpinistów, turystów i narciarzy, a także zapewnienie pomocy w doskonaleniu technik ratowania, uzyskiwanie informacji na temat postępów w badaniach naukowych oraz profilaktyka i zapobieganie wypadkom w terenach górskich i wysokogórskich⁵⁸.

Omawiana organizacja realizuje swoje cele w oparciu o system wyodrębniony z aspektów praktycznej działalności ratowniczej i wynikającej z niej aktywności profilaktycznej, w którego skład wchodzi podsystemy: ratownictwa naziemnego, lawinowego, powietrznego oraz medycznego. Działają one w oparciu o strukturę czterech specjalistycznych komisji.

56 Statut ICAR, 2019, paragraf 1, s. 1.

57 www.alpine-rescue.org [dostęp: 30.09.2021].

58 Statut ICAR, paragraf 2, s. 1. <https://www.icar.org/index.php/about-us-icar-facts/icar-members/> [dostęp: 16.09.2021].

Cele strategiczne i operacyjne ICAR

Analiza literatury przedmiotu determinuje wniosek, że ratownictwo górskie ze względu na swoją specyfikę geofizyczną, meteorologiczną i traumatologiczną jest rodzajem działań o wieloaspektowej i wielowymiarowej charakterystyce.

Działalność operacyjna i strategiczna organizacji non-profit ratownictwa górskiego zrzeszonych w ICAR realizowana jest na poziomie stowarzyszeń krajowych, funkcjonujących niezależnie i samodzielnie w poszczególnych państwach członkowskich obejmuje następujące rodzaje działań prewencyjnych, a przede wszystkim interwencyjnych:

- a. ratownictwo górskie w środowisku geomorfologicznym ukierunkowane na redukcję przyczyn i eliminację skutków wypadków, których koordynacja i czynności logistyczne prowadzone są w warunkach naziemnych (bez konieczności użycia transportu lotniczego);
- b. ratownictwo górskie ukierunkowane głównie na działania poszukiwawcze w warunkach zimowych w rezultacie katastrof o charakterze lawinowym (z koniecznością zastosowania specjalistycznych technologii nawigacyjnych, transportowych i medycznych);
- c. ratownictwo górskie zdeterminowane koniecznością zastosowania technologii oraz floty powietrznej (prowadzone jako środek podstawowy lub nieodzowny w realizacji celów akcji);
- d. ratownictwo górskie ukierunkowane na implementację specjalistycznej metodologii medycznej (z koniecznością zastosowania metod, środków i technik leczniczych o wysokim stopniu profesjonalizmu medycznego).

Ze względu na wieloaspektową i wielowymiarową charakterystykę ratownictwa górskiego organizacja ICAR, której cele statutowe ogniskują się wokół ewolucji i doskonalenia praktyki ratowniczej, wyodrębniła w swojej strukturze organizacyjnej cztery podstruktury. Każda z nich posiada nieco odmienną domenę działania, specjalizację i funkcje, których dywergentne (autonomiczne i odizolowane) funkcjonowanie opiera się na specjalizacji uczenia się oraz działania systemu, zaś konwergentne (heteronomiczne i łączne) działanie opiera się na zasadzie dywersyfikacji (wszechstronności). W efekcie pomiędzy obu formami zachodzą dwukierunkowe interakcje, sprzężenia zwrotne, których rezultat końcowy opiera się na zasadzie synergii systemowej. Wyniki prac badawczych stosowanych w działalności praktycznej ratownictwa górskiego są tego realnym przykładem.

Najwyższą władzę w ICAR sprawuje walny zjazd delegatów organizacji krajowych. Władzę wykonawczą posiada zarząd na czele z prezesem, natomiast koordynacja procesów organizacyjnych w ICAR opiera się na działalności podstruktur, komisji ICAR, specjalizujących się w niezależnych domenach:

- a. Komisja ds. Ratownictwa Naziemnego – zajmuje się zagadnieniami działań ratunkowych w warunkach narciarskich i wysokogórskich, które stanowią podstawowy i standardowy typ ratownictwa górskiego;
- b. Komisja ds. Ratownictwa Lawinowego – partycypuje w tematyce uwarunkowań działań ratowniczych w warunkach lawinowych i ich determinant: fizyki śniegu, meteorologii lawin, architektury lawinisk itp.;
- c. Komisja Ratownictwa Lotniczego – eksploruje problematykę działań ratowniczych, których cele realizowane są w odniesieniu do potrzeb ratownictwa naziemnego i lawinowego;
- d. Komisja ds. Medycznego Pogotowia Górskiego – podejmuje zagadnienia *sensu stricto* odnoszące się do ratowania i przywracania funkcji życiowych człowieka w wyniku wypadku w górach i w środowisku górskim, głównie w formie przedszpitalnej.

Wyabstrahowane dziedziny praktyczne ratownictwa górskiego mają swoje odzwierciedlenie w repertuarze badań naukowych, które prowadzone są w odniesieniu do celów i zadań stojących przed działalnością poszczególnych komisji oraz całą organizacją ICAR. Wartość wdrożeniowo-aplikacyjna badań wyraża się zadziwiająco dużą liczbą prac naukowych, które poświęcone są kluczowym zagadnieniom ratowania ludzkiego życia i zdrowia w terenie wysokogórskim.

Bibliografia

1. Fasiński A., Jonak A., Silberring J., *Poradnik Ratownika GOPR*, Warszawa 1983.
2. Jonak A. (red.), *Na każde wezwanie. Pięćdziesiąt lat działalności Górskiego Ochotniczego Pogotowia Górskiego*, Zakopane 2002.
3. Mrozowicz K., *Antropologia organizacji. Analiza zachowań organizacyjnych uczestników zespołów zadaniowych ratownictwa górskiego* [w:] I. Hejduk, A. Herman (red.), *Dla przyszłości*, Warszawa 2014.
4. Nagody-Mrozowicz K., Halemba P., *Mountain Rescue in Non-Profit Organizations: Interdisciplinary Research Spectrum in Mountain Tourism*, „European Research Studies Journal”, Volume XXIV, Special Issue 1, 2021.
5. Rotter T., *Psychologia likwidacji wypadków drogowych*, Kraków 2001.
6. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 12 listopada 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu obowiązków i uprawnień specjalistycznych organizacji ratowniczych, warunków ich wykonywania przez inne organizacje ratownicze oraz rodzaju i wysokości świadczeń przysługujących ratownikom górskim i wodnym w związku z udziałem w akcji ratowniczej (Dz.U. z 2002 Nr 193, poz. 1624).

7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (Dz.U. z 1997 Nr 57, poz. 358).
8. Statut ICAR, <https://www.icar.org/index.php/about-us-icar-facts/icar-members/>.
9. Studenski R., *Organizacja bezpiecznej pracy w przedsiębiorstwie*, Gliwice 1996.
10. Szynowski R. (red.), *Współdziałanie sił zbrojnych i instytucji ratowniczych oraz samorządu terytorialnego w sytuacjach kryzysowych*, Goczałkowice 2014.
11. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych (Dz. U. z 2001 r. Nr 55, poz. 578).
12. Ustawa z dnia 18 stycznia z 1996 r. o kulturze fizycznej (Dz.U. 2001 r. Nr 81, poz. 889, nr 102, poz. 1115 z późn. zm.).
13. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2004 Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).
14. Ustawa z dnia 18 sierpnia 2011 r. o bezpieczeństwie i ratownictwie w górach i na zorganizowanych terenach narciarskich (Dz.U. z 2011 r. Nr 208, poz. 1241).
15. www.alpine-rescue.org.

CZĘŚĆ PIERWSZA.
RATOWNICTWO GÓRSKIE W POLSCE

ROZDZIAŁ III

*Determinanty przywództwa
i zachowań adiutuistycznych
ratowników organizacji
ratownictwa górskiego*

CZĘŚĆ PIERWSZA.

RATOWNICTWO GÓRSKIE W POLSCE

ROZDZIAŁ III

***Determinanty przywództwa
i zachowań adiutuistycznych
ratowników organizacji
ratownictwa górskiego***

Kazimierz Nagody-Mrozowicz

Determinanty przywództwa i zachowań adiutuistycznych ratowników organizacji ratownictwa górskiego

Cel publikacji ogniskuje się na próbie stworzenia syntetycznego modelu wielowymiarowych psychospołecznych uwarunkowań zachowań ratowników górskich w pełnionej przez nich roli społecznej. Na wstępie należy z pokorą i zrozumieniem przyjąć założenie, że postawione zadanie – pomimo wszelkiej staranności oraz zabiegów metodyczno-teoretycznych – nie zostanie wykonane w satysfakcjonującej formie, ponieważ jak każda naukowa próba syntezy wyznaczy horyzont przyszłych badań, implikacji i zastosowań. Pesymistyczna konkluzja zatem okazuje się nie obniżać *ad hoc* jego wartości poznawczej, naukowej oraz aplikacyjnej, stając się niebanalnym zastrzeżeniem co do wygórowanych oczekiwań czytelnika.

W prezentowanym opracowaniu wysunięto kilka istotnych dla zarządzania ratownictwem górskim aspektów jego organizacji oraz działania, a w tym zakresie: cybernetyczne podstawy systemów organizacyjnych, koncepcję kapitału ludzkiego organizacji, psychologiczne cechy osobowości, regulacyjna teoria temperamentu, uczenie się ról społecznych w organizacji itp.

W efekcie przeprowadzonych badań, wysnutych idei i wyciągniętych wniosków powstała koncepcja teoretycznie szersza, obejmująca wielowątkowe i wieloaspektowe zagadnienia postaw oraz strategii zachowań ludzkich w rolach ratowniczych różnego rodzaju, odgrywanych przez ich odtwórców w rozmaitego rodzaju organizacjach ratowniczych. Adiutuizm, o którym tu mowa, jako tzw. profesjonalny altruizm (tautologicznie nazywany altruistycznym profesjonalizmem) będący wielowymiarową bazą zachowań ratowniczych, stanowi osobowościowo oraz kulturowo całością postaw ratowników w pełnionych przez nich rolach organizacyjnych⁵⁹.

Treść prezentowanej publikacji opiera się na założeniach teoretycznych i wynikach badań empirycznych, których uwaga koncentrowała się na najlepszym dopasowaniu

59 Szerzej na temat adiutuizmu zob.: K. Nagody-Mrozowicz, *Strach i przywództwo. Człowiek. Kultura. Adiutuizm*, Wrocław 2020.

swoistych potrzeb personalnych specyficznej organizacji i indywidualistycznie ukształtowanej jednostki. Punktem centralnym owej relacji jest proces rekrutacji, podczas którego organizacja dokonuje selekcji cech potencjalnych zasobów ludzkich. Uwaga kadr zarządzających odpowiedzialnych za kryteria, ewaluację i pragmatykę deskrypcji oraz stosowania reguł i norm selekcyjnych powinna skupiać się na racjonalnie opracowanym profilu osobowym i potencjale kompetencyjnym kandydata⁶⁰. Rekrutacja jest procesem selekcji „genów organizacyjnych”, których celem adaptacyjnym jest przetrwanie i rozwój organizacji w zgodzie z logiką ewolucji systemów naturalnych oraz społecznych. Priorytetowym celem doboru najlepszych cech jest doskonalenie kapitału ludzkiego i jego zdolności do uczenia się, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu.

Ratownictwo górskie jest dla autora, jako jego wieloletniego badacza, nie tylko punktem wyjścia badań nad zarządzaniem bezpieczeństwem w górach, niezmiennie inspirującą ideą etosu ratowniczego, ale też celem przyszłych badań, których analityczny horyzont wyznaczają kolejne teorie psychologiczne, psychocybernetyczne ujęcia organizacji, kongwistyka i ich filozoficzne podstawy na czele z epistemologią.

Teoretyczne podstawy organizacji ratownictwa górskiego

Ratownictwo górskie⁶¹ jako społeczna i w dużej mierze ochotnicza forma organizacji jest systemem otwartym⁶². Przyjęcie takiego stanowiska pociąga za sobą logiczną konsekwencję, którą należycie sformułował Gareth Morgan, pisząc, iż: „na poziomie pragmatycznym podejście oparte na systemach otwartych (...) kładzie nacisk na otoczenie, w którym istnieją organizacje”⁶³. Pytaniem retorycznym pozostaje jednak, czy środowisko gór jest dla tej organizacji otoczeniem zewnętrznym, czy wchodzi w strukturę wnętrza organizacji? Osobiście uważam, że jest ono konglomeratem ich obu, czego

60 K. Mrozowicz, *Teoria Pierścieni Selekcyjnych – metoda i praktyka w procesie rekrutacji na przykładzie potencjalnej implementacji w organizacji GOPR* [w:] M. Czernska, M. Gableta (red.): *Przełomy w zarządzaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Toruń 2011, s. 305-325.

61 K. Mrozowicz, *Ratownictwo górskie. Organizacyjne i psychologiczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w górach*, Katowice 2012.

62 Współzależność powiązanych w system podsystemów organizacji z jej środowiskiem zewnętrznym przyjęto rozumieć w myśl socjotechnicznej koncepcji Fremonta Kasta i Jamesa Rosenzweiga, uwypuklającej relacje między wymaganiami technicznymi, społecznymi, wymaganiami zarządzania, wymaganiami strategicznymi i wymaganiami otoczenia. Szerzej na ten temat: F. E. Kast, J. E. Rosenzweig, *Contingency Views of Organization and Management*, „Science Research Associates”, Chicago 1973.

63 G. Morgan, *Images of Organization*, SAGE Publications Inc., Newbury Park-London-New Delhi 1986, p. 47.

realnym zobrazowaniem są zjawiska społeczno-gospodarcze, które występują w gospodarce turystycznej⁶⁴.

Trzeba dodać, że teoretyczny i aplikacyjny sens podejścia systemowego w zarządzaniu tworzy dogodne warunki dla rozwoju zdolności adaptacyjnych organizacji⁶⁵, stając się metodą „dobrego dopasowania”. Należy jednak mieć świadomość, że „w różnego typu warunkach otoczenia potrzebne są odmienne »gatunki« organizacji”⁶⁶. Tom Burns i George Stalker dowiedli, iż szybkość i nieprzewidywalność zmian w otoczeniu premiują elastyczne style organizacji oraz zarządzania⁶⁷. Paul Lawrence i Jaya Lorsch już dawno temu udowodnili, iż do efektywnego działania w zróżnicowanych warunkach środowiskowych przydatne są wielorakie sposoby organizacji oraz zarządzania⁶⁸. Organizacje działające w niepewnym i niespokojnym otoczeniu muszą osiągnąć wyższy stopień wewnętrznego zróżnicowania⁶⁹. Otoczenie organizacji, samo w sobie tworzone przez zbiór jakościowo i ilościowo zróżnicowanych czynników, wpływa na wyniki działań organizacji, nakładając ograniczenia i wymuszając dostosowywanie się jako cenę za jej przetrwanie⁷⁰, legitymizuje się strukturalną, a także funkcjonalną determinacją zmienności. Zmiana poprzez swoją permanentną obecność w działaniach organizacji staje się czymś w rodzaju elementu strukturalnego⁷¹. Problemem niezwykle interesującym, a zarazem wyzywającym badawczo, a przy tym istotnym z praktycznego punktu widzenia, staje się personalna percepcja zmiany⁷², a także psychologiczne uwarunkowania towarzyszących jej zjawisk i procesów. Psychologia różnic indywidualnych umożliwia dogłębniejszą eksplorację uwarunkowań psychicznej partycypacji jednostki w procesach społecznych i organizacyjnych. Sprawia to, iż staje się możliwa analiza, rozleglejszego niż wyłącznie badanie postaw jednostki

64 K. Mrozowicz, M. Skulimowska, *Przystosowanie schronisk i szlaków górskich do osób z niepełnosprawnością ruchową* [w:] P. Gryszeł (red.), *Turystyka społeczna: stan i perspektywy rozwoju w Polsce i Republice Czeskiej*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wydział Ekonomii, Zarządzania i Turystyki w Jeleniej Górze, Jelenia Góra: Karkonoski Dom Numizmatyczny: Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wydział Ekonomii, Zarządzania i Turystyki, 2012, s. 69-73; K. Mrozowicz, *Organizacja i zarządzanie systemem ochrony walorów naturalnych w Euroregionie Karpackim na przykładzie BąPN* [w:] A. Olejko (red.), *Od Galicji do Euroregionu Karpackiego. Historia – Społeczność – Polityka – Gospodarka*, Wydawnictwo Rohan Multimedia, Raciborsko 2012, s. 331-339.

65 Implementacja ogólnej teorii systemów w badaniach nad organizacjami – szerzej na ten temat: D. Katz, R. L. Kahn, *The Social Psychology of Organization*, John Wiley, New York 1978; F. E. Kast, J. E. Rosenzweig, *Contingency Views of Organization and Management*, Science Research Associates, Chicago 1973; M. Beer, *Organization Change and Development*, Goodyear, Santa Monica 1980.

66 G. Morgan, *op. cit.*, p. 51.

67 T. Burns, G. M. Stalker, *The Management of Innovation*, Tavistock, London 1961.

68 K. Mrozowicz, *Ontologia systemu organizacyjnego... op.cit.*, s. 10-19.

69 P. Lawrence, J. Lorsch, *Organization and Environment*, Harvard Graduate School Business Administration, Cambridge, Mass. 1967 i P. Lawrence, J. Lorsch, *Differentiation and Integration in Complex Organizations*, „Administrative Science Quarterly”, nr 12, 1967, pp. 1-77.

70 Szerzej na temat złożoności struktury oraz funkcji otoczenia zob.: M. J. Hatch, *Teoria organizacji*, Warszawa 2002, s. 77-106.

71 K. Mrozowicz, *Ontologia systemu organizacyjnego... op. cit.*, s. 10-19; M. Armstrong, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Kraków 2005, s. 295-311.

72 K. Mrozowicz, *Zmiany organizacyjne w świetle postaw ratowników pogotowia górskiego* [w:] S. Lachiewicz (red.), *Teoria i praktyka zarządzania rozwojem organizacji*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2008, nr 1197, s. 363-373.

wobec zmian organizacyjnych⁷³, obszaru badawczego, a mianowicie zdolności adaptacyjnych organizacji do otoczenia w świetle posiadanego przezeń „kapitału ludzkiego”. Theodore Schultz⁷⁴ pisał: „zdolności ludzkie mogą być wrodzone lub nabyte. Cechy (...), które są cenione i mogą być rozwijane dzięki odpowiednim inwestycjom, będą stanowić kapitał ludzki”⁷⁵.

Każda organizacja działa w określonym otoczeniu i jest systemem składającym się z wielu elementów, które zależą wzajemnie od siebie, korzysta z zasobów otoczenia zewnętrznego, przetwarzając zasoby, aby na koniec zwrócić je w przetworzonej formie. Innymi słowy jest ona uporządkowanym w racjonalny sposób systemem społeczno-technicznym, który współtworzą podsystemy: celów i wartości⁷⁶, psychospołeczny⁷⁷, strukturalny⁷⁸, techniczny⁷⁹ i zarządzania⁸⁰. Ratownictwo górskie jako forma organizacyjna również zawiera powyższe elementy⁸¹. W sensie organizacyjnym środowiskiem zewnętrznym działalności ratownictwa górskiego jest naturalne środowisko wysokogórskie wraz z przyległymi terenami wyżynnymi⁸².

Istotną rolę w kształtowaniu efektywności organizacji odgrywają nie tylko procesy ekonomiczne i finansowe, ale jako źródło oraz potencjał jej dynamicznego rozwoju wskazywane są coraz częściej: kultura organizacyjna⁸³ i zachowania organizacyjne jej członków⁸⁴. Powyższa konstatacja dotyczy też organizacji społecznych, w tym tzw. organizacji trzeciego sektora⁸⁵.

73 Szerzej na temat typologii postaw wobec zmian organizacyjnych zob.: K. Mrozowicz, *Zmiany organizacyjne w świetle postaw...*, op. cit., s. 368-369.

74 T. W. Schultz, *Investment in Human Capital*, „American Economic Review”, LI, March 1961, pp. 1-17.

75 T. W. Schultz, *Investing in People: The economics of population quality*, University of California Press, 1986.

76 K. Mrozowicz, *Podsystem wartości i celów organizacyjnych na przykładzie formalizacji działalności Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, Tarnów 2008, nr 1(12)2009, s. 89-117.

77 Dla porównania: K. Mrozowicz, *Podsystem psychospołeczny organizacji w świetle badań empirycznych motywów i postaw pracowników Służby Zdrowia*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, 1(15)2010, s. 55-65.

78 K. Mrozowicz, *Zarządzanie działalnością interwencyjną górskich organizacji ratowniczych na tle teorii zarządzania systemem bezpieczeństwa* [w:] A. Gotowt-Jezierska, J. Śledzińska (red.), *Turystyka zrównoważona i ekoturystyka*, Warszawa 2008, s. 137-153; K. Mrozowicz, *Clusters as structural innovations in the management of the tourist economy in the region*, „Journal of Tourism, Recreation & Sport Management”, vol. 1/2013, s. 5-12.

79 K. Mrozowicz, D. Puciato, *Blue Cross organization as the subject of safety management in mountain tourism*, „The Malopolska School of Economics in Tarnow, Research Papers Collection”, Issue 2(16)2010, s. 99-108.

80 K. Mrozowicz, *Efektywność kierowania zespołami ratowniczymi w świetle badań stylów kierowania*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, Seria: Organizacja i zarządzanie, nr 83/2015, nr kol. 1941, s. 447-455.

81 K. Mrozowicz, *Ratownictwo górskie. Organizacyjne i psychologiczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w górach*, Katowice 2012, a także: K. Mrozowicz, *Czynnik ludzki w górskim pogotowiu ratunkowym. Analiza osobowościowych uwarunkowań zachowań organizacyjnych ratowników górskich*, Jarosław 2013.

82 K. Mrozowicz, *Zarządzanie atrakcjami regionu turystycznego. Aspekty organizacyjne, marketingowe oraz psychologiczne*, Katowice 2013.

83 K. Mrozowicz, *Kultura organizacyjna w świetle badania postaw pracowniczych do klimatu organizacyjnego*, „Nauka i Gospodarka”, nr 3(6)2010, UE w Krakowie, Kraków 2010, s. 12-26.

84 K. Mrozowicz, *Zachowania organizacyjne*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstw”, nr 5(724) Maj 2010, s.13-21.

85 K. Nagody-Mrozowicz, *Managerial and Organizational Aspects of Safety Management in the Mountain Environment*, „European Research Studies Journal”, 2021, Vol. XXIV, Issue 2, pp. 990-1006.

James Stoner pisze, że „kultura organizacji jest zbiorem ważnych pojęć, takich jak normy, wartości, postawy i przekonania, wspólnych dla członków organizacji”⁸⁶. Edgar Schein kulturą organizacyjną określa układ wspólnych podstawowych założeń, które grupa przyswoiła w trakcie rozwiązywania problemów dostosowywania się do otoczenia oraz swojej wewnętrznej integracji, dostatecznie dobrze funkcjonujący, aby można go było uznać za zasadny, którego należy uczyć nowych członków jako poprawnego sposobu postrzegania, myślenia i odczuwania w odniesieniu do rozmaitych problemów i spraw organizacyjnych⁸⁷.

Kultura to wspólnotowe interpretowanie zdarzeń, zjawisk, rozumienie, nadawanie sensu, konwencji, poczucie wspólnotowej percepcji znaczeń, które konstytuują rzeczywistość, to proces ustanawiania rzeczywistości poprzez zbiorowe (w tym też indywidualne) odczytywanie reguł, wartości, zasad oraz ich ocenianie. Jest ona aktywnym, żyjącym zjawiskiem, za pośrednictwem którego ludzie tworzą oraz odtwarzają realia świata, w jakim żyją, czy rzeczywistości, która ich otacza⁸⁸. Organizacje oraz ich kultury to w zasadzie rzeczywiste byty skonstruowane społecznie, w równej mierze powstają i istnieją w umysłach, jak też w postaci idei i norm egzystują realnie. Pomysły oraz wizje urzeczywistniają się, a organizacja staje się tym, czym była we własnej opinii (samorealizująca się prognoza), otoczenie staje się przedłużeniem jednostki, a rozumienie przyrody ma charakter kulturowy⁸⁹.

Na instytucjonalny i personalny wymiar ratownictwa górskiego należy więc spoglądać nie tylko od strony działalności *stricto* ratowniczej, ale również przez pryzmat jego uwarunkowań organizacyjno-teoretycznych, wszak jako system organizacyjny jest jego specyficznym rodzajem. Cele praktyczne powinny przeplatać się i uzupełniać z celami teoretycznymi, które wyznaczają kierunek doskonalenia procesów organizacyjnych, jakich organizacja nie jest w stanie zdobywać bez prowadzenia i wykorzystywania osiągnięć badań naukowych.

Przywództwo jako proces organizacyjny

W literaturze przedmiotu można spotkać się z wieloma próbami zdefiniowania procesu przywództwa, które wydają się przydatne w przedstawianym zakresie problemowym.

Na przykład R. W. Griffin określa je jako „wykorzystywanie nie polegające na przymusie wpływu do kształtowania celów grupy lub organizacji, motywowania zachowań

86 J. A. F. Stoner, R. E. Freeman, *Kierowanie*, Warszawa 2011, s. 356.

87 E. Schein, E. H. Schein, *Organizational Culture: A Dynamic Model*, Creative Media Partners, LLC, 2018.

88 E. H. Schein, *Organizational Culture and Leadership*, Jossey-Bass a Wiley Imprint, 2010.

89 K. Nagody-Mrozowicz, *Strach i przywództwo. Człowiek. Kultura. Adiutuizm*, Wrocław 2020.

nastawionych na osiągnięcie tych celów oraz pomagania w ustalaniu kultury grupy lub organizacji”⁹⁰. Autor ten zwraca uwagę na wykorzystywanie wpływu motywacyjnego do kształtowania celu grupy w taki sposób, że grupa sama odczuwa chęć podążania za przywódcą, niezależnie od zajmowanej przezeń pozycji formalnej w strukturze organizacji.

„Przywództwo można zdefiniować jako proces kierowania oraz wpływania na związaną z zadaniami działalność grupy”⁹¹. Podobnie jak w poprzedniej definicji przywódca wpływa na działalność grupy, jednak pomija się przyczynę oddziaływania władzy nieformalnej.

Niemal identyczną definicję przytacza J. Stoner, który określa przywództwo jako „proces kierowania i wpływania na działalność członków grupy, związaną z jej zadaniami”⁹².

„Przywódca to człowiek, który odwołuje się głównie do własnego autorytetu merytorycznego i moralnego. Działania jego zmierzają do rozszerzenia i umocnienia tych rodzajów autorytetu. Nie oznacza to lekceważenia autorytetu formalnego. Skuteczny przywódca swoje przewodzenie opiera na wszystkich jego rodzajach i w zależności od sytuacji akcentuje ten, który spełnia wymogi danej sytuacji”⁹³.

„Kierowanie to ciągły transfer wielowymiarowych relacji interpersonalnych pomiędzy przełożonym a podwładnymi, przywódcą a podkomendnymi. Kierowanie ludźmi umożliwia progresję efektywności pracy przez kształtowanie indywidualnych i interpersonalnych kompetencji członków zespołu. Działania koordynacyjne należą do determinantów endogennych, ale ich kształtowanie jest uwarunkowane wpływem czynników egzogennych oraz sytuacyjnych”⁹⁴.

Emisja oddziaływań kierowniczych w formie wywierania sformalizowanego wpływu, delegowanie uprawnień decyzyjnych, rozmaite formy komunikacji pionowej, legalne stosowanie motywacyjnych wzmocnień w postaci nagród i kar, a także kształtowanie strategii, taktyki oraz działań operacyjnych w kreowaniu i wdrażaniu wizji oraz misji kultury organizacyjnej jest legalistycznym uzupełnieniem i akceleratorem posiadanej władzy formalnej. Odnosząc tę uwagę do przywództwa, proponuje się przyjęcie nieco innej definicji.

Autor postrzega przywództwo z innej, szerszej perspektywy, „jako charyzmatyczny nurt władzy”, obok władzy z mocy prawa, nagradzania, karania oraz wynikającej z wiedzy (tak jak ma to miejsce w teorii władzy Ravena-Frencha)⁹⁵. Proponuję zatem przyjęć taki oto punkt widzenia: przywództwo emergentne (wyłaniające się) to kompleks oddziaływań

90 R. W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 2017, s. 554.

91 B. Kożuch, A. Kożuch, *Podstawy organizacji i zarządzania*, Kraków 2008, s. 73.

92 J. A. F. Stoner, R. E. Freeman, D. R. Gilbert, *op. cit.*, s. 453.

93 J. Deja, Z. Śliwa, *Przywództwo a dowodzenie pododdziałami*, Wrocław 2002, s. 7.

94 K. Nagody-Mrozowicz, *Efektywność kierowania zespołami ...*, *op. cit.*, s. 450.

95 J. R. P. French, B. Raven, *The bases of social power* [w:] D. Cartwright, A. Zander (red.), *Group dynamics*, New York 1959.

jednostki pełniącej rolę przywódcy na sieć relacji w podległej jemu strukturze społecznej oraz na osobowość podwładnych w sposób racjonalny, intencjonalny i świadomy, interaktywny (wzajemny), transakcyjny (wymienny) oraz akomodacyjny (dopasowujący się) do permanentnie aktualizujących się warunków sytuacji relacyjnej (intrapersonalnej, interpersonalnej, suprapersonalnej) w kontekście wpływu prawdopodobieństwa⁹⁶.

Wartości implikują konieczność określenia norm, które stoją na straży ich przestrzegania oraz ulegają egzemplifikacji w strukturze normatywnych procedur, zbiorze nieformalnych norm, zachowań dyskrejonalnych czy artefaktów. Gdy zatem w miejscu wartości znajdzie się przywództwo, a to zaś będzie próbowało oddziaływać przez strach, nie tylko nie będzie ono efektywne i stanie się karykaturą samego siebie, ale spowoduje ukształtowanie wrogich postaw u podwładnych. Należy zauważyć, że efekt, choć paradoksalny, to jednak powstanie! Będzie on rodzajem socjotechnicznej manipulacji, ale wywoła określony stan rzeczy, który wpłynie na przyszłe działanie grupy, a szerzej na kształtowanie jej kultury.

Kapitał intelektualny organizacji ratownictwa górskiego

Kapitał ludzki odzwierciedla czynnik ludzki w organizacji, którym są wiedza, umiejętności i zdolności uczestników organizacji, a co z tego wynika, również zdolności do samodzielnego oraz wspólnotowego uczenia się. Chcąc uwypuklić znaczenie uczenia się i synergii, należy przytoczyć tezę, że jest to „połączenie inteligencji, umiejętności i fachowości, stanowiących o odrębnym charakterze organizacji. Element ludzki (...) to taki, który jest w stanie się uczyć, zmieniać, wprowadzać innowacje, działać kreatywnie i który odpowiednio zmotywowany zapewni długotrwałe istnienie organizacji”⁹⁷.

Kapitał ludzki jest najważniejszym elementem kapitału intelektualnego, który składa się „ze zgromadzonej w organizacji i przepływającej przez nią wiedzy i należy do zasobów niematerialnych, które wraz z zasobami materialnymi (pieniędzmi i środkami trwałymi) tworzą rynkową lub całkowitą wartość organizacji”⁹⁸. Leif Edvinsson i Michel Malone piszą, że do tego typu zasobów niematerialnych należy także wartość wszelkich relacji wewnątrz

96 K. Nagody-Mrozowicz, *op. cit.*, s. 124.

97 N. Bontis, N. C. Dragonetti, K. Jacobsen, G. Roos, *The knowledge toolbox: a review of the tools available to measure and manage intangible resources*, „European Management Journal”, 17, [4], 1999, pp. 391-402.

98 M. Armstrong, *op. cit.*, s. 223.

oraz na zewnątrz organizacji wraz ze stosunkami z klientami oraz dostawcami, reputacją, wizerunkiem organizacji i znakami firmowymi włącznie⁹⁹.

Istotnym składnikiem kapitału intelektualnego organizacji jest rejestrowana i agregowana wiedza, której źródłem są sieci relacji interpersonalnych, ukształtowane normatywne zasady współdziałania, zwyczaje i metody realizacji celów organizacyjnych¹⁰⁰, a także instytucjonalne formy kształtowania jakości i ilości interakcji społecznych generujących efekty synergiczne¹⁰¹.

Powstawanie zinstytucjonalizowanej wiedzy zwerbalizowanej i zgromadzonej w organizacji w postaci baz danych, sieci współpracy, materiałów szkoleniowych, podręczników¹⁰² przyjmuje nazwę kapitału organizacyjnego, który zdaniem Marka Yountha odnosi się do tej części wiedzy, jaką organizacja rzeczywiście posiada i którą faktycznie zarządza¹⁰³. W ramach tego typu wiedzy znajduje się doświadczenie ratowników wyniesione z działalności w Służbie Górskiej, a także wszelkie wymiary kompetencji, jakie zdobyli i udoskonalili oni podczas realizacji celów i zadań ratowniczych (podczas dyżurów, szkoleń, akcji i wypraw ratunkowych oraz poszukiwawczych).

Wyróżnienie w pojęciu kapitału intelektualnego opisanych wyżej elementów uwidacznia to, że kapitał ludzki (czynności i zdolności poznawcze, motywacja, postawy ratowników) generuje wiedzę, kumuluje, magazynuje i używa jej. W rezultacie wymiany i przepływu sieciami relacji interpersonalnych jej zakres ulega multiplikacji w efektach mnożnikowych i oddziaływaniom mechanizmów społecznych, przez co staje się ona bardziej autonomiczna (kapitał społeczny), ale też rozproszona i chaotyczna. Taki stan rzeczy skutkuje koniecznością instytucjonalizacji wiedzy (kapitał organizacyjny) w celu efektywniejszej organizacji jej doskonalenia i rozwoju, co znaczy, że przybiera ona sformalizowany i oficjalny charakter.

Uczenie się organizacji jest metodyką kształcenia zbiorowego, w ramach której organizacja jako system i jego uczestnicy generują wiedzę, wywierając w charakterystyczny dla siebie sposób i we właściwym celu wpływ na zachowanie swoich członków¹⁰⁴. Pojęcie „organizacji uczącej się”, która przekształcając własne doświadczenia i wyciągając z nich wnioski, potrafi odkryć, jakie działania są dlań najskuteczniejsze, utożsamiane bywa nieraz

99 L. Edvinsson, M. Malone, *Kapitał intelektualny*, Warszawa 2001.

100 R. Putnam, *Who killed civic America?*, „Prospect”, March 1996, pp. 66-72.

101 Por.: M. Armstrong, *Zarządzanie...*, op. cit., s. 324.

102 Na temat zarządzania wiedzą zob.: G. Probst, S. Raub, K. Romhardt, *Zarządzanie wiedzą w organizacji*, Kraków 2004; A. Jashapara, *Zarządzanie wiedzą*, Warszawa 2006 lub M. Armstrong, *Zarządzanie...*, op. cit., s. 162-173.

103 M. Younth, S. A. Snell, *Human resource management, intellectual capital, and organizational performance*, „Journal of Managerial Issues”, v. 16, no. 3, 2004, s. 337-360.

104 Zob.: C. Argyris, D. A. Schön, *Organizational Learning: A theory of action perspective*, Addison-Wesley, Reading (Massachusetts) 1996, a także M. Armstrong, *Zarządzanie...*, op. cit., s. 480-513.

z „uczeniem się w ramach organizacji”, zaś oba procesy postrzegane bywają jako synonimy¹⁰⁵. Autor przychyła się do tezy, że wymienione terminy oznaczają odmienne procesy¹⁰⁶. Organizacja ucząca się posiada zdolność synergicznego kumulowania efektów procesów poznawczych, których uogólnioną sumą jest wiedza, jaką posiadają członkowie organizacji, i umiejętność jej przetwarzania oraz transferu między nimi. Ratownicy górscy tworzą, przetwarzają i przekazują posiadaną wiedzę w procesach interpersonalnych, a szczególnie w procesach komunikacyjnych. Są one nieodłącznym elementem działań ratowniczych, interwencyjnych i prewencyjnych¹⁰⁷.

U podstaw pojęcia „organizacji uczącej się” leży założenie, iż samokształcenie jest czynnikiem decydującym o przetrwaniu organizacji, a co więcej „nauka ta na poziomie działania, polityki i strategii musi być świadoma, ciągła i zintegrowana, a kadra kierownicza odpowiedzialna za tworzenie atmosfery sprzyjającej stałemu kształceniu się wszystkich pracowników”¹⁰⁸. Peter Senge, który spopularyzował pojęcie organizacji uczącej się, za taką organizację uważa tę, „w której ludzie stale zwiększają swoje możliwości osiągania wyników, na których im naprawdę zależy, gdzie rozwijane są nowe i ekspansywne sposoby myślenia, gdzie uwalnia się wspólne aspiracje i gdzie pracownicy stale uczą się, jak się razem uczyć”¹⁰⁹. Bez względu na pewne detale w zróżnicowaniu poglądów teoretycznych na omawiany temat, uderza jednak zgodność co do definiowania organizacji uczącej się jako tej, która „ułatwia uczenie się wszystkim pracownikom i stale przekształca”¹¹⁰, a także „poprzez zmianę zachowania ludzi pozwala odzwierciedlać nową wiedzę i poglądy”¹¹¹ w taki sposób, by stale „przystosowywać się do otoczenia i tak kształtować swoich pracowników, aby i oni do niego pasowali”¹¹².

Trzeba pamiętać wszak o pewnych ograniczeniach koncepcji systemu uczącego się, na które zwrócili uwagę Chris Argyris i Donald Schön, gdy skonstatowali, że organizacja jest rezultatem wizji, idei, norm i przekonań, w związku z czym jej forma okazuje się znacznie bardziej krucha niż druga materialna strona organizacji – struktura oraz technologia¹¹³. Teoria ta prowadzi do przekonania, że w zakresie uczenia się organizacji ważne są jej kultura oraz otoczenie, a nie zaś tylko podejście systemowe i instytucjonalizacja, wynikająca

105 H. Scarborough, C. Carter, *Investigating Knowledge Management*, CIPD, London 2000.

106 Por.: R. Harrison, *Learning and Development*, CIPD, London 2002.

107 K. Mrozowicz, *Zarządzanie bezpieczeństwem w systemie ...*, op. cit., s. 67-90.

108 M. Armstrong, op. cit., s. 481.

109 P. Senge, *Piąta dyscyplina: teoria i praktyka organizacji uczących się*, Kraków 2003.

110 M. Armstrong, op. cit., s. 483.

111 D. A. Garvin, *Building a learning organization*, „Harvard Business Review”, July-August 1993, pp. 78-91.

112 J. Burgoyne, *Design in times*, „People Management”, June 1999, pp. 39-44.

113 C. Argyris, D. A. Schön, *Organizational Learning ...*, op. cit.

z koncepcji organizacji uczącej się. Oprócz tego nie uwzględnia się często także i tego, że uczenie się jest procesem ciągłym, a nie zaledwie zbiorem działań szkoleniowych. Ciągłość procesu uczenia się odnosi się głównie do nawyków i mentalności członków organizacji, którzy w świadomy i zaangażowany sposób stale oraz systematycznie dążą do doskonalenia posiadanej wiedzy i do przekazywania jej pozostałym członkom organizacji. W ten sposób powstał i jest nadal kształtowany etos ratowników górskich, którzy – odziedziczywszy wzorce wiedzy, wartości oraz norm – wdrażają je w procesie kształcenia nowym adeptom organizacji jako odpowiednie i adekwatne do pełnionej roli społecznej¹¹⁴.

Powyżej udowodniono założenie, że istotnego znaczenia w działalności organizacji nabiera jakość jej kapitału ludzkiego, w szczególności w wymiarze posiadanej struktury oraz natężenia motywacji, zaangażowania, lojalności, zdolności i umiejętności nabywania przez jej członków nowej wiedzy, dzielenia się nią, a także metodyka jej praktycznego wykorzystania¹¹⁵. Począwszy od wymiaru zbiorowego opisywanego procesu, należy także skupić uwagę na mechanizmach kształtowania zachowania się jednostki, ponieważ uczenie się jest wymianą pomiędzy jednostką oraz grupą.

Uczenie się ról społecznych w organizacji ratownictwa górskiego

Jednym z najistotniejszych mechanizmów kształtujących i modyfikujących zachowania, myśli i uczucia jednostki jest wpływ społeczny, zaś zjawisko modyfikacji zachowania, które określa ów proces, nosi nazwę społecznego uczenia się¹¹⁶. W rezultacie tego procesu, mówiąc z pewnym uproszczeniem, dochodzi do inkorporacji – w indywidualny system wartości – wartości oraz norm grupowych, które zostały wypracowane przez członków danej grupy i jako takie obowiązują w określonej zbiorowości, a także do podjęcia i pełnienia w jej ramach określonej roli społecznej, której odgrywanie miałyby spełniać zawarte w nich oczekiwania społeczne.

Z grubsza rzecz biorąc, ewolucja koncepcji społecznego uczenia się¹¹⁷ ukazuje, iż uczenie się możliwe jest dzięki szeregu czynnikom, a wśród nich: wzmocnionym konsekwencjom

114 K. Mrozowicz, *Psychologiczne i organizacyjne mechanizmy formalizacji ról społecznych w organizacji (na przykładzie GOPR)*, „Przegląd Organizacji”, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania, 5/2010, s. 27-31.

115 K. Mrozowicz, *Antropologia organizacji. Analiza zachowań organizacyjnych uczestników zespołów ...*, *op. cit.*, s. 220-231.

116 Proces społecznego uczenia się przedstawia przywoływana wcześniej znakomita praca autorstwa Antony'ego Mansteda, Milesa Hewstone'a i współpr.: A. S. R. Mansted, M. Hewstone *at al.*, *op. cit.*, s. 573-579.

117 Socjopoznawczą perspektywę spojrzenie na społeczne uczenie się przedstawia A. Bandura, *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, Engelwood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1986.

reakcji jednostek¹¹⁸, zdolności symbolizacji, agregacji oraz utrwalania doświadczeń w schematy poznawcze¹¹⁹, zdolności naśladowania¹²⁰ i symbolicznego modelowania zachowań¹²¹, zdolności samoregulacji¹²², a także ocenie własnej skuteczności, odgrywającej główną rolę w działaniu człowieka¹²³. Przekonania na temat własnej skuteczności wpływają na jego sposób myślenia, odczucia, zachowania i sposób mobilizowania się do działań, determinując to, co zadecduje robić, ile wysiłku w to włoży, jak będzie wytrwały w obliczu przełamywania przeszkód i doświadczanych porażek, czy przyswojone wzorce myślenia doprowadzą go do zniechęcania się, czy raczej do mobilizacji w doświadczaniu bieżących i przyszłych kontaktów ze środowiskiem i organizacją.

Socjopoznawcza teoria uczenia się Alberta Bandury wskazuje na trzy podstawowe aspekty adaptacji oraz zmian człowieka, a wśród nich na: źródła ludzkiego zachowania, mechanizmy zarządzające aktywacją i ukierunkowaniem zachowania oraz kontrolę zachowania w długim przedziale czasowym.

W teorii społecznego uczenia się wykorzystany został trójczynnikiowy model, w którym wzajemne związki przyczynowo-skutkowe integrują relacje między tymi czynnikami w jeden skonsolidowany agregat związków. Model Bandury zakłada, że wpływy środowiskowe, efekty zachowania i czynniki osobowe (poznawcze, biologiczne) wzajemnie na siebie oddziałują, przy czym dwukierunkowość tych relacji nie oznacza, że różne źródła wpływu mają zawsze jednakową siłę i uobecniają się jednocześnie, mogą one pod tym względem znacznie różnić się pomiędzy sobą. Zwrotne oddziaływanie czynników na siebie powoduje, że jednostka staje się zarówno twórcą, jak też tworem środowiska, w którym odtwarza określone role społeczne, zawodowe i organizacyjne. Wystarczy dodać, że wprawdzie ujęcia roli społecznej w socjologii, psychologii i nauce o zarządzaniu koncentrują się na zwerbalizowanych w niej oczekiwaniach społecznych, lecz jedynie ujęcie psychologiczne

118 Koncepcje wzmocnień zawierają prace: B. F. Skinner, *Zachowanie się organizmów*, Warszawa 1995; J. Dollard, N. E. Miller, *Osobowość i psychoterapia*, Warszawa 1967; J. B. Rotter, *Social learning and clinical psychology*, Engelwood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1954.

119 Na temat pośrednictwa procesów poznawczych w percepcji, selekcji i symbolizacji wiedzy, a także organizacji schematów poznawczych oceny, wnioskowania i działania zob.: N. Cantor, J. F. Kihlstrom, *Personality and social intelligence*, NJ: Prentice Hall 1987.

120 Na temat społecznego pochodzenia wiedzy i doświadczeń jednostki zob.: K. J. Tillmann, *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Warszawa 1996; M. Snyder, *On the self-perpetuating nature of social stereotypes* [in:] D. L. Hamilton (ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum 1981.

121 Na temat roli modelowania dla uczenia się symbolicznego i obserwacyjnego uczenia się w kształtowaniu wzorców zachowań m.in. zob.: A. Bandura, *op. cit.*; T. L. Rosenthal, B. J. Zimmerman, *Social learning and cognition*, Academic Press, New York 1978.

122 Na temat roli reprezentacji poznawczej w samoregulacji motywacji i modyfikacji afektów i zachowań poprzez zinternalizowane standardy i oceny wartościujące zob.: A. Bandura, *Self-regulation of motivation through anticipatory and self-reactive mechanisms* [in:] R. A. Dienstbier (ed.), *Perspectives on motivation: Nebraska symposium on motivation*, Lincoln, NE: University of Nebraska Press 1991, vol. 38, pp. 69-164.

123 A. Bandura, *op. cit.*

uwzględnia stany i reprezentacje poznawcze związane z jej pełnieniem, w tym: percepcję, wizję, program działania w roli i jej ocenę.¹²⁴

Powszechnie więc przyjmuje się, iż w przepisie (skrypcie) pełnienia konkretnych ról zawarte są społeczne oczekiwania wobec ich odtwórców, będące rezultatem doświadczeń ubiegłych pokoleń, bieżąco uaktualnianych, ale też modyfikowanych poprzez społeczności, na rzecz których odtwórca danej roli działa¹²⁵. Wiedza na temat sposobu odgrywania roli, emocje towarzyszące jej przyswajaniu i odtwarzaniu, a także zachowania i strategie działań realizowane w ramach roli pozwalają na kojarzenie jej z postawami¹²⁶.

Analiza zachowań ratowników górskich w teorii i badaniach naukowych oraz pragmatycznie działalności ratowniczej powinna ujmować zagadnienia mechanizmów i procesów uczenia się ról społecznych¹²⁷. Są one podstawą do kształtowania wysokiej jakości kapitału ludzkiego i podstawą planowania kadr ratowniczych, z czym wiążą się cele i skutki procesu rekrutacji oraz pozostałych procesów zarządzania zasobami ludzkimi.

Celowość zachowań w rolach społecznych ratownictwa górskiego

Przedmiotem analizy zachowań ratowniczych powinno uczynić się także fakt potencjalnego posiadania przez goprowca¹²⁸ pewnej grupy cech, a także deklarującego gotowość przejawiania określonych zachowań (zgodnie z terminologią Tadeusza Tomaszewskiego „czynności”), także będącego ich świadomym podmiotem, autonomiczną i niepowtarzalną jednostką z bogactwem przeżyć wewnętrznych, towarzyszących pełnieniu w organizacji określonych ról społecznych, jak również wyznaczających wobec niej określone postawy¹²⁹.

Zakres zadań, uprawnień oraz odpowiedzialności przypisywany powszechnie stanowiskom pracy jest zobiektywizowanym składnikiem pełnionych ról społeczno-zawodowych, które w procesie organizowania pracy należałoby lokalizować w obrębie konkretnych pozycji oraz komórek organizacyjnych.

124 Na temat psychicznych uwarunkowań odgrywania ról w teorii roli społeczno-zawodowej zob.: S. Nieciński, *Aksjologiczne i psychospołeczne aspekty społecznej roli nauczyciela – wychowawcy*, „Nowa Szkoła”, nr 11, 1979.

125 S. Mika, *Psychologia społeczna*, Warszawa 1987; W. Szewczuk (red.), *Słownik psychologiczny*, Wiedza Powszechna, wyd. II, Warszawa 1985; A. Bańka, *Psychologia organizacji* [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, Gdańsk 2002; M. Armstrong, *op. cit.*, s. 175.

126 Szerzej: Nowak S., *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych* [w:] S. Nowak (red.), *Teorie postaw*, Warszawa 1973.

127 K. Mrozowicz, *Zachowania organizacyjne*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstw*”, nr 5(724), maj 2010, s. 13-21.

128 Potoczna i zwyczajowa nazwa działacza Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (GOPR).

129 K. Mrozowicz, *Charakterystyka zachowań organizacyjnych ...*, *op. cit.*, s. 433-443.

Zachowania organizacyjne są składową fizycznego, zobiektywizowanego wymiaru roli, są końcowym i obserwowalnym rezultatem aktywności poznawczej jednostki. Zdarza się, że niewiele mówią o autentycznych determinantach działań, bo są swego rodzaju fasadą, czy też kurtyną, za którą ukrywają się oryginalne pobudki zachowań organizacyjnych jednostki. Czynnikiem integrującym kulturę organizacji z zachowaniami jej członków są odgrywane w niej role społeczne. Koincydencja i korelacja obu składowych podsystemu społecznego organizacji jest procesem dwukierunkowym.

Podsystem psychospołeczny obejmuje uczestników organizacji, ich motywacje, postawy, wartości, kulturę i więzi występujące pomiędzy nimi. Uwaga teoretyków zarządzania skupia się w przeważającej mierze na czynnikach poznawczych osobowości, wyłączając fenomenologiczny aspekt zachowań ludzkich, u którego podłoża tkwią – oprócz wymienionych – także biologicznie zorientowane determinanty osobowości¹³⁰.

Osobowość rozumie się tutaj zgodnie z terminem sformułowanym przez Ernesta Hilgarda, który używany jest dla oznaczenia zorganizowanej struktury cech indywidualnych i sposobów zachowania jednostki. Cechy w tym ujęciu decydują o specyficznych sposobach adaptacji danej jednostki do jej otoczenia i ulegają unaocznieniu w pełnionych rolach społeczno-zawodowych¹³¹.

Należy jasno uzmysłwić sobie fakt, iż podsystem społeczny organizacji ratownictwa górskiego stanowi w sumie zbiór podejmowanych i pełnionych ról społeczno-zawodowych, które odgrywane są przez uczestników organizacji według sformalizowanych oraz nieformalnych zasad i znormalizowanych reguł działania, jakie dana organizacja wypracowała, a także wykorzystuje je w procesie realizacji swych celów interwencyjnych, prewencyjnych i szkoleniowych.

Zachowania organizacyjne należą do wymiaru roli pełnionej (odgrywanej), będącej zbiorem epizodów czynności, których elementem jest jawne, tzn. widoczne zachowanie człowieka.

W efekcie przyjętej koncepcji można przyjąć, iż rola społeczna goprowca jest zespołem epizodów czynności jednostki wyrażających jego uczestnictwo i zajmującego określone miejsce w podukładzie społecznych struktur grupy (organizacji GOPR) w realizacji obiektywnych jej wartości i celów¹³².

Zarówno zachowania organizacyjne, jak i odtwarzanie (granie, pełnienie) roli społecznej rozumiane są przez autora synonimicznie jako dwa wymienne terminy, opisujące tożsame

130 K. Mrozowicz, *Niektóre aspekty zarządzania kapitałem ...*, op. cit., s. 468-482.

131 E. R. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967.

132 Na zasadzie analogii należy rozumieć rolę toprowca (działacza Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego TOPR).

zjawisko społeczne, a mianowicie realizację zadań pracy poprzez adekwatne do jej treści zachowania celowe.

Celowość zachowań podejmuje uznana w świecie nauki teoria czynności¹³³. W koncepcji Tadeusza Tomaszewskiego zachowanie człowieka uzależnione jest z jednej strony od tego, jak ukształtowana jest jego osobowość, z drugiej zaś od natury działających nań bodźców, klasyfikowanych i selekcionowanych w związku z realizacją określonego zadania i charakterem informacji o uzyskanym wyniku.

Jednostka – zgodnie z koncepcją Tomaszewskiego – stawia przed sobą zadania, które odpowiadają jej potrzebom, ale też możliwościom. Potrzeby są pierwotnym podłożem zachowania, zaś zadanie jest wobec nich wtórne, bo ukierunkowane jest ono na zaspokojenie określonej potrzeby. Końcowy wynik zachowania zdeterminowany zostaje jednak aktualnymi możliwościami ustroju oraz charakterystyką sytuacji, w której jednostka funkcjonuje, także szerszym kontekstem środowiskowym i organizacyjnym.

Zadanie – w myśl poglądów Tomaszewskiego – stanowi układ odniesienia, poprzez który jednostka odczytuje sens zdarzeń uobecniających się w jej otoczeniu, stając się dlań bodźcem wywołującym łańcuch określonych reakcji. Zadanie pełni więc rolę ukierunkowującą aktywność człowieka w pełnionej przezeń roli. Zadaniowa interpretacja ujawniających się zdarzeń sprawia, że: „reakcje człowieka dokonują się nie odpowiednio do ich cech fizycznych, które są względnie stałe, lecz do ich znaczenia, które może być bardzo zmienne, ponieważ podobne zdarzenia mogą mieć w różnorodnych sytuacjach zupełnie różny sens”¹³⁴.

Organizacja ratownictwa górskiego staje się więc miejscem, w którym odgrywający rolę goprowiec realizuje cele indywidualne, grupowe oraz organizacyjne, zawarte w odpowiednich do domeny jej działalności zadaniach. Rodzi się jednak pytanie o efektywność działań, zarówno w skali personalnej, jak i zgeneralizowanego efektu grupowego, przebiegów procesów w całym systemie organizacyjnym.

Trójwymiarowe ujęcie kompetencji ratowników górskich

Punktem wyjścia procesu rekrutacji w każdej organizacji powinna stać się diagnoza rzeczywistych potrzeb personalnych danego systemu społeczno-technicznego. Autentycznych to

133 T. Tomaszewski, *Ślady i wzorce*, Warszawa 1984.

134 *Ibidem*, s. 131-132.

znaczy takich, które wynikają z obiektywnej oraz racjonalnej ewaluacji aktualnej sytuacji organizacji i strategicznego wymiaru wyłaniających się systematycznie potrzeb. Kontekstem dla realnych działań rekrutacyjnych jest analiza rynku pracy, tworzenie profili stanowisk pracy, identyfikacja i analiza kluczowych kompetencji czy kompresja luk kwalifikacyjnych zasobów ludzkich. W efekcie tak rozumianego planowania strategicznego kadr proces selekcji, zobiektywizowany użyciem metod ilościowych, optymalizowałby działania personalne na wszelkich poziomach organizacyjnych.

Tabela 1. Koncepcja modelu dymensji kompetencji ratownika górskiego

Trójwymiarowy Profil Kompetencji Ratownika Górskiego		
Poziom dymensji	Cechy konieczne/determinanty kompetencyjne	Cechy addytywne/akceleratory kompetencyjne
Wymiar fizyczny	Siła, wytrzymałość, koordynacja ruchowa.	Szybkość, zwinność, gibkość.
Wymiar psychofizyczny	Umiejętność pracy zespołowej, znajomość obsługi urządzeń radiowych i GPS, umiejętność orientacji w terenie – obeznanie terenowe (topograficzne), znajomość metod udzielania pierwszej pomocy przedlekarskiej, umiejętność obsługi urządzeń nawigacyjnych, znajomość zasad oraz metodyki turystyki górskiej, umiejętności taternicze, znajomość podstaw meteorologii i prognozowania pogody, umiejętność naprawy podstawowych urządzeń w stacji ratunkowej, umiejętność trafnej oceny sytuacji, umiejętność podejmowania decyzji w warunkach przeciążeń psychicznych, umiejętność bezpośredniego radzenia sobie ze stresem, umiejętność jazdy skuterem śnieżnym, na nartach biegowych i zjazdowych, umiejętności techniczne, posługiwanie się sprzętem ratunkowym, organizowanie „pogotowia wyprawowego”, umiejętność kontynuacji działań w sytuacji wyczerpania fizycznego.	Umiejętność władania wybranym językiem zachodnim, umiejętność obsługi komputera, posiadanie prawa jazdy, wykształcenie na poziomie co najmniej średnim, umiejętność kierowania zespołem, posiadanie stopnia instruktorskiego w dyscyplinie: narciarstwo zjazdowe, narciarstwo biegowe, wspinaczka skałkowa, umiejętności kulinarne, znajomość mechanizmów zachowań w sytuacji zagrożenia życia lub zdrowia, znajomość przepisów i regulaminu Służby Górskiej, znajomość zasad przetrwania w ekstremalnych warunkach, pomysłowość, towarzyskość, sumienność, dyspozycyjność, zaradność, obiektywizm, indywidualizm, otwartość, bezinteresowność, karność, chęć i gotowość podnoszenia kwalifikacji zawodowych.
Wymiar psychiczny	Odporność na stres, odwaga, umiejętność koncentracji uwagi, wytrzymałość psychiczna, allocentryzm, racjonalizm, ambicja, motywacja stymulacyjna, wewnętrzna lokalizacja poczucia kontroli, niski poziom lęku, niska neurotyczność.	Wysoka inteligencja, realistyczna samoocena, opanowanie, zrównoważenie emocjonalne, kreatywność, asertywność, empatyczność.

Źródło: K. Mrozowicz, *Teoria Pierścieni Selekcyjnych – metoda i praktyka w procesie rekrutacji na przykładzie potencjalnej implementacji w organizacji GOPR* [w:] M. Czarska, M. Gableta (red.), *Przełomy w zarządzaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Toruń 2011, s. 315.

Istotą tak rozumianej oceny potrzeb personalnych organizacji stają się innowacyjnie definiowane kompetencje i ich uogólniony kontekst wspólnotowy – role społeczne i kultura organizacyjna. Otwartym nadal pozostaje pytanie na temat kryteriów deskrypcji i ewaluacji kompetencyjności, które powinny wykorzystywać indykatory ilościowe, aby wyciągnięte tą metodą implikacje skutkowały praktyczną użytecznością. Zaproponowane na łamach artykułu oryginalne rozwiązanie autora może okazać się w praktyce przydatną implementacją rekrutacyjną (tabela 1, s. 14).

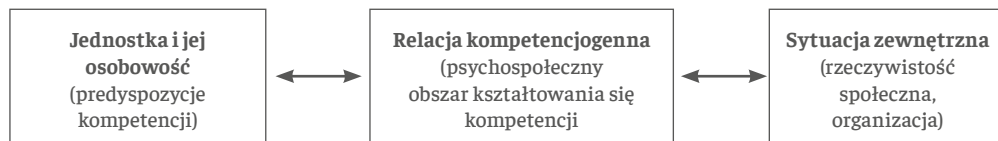
Problem ten stanowi skądinąd istotne wyzwanie dla nauk o organizacji i zarządzaniu, wydaje się, iż powinien stać się ponownie przedmiotem dogłębnego zainteresowania. Identyfikacja czynników struktury kompetencji, ich opis, analiza i odpowiednie doskonalenie stanie się skutecznym środkiem w procesie rekrutacji, szkoleń oraz oceny pracowniczego na każdym szczeblu organizacji, jak i w każdym jej typie. Dla potrzeb opracowania przyjęto hipotezę, w jakiej założono, że: „kompetencje pełnią fundamentalną funkcję adaptacyjną dla posiadającego je podmiotu, która wyraża się specyficznym dlań poziomem akomodacji, uwarunkowanym adekwatnością kryteriów porządku normatywnego danego układu organizacyjnego oraz charakterystyką odpowiadających mu cech osobowych”. Jest oczywiste, że pomiędzy zasobami kompetencyjnymi jednostki (osobowość, intelekt, motywacja, postawy, psychomotoryka *etc.*) a potrzebami organizacji (domena strategiczna, sektor, środowisko społeczno-biologiczne, otoczenie regulacyjne) nie zachodzi relacja symetrii, a to staje się przyczyną niedostosowania człowieka do organizacji (i na odwrót, przy czym konsekwencje tego stanu rzeczy z reguły są ignorowane, tak jakby dla organizacji nie istniał zewnętrzny rynek pracy i popyt na pracę, w tym przypadku społeczną).

Typologię klasycznych kompetencji ratownika górskiego zaczerpnięto bezpośrednio z materiałów źródłowych, tj.: regulaminu i instrukcji służby ratowniczej, a także z publikacji fachowych, poszerzając analizę o piśmiennictwo publicystyczne oraz prozę goprowską, ukazującą zwyczajową (kulturową) stronę omawianej roli społecznej. Zasadniczym źródłem informacji przy tworzeniu prototypu profilu osobowego stały się dla autora przede wszystkim opinie oraz oceny formułowane przez kierowników Grup Regionalnych, kierowników sekcji, liniową kadrę ratowników, ratowników funkcyjnych i przekonania osób spoza środowiska organizacji GOPR: taterników, turystów górskich, ratowników-kandydatów.

Role społeczne odzwierciedlają normatywny porządek panujący w organizacji, zaś ich szerszym wymiarem i układem odniesienia jest kultura organizacji. Jednostka w wymiarze charakteryzującej ją osobowości, zdolności, umiejętności i wiedzy poddawana jest „próbie przystosowalności” do warunków panujących w organizacji. Kompetencje w swym wymiarze

predyspozycji, a więc zdolności do efektywnego działania w określonych pewnym zbiorem determinacji warunkach, stają się potencjałem funkcjonalnym jednostki, pełniąc dlań rolę adaptacyjną. Trudno jednoznacznie określić, czy tak rozumiane kompetencje immanentnie tworzą naturalny składnik osobowości, czy zostają inkorporowane weń w procesie socjalizacji oraz rozwoju osobniczego. Wydawać się może, że odpowiadają im zdolności, predyspozycje, umiejętności, wiedza, inteligencja, czynniki motywacyjno-poznawcze i temperament łącznie, co wcale nie ułatwia sformułowania wniosku na temat źródeł pochodzenia kompetencji.

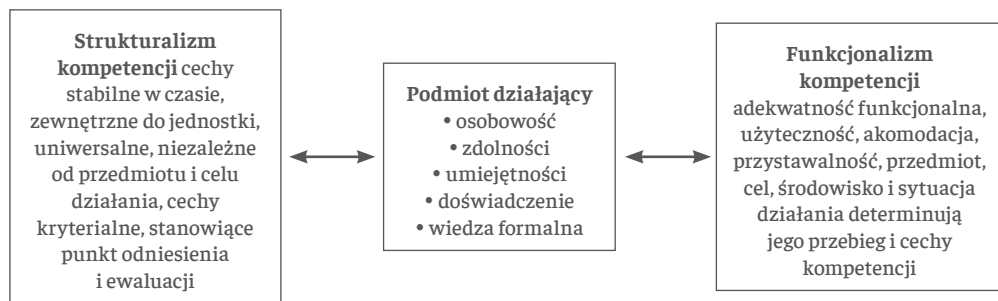
Schemat 1. Relacyjny mechanizm kształtowania się kompetencji

Źródło: *Teoria Pierścieni Selekcyjnych – metoda i praktyka w procesie rekrutacji na przykładzie potencjalnej implementacji w organizacji GOPR* [w:] M. Czerska, M. Gableta (red.), *Przełomy w zarządzaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Toruń 2011, s. 320.

Oznacza to, że tworzące ją elementy są trwałym, transcendentnym w stosunku do konkretnej sytuacji, bezwzględnym i uogólnionym jej komponentem, który egzystuje w formie kryteriów, wymogów obiektywnych, reguł oraz norm wynikających ze specyfiki organizacji w ogóle. W przypadku wymiaru funkcjonalnego mają one zindywidualizowany, relatywny, a także fenomenologiczny charakter, wynikający ze specyfiki organizacji oraz swoistości różnic indywidualnych.

Schemat 2. Dymorficzny model kompetencji – struktura (forma) i funkcje (treść)

Źródło: *Teoria Pierścieni Selekcyjnych – metoda i praktyka w procesie rekrutacji na przykładzie potencjalnej implementacji w organizacji GOPR* [w:] M. Czerska, M. Gableta (red.), *Przełomy w zarządzaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Toruń 2011, s. 309.

Dysponent kompetencji prezentuje w zakresie ich uniwersalnej struktury określony poziom dopasowania, ale nie do kategorii strukturalnej, bo ona jest niezmienna, lecz do

każdorazowo zmieniających się w niej treści formalnych, zdeterminowanych specyfiką danej organizacji, sytuacji, planów, potrzeb etc.

Kompetencje goprowca a przystosowanie organizacyjne

Gdyby dokonać oceny stopnia adaptowalności jednostki do organizacji, pierwszym krokiem poprzedzającym taką ewaluację powinna stać się analiza pracy na określonym stanowisku, deskrypcja inkorporowanych w niej zadań, stworzenie profilu danej pozycji oraz profilu osobowego. Znaczenie kompetencji opiera się na tym, że ich obiektywna i racjonalna ocena weryfikuje poziom wzajemnego dostrojenia się (dopasowania) i akomodacji jednostki oraz organizacji. Dwukierunkowe dopasowanie staje się źródłem eskalacji efektywności w realizacji kontraktu psychologicznego, który zawiera jednostka, jako dążący do redukcji i zaspokojenia obecnych w niej biologicznych, społecznych oraz intelektualnych potrzeb, oraz organizacja, egzystująca jako społeczno-techniczny system w szerszym od siebie systemie otoczenia, z którego czerpie zasoby (w tym potencjał ludzki).

Asymilacja uwarunkowana doborem organizacyjnym, rekrutacją i selekcją powinna opierać się na mechanizmie ewolucyjnym; replikowane powinny być tylko te cechy („geny”, np.: normy, kompetencje, cechy osobowe, zachowania), które odziedziczone zostały po najefektywniejszych osobnikach. W nauce organizacji i zarządzania metaforycznie rozumiane geny są noszone przez członków organizacji, a zaliczyć doń można „wszelkie personalne przypadki optymalnej adekwatności zadań pracy i posiadanych kompetencji”. Warunkiem dziedziczenia jest zasada odpowiedniości funkcjonalnej pomiędzy organizacją a jednostką, kulturą organizacji a osobą, rolą społeczną a jej odtwórcą. Dziedziczenie rozumiane jest przez autora jako metafora uczenia się, lecz nie jako procesu doraźnego i jednostkowego, ale jako działania o długofalowym wymiarze czasowym i zbiorowym.

Rekrutacja w organizacji powinna skutecznie selekcjonować kandydatów, których profil osobowy w wyrazisty sposób odbiega od przyjętego wzorcowego modelu (w praktyce rzadko kiedy istnieje), ponieważ posiadane przez nich „geny kompetencyjne” uniemożliwiają im adaptację do środowiska wewnętrznego organizacji i osłabiają potencjał populacji. Pełne przystosowanie człowieka do roli społecznej nastąpi w sytuacji posiadania przezeń kompetencji, które w panującym w organizacji porządku normatywnym są adekwatne do zadań pracy, przyczyniając się do adaptacji organizacji do wymogów otoczenia i skutecznego konkurowania z nim o zasoby, przy jednoczesnym zaspokajaniu indywidualnych potrzeb, pragnień, aspiracji i marzeń jednostki. Obopólna korzyść płynąca z symbiotycznego układu wspomaga efekty synergiczne oraz kooperację w ramach organizacji i poza nią.

Zdolności adaptacyjne, wyrażone posiadaniem optymalnego w danych warunkach organizacyjnych poziomu i jakości kompetencji, sprawiają, że podejmująca się realizacji zadań jednostka odgrywa podejmowaną rolę nie tylko pod presją konieczności zastosowania się do wymagań, ale z zaangażowaniem i kreatywnie włącza się w wypełnienie misji organizacji oraz współdecyduje o jej strategicznym wytyczeniu. Praca w warunkach tak postrzeganej symbiozy jednostki oraz organizacji sprawia, że człowiek staje się podmiotem zleconych zadań, a ich wykonywanie jest dlań źródłem motywacji, satysfakcji i w efekcie samorealizacji. Tego typu inspiracją kierują się członkowie organizacji wolontarystycznych, gdzie czołowym czynnikiem zadowolenia z odgrywanej roli staje się kompetentne pełnienie roli wolontariusza. Aby jednak ów składnik, czy może raczej stymulator i cel działania, stał się źródłem oraz kryterium samorealizacji, powinny zostać zachowane z pewnością dość surowe, ale sprzyjające dobru jednostki warunki rekrutacyjne. Wyłącznie chęć i deklaracja działań prospołecznych, jakkolwiek istotna, nie oznacza automatycznie posiadania cech osobowych i predyspozycji do efektywnego odgrywania oddelegowanych ról. Dysjunkcja między kompetencjami jednostki a cechami organizacji, niekompatybilność predyspozycji jednostki i uwarunkowań, w jakich organizacja działa, staje się nie tylko przyczyną regresu sprawności organizacji, ale przede wszystkim rozczarowań oraz frustracji jednostki. Taka indolencja jest zespolona sprzężeniem zwrotnym, które swym zasięgiem obejmuje poszczególne obszary i podsystemy organizacji. Rozprzestrzenienie się negatywnych zjawisk kanałami procesów wytwórczych oraz interakcji społecznych (głównie komunikacyjnych) w ramach szkieletu struktury organizacyjnej niszczy na swej drodze etos ról, kulturę organizacji i ostatecznie całą organizację.

Osobowość jako system regulujący i integrujący kompetencje goprowskie

W ramach podjętej problematyki badawczej skupiono uwagę na nomotetycznym modelu osobowości¹³⁵, w którym stanowi ona pewną konfigurację cech czy system czynników wewnętrznych¹³⁶. Osobowość rozumie się przeto zgodnie z terminem sformułowanym przez Eryka Hilgarda, o czym wspomniano wcześniej, że cechy osobowe w tym ujęciu decydują

135 P. G. Zimbardo, F. L. Ruch, *Psychologia i życie*, Warszawa 1996.

136 H. J. Eysenck, *The structure of human personality*, Methuen, London 1970; H. J. Eysenck, M. W. Eysenck, *Personality and individual differences: A natural science approach*, New York 1985.

o specyficznych sposobach adaptacji podmiotu do jego środowiska działania¹³⁷. Jak pisze Janusz Reykowski: „(...) społeczeństwo (także środowisko życiowe i organizacyjne jednostki, przyp. aut.) oferuje człowiekowi różnorodne sposoby redukcji pobudzeń wewnątrzstrojowych, a dzięki temu decyduje też i o tym, ile człowiek będzie odczuwał różnych potrzeb (odrębność popędów uwarunkowana będzie ilością odrębnych klas sposobów redukcji napięć)”¹³⁸. Osobowość – w myśl przytaczanych poglądów – kształtuje się w toku rozwoju osobniczego (intelektualnego, społecznego, zawodowego), powodując stopniowe doskonalenie się funkcji adaptacyjnych jednostki do stale zmieniających się warunków środowiska wewnętrznego i zewnętrznego. Reykowski, podkreślając nadrzędną rolę systemu osobowości w regulacji i integracji zachowania się (zachowań organizacyjnych) człowieka, zaznacza, że mają nań wpływ również czynniki środowiskowe oraz sytuacyjne, takie jak: aktualny stan psychofizyczny człowieka (np. stan zdrowia, zmęczenie, ogólne samopoczucie, okres rozwoju zawodowego, sytuacja w pracy *etc.*), przeżywane w danym momencie emocje, wreszcie subiektywna ocena sytuacji, w jakiej ma mieć lub ma miejsce działanie¹³⁹.

W celu zobrazowania regulacyjnego i integrującego działania osobowości na zachowania organizacyjne ratownika górskiego wybrano kilka psychologicznych koncepcji cech, a wśród nich: wymiar ekstrawersja-introwersja, wymiar neurotyczność-zrównoważenie w świetle typologii Hansa J. Eysencka¹⁴⁰, cechy temperamentu: reaktywność, aktywność, a także ruchliwość oraz równowaga procesów nerwowych wg regulacyjnej teorii temperamentu Jana Strelaua¹⁴¹ oraz poziom lęku-stanu i lęku-cechy w teorii Charlesa D. Spielbergera¹⁴².

Założono po pierwsze, że wymienione elementy strukturalne osobowości stanowią specyficzne „centrum kontroli czynności” (predyspozycji kompetencji) ratownika w pełnionej przezeń roli społeczno-zawodowej, stanowią zbiór mierzalnych predyktorów efektywności (skuteczności i sprawności) jego zachowań organizacyjnych w procesie realizacji zadań pracy. Po wtóre, przyjęto hipotezę, że ich ocena umożliwiła skonstruowanie ilościowej metody rekrutacyjnej, dzięki której możliwe stałoby się uzyskanie znormalizowanych kryteriów profilu osobowego, standaryzacja procesu, kontrola wyników i ewaluacja metody.

137 E. R. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967.

138 J. Reykowski, *Osobowość jako centralny system regulacji i integracji czynności* [w:] T. Tomaszewski (red.), *Psychologia*, Warszawa 1995, s. 775.

139 A. Gołąb, J. Reykowski, *Studia nad rozwojem standardów ewaluacyjnych*, Wrocław 1985.

140 H. J. Eysenck, *The structure of ...*, *op. cit.*

141 J. Strelau, *Temperament, osobowość, działanie*, Warszawa 1985; J. Strelau, *Badania nad temperamentem: Teoria, diagnoza, zastosowanie*, Warszawa 1992.

142 C. D. Spielberger, R. L. Gorsuch, R. E. Lushene, *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory*, Consulting Psychologists Press, Palo Alto, California 1970; C. D. Spielberger, *The Measurement of state and trait Anxiety: Conceptual and methodological issues* [w:] L. Levi (red.), *Emotions – their parameters and measurement*, Razen Press, New York 1975.

Podczas opracowywania prototypowej metody selekcyjnej uwzględniono znaczenie czynników motywacyjno-poznawczych dla organizacyjnego funkcjonowania jednostki, czerpiąc dane w tym zakresie z wcześniejszych prac badawczych autora nad systemem uznawanych wartości oraz strukturą i treścią motywacji ratowników górskich¹⁴³.

Metodyka przeprowadzonych badań pierwotnych

Grupa badana i przedmiot badań

Grupę badaną (Grupa B) stanowili ratownicy ogółu (dywizji) Grup Regionalnych Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (GOPR): Beskidzkiej, Bieszczadzkiej, Jurajskiej, Karkonoskiej, Krynickiej, Podhalańskiej, Wałbrzysko-Kłodzkiej i ratownicy Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (TOPR). Terminologiczne odmiany nazwy GOPR występują w formie: Pogotowie Górskie, Niebieski Krzyż i Służba Górską, którą definicyjnie zdecydowano się określić jako: „struktura społeczno-zawodowa złożona ze zdywilizjonizowanych autonomicznych organizacji ratownictwa górskiego, działających w odrębnych jednostkach geograficznych – regionach oraz pasmach górskich – skupiająca odtwórców roli społecznej ratownika górskiego, realizujących ochotniczo lub zawodowo przepis tej roli, którego istota tkwi w pełnieniu działań prospołecznych w uporządkowaniu normatywnym kultury organizacyjnej Służby Górskiej”. W skład próby z populacji generalnej Służby Górskiej weszło w sumie 120 respondentów płci męskiej w przedziale wiekowym 25-55 lat z zachowaniem symetrycznych liczebności obserwacji w podgrupach (25 badanych z Grup Regionalnych). W skład grupy kontrolnej weszła homogeniczna pod względem liczebności i cech demograficznych próba z populacji ogólnej.

Przedmiotem badań uczyniono diagnozę cech osobowości i temperamentu ratowników Służby Górskiej, a także jej wpływu adaptacyjnego na cechy procesu podejmowania oraz pełnienia ról społecznych w organizacji ratowniczej. Badania przeprowadzono na próbie z populacji generalnej ratowników aktualnie działających, co stało się punktem wyjścia dla stworzenia modelu osobowościowego ratownika Służby Górskiej. Pełni on funkcję modelową w procesie opracowywania procedur rekrutacyjnych jako prototyp profilu osobowego, który zweryfikowano wstępnie zastosowanymi obecnie metodami empirycznymi.

143 K. Mrozowicz, *Kapitał ludzki organizacji w świetle analizy motywacji na przykładzie ratowników Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie”, seria: Ekonomia, 1/2010, s. 51-66.

Standaryzowane i normalizowane narzędzia badawcze

Ocenę poziomu nasilenia wymiaru ekstrawersji-introwersji i neurotyczności-zrównoważenia emocjonalnego przeprowadzono przy zastosowaniu kwestionariusza Inwentarz Osobowości MPI Hansa J. Eysencka¹⁴⁴, analizę natężenia cech „reaktywności”, „aktywności” oraz „ruchliwości procesów nerwowych” dokonano za pośrednictwem Kwestionariusza Temperamentu Jana Strelaua¹⁴⁵, zaś poziom „lęku-stanu” i „lęku-cechy” badano Inwentarzem Stanu i Cechy Lęku Conrada D. Spielbergera w polskiej adaptacji Kazimierza Wrześniewskiego i Tadeusza Sosnowskiego¹⁴⁶. W przypadku przywoływanych metod wyniki surowe zostały przeliczone na jednostki typologiczne, określane w praktyce badawczej nazwą tzw. stenów¹⁴⁷. W aspekcie czynników motywacyjno-poznawczych, w zakresie analizy czynników motywacyjnych osobowości zastosowano oryginalne narzędzia autorskie, a w przypadku analizy systemu wartości użyto narzędzia Value Survey w opracowaniu Piotra Brzozowskiego¹⁴⁸ w oryginalnej koncepcji Milтона Rokeacha¹⁴⁹.

Wyniki badań własnych

W świetle uzyskanych wyników badań cech osobowości można stwierdzić, że wśród ratowników górskich dominują jednostki dobrze przystosowane, ekstrawertycy oraz osobnicy w normie psychicznej, którzy stanowią niemalże 80% całości grupy. Rezultaty analizy struktury cech temperamentu goprowców pozwalają twierdzić, że w grupie badanej przeważają w zdecydowanej mierze jednostki choleryczne i sangwiniczne. Całość analiz korelacyjnych, regresji wielokrotnej, a także analizy czynnikowej nie mogła wejść w strukturę niniejszego artykułu z zupełnie oczywistych względów, lecz dla potrzeb ukazania ich znaczenia dla ilościowego podejścia w kształtowaniu procesu rekrutacji zamieszczona ilość danych wydaje się wystarczająca.

W zakresie badania osobowości w grupie badanej dominują tzw. osobnicy dobrze przystosowani, którzy stanowią ponad połowę jej stanu. Warto zauważyć, że w zakresie dobre-

144 H. J. Eysenck, *Opis i pomiar osobowości. Część I*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 3/1960, s. 257-277; H. J. Eysenck, *Opis i pomiar osobowości. Część II*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 4/1960, s. 381-401.

145 J. Strelau, *Temperament, osobowość, działanie*, Warszawa 1985.

146 K. Wrześniewski, T. Sosnowski, *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku. Podręcznik*, Warszawa 1987.

147 L. Stawowska, *Diagnoza typów osobowości*, Katowice 1973; K. Wrześniewski, T. Sosnowski, *Inwentarz Stanu ...*, op. cit.

148 P. Brzozowski, *Skala Wartości – polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha. Podręcznik*, Lublin 1989.

149 M. Rokeach, *The nature of human values*, The Free Press, New York 1973; M. Rokeach, *Value Survey*, Halgren Tests, Sunnyvale, C.A. 1985.

go przystosowania prym wiodą osobnicy najlepiej przystosowani, stanowiący aż grupy. Goprowcy w tzw. normie psychicznej to co piąty badany. Na kolejnym miejscu plasują się ekstrawertycy, którzy – podobnie jak osobnicy w normie – to 1/5 grupy badanej. Łącznie oba te typy, tzn. osobnicy dobrze przystosowani i ekstrawertycy, stanowią niemalże składu 80% grupy badanej. Marginalne położenie w sferze typów osobowości grupy B zajmują: introwertycy, neurotycy, psychopaci i na końcu dystymicy, stanowiący łącznie taką samą liczebność jak typ ekstrawertywny. Wynika z tego, że przeciętnie jedynie co dziesiąty ratownik górski jest introwertykiem, a co dwudziesty posiada osobowość neurotyczną. W gronie badanych z grupy B jedynie w dziewięciu przypadkach mamy do czynienia z typem psychopatycznym, a w sześciu z psychastenicznym (dystymikiem). W grupie badanej istnieje 20-proc. przewaga w występowaniu typów dobrze przystosowanych w stosunku do ich liczebności w grupie kontrolnej K.

Tabela 2. Struktura typów osobowości ratowników górskich

Typ osobowości wg koncepcji H. J. Eysencka	Wyniki badań inwentarzem osobowości MPI – 64 H. J. Eysencka wg L. Stawowskiej (1977)		
	Grupa badana B	Grupa kontrolna K	Populacja polska
Osobnicy w normie psychicznej	20,5%	14%	36,7%
Najlepiej przystosowani	33%	21,5%	
Osobnicy dobrze przystosowani	53,5%	35,5%	
Ekstrawertycy	23,5%	14%	12,3%
Introwertycy	9,5%	18,5%	19,4%
Neurotycy	6%	16,5%	16,1%
Psychopaci	4,5%	5,5%	4,3%
Dystymicy (psychastenicy)	3%	10%	11,2%

Źródło: K. Mrozowicz, *Ratownictwo górskie. Organizacyjne i psychologiczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w górach*, Katowice 2012.

Goprowców charakteryzują ekstrawertywne typy zachowań, wyrażające się przykładowo w poniższych wiązach czynności i działań: poszukiwaniem sytuacji bogatych stymulacyjnie, unikaniem monotonii, preferowaniem i umiejętnością działań zespołowych, życzliwością, towarzyskością, komunikatywnością, empatią, asertywnością, które wyróżniają go spośród członków populacji ogólnej swą wyrazistością i zakresem populacyjnym. Oprócz tego goprowcy odznaczają się zdecydowanie wyższym zrównoważeniem emocjonalnym. Można ten fakt zobrazować tym, iż w porównaniu ze zwykłym człowiekiem stochastycznie rzadziej spotyka się wśród nich przypadki: nadmiernej lęklivosti, depresyjności, spięcia, poczucia winy, niskiej samooceny, irracjonalności, płochliwości, markotności, postaw

unikania, zaburzeń psychosomatycznych oraz labilności emocjonalnej. Świadczy to o tym, że ratownicy górscy wyróżniają się wyższą, niż ma to miejsce przeciętnie, odpornością na stres i większym potencjałem adaptacyjnym (wydolnościowym, duża odporność na stres przeciążeniowy), a co za tym idzie – większą aktywnością, szczególnie zaś liczbą i poziomem efektywności wykonania czynności podejmowanych w sytuacjach stresogennych. Warto dodać, że skutkuje to także stosunkowo niewielką ilością potencjalnych zakłóceń w czasie wykonania zadań w sytuacjach trudnych, w działaniach interwencyjnych i poszukiwawczych.

Istnieje niestety także i ujemna strona takiego stanu rzeczy, a mianowicie zagrożenie wystąpienia syndromu tzw. niedoszacowania ryzyka, który można w przybliżeniu zdefiniować jako: nadmiernie zsubiektywizowane i nierealistyczne oceny stopnia obiektywnego zagrożenia w procesie podejmowania decyzji grupowych. Dlatego też proces szkolenia specjalistycznych zachowań organizacyjnych oraz jakość formalizacji stają się nie tylko czynnikami składowymi kultury organizacyjnej, ale nieodzownymi elementami ochrony zdrowia i życia pracowniczego.

Tabela 3. Struktura typów temperamentu ratowników górskich

Rozkład typów temperamentu w pogotowiu górskim oraz populacji ogólnej		
Typ temperamentu	Grupa badana	Grupa kontrolna
Sangwinicy	40%	34%
Flegmatycy	8%	12%
Typ choleryczny I	14,5%	12%
Typ choleryczny II	28%	7,5%
Typy choleryczne mieszane I	-	4%
Typy choleryczne mieszane II	1,5%	3,5%
Cholerycy [łącznie]	44%	27%
Melancholicy	4,5%	10%
Typy mieszane melancholiczny	3,5%	17%
Melancholicy [łącznie]	8%	27%

Źródło: K. Mrozowicz, *Ratownictwo górskie. Organizacyjne i psychologiczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w górach*, Katowice 2012.

Pod względem charakterystyki temperamentu w grupie badanej dominują cholerycy (44%), wśród których ponad połowa należy do typu cholerycznego II wysokoruchliwego z wyraźną przewagą pobudzania nad hamowaniem, natomiast badanych kwalifikuje się do typu cholerycznego I wysokoruchliwego z nieznaczną przewagą procesów pobudzania. Jedynie 1,5% członków grupy badanej należy do typu mieszanego cholerycznego I (małoruchliwy

z wyraźną przewagą pobudzania), natomiast brakuje wśród obserwacji typu mieszanego cholerycznego II (małoruchliwy z nieznaczną przewagą procesów pobudzania).

Wśród goprowców, obok typu cholerycznego, równie często występuje typ sangwiniczny charakteryzujący się zrównoważeniem procesów pobudzania, hamowania oraz ruchliwością w normie lub nieco powyżej niej. A zatem, mając na uwadze grupę badaną B, można mówić o zjawisku swego rodzaju typologicznej supremacji typów: cholerycznego oraz sangwinicznego, które cechują niemalże 90% jej członków. Jedynie co dwudziesty ratownik należy albo do typu melancholicznego lub do typu flegmatycznego.

Wśród członków grupy kontrolnej K rozkład typów temperamentu wygląda zgoła odmiennie. Wśród respondentów z populacji ogólnej wprawdzie dominują sangwinicy, zaś liczebność flegmatyków jest niemal identyczna z tą, którą notowano wśród członków grupy badanej, lecz na tym kończą się podobieństwa rozkładów typów temperamentów charakteryzujących obie grupy. Istnieją dwa główne źródła niejednorodności typologicznej owych rozkładów.

Pierwsze z nich wypływa z tego, że wśród ratowników górskich obserwuje się przeszło dwukrotnie więcej przypadków typu cholerycznego niż wśród członków populacji ogólnej, w której jedynie co piąty badany mógł zostać do niego zaliczony. Oprócz tego wśród ratowników górskich przeważa typ choleryczny II, którego liczebność czterykroć przewyższa tę, którą obserwowano w grupie kontrolnej. W zakresie typu cholerycznego I oraz typów mieszanych cholerycznych pomiędzy grupami nie dostrzega się tak znaczących różnic.

Drugie ze wspomnianych źródeł dekompozycji jednorodności konfiguracji typów temperamentu w grupie badanej oraz kontrolnej to zróżnicowanie wyników z występujących w obu próbach różnic w zakresie liczebności typu melancholicznego. W grupie kontrolnej niemalże osobników to temperamentalne typy melancholiczne, czyli co trzeci przebadany, a tym samym 20% więcej osobników o przewadze hamowania nad pobudzaniem oraz stosunkowo niskiej ruchliwości procesów nerwowych niż analogicznie wśród ratowników górskich.

Ratownicy górscy odróżniają się od osobników populacji ogólnej większą niż przeciętnie siłą układu nerwowego, co wyraża się przewagą występowania wśród nich typów: cholerycznego oraz sangwinicznego. Pod tym względem unaoczniają się znaczne różnice między nimi a członkami populacji ogólnej, wśród których nie dostrzega się typu temperamentu o cechach dominatywności układu.

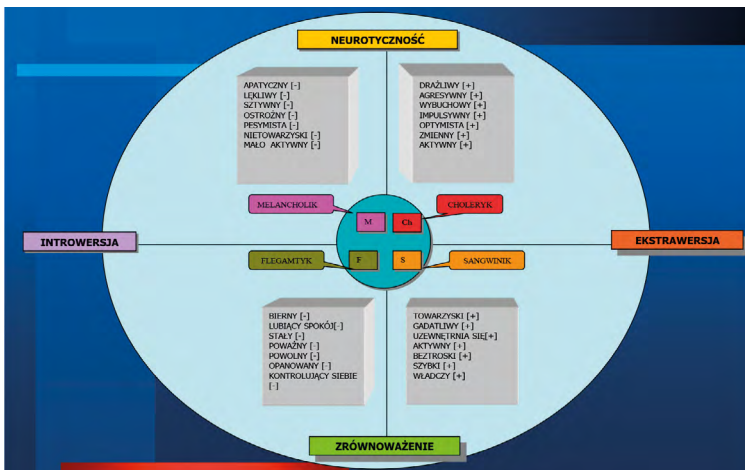
W konkluzji trzeba stwierdzić, że grupa badana to społeczność, którą współtworzą jednostki wyselekcjonowane w drodze dwuletniego procesu rekrutacyjnego, realizujące normatywny przepis podjętej roli społeczno-zawodowej, a w jego obrębie konkretne cele i wartości

grupowe. Grupa kontrolna natomiast to substrat różnorodnych ról i kompozycji osobowych, wywodzących się z różnych grup i środowisk społecznych, o wyraźnie zróżnicowanym poziomie aktywności motorycznej, społecznej, zawodowej, różnorodnych zainteresowaniach, odmiennych systemach wartości, które wynikają z eklektyzmu pełnionych przez jej członków ról społecznych oraz zawodowych.

Specyficzne wiązki dominujących zachowań ratowników górskich odpowiadające charakterystynom typologicznym zawiera schemat 3. Dla uporządkowania uzyskanych informacji można stwierdzić, że jawne zachowanie (mówiąc kolokwialnie, takie, które widać „gołym okiem”) w roli goprowca, nazywane zachowaniami organizacyjnymi, unaoczniają się w postaci kilku węzłowych form: rywalizacja sportowa, szkolenia, kursy, dyżur rutynowy, dyżur nasłuchowy, akcja i wyprawa ratunkowa¹⁵⁰.

Główne cechy zachowań organizacyjnych w czasie szkolenia specjalistycznego: ciekawość nowości, aktywny udział, wysoki stopień zainteresowania, współpraca z grupą, udzielanie rad oraz pomocy, czynny udział w rozwiązywaniu problemów grupowych, nieznaczne oznaki zmęczenia, stosunkowo szybka regeneracja sił, szybka adaptacja w grupie, priorytet dla zadań o średniej trudności (realistyczna konsumpcja sukcesu), preferencja zadań o charakterze psychomotorycznym, którym towarzyszą wysiłek i zmęczenie fizyczne, niski poziom lęku, postawy: otwartości, afiliacji, facylitacji, dominacji, uznania itp.

Schemat 3. Empiryczny model dominujących wiązek zachowań w Służbie Górskiej (znak „+” – progresja cechy zachowania, znak „-” – regres cechy zachowania)

Źródło: Teoria Pierścieni Selekcyjnych – metoda i praktyka w procesie rekrutacji na przykładzie potencjalnej implementacji w organizacji GOPR [w:] M. Czerska, M. Gableta (red.), *Przełomy w zarządzaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Toruń 2011, s. 320.

150 K. Mrozowicz, *Zachowania organizacyjne jako determinanta...* op. cit.

Dominujące cechy zachowań organizacyjnych podczas wypraw ratunkowych: opanowanie i odporność na stres przeciążeniowy, efektywna umiejętność pracy w warunkach zagrożenia traumą, racjonalizacja pracy oraz właściwa ocena sytuacji, aktywność nastawiona na cel grupowy, umiejętność podejmowania działań interwencyjnych w warunkach zmęczenia psychofizycznego, odraczenie efektu gratyfikacji, kontynuacja zachowania (podtrzymanie czynności) pomimo braku widocznego rezultatu i mimo braku zwrotnej informacji o rezultatach, aktywne zawężanie pola percepcji *etc.*

Główne cechy zachowań organizacyjnych w czasie dyżurów (z wyłączeniem nasłuchu): czynności naprawcze, renowacyjne i porządkowe pod wpływem deprivacji (niedosyt stymulacyjny), spacer, krótkie rozpoznania w terenie, poszukiwanie towarzystwa innych osób, aktywne poszukiwanie stymulacji lub jej substytutów (często nieformalnych, dyskrecjonalnych), reżyserowanie sytuacji kooperacyjnych, gadatliwość, towarzyskość, detonacja napięcia poprzez: gadulstwo, impulsywność, drażliwość, oczekiwanie na emocje, znużenie deprivacyjne oraz sztywność percepcyjna, znudzenie itp.

Główne cechy zachowań organizacyjnych w czasie kursów teoretycznych: unikanie aktywności intelektualnej w postaci przeciągających się szkoleń teoretycznych, poszukiwanie ruchu, postawy: unikanie, lakoniczność, aktywność ukierunkowana na przeciwdziałanie odczuwanej dotkliwie deprivacji („deficyt stymulacyjny”), rozdrażnienie, podminowanie, apatyczność, wybuchowość, impulsywność.

Główne cechy zachowań organizacyjnych w czasie dyżurów nasłuchowych: koncentracja uwagi na zadaniu, aktywne (wyuczone i celowe) zawężanie pola percepcji do sygnałów monogamicznych, projekcja „bycia w akcji”, przeżywanie w intelekcie roli w akcji, pragnienie stymulacji, snucie wizji i projektów interwencyjnych, prowadzące do częściowego rozładowania poczucia monotonii i stresu deprivacyjnego (deficytu bodźcowego).

Analiza lęku wśród członków Służby Górskiej opiera się na rozróżnieniu pomiędzy lękiem rozumianym jako przejściowy i uwarunkowany sytuacyjnie stan jednostki (lęk-stan, X-1) a lękiem rozumianym jako względnie stała cecha osobowości (lęk-cecha, X-2). Analizę struktury lęku wśród badanych i stochastyczną weryfikację istotności różnic pomiędzy grupami: badaną oraz kontrolną rozpoczniemy od lęku-stanu. Charakteryzuje się on subiektywnymi, świadomie postrzeganymi uczuciami obawy i napięcia, którym towarzyszy związana z nimi aktywacja lub pobudzenie autonomicznego układu nerwowego jednostki. Cechuje się on dużą zmiennością pod wpływem oddziaływania różnego rodzaju czynników stresogennych, a także warunkuje oscylację poziomu reakcji jednostki z sytuacji na sytuację. Średnie natężenie lęku-stanu w grupie badanej kształtuje się na

poziomie 5 stena (średnim), zaś wśród jej członków przeważają osobnicy charakteryzujący się średnim poziomem lęku-stanu. Na dalszych pozycjach odnotowano: wysokie, niskie, bardzo niskie i bardzo wysokie jego nasilenie. A zatem co drugi respondent z grupy badanej odznacza się średnim poziomem lęku-stanu, a co piąta osoba prezentuje wysokie i niskie jego nasilenie. Wyniki analizy istotności różnic pomiędzy średnimi poziomami lęku-stanu grupy badanej oraz kontrolnej wykazały, że istniejące w tym zakresie dysonanse mają charakter systematyczny. Członkowie grupy B odznaczają się istotnie niższym nasileniem poziomu lęku-stanu niż członkowie grupy K ($p < 0,001$)¹⁵¹.

Analiza istotności różnic wariancji omawianej zmiennej między członkami grupy badanej oraz respondentami z grupy kontrolnej wykazała, że różnice unaoczniające się w zakresie jej zmienności w obu próbach są statystycznie nieistotne ($p \geq 0,05$). Rozkład lęku-stanu w obu rozpatrywanych próbach jest homogeniczny.

Lęk-cecha, który zdefiniowany został jako motyw lub nabyta dyspozycja behawioralna, czyniąca jednostkę predysponowaną do postrzegania szerokiego spektrum obiektywnie niegroźnych sytuacji jako zagrażających i reagowanie przez nią na owe wydarzenia stanami lęku, które są nieproporcjonalnie silne w stosunku do wielkości obiektywnego i realnego niebezpieczeństwa. W odróżnieniu od lęku-stanu ma charakter wyuczony i cechuje się względnie dużą stabilnością nie tylko na przestrzeni życia jednostki, ale także w zakresie nasilenia i charakterystyki cechujących ją reakcji lękowych. W zakresie lęku-cechy, które- go wzajemne związki z lękiem-stanem określane są mianem lęku reaktywnego, następuje kształtowanie się osobowości lękowej. Podwyższony poziom lęku-cechy trwale, choć najdot- bitniej w sytuacjach trudnych oraz zagrożeniach ego jednostki, eskaluje poziom lęku-stanu. Wyniki analizy korelacyjnej potwierdzają przytoczoną tezę. W grupie badanej średnie nasi- lenie lęku-cechy kształtuje się na poziomie 5 stena; zdecydowana większość respondentów z grupy badanej to osobnicy charakteryzujący się lękiem-cechą w normie lub nieco powyżej niej (80%), a jedynie co piąty członek Służby Górskiej to jednostka o osobowości lękowej.

Z analizy istotności różnic w zakresie średnich wynika, że członkowie grupy bada- nej cechują się istotnie niższym poziomem lęku-cechy niż respondenci z grupy kontrolnej ($p < 0,001$).

Weryfikacja istotności różnic wariancji lęku-cechy pomiędzy grupą badaną a kontrol- ną pozwala twierdzić, że grupa badana charakteryzuje się istotnie mniejszą zmiennością omawianej cechy ($p < 0,01$), a także większą jednorodnością w jej zakresie ($p < 0,001$)¹⁵².

151 K. Mrozowicz, *Czynnik ludzki w górskim pogotowiu ratunkowym...*, op. cit.

152 *Ibidem*.

W zakresie lęku-stanu wśród członków grupy B zaklasyfikowanych do typu osobowości w normie psychicznej dominuje jego średnie, niskie i bardzo niskie nasilenie, przy czym, co warto odnotować, nie zaobserwowano wysokich wartości tej zmiennej. Wśród najlepiej przystosowanych członków grupy badanej przeważają osobnicy o średnim nasileniu lęku-stanu, za nimi plasują się jednostki o niskim oraz bardzo niskim poziomie jego natężenia. Podobnie jak uprzednio, nie zaobserwowano podwyższonego natężenia omawianej zmiennej. Ekstrawertywna część grupy badanej to również w dominującej części osobnicy o średnim poziomie lęku-stanu; wśród nich dało się zaobserwować znikomy odsetek obniżonego oraz podwyższonego natężenia lęku-stanu. Introwertycy z grupy badanej to w całości jednostki, które odznaczają się wysokim bądź średnim poziomem nasilenia lęku-stanu. Osobnicy neurotyczni z grupy badanej odznaczają się w całości wysokim poziomem lęku-stanu, zaś neurotycy z grupy kontrolnej dzielą się na tych, którzy prezentują wysokie (a ci zaś stanowią wśród nich większość) natężenie omawianej zmiennej oraz na tych, których charakteryzuje bardzo wysoki jej poziom. Pośród osobników typu psychopatycznego w grupie badanej odnotowano wyłącznie wysokie oraz bardzo wysokie nasilenie kształtowania się lęku-stanu. Psychastenicy z grupy badanej charakteryzują się zaś bardzo wysokim nasileniem lęku-stanu.

Z analizy rozkładu lęku-stanu wśród członków grupy badanej (a wnioski te można również uogólnić na członków grupy kontrolnej) wynika, że w zakresie jego kształtowania się ulega egzemplifikacji zjawisko współzależności typów osobowości z odpowiadającymi jej poziomami nasilenia lęku-stanu. Można przypuszczać, że w zakresie pewnych typów osobowości poziom lęku-stanu ulega spotęgowaniu, by zaś w zakresie innych zmniejszyć swoje natężenie. Fakt ten jest na tyle widoczny, że z bezpiecznym przybliżeniem można mówić o pewnej geometrii owej dynamiki kształtowania się lęku-stanu w danych typach osobowości obserwowanych prób. Zgodnie z tym osobnicy w normie psychicznej, najlepiej przystosowani oraz ekstrawertycy zajmują wektor rozciągający się pomiędzy bardzo niskim a średnim nasileniem lęku-stanu, gdy zaś introwertycy, neurotycy, psychopaci i dystymicy lokują się w sektorze podwyższonej lęklivosti, na wektorze od jej średniego do bardzo wysokiego poziomu. Mamy zatem do czynienia, posługując się symboliką geometryczną, z asymetrycznym rozmieszczeniem typów osobowości pod względem kształtującego się w nich poziomu lęku-stanu i analogicznie, opozycją wysokiego oraz niskiego nasilenia zmiennej w typach osobowości. Fakt ten uzasadnia wyłonienie dwóch grup typów osobowości, które są w zakresie nasilenia lęku-stanu względem siebie diametralnie odmienne, osobników niskolękliwych oraz wysokolękliwych. Należy w tym miejscu zwrócić szczególną uwagę na

jedną istotną rzecz. W zakresie konfiguracji lęku-stanu w niektórych typach osobowości, oprócz ekstrem, daje się dostrzec również strefę pośrednią, skonfigurowaną na skali wartości średnich współtworzoną przez typy: w normie psychicznej, najlepiej przystosowani, ekstrawertycy oraz introwertycy. Przy czym należy też dodać, że trzy pierwsze spełniają warunek koniunkcji: niski (też bardzo niski) i średni poziom lęku-stanu, zaś typ introwertywny spełnia warunek: średni i wysoki jego poziom. Skoro tak, to warunek wspólnego środka spełnia, zarazem łącząc je, poziom średniego natężenia lęku-stanu, będąc tym samym jądrem dynamiki owej asymetrii. Natomiast elementem, który zdaje się różnicować typy osobowości pod względem lęku-stanu, jest jego poziom o cechach regresji w przypadku typów: w normie psychicznej, najlepiej przystosowanych oraz ekstrawertyków, oraz progresji w przypadku introwertyków. Źródłem tego zjawiska należy dopatrywać się w neurofizjologicznym podłożu funkcji wymiaru ekstrawersji-introwersji, a zatem w naturze mechanizmów pobudzania oraz hamowania, ruchliwości oraz w równowadze procesów nerwowych. Wypływa z tego praktyczny wniosek dla pracy, a mianowicie to, że ratownicy cechują się nienadmiernym poziomem reakcji lękowych, aczkolwiek mogą w tym przypadku wystąpić pojedyncze przypadki stanów lękowych o charakterze precedensów. Niemniej jednak należy ten fakt wziąć pod uwagę w zarządzaniu lokautem, a szczególnie wyprawami ratunkowymi.

Z podobną sytuacją spotykamy się w zakresie rozkładu lęku-cechy. Wśród członków grupy badanej, zaklasyfikowanych do typu w normie psychicznej, rozkład lęku-cechy wygląda następująco: dominuje wśród nich jego średnie nasilenie, występuje też niski oraz bardzo niski jego poziom. Nie odnotowuje się natomiast wśród tej kategorii respondentów z grupy badanej wysokiego oraz bardzo wysokiego nasilenia kształtowania się poziomu lęku-cechy.

Z analogiczną sytuacją spotykamy się wśród członków grupy K. Najlepiej przystosowani członkowie grupy badanej dzielą się na osobników o średnim oraz niskim i bardzo niskim poziomie kształtowania się lęku-cechy. Pośród ekstrawertywnej części respondentów z grupy badanej przeważają jednostki ze średnim poziomem lęku-cechy, oprócz których występują wśród nich osoby z niskim jego nasileniem. W zakresie wysokiego poziomu lęku-cechy zauważa się wśród introwertyków z grupy badanej oraz kontrolnej jednakową liczebność jego obserwacji, natomiast średnie nasilenie zmiennej w grupie badanej jest pięciokrotnie mniejsze niż u członków populacji ogólnej. Neurotycy z grupy badanej prezentują wysokie nasilenie lęku-cechy. Osobnicy psychopatyczni z grupy badanej dzielą się na tych, którzy wykazują wysokie oraz bardzo wysokie natężenie lęku-cechy. W przypadku typu psychastenicznego (dystymicy) z grupy badanej lęk-cecha rozkłada się wyłącznie na wysokim, podczas gdy w grupie kontrolnej – zarówno na wysokim, jak też na bardzo wysokim poziomie.

Analiza konfiguracji lęku-cechy w spektrum typów osobowości członków grup – badanej oraz kontrolnej – pozwala przyjąć wnioski analogiczne do tych, które dotyczyły rozkładu lęku-stanu w typologicznych kategoriach osobowości respondentów z obu prób. W zakresie typów: w normie psychicznej, najlepiej przystosowanych oraz ekstrawertyków odnotowuje się obserwacje średniego, niskiego i bardzo niskiego nasilenia poziomu lęku-cechy. Wśród typów: introwertywnego, a w szczególności neurotycznego, psychopatycznego oraz dystymicznego, obserwuje się wysokie i bardzo wysokie natężenie poziomu lęku-cechy. Owe zjawisko dotyczy w równej mierze członków grupy badanej, jak też respondentów z grupy kontrolnej, a zatem jest transcendentne w stosunku do specyfiki społecznego pochodzenia tych prób. A jeżeli tak, to posiada ono zasięg filogenetyczny, opisujący proces kształtowania się lęku w osobowości całego gatunku – wśród populacji ogólnej. Przyczyn takiego, a nie innego przykładu dekompozycji poziomów nasilenia lęku w poszczególnych rodzajach osobowości analizowanych prób należałoby upatrywać zdaniem autora w adaptacyjnej specyfice funkcji jej mechanizmów neurofizjologicznych, które stanowią organiczne podłoże etiologii, genezy oraz biologicznych warunków zachowania jednostki oraz unaocznianego w nim typu jej osobowości. W przypadku typów osobowości: ekstrawertywnego, w normie psychicznej i najlepiej przystosowanego mamy do czynienia z przeciętnym lub nieco podwyższonym poziomem ekstrawersji oraz niskim lub przeciętnym poziomem neurotyczności. One są predyktorami niskiego poziomu wrażliwości, niskiego progu hamowania reaktywnego, wysokiego progu hamowania ochronnego, wysokiej wydolności, a więc mechanizmów neurofizjologicznych determinujących poziom odporności jednostki na stres¹⁵³. Nie powinno zatem dziwić, że w obrębie typów osobowości charakteryzujących się przewagą procesów pobudzania, przy jednocześnie znaczącej równowadze pobudzania oraz hamowania zjawisk nerwowych, a także ich znacznej ruchliwości, skupiają się obserwacje jednostek o średnim oraz niskim poziomie lęku. Typ introwertywny natomiast, gromadzący jednostki o niskich lub przeciętnych wynikach na skali neurotyczności oraz niskich wartościach poziomu ekstrawersji, charakteryzuje się małym zrównoważeniem procesów nerwowych oraz małą ich ruchliwością. Fakt ten uzmysławia to, że z jednej strony osobnicy w tym typie nie reagują przesadnie na sytuacje zagrożenia, lecz z drugiej strony ich aktywność nastawiona jest na automatyczne, wyuczone unikanie potencjalnego zagrożenia. Taki stan rzeczy może przejawiać się w specyficznej strategii aktywności, której cechą stają się zachowania (i ich strategię) ukierunkowane na unikanie nadmiernej stymulacji. Typy osobowości: neurotycy, psychopaci (neurotyczni ekstrawertycy) oraz dystymicy gromadzą jednostki,

153 K. Nagody-Mrozowicz, *Strach i przywództwo...*, op. cit.

które subiektywnie postrzegają jako zagrażające im większość sytuacji dnia codziennego – obiektywnie niegroźnych, stąd poziom ich aktywacji przekracza normy energetycznej homeostazy. Przejaskrawiając nieco opis cechującego ich zachowania, można powiedzieć, że: neurotyk będzie dążył (redukował wartość stymulacyjną) do natychmiastowego zlikwidowania źródła zagrożenia, przy jednoczesnym obniżeniu skuteczności działania (brak mu umiejętności unikania zagrożenia), psychopata z obawy przed obiektem zagrożenia postąpi aspołecznie, zaś dystymik, ulegając paraliżującemu strachowi, popadnie w stan dezorganizacji czynności, apatii i zupełnego zubożenia. We wszystkich wymienionych przypadkach działań jednostki nie można uznać za celowe, ponieważ uruchamiane jest ono pod wpływem (emocji) nadmiernej aktywizacji autonomicznego układu nerwowego i nastawione (zawężanie pola) jest głównie na rozładowanie pojawiającego się napięcia, nie zaś na osiągnięcie konkretnego, racjonalnego celu działania. Nie można wszakże nazwać celowym żadnego ze skutków opisanych przedtem przykładów zachowań. Jako surogat działania celowego wprowadza jednostkę w sytuację błędnego koła – wywołując w niej obawy i uczucie niepokoju, zaś w efekcie spotęgowanie lęku. Eskalujący lęk obniża odporność na stres, czyniąc jednostkę nieprzystosowaną społecznie. Wśród członków grupy badanej spotykamy głównie osobniki, które w przeważającej części należą do typów osobowości odpornych na stres. Możemy zatem uznać, że działania ich w podjętej oraz pełnionej roli społeczno-zawodowej będą wspomagały realizację jej przepisu. A jak wygląda sytuacja w kontekście zależności lęku i temperamentu?

Sangwinicy z grupy badanej prezentują w większości przypadków średnie oraz niskie nasilenie lęku-stanu. Oprócz tego spotyka się wśród nich osobniki nisko- oraz wysokolękliwe. Zarówno wśród sangwiników z grupy badanej, jak też wśród reprezentantów tego samego typu osobowości z grupy kontrolnej nie odnotowuje się obserwacji bardzo wysokiego natężenia lęku-stanu, zaś podwyższony jego poziom wykryto wśród kilkuprocentowego zaledwie odsetka badanych z obu prób. Z bardzo podobną sytuacją spotykamy się wśród ankietowanych z obu grup: badanej oraz kontrolnej zaklasyfikowanych do cholerycznego typu temperamentu. Zarówno wśród członków grupy badanej, jak też u respondentów z grupy kontrolnej dominuje średni poziom lęku-stanu (grupa badana – 27,5%, grupa kontrolna – 16%), przy czym wśród ratowników liczba obserwacji tego zjawiska jest niemalże dwukrotnie większa. Jeśli chodzi o jego wysoki oraz niski poziom, jest podobnie, ponieważ o zbliżonym nasileniu kształtują się zarówno wśród choleryków z grupy badanej, jak też u osobników w tym typie temperamentu z grupy kontrolnej. Respondenci z grupy badanej o flegmatycznym typie temperamentu prezentują średni oraz wysoki poziom lęku-stanu, a zarazem brak

wśród nich osobników o obniżonym poziomie jego ukształtowania. Z analogiczną sytuacją mamy do czynienia w odniesieniu do ankietowanych z grupy kontrolnej. Wspólną cechą rozkładów lęku-stanu w typach sangwicznym, cholerycznym oraz flegmatycznym badanych z obu prób jest to, że przybiera on w ich zakresie – choć z różnym natężeniem – co najmniej średni poziom. W przypadku melancholicznego typu temperamentu spotykamy się z sytuacją, kiedy zarówno wśród członków grupy badanej, jak też u badanych z grupy kontrolnej rozkład lęku-stanu nie przybiera wartości średnich oraz niskich, a wyłącznie wysokie oraz bardzo wysokie. Mamy prawo twierdzić, że poziom kształtowania się konfiguracji lęku-stanu wśród badanych uzależniony jest od cechującego typu ich temperamentu. W zakresie typów: sangwicznego oraz cholerycznego rozkład lęku-stanu osiąga swoje maksimum w obrębie wartości średnich, obserwuje się przy tym jego niskie oraz wysokie nasilenie. Neurofizjologiczne podłoże typologii temperamentalnej nie zawiera w zakresie typów: sangwicznego oraz cholerycznego jednoznacznych „induktorów”, które w sposób bezwzględny determinowałyby kształtowanie lęku-stanu na wysokim poziomie, a wręcz odwrotnie, stanowi ono korzystne środowisko biologiczne dla formowania niskiego poziomu lęku-stanu. Do grona temperamentalnych wskaźników regresu lęku-stanu z całą pewnością należy zaliczyć: wysoką ruchliwość procesów nerwowych, niski poziom reaktywności, a więc wysoką wydolność oraz niską wrażliwość, wysoki poziom hamowania warunkowego, a zarazem niski próg hamowania reaktywnego, a zatem cechy, które charakteryzują silny typ układu nerwowego. Na jego podłożu dochodzi do dekompozycji typów odpornych na stres na zrównoważony – sangwiczny oraz niezrównoważony – choleryczny, co przejawia się m.in. występowaniem wśród choleryków obserwacji podniesionego neurotyzmu oraz wysokiego poziomu lęku. W przypadku typu flegmatycznego lęk-stan skonfigurowany jest następująco: gradient jego konfiguracji skupia się wokół wartości średnich, przy czym obserwuje się tutaj również jego wysokie oraz bardzo wysokie natężenie przy równoczesnym braku występowania niskiego poziomu omawianej zmiennej. Równowaga pobudzenia i hamowania procesów nerwowych u flegmatyków – w przeciwieństwie do sangwiników, a w szczególności do choleryków – przejawia się w tym, że osiągają oni przeciętne wyniki zarówno na skali reaktywności, jak i aktywności. Powoduje to, że pomimo względnie niskiej wrażliwości są oni wyjątkowo mało ruchliwi, to zaś wpływa obniżająco na poziom ich aktywności. W związku z tym zakres podejmowanych przez nich czynności oraz ich charakter odznacza się daleko posuniętym umiarkowaniem, którego zadaniem jest ograniczenie dopływu do jednostki zbioru czynników lękowych (stresorów). Ów standard „flegmatycznego” zachowania wyraża się charakterystycznym dystansem, za którym ukrywa się

obawa przed utratą kontroli, mogącą wyprowadzić „rezydenta” tego typu osobowości ze stanu cenionej przezeń równowagi. Jego aktywność nastawiona zatem będzie na unikanie czynników zagrażających, których potencjalny wpływ wywołuje w nim obawę, a zatem na istnienie owych reaguje on zachowaniami lękowymi (unikaniem). W tym tkwi zasadnicza różnica pomiędzy pełnymi „ekspresji” czynnościami choleryka oraz sangwinika, poszukujących – jeden w sposób zrównoważony, drugi w formie niespokojnej – stymulacji, a przez to egzystujących w środowisku stresogennym, i „stonowaną” aktywnością flegmatyka, która skonfigurowana introwertywnie koncentruje się na utrzymaniu wewnętrznej równowagi.

W przypadku typu melancholicznego jest zgoła inaczej, ponieważ rozkład lęku-stanu skonfigurowany jest wokół wartości wysokich oraz bardzo wysokich. Wynika z tego, że mechanizmy neurofizjologiczne, będące predyktorami melancholicznego typu temperamentu badanych, w szczególny sposób indukują u nich eskalację lęku-stanu. Wynika to m.in. z tego, że typ melancholiczny odznacza się wysoką wrażliwością oraz małą wydolnością, co wyraża się u niego wysoką reaktywnością, której natężenie jest niewspółmiernie wysokie wobec działającego bodźca. Siła reakcji jest nieadekwatna do obiektywnych uwarunkowań sytuacji, co powoduje szybkie pojawianie się hamowania reaktywnego, zabezpieczającego ustrój przed nadmierną eksploatacją energetyczną. To sprawia, że aktywność jednostki melancholicznej jest stosunkowo niska, ukierunkowana raczej na „magazynowanie” zasobów energetycznych, których zgromadzenie skądinąd stanowi dlań dużą trudność. Dzieje się tak, ponieważ – jak powiedziano to wyżej – aktywowalność układu nerwowego melancholika powoduje utrzymywanie się u niego chronicznego pobudzenia. Jego rozładowanie umożliwi melancholikowi podwyższona ruchliwość procesów nerwowych, której zadanie zasadza się na transpozycji rodzaju aktywności jednostki, modyfikując jego charakter oraz zakres. Stąd też osobnicy o tym typie temperamentu przekładają czynności przerywane nad ciągłymi, wybierając zadania umożliwiające zamianę wyczerpującej ich ciągłości pracy na nową, regenerującą formę aktywności. W świetle przytoczonych rozważań nad rozkładem lęku-stanu daje się dostrzec, że zarówno wśród typów osobowości, jak i w zakresie rodzajów temperamentu można wskazać te z nich, które w mniej lub bardziej systematycznej formie korelują ze strukturą konfiguracji lęku-stanu. Tak w jednym, jak i w drugim przypadku jest to związane bezpośrednio z funkcjami układu nerwowego, których behawioralne przejawy dają się usystematyzować, a następnie przedstawiać w postaci uogólniających je opisów typologii osobowości oraz temperamentu.

W zakresie rozkładu lęku-cechy wśród sangwinicznych członków grupy badanej dostrzeżono, że w przeważającej części prezentują oni jego średnie nasilenie. Dużą grupę wśród nich

stanowią także osobnicy odznaczający się niskim poziomem lęku-cechy; dało się również zaobserwować bardzo niskie jego nasilenie. Nie odnotowano natomiast podwyższonego: wysokiego i bardzo wysokiego natężenia tej zmiennej. Sangwiniści respondenci z grupy kontrolnej prezentują odpowiednio: średnie, niskie, bardzo niskie oraz wysokie nasilenia lęku-cechy, co oznacza, że jego rozkład w typie sangwiniście obu grup: badanej oraz kontrolnej przybiera względnie jednorodną postać.

W zakresie typu cholerycznego grupy badanej dominuje średnie nasilenie lęku – cechy, podobnie zresztą jak wśród porównywalnych osobników grupy kontrolnej, przy czym liczebność średniolękliwych choleryków z grupy badanej niemalże dwukrotnie przewyższa liczbę średniolękliwych respondentów z populacji ogólnej. Wśród cholerycznych ratowników górskich odnotowuje się poza tym: niskie, bardzo niskie oraz wysokie nasilenie lęku-cechy, gdy wśród typu cholerycznego ankietowanych z grupy kontrolnej niskim oraz wysokim jego poziomem odznacza się nieco mniej badanych. Nie obserwuje się wśród cholerycznych członków grupy kontrolnej bardzo niskiego poziomu lęku-cechy, za to odnotowano obserwację jego bardzo wysokiego poziomu. Rozkład lęku-cechy wśród typu flegmatycznego grupy badanej kształtuje się następująco: dominuje wysoki jego poziom, a także spotyka się tutaj osobniki odznaczające się średnim poziomem zmiennej. W tym samym zakresie wśród członków grupy kontrolnej dominuje średni poziom lęku-cechy, dalej plasują się obserwacje bardzo wysokiego jego poziomu, a na końcu jego wysokie nasilenie. Melancholiczni członkowie grupy badanej dzielą się natomiast na jednostki cechujące się wysokim oraz bardzo wysokim poziomem lęku-cechy, zaś wśród ankietowanych z grupy kontrolnej dominują obserwacje niskiego poziomu tej zmiennej, przy jednoczesnym występowaniu przypadków bardzo wysokiego jego poziomu. Nie tylko oba rozkłady: lęku-stanu oraz lęku-cechy przyjmują stosunkowo wysoce podobną kompozycję w analizowanych typach temperamentu, lecz także ich mechanika typologiczna wydaje się zdeterminowana wpływem identycznych zjawisk neurofizjologicznych organizmu człowieka. Należy jednak w tym miejscu podkreślić, że lęk-cecha jako stała dyspozycja behawioralna osobowości posiada charakter wyuczony, w czym różni się od lęku-stanu kształtowanego wewnętrzną naturą subiektywnej percepcji zagrożenia przez jednostkę. Oba rodzaje lęku są względem siebie współzależne, szczególnie uwydatniając tę dodatnią korelację w warunkach sytuacji trudnych oraz przeciążeń, przy czym dotyczy to głównie eskalacji poziomu lęku-stanu (sytuacyjnego) pod wpływem ustabilizowanego w osobowości lęku-cechy.

Niski poziom aktywowalności u typu sangwiniście ogranicza rozwój osobowości lękowej, ponieważ wpływ czynników stymulacyjnych jego członkowie odbierają jako stan

normalny, nieprzekraczający ich dyspozycji adaptacyjnych. Charakteryzuje ich średni oraz niski poziom lęku-stanu, co wiąże się bezpośrednio z odpowiadającą im strukturą podkorowych mechanizmów aktywacji, m.in.: niskim hamowaniem reaktywnym oraz małą wrażliwością. Możemy zatem przyjąć, że obie formy lęku reaktywnego: lęk-stan i lęk-cecha kształtowane są przez siłę układu nerwowego, przy czym lęk-stan jest formą zrelatywizowanej (np. zależnej od siły bodźca, subiektywnej percepcji) automatycznej reakcji na konkretne zagrożenie, gdy lęk-cecha jest stałą kompozycją wyuczonych zachowań lękowych. W tym też znaczeniu lęk-cecha jest składową osobowości jednostki, a lęk-stan jej psychoruchową odpowiedzią na subiektywnie oraz sytuacyjnie zdeterminowaną ocenę zagrożenia. Analogiczną sytuację napotykamy, analizując rozkład lęku-cechy wśród ankietowanych o cholerycznym typie temperamentu. Należy jednak wziąć pod uwagę to, że ten rodzaj temperamentu predysponuje jednostkę do poszukiwania nadmiernej stymulacji, prowadząc do tego, że w niektórych przypadkach może stać się on głównym powodem wzrostu poziomu lęku-cechy. W służbie ratowniczej dość łatwo uaktywniają się mechanizmy eskalujące wyuczoną oraz utrwaloną formę lęku, której systematyczny wzrost postępuje paralelnie wraz z przyrostem liczby trudnych wypraw ratunkowych. Typ flegmatyczny, charakteryzujący się zrównoważeniem procesów nerwowych, a więc także niskim poziomem neurotyczności, zaliczany jest do silnego typu układu nerwowego. Jednakże osobniki zaliczane do tego typu temperamentu odznaczają się również niską lub średnią siłą zarówno procesów pobudzania, jak też hamowania procesów nerwowych oraz niskim poziomem ich ruchliwości. Stąd też obserwuje się wśród nich nie tylko średni poziom nasilenia lęku-cechy, lecz również jego wysokie oraz bardzo wysokie napięcie, a nie notuje się przypadków niskiego oraz bardzo niskiego poziomu omawianej cechy. W związku z tym, że na kształtowanie się ustabilizowanej formy lęku-cechy mają wpływ procesy poznawcze jednostki, a nie tylko jej charakterystyka neurofizjologiczna, to czynności osobników należących do typu flegmatycznego odznaczać się powinny nie tylko swoistym asekuranctwem w konkretnej sytuacji, lecz specyficzną strategią unikania nadmiernej stymulacji w zakresie antycypacji oraz planowania przezeń przyszyłych działań. Kształtowanie się osobowości lękowej typu flegmatycznego ogranicza równowaga procesów nerwowych, lecz niskie wartości ruchliwości procesów nerwowych oraz siła ich pobudzania i hamowania powodują, że odznaczająca się nimi jednostka, będąc podatną na stres, wybiera spośród wielu ról społecznych i zachowań takie, które zapewniają jej egzystencję w warunkach równowagi stymulacyjnej. Najbardziej jaskrawą postacią strategii unikania nadmiernego pobudzania powinno obserwować się wśród osobników typu melancholicznego. Poprzez odpowiadającą mu strukturę ośrodków aktywacji oraz

ich funkcję regulacyjną charakteryzuje się on wyjątkową odpornością na działanie stresu deprywacyjnego (podobnie też zresztą jak typ flegmatyczny), czym diametralnie odróżnia się od choleryków oraz sangwiników, nie tolerując przy tym stymulacji przeciążeniowej. W związku z tym, że codzienność jest źródłem wielorakich napięć, można uznać ten typ za słabo przystosowany. Aktywność poznawcza człowieka i w tym przypadku, jak się zdaje, działała jednak selektywnie, ukierunkowując działania jednostki, tak by podjęta przez nią działalność społeczna oraz zawodowa, a w ich obrębie odpowiednie do zadań pracy czynności celowe mogły przebiegać w warunkach deficytu stymulacyjnego (np. melancholicy grupy badanej stanowią jedynie 8% całości, gdy w grupie kontrolnej aż 27%).

Dokonując w świetle wyników badań pewnej generalizacji można twierdzić, iż wśród ratowników górskich dominują zachowania (przeszło połowa), które charakteryzują się niskim nasileniem neurotyczności oraz wysokim stopniem ekstrawersji. Odznaczają się więc m.in.: stałością nastroju, którego zmiana następuje pod wpływem wyraźnych czynników zewnętrznych, wysoką tolerancją na działanie stresu przeciążeniowego, wysokim zrównoważeniem emocjonalnym, allocentryzmem, wysoką towarzyskością, unikaniem samotności, działaniami pod wpływem aktualnych podnieć z zewnątrz, często postępują impulsywnie, emocje ich często nie są kontrolowane przez intelekt, wolą działać praktycznie, są optymistami itp.

Ponieważ środowisko działalności goprowskiej znamionuje wysoki współczynnik ryzyka, zmienności, nowości oraz nieprzewidywalności sytuacji, należałoby oczekiwać, że poziom ruchliwości procesów nerwowych będzie kształtował się wśród badanych na wysokim poziomie. Zapewniałoby to w każdym razie możliwość efektywnej realizacji przepisanego pełnionej przezeń roli społeczno-zawodowej. Ruchliwość procesów nerwowych nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji, gdy zachodzi potrzeba nagłej transformacji zachowania ratownika ze stanu pasywnego – w którym może się on znajdować podczas np. pełnienia dyżuru nasłuchowego – w stan aktywny, który zostanie aktywowany w wyniku udziału w wyprawie ratunkowej. Istnieją uzasadnione przesłanki, aby przypuszczać, że ruchliwość pełni wyjątkowo ważną funkcję w regulacji relacji ratownika z otoczeniem i pełnionej przezeń roli, predysponując go do realizacji zadań, które wymagają od niego potencjalnej, natychmiastowej, a przy tym skutecznej reakcji w stosunkowo krótkim czasie.

Związki współzależności cech w systemie osobowości

Motywy podjęcia przez autora analiz współzależności stała się próba uchwycenia istoty związków (w tym sensie ich charakteru oraz siły), które występują w obrębie cech

osobowości oraz temperamentu wśród ratowników górskich. Stanowi to bardzo ważne zagadnienie badawcze, ponieważ związki korelacyjne mogą przyczynić się do dogłębniejszej charakterystyki funkcjonalnej zachowania badanych i do wnioskowania o jego podłożu neurofizjologicznym.

Interesujące jest nie tylko wykrycie zależności korelacyjnych, lecz również próba odnalezienia relacji regresyjnych pomiędzy wzajemnym wpływem niektórych cech osobowości. Trzeba na wstępie podkreślić, iż „silny związek niezależności korelacyjnej” występuje jedynie pomiędzy aktywnością a ekstrawersją, z czego wynika, że wzrost wartości aktywności nie wiąże się wśród ratowników górskich z automatycznym wzrostem ekstrawersji i odwrotnie – wzrostowi ekstrawersji na wymiarze E-I nie towarzyszy równoczesny wzrost aktywności temperamentalnej. Wzrost nasilenia ekstrawersji nie wpływa na zakres oraz intensywność podejmowanych działań w roli próbie, z czego można wysnuć wniosek, że wśród respondentów z grupy badanej mamy do czynienia z aktywnością, nazwijmy ją gotowości do działania, o czym świadczą: niski poziom reaktywności oraz wysoki poziom ruchliwości procesów nerwowych.

A skoro tak, to aktywność ratownika górskiego nastawiona jest na organizację zachowania „potencjalnie aktywnego”, co związane jest z utrzymywaniem pobudzenia w granicach, pozwalających na jego eskalację na wypadek udziału w traumatycznej wyprawie ratunkowej (redukcja znaczenia bodźca). Ale istnieje także rezultat metodologiczny wykrytej zależności, a mianowicie obie cechy trzeba badać oddzielenie, gdy w przypadku innych możliwa jest redundancja. Analiza poniższych związków korelacyjnych opiera się na wynikach zawartych w tabeli 4.

Tabela 4. Najsilniejsze związki korelacyjne wykryte testem rtt Pearsona pomiędzy parami cech osobowości w próbie z populacji generalnej ratowników górskich. Poziom krytyczny p – poziom prawdopodobieństwa błędu oceny weryfikacyjnej

Analizowane zmienne osobowościowe	Średnia	Odchylenie standard.	R_{xy} Pearsona	r^2_{xy}	Ocena testu t_0 Studenta	Krytyczny poziom istotności p
Ekstrawersja – neurotyczność	29,70000 19,26000	7,40094 10,18188	-0,214554	0,046034	-3,09103	0,002282
Ekstrawersja – reaktywność	29,70000 65,92000	7,40094 9,64983	0,422400	0,178421	6,55740	0,000000
Ekstrawersja – ruchliwość	29,70000 61,65500	7,40094 11,55002	0,448735	0,201363	7,06558	0,000000
Ekstrawersja – równowaga	29,70000 1,01007	7,40094 0,22962	0,353772	0,125155	5,32219	0,000000

Ekstrawersja – lęk-cecha	29,70000 37,74000	7,40094 6,55111	-0,217301	0,047220	-3,13255	0,001996
Neurotyczność reaktywność	19,26000 65,92000	10,18188 9,64983	-0,242161	0,058642	-3,51204	0,000551
Neurotyczność lęk-stan	19,26000 34,27000	10,18188 6,34495	0,327157	0,107031	4,87158	0,000002
Neurotyczność lęk-cecha	19,26000 37,74000	10,18188 6,55111	0,337546	0,113937	5,04583	0,000001
Reaktywność – aktywność	65,92000 66,04000	9,64983 9,86025	0,441866	0,195245	6,93093	0,000000
Reaktywność – ruchliwość	65,92000 61,65500	9,64983 11,55002	0,524646	0,275253	8,67173	0,000000
Reaktywność – równowaga	65,92000 1,01007	9,64983 0,22962	0,400966	0,160773	6,15886	0,000000
Reaktywność – lęk-cecha	65,92000 37,74000	9,64983 6,55111	-0,309308	0,095672	-4,57679	0,000008
Aktywność – równowaga	66,04000 1,01007	9,86025 0,22962	-0,432672	0,187205	-6,75307	0,000000
Ruchliwość – równowaga	61,65500 1,01007	11,55002 0,22962	0,280586	0,078729	4,11344	0,000057
Lęk-stan – lęk-cecha	34,27000 37,74000	6,34495 6,55111	0,704816	0,496765	13,98051	0,000000

Źródło: K. Mrozowicz, *Charakterystyka zachowań organizacyjnych w świetle badań nad współzależnością cech osobowości*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, „Nowoczesna administracja publiczna”, nr 573, Szczecin 2009, s. 433-443.

Korelacja ekstrawersji z neurotycznością jest istotna i ujemna, co oznacza, że przy wzroście wartości ekstrawersji maleje wartość neurotyczności w analizowanej próbie i odwrotnie – wzrastająca neurotyczność obniża poziom ekstrawersji. Wymiar E-I oraz wymiar neurotyczność-zrównoważenie nie są więc w stosunku do siebie ortogonalne. Wzrost ekstrawersji z równoczesnym obniżaniem się poziomu neurotyczności dobrze rokuje dla grupy badanej, ponieważ taka sytuacja wpływa korzystanie na funkcjonowanie w warunkach przeciążeń stymulacyjnych. Sprzyja temu też zależność między ekstrawersją a reaktywnością, które charakteryzuje chronicznie niski poziom aktywacji oraz czynne poszukiwanie stymulacji. Aktywowalność i poziom hamowania reaktywnego decydują skądinąd o strukturze wymiaru E-I. Poziom neurotyczności kształtuje się w próbie na niskim poziomie, z czego można wnioskować, że stroną dominującą tej współzależności jest ekstrawersja, której wzrost wywołuje wzrost zrównoważenia na wymiarze neurotyczność – zrównoważenie emocjonalne. Relacja ta ma charakter przechodni, wzrastające zrównoważenie wspomaga progresję ekstrawersji na wymiarze E-I.

W przypadku korelacji *ekstrawersji z ruchliwością procesów nerwowych* daje się zauważyć silna, wysoce istotna i dodatnia współzależność; mówiąc obrazowo, wzrostowi ekstrawersji towarzyszy wzrost ruchliwości procesów nerwowych i odwrotnie – im wyższa ruchliwość procesów nerwowych, tym wzrasta poziom ekstrawersji. Siła tego związku sugeruje zasadność postawionej wstępnie tezy, że obie korelujące cechy osobowości: ekstrawersja oraz ruchliwość procesów nerwowych odgrywają w grupie badanej doniosłą rolę, wspomagając organizację działaniem osobowości jej członków w szeroko pojętej służbie ratowniczej.

W zakresie korelacji *ekstrawersji z równowagą procesów nerwowych* można złożyć, iż ze wzrostem ekstrawersji wzrasta w populacji ratowników górskich równowaga procesów nerwowych. Przeprowadzona analiza sugeruje, że rosnący poziom ekstrawersji sprzyja wzrostowi równowagi procesów nerwowych w próbie, to zaś oznacza, że ów wpływ posiada wysoce dodatnie znaczenie dla kształtowania się właściwej proporcji pomiędzy poziomami aktywności i reaktywności. A skoro tak, to badani należą do grona jednostek najlepiej przystosowanych, to znaczy mających zdolność efektywnego stosowania strategii zaradczych wobec stresu. Rosnące wartości równowagi procesów nerwowych, a co za tym idzie – optymalny wzrost wartości aktywności i reaktywności sprzyjają eskalacji wartości ekstrawersji, a regresowi wartości introwersji na skali E-I. Walory funkcjonalne wykrytego związku korelacyjnego leżą przede wszystkim w tym, że może on odgrywać wybitną rolę regulującą zachowania w sytuacjach kryzysowych (przeciążenia), organizując czynności na względnie wysokim poziomie. Przeciętny ratownik górski, charakteryzując się niską aktywowalnością (wysokim progiem wrażliwości), odznacza się także wzrastającym poziomem aktywności oraz obniżającą się reaktywnością. Owe zmienne są ze sobą blisko powiązane, charakteryzują bowiem wspólną dlań właściwość układu nerwowego, której są teoretycznymi desygnatami. Mamy tutaj na myśli niski próg hamowania reaktywnego wpływający na progresję (chronicznie) poziomu zapotrzebowania na stymulację. Wybitnie dezintegracyjny wpływ na tak scharakteryzowaną osobowość ma jednak deprywacja, co sugeruje wyraźną potrzebę unikania przez badanych sytuacji o niskim poziomie pobudzenia stymulacyjnego oraz o wysokim nasileniu deprywacji (sytuacje monotonii, nasłuch itp.).

Ujemna zależność korelacyjna pomiędzy lękiem-cechą a ekstrawersją pozwala stwierdzić, że wzrost wartości ekstrawersji na skali E-I pociąga jednoczesną regresję lęku-cechy, czyli ukształtowanych oraz względnie stałych postaw lękowych. Natężenie ekstrawersji w próbie osiąga większe rozmiary niż poziom kształtowania się lęku-cechy. Jeżeli tak, to można twierdzić, że cechą dominującą, niejako „emitującą” wartości w tym układzie korelacyjnym, jest ekstrawersja, nie zaś lęk-cecha. Zatem wzajemne oddziaływanie obu cech osobowości

wyduje się uzasadnione, tym bardziej że ekstrawersja oraz lęk, a raczej stany psychosomatyczne nimi opisywane, stanowią swego rodzaju zjawiska antagonistyczne. Z badań wynika, że przeciętny członek Pogotowia Górskiego, charakteryzujący się średnim poziomem ekstrawersji, prezentował będzie malejący poziom lęku-cechy.

Wzajemna *zależność neurotyczności i reaktywności* pozwala sądzić, że w populacji ratowników Pogotowia Górskiego podczas wzrostu poziomu neurotyczności następuje jednoczesny spadek wartości siły procesów pobudzania (rośnie reaktywność). Wzrost pobudzania procesów nerwowych (spadek wartości reaktywności) prowadzi natomiast do obniżania się poziomu wartości neurotyczności i wzrostu zrównoważenia emocjonalnego.

Zgodnie z wynikiem rachunku korelacyjnego reaktywność maleje, podczas gdy maleje neurotyczność, rosnąca neurotyczność wszak indukuje wzrost reaktywności. Neurotyczność, unaoczniająca się występowaniem negatywnych stanów emocjonalnych (lęk, niepokój, egzaltacje), powoduje obniżanie się zapotrzebowania na stymulację, sama wszakże wiąże się z pewnym chronicznie podwyższonym stanem pobudzenia, co w rezultacie prowadzi do obniżenia progu hamowania ochronnego i wzrostu wrażliwości psychicznej (w sensie detonacji sensorycznej). Wysoka wartość wyników próby na skali siły procesów pobudzania (7 sten) sugeruje, że w omawianym związku „emiterem” będzie nisko kształtująca się reaktywność, absorbentem zaś neurotyczność. Wniosek z tego, że wysoki poziom kształtowania się siły procesów nerwowych (niska reaktywność) obniża wśród ratowników górskich wartość nadmiernej emocjonalności (niski próg hamowania reaktywnego).

Wyniki korelacji zmiennej „*neurotyczność*” ze zmienną „*lęk-stan*” przyniosły potwierdzenie założenia, że z dużą pewnością krótkotrwałe stany subiektywnego zagrożenia, powtarzające się z nierównomierną częstotliwością, stymulują wzrost ustabilizowanego napięcia lękowego jako względnie utrwalonego systemu zachowań i postaw neurotycznych. Wzmożony poziom neurotyczności podnosi poziom aktywacji, powodując jednocześnie obniżenie zapotrzebowania stymulacyjnego. Wszelkie odchylenia od optymalnego poziomu aktywacji motywują organizm do zachowań korygujących, do homeostatycznej regulacji nasilenia aktywacji do poziomu normalnego. Chronicznie podwyższony poziom aktywacji organizmu prowadzi więc do unikania sytuacji lękotwórczych, to znaczy takich, które wywołują w ustroju jednostki nadmiar stymulacji. Należy zatem oczekiwać, że zarówno rosnący poziom lęku-stanu, jak i rosnąca neurotyczność wpłyną wzajemnie na siebie, powodując każdorazowo obniżenie poziomu wykonania czynności podmiotu lub w sytuacji krytycznej spowodują zupełne zaniechanie czynności. Ratownicy w zakresie neurotyczności prezentują niski jej poziom, a skoro tak, to można sądzić, iż katalizatorem zachodzącej korelacji będzie

jednak wpływ lęku-stanu na neurotyczność. Ów wniosek wydaje się zupełnie zrozumiały, gdy wziąć pod uwagę nasilenie występowania dużej liczby sytuacji lękowych w działalności społeczno-zawodowej ratownika górskiego. Relacja pomiędzy *neurotycznością a lękiem-cechą* potwierdza, że ekspozycja osobowości na trwałe oraz stabilne dyspozycje lękowe prowadzi w rezultacie do wzrostu neurotyczności, co na zasadzie sprzężenia zwrotnego może prowadzić do intensyfikacji stanów lękowych, czy też utrwalonych wzorców zachowań „ucieczkowych”. Zarówno lęk-cecha, jak i neurotyczność nie przyjmują w próbie wartości wysokich, dlatego też wpływ ich korelacji nie powinien wśród ratowników górskich być jaskrawo widoczny, to znaczy przejawiać się w sposób szczególnie gwałtowny. Mogą natomiast wystąpić pojedyncze przypadki zachowań scharakteryzowanych wykrytą korelacją. Związek obu zmiennych pogarsza jakość wykonania czynności, szczególnie zaś w sytuacjach stresu przeciążeniowego. Świadczy o tym, że w zakresie czynności wykonywanych pod presją stresu stymulacyjnego funkcje ich wydają się harmonizować oraz wzajemnie wzmacniać.

Reaktywność (pobudzanie procesów nerwowych) oraz aktywność (hamowanie procesów nerwowych) sprzężone są ze sobą korelacją o wartości współczynnika $r_{xy} = 0,441866$, zaś związek analizowanych zmiennych posiada kierunek dodatni, dużą siłę współzależności i wysoce istotną ocenę weryfikacyjną. Można z wysokim prawdopodobieństwem przyjąć założenie, że wzrost pobudzania procesów nerwowych działa aktywująco na mechanizmy podnoszące wartość hamowania procesów nerwowych w próbie. Na podstawie wyników rachunku korelacyjnego trafnym wydaje się stwierdzenie, że przeciętny ratownik górski charakteryzuje się wzrostem siły procesów nerwowych (obniżeniem reaktywności), któremu towarzyszy jednoczesny wzrost siły hamowania procesów nerwowych (wzrost aktywności). Związek ten posiada charakter przechodni i należy sądzić, że odwrotny stan rzeczy, wzmożenie aktywności jednostki, wywołuje w niej spadek reaktywności. Niski poziom reaktywności w próbie, świadczący o jej relatywnie wysokiej odporności w zakresie bodźców o dużej wartości pobudzeniowej, korelujący dodatnio z aktywnością, która stanowi swoistą „strefę buforową” pomiędzy zapotrzebowaniem na stymulację a organizacją zachowania się jednostki w celu utrzymania stanu optymalnego pobudzenia, jest w tym układzie równoważony poziomem kształtowania się aktywności. Jako że mamy do czynienia, o czym mówiliśmy wcześniej, z układem symetrycznym, aktywność ulega wspomagającemu wpływowi reaktywności, który ze swej natury nie ogranicza jej oddziaływania w obrębie czynności prowadzonych w sytuacjach przeciążeń, a wręcz wzmacnia jej funkcje w tym zakresie.

Rosnący poziom siły procesów pobudzania (regresja reaktywności) prowadzi do wzrostu wartości ruchliwości procesów nerwowych. Spadek reaktywności wywołowany wzrostem

ruchliwości procesów nerwowych ma wśród badanych wartość regulacyjną. Można założyć więc, że spadek wartości reaktywności wywołuje w przeciętnym ratowniku górskim wzrost regulacyjnej funkcji ruchliwości procesów nerwowych i odwrotnie. Poziom ruchliwości procesów nerwowych kształtuje się w próbie przeciętnie na średnim poziomie (6 sten), co jednoznacznie świadczy o tym, że mamy do czynienia ze zbiorowością, którą charakteryzuje przeciętnie średnio kształtujący się poziom zmiany charakterystyki czasowej zachowania. Reguluje on zachowanie ratownika, kiedy to po okresie stymulacyjnej stagnacji (np. pogotowie wyprawowe w czasie pełnienia dyżuru) następuje potrzeba nagłej aktywności psychofizycznej (wyprawa). Deprywacyjna sytuacja „oczekiwania” ulega nagle transformacji o charakterze gwałtownym, kiedy to w skończeniu krótkim czasie musi się uaktywnić i zawrzeć całość decyzyjno-organizacyjną pełnionego dyżuru. Poziom ruchliwości procesów nerwowych, definiujący potencjalne możliwości (wydolność) adaptacyjne podmiotu, jest swoistą „legitymacją” odporności jednostki na działanie zarówno stresu deprywacyjnego, jak i stymulacyjnego. Kształtowanie się ruchliwości na średnim poziomie oznacza, że wymagająca wysokiego progu hamowania reaktywnego zdolność przerwania jednej formy działania na rzecz innej jest w próbie skutecznie wykorzystywana. Niski poziom reaktywności w próbie stanowi niejako neurofizjologiczny gwarant optymalnego rozwoju funkcji organizacyjnych ruchliwości procesów nerwowych. Znaczenie ruchliwości procesów nerwowych, która jest w tym układzie wyrazem behawioralnego stanu gotowości organizmu do adaptacji w nowych warunkach otoczenia, przybiera swego rodzaju formę „treningu” prowadzonego w warunkach różnorodnych zmian o dużej częstotliwości. Trening, którego celem jest zwiększanie ekstremalnych, czy też granicznych parametrów zachowania się, od stagnacji po aktywację, od stanu biernego w czynny, wymaga od goprowca wystarczająco wysokich nakładów energetycznych. Jedynie niski poziom reaktywności, chronicznie obniżony poziom hamownia reaktywnego (wysoki ochronnego), chroniący homeostatyczne zapasy dla podtrzymania optymalnego stanu pobudzenia ustroju, jest w stanie zapewnić ustrojowi podstawę, na której mógłby oprzeć cały ciężar związany z organizacją czynności wyprawowych. Widać tu ewidentnie regulacyjne oddziaływanie komplementarnych funkcjonalnie cech temperamentu na poziom wykonania czynności w czasie szkoleń oraz wypraw ratunkowych.

Pomiędzy *równowagą procesów nerwowych a reaktywnością* związek korelacyjny jest istotny, dodatni, a także silny. Wydaje się oczywistym, że zachowanie właściwej proporcji pomiędzy stymulacją procesów nerwowych a zrównoważonym jej natężeniem byłby stanem optymalnym. Niemniej wzrost wartości na skali siły pobudzania procesów nerwowych

(spadek reaktywności), przy jednoczesnym wzroście równowagi procesów nerwowych, można uznać za wysoce istotny we wszelkiego rodzaju działalności, która zawiera w sobie wysoki procent ryzyka i odpowiedzialności. Należałoby oczekiwać, że w przeciętnej sytuacji zadaniowej działanie statystycznego ratownika górskiego będzie zrównoważone, a przy tym celowe oraz efektywne. Regulacyjny wpływ wzajemnie skorelowanych z sobą cech zachowania na poziom wykonania czynności jest pewnym uzupełnieniem związku reaktywności z ruchliwością procesów nerwowych. Chodziło w nim jednak raczej o dynamikę zmiany treści zachowania z „oczekiwania na działanie” w „oczekiwanie na jego rezultat”. Aktualnie idzie o „dokładność bilansu energetycznego”, czyli dla przykładu: o zakres i liczbę wykonanych czynności motorycznych, preferencje stylu działania w postaci np. liczby podjętych konsultacji z współtowarzyszami wyprawy. Niski poziom reaktywności zabezpiecza właściwy poziom wykonania zadania w warunkach charakteryzujących się dużą zawartością bodźców stymulacyjnych. Wynik rachunku korelacyjnego potwierdza, że poziom kształtowania się równowagi procesów nerwowych, czyli pewnego optimum, zgodnie z którym nakłady energetyczne poczynione na rzecz regulacji zachowania nie przekroczą wartości krytycznych. Wzrost wartości równowagi procesów nerwowych prowadzi także do progresji funkcji reaktywności, wzmacniając funkcjonalną proporcję pomiędzy zapotrzebowaniem na pobudzenie a zakresem aktywności, zmierzającej do ich zbilansowania. Opisana zależność wydaje się, podobnie zresztą jak opisana wcześniej, wysoce przydatna w pełnieniu obowiązków służbowych w Pogotowiu Górskim.

W zakresie *korelacji reaktywności i lęku-cechy* można twierdzić, iż wzrost wartości siły procesów pobudzania (spadek wartości reaktywności) przebiega paralelnie z regresem wartości lęku-cechy. W praktyce może to oznaczać, że niska reaktywność wywołana jest m.in. niskim poziomem kształtowania się lęku-cechy i odwrotnie. Związek ten ma wybitnie symetryczny charakter: progresja lęku-cechy wpływa na wzrost reaktywności, czyli odwołując się do budowy narzędzia badawczego (KTS-134), powoduje obniżanie średniego wyniku próby na skali siły procesów nerwowych. Rezultaty badań sugerują, że niski poziom reaktywności w próbie pełni wysoce regulacyjną funkcję, przeciwdziałając utrwalaniu się u przeciętnego ratownika górskiego stanów zagrożenia i obaw, których nadmierne występowanie prowadziłyby do wysokiego kształtowania się lęku-cechy oraz sprzyjałyby jego utrwaleniu w zachowaniu podmiotu. Regulacyjne działanie reaktywności nie wyklucza, jednak redukuje oraz ogranicza poziom kształtowania się postaw „unikania” stymulacji, sprzyja rozwojowi kontaktów międzyludzkich i aktywności jednostki w życiu społecznym Pogotowia. Poziom lęku-cechy w próbie kształtuje się na średnim poziomie, co należy uznać

za stan korzystny, który sprzyja dojrzałemu podejmowaniu decyzji, kierowaniu się w działaniu rozsądkiem, a nie wyłącznie impulsem, a także sprzyja stabilizacji postaw racjonalnego dystansu do podejmowanych zadań (głównie wyprawowych), a co szczególnie ważne – także utrwalaniu i automatyzacji (internalizacji) postaw bezpiecznych. Niski poziom reaktywności, któremu towarzyszyłby niski poziom lęku, mógłby prowadzić do indukcji postaw ryzykanckich oraz brawury w stylu działania, co – rzecz jasna – utrudniałoby właściwe wypełnianie obowiązków społeczno-zawodowych ratowników górskich. Omówiony tu mechanizm regulacyjny zabezpiecza nisko reaktywną jednostkę przed kształtowaniem się u niej postaw ryzykanckich.

Zależność korelacyjną pomiędzy *aktywnością oraz równowagą procesów nerwowych* w świetle przeprowadzonej analizy należy uznać za silną, ujemną i oczywiście statystycznie istotną. Dynamikę stochastyczną tej zależności można zilustrować następująco: wzrost aktywności unaoczniany poprzez eskalację wartości na skali siły procesów hamowania wpływa na obniżenie równowagi procesów nerwowych. Może to świadczyć o tym, że funkcjonalna regulacja poziomu stymulacji, odbywająca się pod kontrolą aktywności, prowadzi do zaburzenia równowagi procesów nerwowych. Wzrost równowagi procesów nerwowych obniża wartość aktywności, a wraz z nim zakres i charakter czynności regulujących optymalny poziom stanu pobudzenia w grupie badanej. Wynika stąd, że równowaga procesów nerwowych stanowi dla próby rodzaj bufora ograniczającego jej aktywność, podobnie rosnąca aktywność katalizuje regres równowagi procesów nerwowych (np. reglamentacja aktywności w służbie nasłuchowej).

Pomiędzy *ruchliwością procesów nerwowych i równowagą procesów nerwowych* zachodzi związek korelacyjny, który daje się uzmysłowić jako wzrost równowagi procesów nerwowych prowadzący do optymalnej energetycznej organizacji działania jednostki. W analizowanej sytuacji wzrasta ruchliwość procesów nerwowych, stanowiąca podłoże przejścia ze stanu oczekiwania w stan aktywacji. Prawdopodobnie charakter dyżurów wymaga utrzymywania stałego, minimalnego poziomu aktywacji, regulowanego właśnie przez równowagę procesów nerwowych. Być może z tego wynika fakt ujemnej korelacji pomiędzy aktywnością a równowagą procesów nerwowych oraz dodatnia korelacja reaktywności i równowagi procesów nerwowych. Równowaga procesów nerwowych wzrasta pod wpływem transformacji energetycznej zachowania i stopniowego przejścia od jednego stanu do drugiego: akcja – bezruch, bezruch – akcja. Być może odpowiedzialna jest także za poziom sprawności psychomotorycznej ratownika górskiego w okresach rutynowych dyżurów czy w sytuacjach „ciszy stymulacyjnej” podczas prowadzenia przezeń nasłuchu.

Najsilniejszy z wykrytych związków korelacyjnych – z założenia oczywisty, aczkolwiek trudny do stochastycznego uchwycenia *ad hoc* – potwierdzający ich wzajemną zależność (tzw. lęk reaktywny), to *współzależność lęku-stanu oraz lęku-cechy*. Wartość współczynnika determinacji liniowej wskazuje na to, że zmienność lęku-stanu została objaśniona blisko 50-proc. zmiennością lęku-cechy i na odwrót. Wynika z tego, że korelacja obu wymiarów lęku odgrywać może doniosłą rolę funkcjonalną, tym bardziej istotną, iż badania ankietowe narzędziem ISCL wykazały średni poziom owych cech osobowości w populacji ratowników górskich. Fakt ten w połączeniu z wynikiem porównań zależności obu tych zmiennych z neurotycznością stanowi o randze owych zależności. Sumowanie się przejściowych stanów lękowych, wynikających z konkretnych reakcji na realne zagrożenie, stawia organizm w stan pogotowia, co odbywa się z nieodłącznym angażowaniem alarmowanych czynnościami układu nerwowego pozostałych układów ustroju. Nie przechodzi to bez echa dla właściwego, normalnego funkcjonowania jednostki. Nie powinno zatem dziwić, że pod naporem przeciążeń oraz deprivacji organizm kształtuje w sobie mechanizmy obronne, podejmujące swoje funkcje adaptacyjne w sytuacjach zagrożenia nawet wówczas, gdy lęk, który odczuwa podmiot, jest obiektywnie bezprzedmiotowy. Sytuacyjne reakcje lękowe wywołane poczuciem zagrożenia, któregoś z dwu praw biologicznych, przyjmą wyrazistą formę pod wpływem kształtowanego lęku-cechy.

Wyniki analizy regresji

W zakresie oceny *regresji reaktywności pod wpływem tempa wariacji zmiennych objaśniających: aktywności oraz równowagi procesów nerwowych* szacunek determinacji liniowej wyniósł $r^2_{xy} = 0,62664601$. Oznacza to, że około 65% zmienności regresji reaktywności zostało wyjaśnionych łączną wariancją aktywności oraz równowagi procesów nerwowych. Oznacza to, że poza kontrolą badania znalazło się niewiele ponad 30% zmiennych przypadkowych i świadczy o wysokiej randze regulacyjnej owej współzależności. Na podstawie oceny rachunku regresyjnego można założyć, że wzrostowi reaktywności (obniżeniu siły procesów pobudzania) towarzyszy wzrost wartości aktywności oraz równowagi procesów nerwowych. Wynika z tego, że kształtowanie się reaktywności pod wpływem wspólnego, a raczej łącznego, oddziaływania aktywności i równowagi procesów nerwowych przebiega w nieco nieoczekiwanym kierunku: wzrost wartości aktywności z jednoczesnym wzrostem równowagi procesów nerwowych staje się wynikiem wzrostu nasilenia reaktywności. Widzimy tylko jedno uzasadnienie tego, skądinąd dość nieoczekiwanego wyniku analizy regresji,

a mianowicie rozumienie wpływu hamowania procesów nerwowych (aktywność) jako funkcji oddziaływań mających na celu redukcję stymulacji, odpowiadającej za nasilenie poziomu reaktywności w próbie. Być może wzrost aktywności, który wywołuje zanikające natężenie siły procesów nerwowych (wzrost reaktywności), jest zespołem strategii zaradczych minimalizujących efekty ekspozycji na stres. Za źródło wspomnianego stresu należy uważać sytuację deprywacji, która jako wynik stagnacji pobudzeniowej wywołuje u badanych pewne charakterystyczne reakcje psychomotoryczne: rozdrażnienie, zaniepokojenie, niepokój ruchowy, odrętwienie, znużenie, a więc reakcje podobne do tych, którymi charakteryzują się zwykle stany lękowe. Rachunek korelacji wykazał ujemną, mocną korelację reaktywności i lęku-cechy, co stanowi dodatkowy argument dla wyników analizy regresji. Deprywacja miałaby więc prowadzić do wzrostu poziomu reaktywności, w czym pośredniczyłby lęk jako rezultat deprywacyjnie oddziałującej „ciszy stymulacyjnej”. Równowaga w tym układzie stanowi regulator natężenia iloczynu reaktywności i aktywności (siły procesu pobudzania do siły procesów hamowania), zachowując wartości tych wymiarów we właściwej proporcji. Ma zatem w tym układzie znaczenie podstawowe („konstrukcyjne”). Wykryte zjawisko ma potwierdzenie także w prowadzonych obserwacjach, które – tak jak wykonana analiza – pozwalają przypuszczać, że deficyt pobudzeniowy angażuje regulacyjne struktury aktywacji (w tym też wzrost równowagi), przeciwdziałające lękom ratowników związanym z brakiem odpowiedniej stymulacji. Ratownicy pozbawieni „zajęcia” wykazują oznaki podenerwowania, niepokoju, ale też i ospałości, a nierzadko też wzajemnie wykluczający się szereg innych oznak stanu deprywacji (poszukiwanie kontaktów, zajęć), poszukują alternatywnych form aktywności (bywa też, że często uważanych za aspołeczne, a co najmniej pozaregulaminowe).

W zakresie oceny *regresji aktywności pod wpływem tempa zmienności zmiennych objaśniających reaktywności i równowagi procesów nerwowych* szacunek determinacji liniowej wyniósł $r^2_{xy} = 0,63840490$, co oznacza, że około 65% wariacji tempa regresji aktywności zostało wyjaśnionych łącznym tempem zmienności reaktywności oraz równowagi procesów nerwowych. A skoro tak, to należy sądzić, że spadkowi wartości aktywności towarzyszy spadek wartości reaktywności oraz wzrost równowagi procesów nerwowych. Obniżenie wartości aktywności z równoległym wzrostem siły procesów pobudzania (niskiej reaktywności) może mieć związek z regulacyjnym działaniem aktywności kontrolującej „politykę energetyczną zachowania”. Potwierdza się tutaj regulacyjna funkcja równowagi procesów nerwowych, która wykazana została przy okazji wcześniejszej analizy. W omawianej sytuacji regresja aktywności spowodowana jest redukcją poziomu reaktywności oraz eskalacją równowagi

procesów nerwowych. Również tutaj odnajdujemy analogię do poprzedniej sytuacji, a potwierdzeniu podlega fakt, że wzrost odporności ratownika na przeciążenia stymulacyjne wpływa redukująco na zakres podejmowanych przezeń czynności obniżających wartość pobudzeniową sytuacji trudnych. Nie obejmuje to jednak sytuacji deprywacji. Zaznacza się w tym miejscu adaptacyjna (regulacyjna, integracyjna) funkcja reaktywności, którą jednostka może do pewnego stopnia samodzielnie kształtować przez odpowiednio uformowaną strukturę aktywnościową. W przypadku ratowników najkorzystniejszą formą aktywności jest działalność o charakterze sportowym, w której dominują strategie motoryczne z wyeksponowanym pierwiastkiem rywalizacji oraz motywem podnoszenia i utrzymywania sprawności fizycznej.

W zakresie oceny *regresji reaktywności pod wpływem tempa wariacji zmiennych objaśniających aktywności, ruchliwości oraz równowagi procesów nerwowych* szacunek determinacji liniowej wyniósł $r^2_{xy} = 0,65939546$. Oznacza to, że niemalże 70% zmienności tempa regresji reaktywności zostało wyjaśnionych łączną wariancją: aktywności, ruchliwości oraz równowagi procesów nerwowych. Na podstawie oceny rachunku regresyjnego można założyć, że redukcji reaktywności towarzyszy wzrost wartości aktywności, ruchliwości oraz równowagi procesów nerwowych. Dobitniej niż w uprzednio prezentowanych przykładach zaznacza się tutaj regulacyjny charakter zespołu trzech czynników, których łączne działanie wpływa na spadek reaktywności (jest to asumpt dla podjęcia analizy czynnikowej w celu ujawnienia cech szczególnie mocno addytywnych – redundantnego i interakcyjnego działania cech w systemie osobowości jednostki). Interpretując, przywołamy argumentację z rachunku, w którym analizowano regresję reaktywności pod wpływem aktywności i równowagi procesów nerwowych, a która od bieżącej różni się brakiem zastosowanej jako dodatkowy czynnik objaśniający ruchliwość procesów nerwowych. Aktywność pełniła tam rolę reduktora stresu, wynikającego z deprywującego ratownika górskiego oddziaływania deficytu stymulacyjnego (np. monotony dyżur). Można założyć, kierując się logiczną konsekwencją takiej sytuacji, że wzrost ruchliwości procesów nerwowych wzmacnia regulacyjną rolę aktywności, przyczyniając się do wspomaganie redukcji stresu deprywacyjnego. Dzieje się to poprzez regulację ciągłości oraz trwałości zachowania (perseweratywność) oraz jego zmienności czy raczej dynamiczności (labilność). Rolę czynnika organizującego udział funkcji poszczególnych komponentów temperamentu w regulacji zachowania podmiotu odgrywa równowaga procesów nerwowych, która stabilizuje sytuację w układzie biologicznych podstruktur osobowości (siła procesów pobudzania i hamowania, wyrażane reaktywnością oraz aktywnością). Degradacja funkcji

jednego z elementów wywołuje działania kompensacyjne w innym, rozwój jednej cechy powoduje regres innej. Cały ten proces jest wyrazem podstawowej zasady życia jednostki oraz świata, która zarządza wszelkimi funkcjami organizmu i rzeczywistości. Stanowi ją stan dialektycznej homeostazy psychobiologicznej ustroju, do której zachowania i przywrócenia organizm nieprzerwanie dąży w nieskończoność, podobnie jak cała natura.

Wyniki analizy rachunku korelacji i regresji ukazały strukturę oraz funkcjonalne znaczenie biologicznie zdeterminowanych cech osobowości dla zachowania ratownika w pełnionej przezeń roli społeczno-zawodowej. Tworzą one swoiste układy interakcyjne, które wprowadzają pewien ład w zachowanie ratownika, integrując i regulując jego czynności w roli, jak też po za nią. Jednakże mówimy dotychczas o biologicznie zdeterminowanym podłożu ich zachowania, pomijając jego aspekty i uwarunkowania motywacyjno-poznawcze. A skoro tak, to analizowane próbki zachowań – wydedukowane z wykrytych związków liczbowych – mają charakter reaktywny (odruchowy). Pozbawione są one zatem istotnego kontekstu celowego zachowania człowieka, czynników stanowiących podstawę jego umotywowanego działania. Stanowią równie silny bodziec do pojawienia się określonych czynności jednostki, jak omówione uprzednio predyspozycje psychiczne.

W przekonaniu autora ukazana charakterystyka struktury cech osobowości stanowi adekwatnie ukształtowany biologiczny fundament dla tworzenia u goprowców właściwych im nastawień poznawczych oraz czynnościowych, a więc indukowania w warstwie poznawczej ich osobowości swistego kompleksu motywacyjnego oraz charakterystycznego dlań systemu postaw wobec przepisu pełnionej przezeń roli.

Analiza czynnikowa w agregacji kryteriów osobowościowych selekcji

W przebiegu niniejszego procesu badawczego przybliżono już właściwości, podłoża oraz charakterystykę osobowościowych uwarunkowań kompetencji i ich znaczenia dla oceny zachowania jednostki w procesie rekrutacji. Czas teraz na próbę analizy problemu organizacji osobowości ratowników jako warunkującego zachowania organizacyjne samorealizującego się cybernetycznego systemu. Interakcyjne oddziaływania poddanych obserwacji cech osobowości i temperamentu staną się przedmiotem zastosowania czynnikowych technik analitycznych¹⁵⁴.

154 Analizę czynnikową wykonano przy zastosowaniu rotacji varimaxowej z normalizacją Kaisera przy użyciu oprogramowania STATISTICA for Windows.

Wyniki analizy czynnikowej ukazały, że w systemie osobowości ratowników górskich dają się wyodrębnić dwa czynniki główne, które łącznie wyjaśniają aż 42,8% wariacji analizowanych cech osobowości.

Czynnik pierwszy (I) wiążący 28% wariacji cechy można zdefiniować jako tzw. regulator behawioralnego podłoża działania (RBPД), który opiera się na funkcjach oraz mechanizmach fizjologicznych układu nerwowego w wyodrębnionej składowej głównej. W tym kontekście RBPД jest predykatorem behawioralnego aspektu aktywności ratownika w roli, wskaźnikiem jego jawnych zachowań organizacyjnych. Czynniki RBPД charakteryzuje się pozytywnymi ładunkami z ekstrawersją (0,234), pobudzaniem procesów nerwowych (0,549), hamowaniem procesów nerwowych (0,669), z ich ruchliwością (0,317), a także ujemnymi korelacjami z neurotycznością (-0,401), lękiem-stanem (-0,544), lękiem-cechą (-0,643) i równowagą procesów nerwowych (-0,164).

Tabela 5. Zasoby zmienności wspólnej wskaźników osobowościowych

Nazwy wskaźników/cech osobowości i temperamentu	Zasoby zmienności wspólnej wskaźników osobowościowych		
	Metoda wyodrębniania: czynniki główne/varimax znormalizowana		
	Czynnik I	Czynnik II	Kwadrat korelacji wielokrotnej R ²
Wymiar ekstrawersja – introwersja	0,055107	0,344891	0,320755
Wymiar neurotyczności	0,161588	0,179654	0,205867
Pobudzanie procesów nerwowych (reaktywność)	0,301737	0,592523	0,687391
Hamowanie procesów nerwowych (aktywność)	0,447890	0,535895	0,656937
Ruchliwość procesów nerwowych	0,101085	0,319639	0,364320
Równowaga procesów nerwowych (iloraz reaktywności i aktywności)	0,027030	0,673709	0,638636
Lęk-stan	0,296108	0,330469	0,514699
Lęk-cecha	0,413651	0,452937	0,548469

Źródło: K. Mrozowicz, *Czynnik ludzki w górskim pogotowiu ratunkowym. Analiza osobowościowych uwarunkowań zachowań organizacyjnych ratowników górskich*, Jarosław 2013.

Czynnik drugi (II) można określić mianem regulatora stabilności emocjonalnej zachowania (RSEZ), posiadającego swe źródła w fizjologicznych mechanizmach procesów nerwowych, szacowanych przez składową główną. W tym sensie czynnik RSEZ odnosi się

do emocjonalnego aspektu zachowania się ratownika w pełnionej przezeń roli społeczno-zawodowej. RSEZ odznacza się niskimi i dodatnimi ładunkami czynnikowymi wobec neurotyczności (0,134), lęku-stanu (0,185), lęku-cechy (0,198) i hamowania procesów nerwowych (0,296), a także wysoką i zarazem ujemną korelacją z ekstrawersją (-0,538), pobudzeniem procesów nerwowych (-0,539), ich ruchliwością (-0,467) i równowagą procesów nerwowych (-0,804). Empirycznie unaoczniony stan rzeczy wskazuje na to, że poziom estymatorów labilności emocjonalnej kształtuje się w zakresie czynnika RSEZ na niskim poziomie, co sprzyja wzmocnieniu u badanych stabilizacji procesów emocjonalnych, a co za tym idzie – także efektywnością działania.

Tabela 6. Wartości własne czynników głównych cech osobowości

Czynniki główne	Wartości własne czynników głównych cech osobowości			
	Metoda wyodrębniania: czynniki główne/varimax znormalizowana			
	Wartość własna	Procent ogółu wariancji [%]	Skumulowana wartość własna	Skumulowany procent wariancji
Czynnik I	2,245283	28,06604	2,245283	28,06604
Czynnik II	1,184434	14,80543	3,429717	42,87146

Źródło: K. Mrozowicz, *Czynnik ludzki w górskim pogotowiu ratunkowym. Analiza osobowościowych uwarunkowań zachowań organizacyjnych ratowników górskich*, Jarosław 2013.

Wyniki badań czynników motywacyjno-poznawczych osobowości

W systemie wartości uniwersalnych (ostatecznych) najwyższe znaczenie goprowcy przypisują znaczeniu „bezpieczeństwa rodziny”, które dla niemalże 40% ankietowanych stanowi wartość najwyższej miary (2 mediana, 1 moda). Drugą dominującą uniwersalną kategorią aksjologiczną jest „dojrzała miłość” (5 mediana, 3 moda). Test mody w zakresie „dojrzałej miłości” wskazał jej stosunkowo wysoki wpływ koherencyjny na przekonania 16% ankietowanych. Najwyższą wartość instrumentalną członkowie GOPR przypisują wartości „odpowiedzialny” oraz „uczciwy”¹⁵⁵.

Analiza zespołu teoretycznych dominant kompleksu motywów podjęcia roli ratownika górskiego wykazała, że najistotniejszą rolę odgrywają motywy allocentryczne i stymulacyjne, które niemal jednogłośnie zostały uznane przez goprowców za dominanty kompleksu motywacji przystąpienia i pełnienia roli społecznej w Służbie Górskiej¹⁵⁶.

155 Dokładne wyniki badań zob.: K. Mrozowicz, *Zachowania ratowników górskich... op. cit.*, s. 15-20.

156 Wyniki badań struktury motywacji podejmowania i pełnienia ról ratowniczych zob.: K. Mrozowicz, *Diagnozowanie struktury motywacji zasobów ludzkich... op. cit.*, s. 31-55.

Model Pierścieni Selekcyjnych – implementacja w praktyce selekcyjnej goprowców

Logika selekcji oparta na zastosowaniu analizy osobowościowej, zaproponowanej na łamach niniejszego artykułu, bazuje na hierarchicznie i fazowo ukształtowanym modelu kluczowych kompetencji budujących przepis (skrypt) oraz zachowanie się w roli ratownika górskiego. Skategoryzowane w pierścieniach (tzn. poziomach kompetencji) klasy cech kompetencji odpowiadają imperatywom Trójwymiarowego Profilu Kompetencji (por. s. 14).

Schemat 4. Model Pierścieni Selekcyjnych w procesie rekrutacji do GOPR

Źródło: K. Mrozowicz, *Teoria Pierścieni Selekcyjnych – metoda i praktyka w procesie rekrutacji na przykładzie potencjalnej implementacji w organizacji GOPR* [w:] M. Cherska, M. Gableta (red.), *Przełomy w zarządzaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Toruń 2011, s. 322.

W zgodzie z zastosowanym sposobem selekcji dobór odbywa się w oparciu o kilka neuralgicznych kryteriów implementowanych w proces rekrutacji na kolejno następujących po sobie fazach rekrutacji. Wraz z postępowaniem procesu selekcji narasta skala trudności oraz poziom wartości kolejnych kategorii kompetencji, od powszechnych i niespecyficznych, po wyselekcjonowane i specjalistyczne. W pierwszym stadium poddaje się weryfikacji wiedzę, zdolności i umiejętności ogólne, by w fazie końcowej zdiagnozować profil osobowościowy kandydata oraz cechujący go typ temperamentu. W przypadku kompetencji ogólnych ich jakość dość łatwo podreperować, w przypadku kompetencji specjalistycznych, doświadczenia oraz cech osobowościowych sprawa wygląda zgoła inaczej. Cechy tego typu kształtują się w długim czasie i nie są zbyt podatne na zmiany, znajdują się w większej mierze poza bezpośrednim wpływem kandydata. Uzupełnienie tego typu zasobów kompetencyjnych

w przebiegu procesu rekrutacji jest raczej niemożliwe, dlatego stawianie przed kandydatem rosnących wymagań, jakim musi sprostać, przypomina „zaciskające się pierścienie” (tabela 7). Sito selekcyjne, filtrujące adekwatne do roli (kompatybilne doń) kompetencje o stosownie wysokim stopniu nasilenia, weryfikuje przydatność kandydatów zgodnie z alternatywą *sine qua non*. Niesprostanie wymogom kolejnego szczebla (treści pierścienia kompetencyjnego) selekcji równa się odrzuceniu aplikanta.

Tabela 7. Propedeutyczny model postępowania rekrutacyjnego na podstawie oryginalnej Teorii Pierścieni Selekcyjnych

Etap i działania selekcyjne	Skrypt kompetencji	Metoda i narzędzia	Wartość i stabilność kompetencji
Faza preselekcji – recepcja oraz wstępna ocena aplikacji (dokumenty, CV, list motywacyjny etc.)	Wiedza, zdolności, umiejętności elementarne o niskim poziomie specjalizacji wynikające z posiadanego wykształcenia	Ocena materiałów aplikacyjnych, rozmowa kwalifikacyjna	Niestabilna/ niska wartość organizacyjna – bez związku <i>explicite</i> z rolą
Faza weryfikacji kompetencji ogólnych	Treść cech demograficznych (wiek, płeć, wykształcenie, status), wiedza, umiejętności, zdolności ogólne, stan zdrowia, kwalifikacje zawodowe	Analiza aplikacji, wywiad ogólny, obserwacja, test	Niestabilna/ niska wartość organizacyjna – pośredni związek z podejmowaną rolą
Faza weryfikacji kompetencji specjalnych	Zdolności, predyspozycje, preferencje, umiejętności, zdolności i doświadczenie merytoryczne i formalne związane z podejmowaną rolą	Analiza materiałów i dokumentacji, wywiad pogłębiony, obserwacja strukturalna, testy wiedzy i umiejętności	Stabilna/wysoki poziom wartości organizacyjnej – związek wprost z podejmowaną rolą
Faza weryfikacji systemu motywacyjno-poznawczego osobowości	Analiza struktury i treści motywacji, postaw, przekonań, systemu wartości wobec roli	Kwestionariusze ankiet, testy, wywiad pogłębiony, obserwacja współuczestnicząca, np. Skala Wartości Rokeacha	Stabilna/wysoki poziom wartości organizacyjnej – związek wprost z podejmowaną rolą
Faza weryfikacji cech psychospołecznych oraz osobowości	Charakter, cechy procesów poznawczych, cechy osobowości typu wymiar E-I, neurotyczność, poziom lęku reaktywnego	Standaryzowane narzędzia badawcze typu MPI Eysencka, ISCL Spielberga, a także testy i ankiety do użytku wewnętrznego, obserwacja ukierunkowana	Stabilna/ bardzo wysoki poziom wartości organizacyjnej – determinanta podejmowanej roli
Faza weryfikacji cech temperamentalnych	Typ układu nerwowego, poziom nasilenia cech typu: reaktywność, aktywność, ruchliwość procesów nerwowych	Standaryzowane narzędzia badawcze typu KT-134 Strelaua, a także testy i ankiety do użytku wewnętrznego, obserwacja ukierunkowana	Trwała/bardzo wysoki poziom wartości organizacyjnej – determinanta podejmowanej roli

Źródło: K. Mrozowicz, *Teoria Pierścieni Selekcyjnych – metoda i praktyka w procesie rekrutacji na przykładzie potencjalnej implementacji w organizacji GOPR* [w:] M. Czerna, M. Gableta (red.), *Przełomy w zarządzaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Toruń 2011, s. 323.

Implikacje dla ratownictwa górskiego

W świetle przedstawionych problemów badawczych udało się wskazać kilka aplikacji teoretycznych i praktycznych, które można zagregować w cztery kategorie wniosków:

- Istotnego znaczenia nabiera tworzenie profili osobowych w kształtowaniu działań selekcyjnych w procesie rekrutacji, ponieważ umożliwia identyfikację kluczowych kompetencji organizacyjnych. Jest to pierwszy krok w planowaniu i kontroli zasobów ludzkich organizacji i gwarancja celowego oraz kontrolowanego rozwoju jej kultury.
- Stosowanie w procesie rekrutacji i selekcji metod psychologicznych, których wyniki w związku z ich standaryzacją i normalizacją posiadają wymiar ilościowy oraz dają się opracowywać statystycznie, racjonalizuje i obiektywizuje dobór organizacyjny.
- Teoria Pierścieni Selekcyjnych w koncepcji autora jest innowacyjnym podejściem w organizacji i przebiegu procesu rekrutacji, którego podmiotem czyniona jest nie tyle jednostka, co zobiektywizowane kompetencje, których zweryfikowane posiadanie jest predykatorem bilateralnej adaptacji człowieka i organizacji.
- Przyszłe badania planuje się ukierunkować na kontrolę efektywności zastosowanego podejścia, wymaga to jednak nie tyle stosowania modeli teoretycznych i ich ewaluacji empirycznej, co wdrożenie w realia organizacyjne innowacyjnej praktyki. Jest to jednak wyzwanie przekraczające aspiracje naukowe i pragmatyzm autora.

Rekomendacje praktyczne dla zarządzania zasobami ludzkimi Pogotowia Górskiego

Przeprowadzone badania pozwalają na postawienie końcowych wniosków, które ujęto w dwie kategorie konkluzji, a mianowicie tę, która traktuje o zarządzaniu bezpieczeństwem w górach przez kadre kierowniczą Pogotowia Górskiego (naczelnika GOPR, naczelników Grup Regionalnych GOPR, profilaktyków, szkoleniowców, ratowników funkcyjnych, szefów Sekcji) oraz tę, która odnosi się do ogółu jednostek realizujących tożsamy przepis roli społecznej. Transpozycje ról są niejako domeną służby ratowniczej, delegowanie władzy zaś zjawiskiem często niezauważalnym, przyjmowanie zwierzchnictwa lub podporządkowywanie się komendom procesem dynamicznym, uwarunkowanym doraźnymi zadaniami służby, stąd też kadra kierownicza oraz ratownicy szeregowi w świetle przepisu odgrywanej roli pełnią funkcje komplementarne, których pozycja w układzie władzy ulega częstym zmianom sytuacyjnym.

Wnioski skierowane są zatem do ogółu badanych, a oto one:

- Należy wykluczyć, a w każdym razie próbować zminimalizować w ramach zadań Służby Górskiej udział elementów ograniczających aktywność fizyczną goprowców. Szkolenia oraz kursy o charakterze teoretycznych nasiadówek powinny skupiać się na kwestiach praktycznych, jasno ukazujących cele oraz odniesienia użyteczne. Czas trwania powinien być ograniczony do absolutnie koniecznego minimum (zagroża aspołeczna detonacja deprivacji).
- W zakres zadań standardowego (rutynowego) dyżuru powinny wejść regulaminowe (formalne) rekonesanse w terenie jego odbywania, prowadzone tak, aby nie zakłócały toku służby, lecz wymuszające na dyżurnych zaangażowanie ruchowe i psychofizyczne w zadania służby (nawet, gdy wydają się „obiektywnie” niepotrzebne).
- Powinno się angażować kandydata w jak największą liczbę działań organizacyjnych, tak by ujawniły się jego realne cechy temperamentalne, zdolności osobowościowe, prawdziwe wartości oraz przekonania.
- Należy dyskwalifikować kandydatów psychopatycznych oraz dystmicznych niezależnie od stopnia ich zaangażowania w realizację wartości grupowych, ponieważ stanowią potencjalne „słabe ogniwa” systemu organizacyjnego.
- Szkoleniem młodej kadry powinni zająć się ratownicy z długim stażem. Na ile będzie to możliwe, dobór do dyżuru winien opierać się na kryterium charakterologicznym.
- Dyżury nasłuchowe powinni prowadzić ratownicy o wysokim natężeniu ruchliwości procesów nerwowych oraz wysokiej aktywności lub też wysokiej równowadze procesów nerwowych.
- Podczas nasłuchu należy zwrócić uwagę na to, aby jego celem stało się aktywne zawężenie pola percepcji (uwagi) do zakresu zadania nasłuchowego, co przekładałoby się na wczucie w treść „ciszy eterycznej”. Motywem nasłuchu musi stać się czynność nasłuchiwanie, formą nagrody powinna stać się koncentracja na zadaniu, nie zaś przyjęte zgłoszenie lub jego brak (motywacja autoteliczna). Postawa dyżurnego powinna zawierać wiedzę, że nasłuch sam w sobie jest optimum realizacji zadania. Adaptacja do nasłuchu powinna być automatyczna. Po zakończeniu dyżuru nasłuchowego i dyżuru „jałowego” (bez zgłoszeń, akcji, wypraw) ratownik powinien odbyć rekonesans w terenie dla rozładowania napięcia deprivacyjnego.
- Podczas wypraw ratunkowych uczestnicy (jako grupa) są w stanie wykonywać zadania bardzo trudne, przekraczające możliwości przeciętnego człowieka, a zatem powtarzające się i pozasytuacyjne (stan zdrowia, pora doby) przypadki braku

odporności na przeciążenia wykluczać ze służby. Działania interwencyjne w czasie wypraw powinny cechować się: ciągłością (unikąć zbędnych przerw na odpoczynki), prostoliniowością (unikąć działań innych niż te, które wynikają wprost z potrzeb sytuacji zadaniowej), korygowaniem błędów na bieżąco (zła asekuracja), realizacją celów w formie, która możliwa jest do przyjęcia w danych warunkach (unikąć przestojów). Należy zwrócić uwagę, aby zachowania członków zespołu nie wykraczały poza normy bezpieczeństwa pracy, których celem miałyby się stać pozaregulaminowe strategie zachowań ryzykownych (potencjalnie jest to możliwe!).

Bibliografia

1. Argyris C., Schön D. A., *Organizational Learning: A theory of action perspective*, Addison-Wesley, Reading (Massachusetts) 1996.
2. Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Kraków 2005.
3. Bandura A., *Self-regulation of motivation through anticipatory and self-reactive mechanisms* [in:] R. A. Dienstbier (ed.), *Perspectives on motivation: Nebraska symposium on motivation*, Lincoln, NE: University of Nebraska Press 1991, vol. 38.
4. Bandura A., *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, Engelwood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1986.
5. Bańka A., *Psychologia organizacji* [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, Gdańsk 2002.
6. Beer M., *Organization Change and Development*, Goodyear, Santa Monica 1980.
7. Bontis N., Dragonetti N. C., Jacobsen K., Roos G., *The knowledge toolbox: a review of the tools available to measure and manage intangible resources*, „European Management Journal”, 17, [4], 1999.
8. Brzozowski P., *Skala Wartości – polska adaptacja Value Survey M. Rokeacha*, Podręcznik, Lublin 1989.
9. Burgoyne J., *Design in times*, „People Management”, June 1999.
10. Burns T., Stalker G. M., *The Management of Innovation*, London 1961.
11. Cantor N., Kihlstrom J. F., *Personality and social intelligence*, NJ: Prentice Hall 1987.
12. Deja J., Śliwa Z., *Przywództwo a dowodzenie pododdziałami*, Wrocław 2002.
13. Dollard J., Miller N. E., *Osobowość i psychoterapia*, Warszawa 1967.
14. Edvinsson L., Malone M., *Kapitał intelektualny*, Warszawa 2001.
15. Eysenck H. J., Eysenck M. W., *Personality and individual differences: A natural science approach*, New York 1985.

16. Eysenck H. J., *Opis i pomiar osobowości. Część I*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 3/1960.
17. Eysenck H. J., *Opis i pomiar osobowości. Część II*, „Psychologia Wychowawcza”, nr 4/1960.
18. Eysenck H. J., *The structure of human personality*, Methuen, London 1970.
19. Garvin D. A., *Building a learning organization*, „Harvard Business Review”, July-August 1993.
20. Gołąb A., Reykowski J., *Studia nad rozwojem standardów ewaluatywnych*, Ossolineum, Wrocław 1985.
21. Griffin R. W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 2017.
22. Hatch M. J., *Teoria organizacji*, Warszawa 2002.
23. Hilgard E. R., *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967.
24. Hilgard E. R., *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967 [w:] K. Mrozowicz, *Charakterystyka zachowań organizacyjnych w świetle badań nad współzależnością cech osobowości*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, „Nowoczesna administracja publiczna”, nr 573, Szczecin 2009.
25. Jashapara A., *Zarządzanie wiedzą*, Warszawa 2006.
26. Mrozowicz K., *Kapitał ludzki organizacji w świetle analizy motywacji na przykładzie ratowników Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie”, seria: Ekonomia, 1/2010.
27. Mrozowicz K., *Organizacja i zarządzanie systemem ochrony walorów naturalnych w Euroregionie Karpackim na przykładzie BdPN* [w:] A. Olejko (red.), *Od Galicji do Euroregionu Karpackiego. Historia – Społeczeństwo – Polityka – Gospodarka*, Raciborsko 2012.
28. Kast F. E., Rosenzweig J. E., *Contingency Views of Organization and Management*, Science Research Associates, Chicago 1973.
29. Katz D., Kahn R. L., *The Social Psychology of Organization*, New York 1978.
30. Kożuch B., Kożuch A., *Podstawy organizacji i zarządzania*, Kraków 2008.
31. Lawrence P., Lorsch J., *Differentiation and Integration in Complex Organizations*, „Administrative Science Quarterly”, nr 12, 1967.
32. Lawrence P., Lorsch J., *Organization and Environment*, Harvard Graduate School Business Administration, Cambridge, Mass. 1967.
33. M. Snyder, *On the self-perpetuating nature of social stereotypes* [in:] D. L. Hamilton (ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum 1981.
34. Mika S., *Psychologia społeczna*, Warszawa 1987.
35. Morgan G., *Images of Organization*, SAGE Publications Inc., Newbury Park-London-New Delhi 1986..

36. Mrozowicz K., *Zachowania organizacyjne jako determinanta systemu społecznego organizacji (aplikacje pragmatyczne w zachowaniach ratowniczych)*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstw*”, 10/2010.
37. Mrozowicz K., *Antropologia organizacji. Analiza zachowań organizacyjnych uczestników zespołów zadaniowych ratownictwa górskiego* [w:] I. Hejduk, A. Herman (red.), *Dla przyszłości*, Warszawa 2014.
38. Mrozowicz K., *Charakterystyka zachowań organizacyjnych w świetle badań nad współzależnością cech osobowości*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, „*Nowoczesna administracja publiczna*”, nr 573, Szczecin 2009.
39. Mrozowicz K., *Clusters as structural innovations in the management of the tourist economy in the region*, „*Journal of Tourism, Recreation & Sport Management*”, vol. 1/2013.
40. Mrozowicz K., *Czynnik ludzki w górskim pogotowiu ratunkowym. Analiza osobowościowych uwarunkowań zachowań organizacyjnych ratowników górskich*, Jarosław 2013.
41. Mrozowicz K., *Diagnozowanie struktury motywacji zasobów ludzkich jako determinanty modelowania zachowań organizacyjnych (na przykładzie Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego)*, „*Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*”, 1 (15) 2010.
42. Mrozowicz K., *Efektywność kierowania zespołami ratowniczymi w świetle badań stylów kierowania*, „*Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, seria: Organizacja i zarządzanie*”, nr 83/2015, nr kol. 1941.
43. Mrozowicz K., *Kultura organizacyjna w świetle badania postaw pracowniczych do klimatu organizacyjnego*, „*Nauka i Gospodarka*”, nr 3(6)2010, UE w Krakowie, Kraków 2010.
44. Mrozowicz K., *Niektóre aspekty zarządzania kapitałem osobowościowym (na przykładzie organizacji ratownictwa górskiego)* [w:] S. Lachiewicz (red.), *Zarządzanie rozwojem organizacji*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2007.
45. Mrozowicz K., *Ontologia systemu organizacyjnego (na przykładzie działań pogotowia górskiego)*, „*Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa*”, Nr 2(745) luty 2012.
46. Mrozowicz K., *Podsystem psychospołeczny organizacji w świetle badań empirycznych motywów i postaw pracowników Służby Zdrowia*, „*Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*”, 1(15)2010.
47. Mrozowicz K., *Podsystem wartości i celów organizacyjnych na przykładzie formalizacji działalności Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego*, „*Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*”, Tarnów 2008, nr 1(12)2009.

48. Mrozowicz K., *Psychologiczne i organizacyjne mechanizmy formalizacji ról społecznych w organizacji (na przykładzie GOPR)*, „Przegląd Organizacji”, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania, 5/2010.
49. Mrozowicz K., Puciato D., *Blue Cross organization as the subject of safety management in mountain tourism*, „The Malopolska School of Economics in Tarnow, Research Papers Collection”, Issue 2(16)2010.
50. Mrozowicz K., *Ratownictwo górskie. Organizacyjne i psychologiczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w górach*, Katowice 2012.
51. Mrozowicz K., Skulimowska M., *Przystosowanie schronisk i szlaków górskich do osób z niepełnosprawnością ruchową* [w:] P. Gryszel (red.), *Turystyka społeczna: stan i perspektywy rozwoju w Polsce i Republice Czeskiej*, Jelenia Góra 2012.
52. Mrozowicz K., *Teoria Pierścieni Selekcyjnych – metoda i praktyka w procesie rekrutacji na przykładzie potencjalnej implementacji w organizacji GOPR* [w:] M. Czerna, M. Gableta (red.), *Przełomy w zarządzaniu. Zarządzanie zasobami ludzkimi*, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2011.
53. Mrozowicz K., *Zachowania organizacyjne*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstw”, nr 5(724) maj 2010.
54. Mrozowicz K., *Zachowania ratowników górskich w świetle badań systemu wartości*, „Przegląd Organizacji”, 10/2010.
55. Mrozowicz K., *Zarządzanie atrakcjami regionu turystycznego. Aspekty organizacyjne, marketingowe oraz psychologiczne*, Katowice 2013.
56. Mrozowicz K., *Zarządzanie bezpieczeństwem w systemie ratownictwa górskiego*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, nr 1(10)/2007.
57. Mrozowicz K., *Zarządzanie działalnością interwencyjną górskich organizacji ratowniczych na tle teorii zarządzania systemem bezpieczeństwa* [w:] A. Gotowt-Jezińska, J. Śledzińska (red.), *Turystyka zrównoważona i ekoturystyka*, Warszawa 2008.
58. Mrozowicz K., *Zmiany organizacyjne w świetle postaw ratowników pogotowia górskiego* [w:] S. Lachiewicz (red.), *Teoria i praktyka zarządzania rozwojem organizacji*, Monografie Politechniki Łódzkiej, Łódź 2008, nr 1197.
59. Nagody-Mrozowicz K., *Efektywność kierowania zespołami ratowniczymi w świetle badań stylów kierowania*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Kierowanie”, 2015 (1941), z. 83.
60. Nagody-Mrozowicz K., *Managerial and Organizational Aspects of Safety Management in the Mountain Environment*, „European Research Studies Journal”, 2021, vol. XXIV, issue 2.

61. Nagody-Mrozowicz K., *Strach i przywództwo. Człowiek. Kultura. Adiutuizm*, Wrocław 2020.
62. Nieciński S., *Aksjologiczne i psychospołeczne aspekty społecznej roli nauczyciela – wychowawcy*, „Nowa Szkoła”, nr 11, 1979.
63. Nowak S., *Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych* [w:] S. Nowak (red.), *Teorie postaw*, Warszawa 1973.
64. Probst G., Raub S., Romhardt K., *Zarządzanie wiedzą w organizacji*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.
65. Putnam R., *Who killed civic America?*, „Prospect”, March 1996.
66. Reykowski J., *Osobowość jako centralny system regulacji i integracji czynności* [w:] T. Tomaszewski (red.), *Psychologia*, Warszawa 1995.
67. Rokeach M., *The nature of human values*, The Free Press, New York 1973.
68. Rokeach M., *Value Survey*, Halgren Tests, Sunnyvale, C.A. 1985.
69. Rosenthal T. L., Zimmerman B. J., *Social learning and cognition*, Academic Press, New York 1978.
70. Rotter J. B., *Social learning and clinical psychology*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1954.
71. Scarborough H., Carter C., *Investigating Knowledge Management*, London 2000.
72. Schein E., Schein E. H., *Organizational Culture: A Dynamic Model*, Creative Media Partners, LLC, 2018.
73. Schein E. H., *Organizational Culture and Leadership*, Jossey-Bass a Wiley Imprint, 2010.
74. Schultz T. W., *Investing In People: The economics of population quality*, University of California Press, 1986.
75. Schultz T. W., *Investment in Human Capital*, „American Economic Review”, LI, March 1961.
76. Senge P., *Piąta dyscyplina: teoria i praktyka organizacji uczących się*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2003.
77. Skinner B. F., *Zachowanie się organizmów*, Warszawa 1995.
78. Spielberger C. D., Gorsuch R. L., Lushene R. E., *Manual for the State-Trait Anxiety Inventory*, Consulting Psychologists Press, Palo Alto, California 1970.
79. Spielberger C. D., *The Measurement of state and trait Anxiety: Conceptual and methodological issues* [in:] L. Levi (ed.), *Emotions – their parameters and measurement*, Razen Press, New York 1975.
80. Stawowska L., *Diagnoza typów osobowości*, Katowice 1973.
81. Stoner J. A. F., Freeman R. E., *Kierowanie*, Warszawa 2011.
82. Strelau J., *Badania nad temperamentem: Teoria, diagnoza, zastosowanie*, Warszawa 1992.

83. Strelau J., *Temperament, osobowość, działanie*, Warszawa 1985.
84. Szewczuk W. (red.), *Słownik psychologiczny*, Warszawa 1985.
85. Tillmann K. J., *Teorie socjalizacji. Społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Warszawa 1996.
86. Tomaszewski T., *Ślady i wzorce*, Warszawa 1984.
87. Wrześniewski K., Sosnowski T., *Inwentarz stanu i cechy lęku. Podręcznik*, Warszawa 1987.
88. Youndt M., Snell S. A., *Human resource management, intellectual capital, and organizational performance*, „Journal of Managerial Issues”, v. 16, no. 3, 2004.
89. Zimbardo P. G., Ruch F. L., *Psychologia i życie*, Warszawa 1996.

CZĘŚĆ DRUGA.

GÓRSKA SŁUŻBA RATOWNICZA W SŁOWACJI

ROZDZIAŁ IV

***Historia ratownictwa górskiego
w Słowacji***

CZĘŚĆ DRUGA.

GÓRSKA SŁUŻBA RATOWNICZA W SŁOWACJI

ROZDZIAŁ IV

Historia ratownictwa górskiego w Słowacji

Historia ratownictwa górskiego w Słowacji

Początki ratownictwa górskiego

Pierwsze wzmianki o rozwoju turystyki górskiej w Tatrach Wysokich pochodzą z połowy XVII wieku. Początkowo bezpieczeństwo turystów, geologów i mineralogów zależało od pomocy miejscowej ludności. Dopiero wraz z rozwojem turystyki wysokogórskiej i alpinizmu odkrywcze członkowie rodzin drobnych rolników z Tatr lub leśnicy zaczęli prowadzić turystów w góry.

Nowa sytuacja pojawiła się w 1873 roku, kiedy założono Węgierskie Towarzystwo Karpacie (Magyarország Kárpátgyesület – MKE). Jednym z głównych zadań Towarzystwa było promowanie i udostępnianie Tatr dla ruchu turystycznego. Stowarzyszenie to postanowiło zorganizować szkolenie, a następnie świadczenie usług przewodników górskich oraz dbało o bezpieczeństwo i działania ratownicze w górach. W 1874 roku pod nadzorem stowarzyszenia przeprowadzono pierwsze szkolenia dla przewodników turystycznych ze sprawności fizycznej, udzielania pierwszej pomocy oraz wiedzy ogólnej z zakresu terenoznawstwa. Następnie starostwo powiatowe w Lewoczy wydało 37 absolwentom, którzy pomyślnie ukończyli szkolenie, uprawnienia do prowadzenia działalności jako przewodników wysokogórskich. Dla tych pierwszych przewodników tatrzańskich MKE wydał kodeks przewodników, w którym wskazał na ich odpowiedzialność za bezpieczeństwo towarzyszących im turystów. Zgodnie z kodeksem przewodnicy górscy mieli obowiązek udziału w akcjach ratowniczych. Przewodnicy-ratownicy zostali przydzieleni do trzech klas sprawnościowych, otrzymali odznaki służbowe i legitymacje, w których znajdowały się ich dane osobowe ze zdjęciem, a także informacje o przydzielonym terenie, na którym mogli wykonywać czynności przewodników. Dodatkowo legitymacje zawierały informacje dotyczące praw i obowiązków przewodnika górskiego, taryfę opłat za wycieczki indywidualne oraz ewidencję danych osobowych towarzyszących im turystów.

Przewodnicy tatrzańscy posiadali jednolite umundurowanie i zostali wyposażeni w niezbędny sprzęt ratowniczy i medyczny. Po 1882 roku dzięki regularnym szkoleniom prowadzonym przez MKE udało się uzupełnić i odmłodzić kadrę przewodników górskich.

W tym czasie wszyscy przewodnicy byli także ubezpieczeni od następstw nieszczęśliwych wypadków.

Na przełomie XIX i XX wieku nastąpił znaczący wzrost zainteresowania taternictwem i odkrywaniem nowych szlaków prowadzących na górskie szczyty. Początkowo taternicy niechętnie korzystali z usług świadczonych przez przewodników górskich, często odmawiali korzystania z ich usług w przypadku pierwszych wejść na niedostępne szczyty, natomiast w razie wypadku lub urazu zwracali się do nich o pomoc. Wraz ze wzrostem liczby turystów i wspinaczy gwałtownie wzrosła również liczba wypadków. W 1913 roku powstało Węgierskie Stowarzyszenie Turystyczne, które miało zintegrować wszystkie węgierskie stowarzyszenia turystyczne. W grudniu tego samego roku powołano Tatrzańską Komisję Ochotniczego Ratownictwa z etatowym kierownictwem. W myśl zamysłu jej założycieli, ratownikami górskimi mieli być głównie przewodnicy górscy, przewidywano także udział ochotników, wolontariuszy niosących pomoc w górach. Starania te wstrzymały jednak wydarzenia polityczne, których kulminacją był wybuch I wojny światowej.

Konsekwencją konfliktu zbrojnego był rozpad Austro-Węgier i powstanie Republiki Czechosłowackiej. Przedwojenny system ratownictwa górskiego oparty na przewodnikach górskich był stopniowo przejmowany przez nowo powstające stowarzyszenia turystyczne. Jako pierwszy powstał Klub Turystów Czechosłowackich (Klub československých turistov – KČST), działający w latach 1921-1938, następnie w latach 1938-1949 Klub Słowackich Turystów i Narciarzy (Klub slovenských turistov a lyžiarov – KSTL). Istotną różnicą w systemie ratownictwa górskiego we wspomnianym okresie wydaje się to, że oprócz przewodników górskich obowiązek szkolenia nałożono na osoby prowadzące schroniska górskie, a także wyznaczono personel w celu przygotowania ich do zadań ratownictwa górskiego. Ponadto przeszkolono jednostki umundurowane pełniące służbę w Tatrach Wysokich: policję i straż graniczną, szczególny nacisk położono na zimowe szkolenie przewodników górskich. W wyniku malejącego zainteresowania turystów usługami przewodników górskich nastąpił spadek liczby profesjonalnych przewodników górskich i ostatecznie liczba ta została zredukowana do 20. Spadek ten związany był z budową szlaków turystycznych, wydawaniem map turystycznych i oczywiście wybuchem II wojny światowej.

W okresie międzywojennym działalnością przewodników i służb ratowniczych kierowała Komisja Tatrzańska (Tatranská komisia – KČST). W ramach tej organizacji w 1933 roku powstało niezależne Stowarzyszenie na rzecz Ratownictwa (Združenie pre záchrannú službu). Następnie w 1937 roku Stowarzyszenie zostało przemianowane na

Stowarzyszenie Ratowników w Tatrach Wysokich (Spolok záchranej služby vo Vysokých Tatrách). Siedzibą stowarzyszenia był Nowy Smokowiec.

W 1939 roku Stowarzyszenie Turystyczne KSTL ponownie zmieniło nazwę na Korpus Ratowniczy KSTL (Záchranný zbor KSTL). Po zakończeniu II wojny światowej w 1945 roku siedzibę przeniesiono do tatrzańskiej osady Štrbské Pleso. W 1946 roku w Starym Smokowcu powstała odrębna grupa Służb Ratowniczych KSTL, dzięki czemu działalność służb ratowniczych stopniowo rozszerzyła się na cały obszar Tatr Wysokich. W latach powojennych wraz ze wzrostem liczby turystów w Tatrach Wysokich gwałtownie wzrosła liczba wypadków, a w związku z tym także wzrosła liczba prowadzonych akcji ratowniczych. Rok 1948 był niezwykle krytyczny, z licznymi wypadkami, obrażeniami turystów i dziewięcioma ofiarami śmiertelnymi. Zaistniałe zdarzenia potwierdziły konieczność utworzenia profesjonalnej służby ratowniczej, co potwierdziły także reakcje ratowników, którzy domagali się utworzenia 3-5-osobowych, zawodowych zespołów ratowniczych. Podczas rozmów z urzędnikami państwowymi przedstawiono dwie propozycje. Jedna z nich zakładała, że ratownikami będą pracownicy Miejskiego Komitetu Narodowego Tatr Wysokich, a druga zakładała włączenie ratowników do grupy pracowników Zarządu Tatrzańskiego Parku Narodowego, który został założony 1 stycznia 1949 roku.

Początkowo przyjęto pierwszą propozycję i od stycznia 1950 roku powołano 3 zawodowych ratowników, którzy zaczęli tworzyć historię Tatrzańskiej Górskiej Służby Ratowniczej (Tatranskej horskej služby – THS). Pierwsza siedziba stacji THS znajdowała się w willi Klára w Górnym Smokowcu. W kolejnych latach, w trakcie trwających w państwie zmian reorganizacyjnych, THS została (w 1954 roku) włączona do spółki państwowej Turista z siedzibą w Bratysławie. W grudniu 1956 roku powstało Czechosłowackie Towarzystwo Wychowania Fizycznego (Československý zväz telesnej výchovy – ČSZTV), a THS stał się częścią jego oddziału turystycznego jako jeden z terytorialnych oddziałów Służby Górskiej Czechosłowacji. W dniu 1 stycznia 1957 roku THS został wyłączony z zakresu ČSZTV i ponownie włączony do struktury organizacyjnej Zarządu Tatrzańskiego Parku Narodowego, gdzie pozostał do 1994 roku. Następnie 1 stycznia 1995 roku THS został włączony do struktury Lasów Państwowych TANAP-u (Tatranský národný park – TANAP).

W wyniku przyjęcia ustawy 544/2002 Dz.U. o ratownictwie górskim utworzono Górską Służbę Ratowniczą (dalej „górska służba”)¹⁵⁷. Wraz z wejściem w życie ustawy byli pracownicy górskiej służby (HS) stali się członkami Górskiej Służby Ratowniczej (GSR) (Horská záchranná

¹⁵⁷ Górską Służbę tworzy się jako państwową organizację budżetową, która prowadzi działalność ratowniczą na terenie określonym ustawą oraz wykonuje inne zadania określone ustawą. Zákon o Horskej záchranej službe Z. č. 544/2002 Z. z., § 1 i § 2.

służba – HZS) w służbie cywilnej, podobnie jak umundurowane jednostki państwowe, czyli straż pożarna czy policja (szczegóły dotyczące aktualnej struktury organizacyjnej HZS podano w następnych podrozdziałach). Siedziba oraz centrala operacyjna Górskiej Służby Ratowniczej dla całej Republiki Słowackiej znajdują się w Górnym Smokowcu. Wspomniana ustawa reguluje również tworzenie, status, zadania i uprawnienia Narodowego Stowarzyszenia Przewodników Górskich Republiki Słowackiej oraz Słowackiego Stowarzyszenia Przewodników Górskich. Przez ponad 30 lat HZS zapewniało edukację i szkoliło przewodników górskich, którzy następnie założyli Stowarzyszenie Przewodników Górskich Republiki Słowackiej. W 1996 roku w Zermatt organizacja ta została stałym członkiem Międzynarodowej Organizacji Przewodników Górskich.

Pod koniec lat 50. XX w. znacznie wzrosła liczba wypadków na terenach górskich. W konsekwencji kierownictwo HZS rozpoczęło szkolenia ratowników górskich w zakresie pomocy medycznej. Szkolenia prowadzono w szkołach medycznych, a także kierowano ratowników na staże w szpitalach. Rozpoczęto również szkolenia medyczne ratowników ratownictwa lotniczego. Od 1957 roku znacznie rozbudowywano, udoskonalano i unowocześniano sprzęt HZS wraz ze sprzętem wspinaczkowym i ratowniczym, pochodzącym głównie z krajów alpejskich (Szwajcaria, Włochy, Austria i Francja). Skrócenie czasu przybycia ratowników na miejsce udzielenia pomocy było możliwe dzięki stopniowemu włączaniu specjalnych pojazdów terenowych, a później także śmigłowców. W najbardziej ruchliwym okresie sezonu czy w przypadku masowych imprez sportowych rozległy zakres zadań przekracza możliwości fizyczne i wydolnościowe personelu HZS. Dlatego od momentu powstania profesjonalnych grup zawodowych ratowników działania prowadzą także wyszkoleni ratownicy-wolontariusze. Podczas akcji ratowniczych na terenie przygranicznym HZS często opiera się na współpracy z siostrzaną polską służbą (TOPR) z Zakopanego.

Szczególnym wyrazem uznania było przyjęcie w 1968 roku HZS do międzynarodowej organizacji ratowniczej IKAR, która dąży do ujednoczenia sprzętu, ale także do wymiany doświadczeń w zakresie technik ratowniczych (w tym lotniczych i lawinowych), profilaktyki w zakresie bezpieczeństwa w górach oraz procedur medycznych. Górská Służba Ratownicza trwale wpisała się w historię Tatr, a wraz ze swoją misją i wykonywaną ciężką pracą jest integralną częścią Tatrzańskiego Parku Narodowego. Ratownicy górscy stanowią bardzo zgrany zespół, po zakończeniu aktywnej działalności związanej z ratowaniem ludzi w górach kontynuują spotkania w ramach Klubu Seniora HZS, który działa od 1992 roku.

Kolejnym obszarem, na którym powstała górská służba, były Tatry Zachodnie. Impulsem do powstania oddziału był wypadek lawinowy w marcu 1954 roku, kiedy to narciarze spowodowali

lawinę na Rohaczkim Plesie, w której zginęła jedna osoba. W akcji ratunkowej wzięli udział członkowie utworzonej wówczas Tatrzańskiejskiej Górskiej Służby Ratowniczej. W dniu 1 lutego 1954 roku Państwowa Komisja Wychowania Fizycznego i Sportu podjęła decyzję, że oprócz Tatr Wysokich, w Tatrach Zachodnich i innych wybranych obszarach górskich zostanie utworzona profesjonalna górską służba.

Rejon Tatr Zachodnie – Północ (Oblasť Západné Tatry – sever) rozpoczął swoją działalność w maju 1954 roku, kiedy to powołano pierwszych dwóch ratowników zawodowych. Inauguracyjne spotkanie ratowników-ochotników odbyło się pod koniec 1954 roku. Łączna liczba ratowników na przełomie lat 1954 i 1955 wzrosła do 15 członków. Pierwszy kurs ratowniczy odbył się na początku 1955 roku, w dawnej Ťatliakovej chacie. Kurs prowadził profesjonalny ratownik z Górskiej Służby Ratowniczej Tatry Wysokie. Stacja ratunkowa Tatr Zachodnie – Północ znajdowała się w jednym pomieszczeniu chaty Zverovka, pełniła również funkcję biura, magazynu i schroniska dla ratowników. Rok później, w 1956 roku, utworzono po stronie południowej okręg Górskiej Służby Ratowniczej. Został założony przez grupę turystów z Liptowskiego Gródka, a siedzibą stacji było pomieszczenie w chacie w Źarskiej Dolinie. Budowę oddzielnych budynków – siedziby dla ratownictwa górskiego – rozpoczęto w 1959 roku w Zverovce, a w 1967 roku w Źiarskiej dolinie.

W maju 1983 roku Górską Służbę Ratowniczą Tatr Zachodnich (Horská Záchranná Služba Západné Tatry) podzielono na dwie odrębne jednostki: Górską Służbę Ratowniczą Tatr Zachodnich – północ i Górską Służbę Ratowniczą Tatr Zachodnich – południe. Mimo prewencji i ostrzeżeń przed niebezpieczeństwem w górach profesjonalni ratownicy nieustannie konfrontowani są z niedbałością i błędnym ocenianiem sytuacji przez turystów. Pierwsza akcja ratunkowa z użyciem śmigłowca w Tatrach Zachodnich miała miejsce 31 sierpnia 1975 roku. Z północnej ściany Ostrego Rohacza uratowano wspinacza, a cała akcja trwała 35 minut, łącznie z przelotem śmigłowca z lotniska w Popradzie¹⁵⁸.

Po 1950 roku, oprócz wykonywania działań ratowniczych, HZS stopniowo koncentrowało się na profilaktyce. Pracownicy HZS wykonywali letnie i zimowe oznakowanie szlaków turystycznych. Odpowiadali również za ochronę przyrody oraz za przestrzeganie zasad zwiedzania parków narodowych. Aby lepiej udostępnić szlaki turystyczne w trudnym terenie, zabezpieczają je łańcuchami i klamrami. Od 1980 roku, kiedy wprowadzono sezonowe zamykanie dolin, nadzorują przestrzeganie ograniczeń oraz informują o tym turystów, instalując w terenie znaki informacyjne i ostrzegawcze. Zimą świadczą usługi pomocy w ośrodkach narciarskich, co znacznie skraca czas udzielania pomocy w razie wypadku na

158 Kol. autorov, *Tatranská horská služba*, 2000.

stokach narciarskich. Obecnie działalność tę prowadzą operatorzy ośrodków narciarskich z własną wyszkoloną kadrą. Ratownicy asystują i pomagają w trakcie masowych imprez sportowych w górach, np.: zawodach międzynarodowych, biegach górskich czy wyprawach na Rysy i Krywań.

Wraz ze wzrostem liczby osób odwiedzających Tatry Wysokie i Zachodnie i rosnącą liczbą wypadków w górach wznowiono służbę przewodników górskich, jak również patrolowanie terenów górskich przez wolontariuszy. W 1993 roku przewodnicy górscy zostali oddzieleni od HZS i utworzyli własne stowarzyszenie.

Początkowo akcje ratunkowe były utrudnione, ponieważ członkowie górskiej służby używali własnego sprzętu (lin konopnych, klamr, karabinków), a pozostałe wyposażenie nie odbiegało od poziomu zwykłego turysty lub wspinacza. Znacząca zmiana wyposażenia technicznego została wprowadzona w latach 60., kiedy to zakupiono i sprowadzono z Austrii sprzęt ratowniczy – liny stalowe, szelki Gramingera, hamulce, wyciąg linowy, pojazdy, sanki kanadyjskie, czekany, raki, kaski itd. Ratownicy zaczęli także korzystać z przenośnych i stacjonarnych stacji radiowych. Przed Mistrzostwami Świata w Narciarstwie Klasycznym, które odbyły się w 1970 roku w Tatrach Wysokich, górską służbę otrzymała pierwsze skutery śnieżne, a do interwencji latem wprowadzono samochody terenowe GAZ i UAZ produkcji radzieckiej. W latach 90. XX w. pojazdy te zostały zastąpione przez austriacką i angielską wersję off-road dzięki darom od sponsorów. Po zakupie szwajcarskich stacji radiowych Autophon w 1980 roku poprawiły się również środki komunikacji radiowej. Zostały one następnie zastąpione w 1999 roku przez nadajniki Motorola i telefony komórkowe.

Aby skrócić czas transportu rannych z trudno dostępnego terenu, w latach 60. XX w. rozpoczęto próby z wykorzystaniem do tego celu śmigłowców. W tym czasie dostępne były tylko śmigłowce wojskowe, które ze względu na dużą masę miały ograniczone możliwości manewrowania i transportu. Niestety w czasie podejmowanych prób dochodziło do katastrof lotniczych. Pierwszy tragiczny wypadek miał miejsce w 1969 roku, kiedy zmarł doświadczony pracownik Tatrzańskiej Górskiej Służby – Eugen Šándory. Największa tragedia w historii HZS miała miejsce w 1979 roku, kiedy zginęło pięciu pracowników i dwóch pilotów eskadry MSW Republiki Słowackiej. Obie tragedie odbyły się w trakcie użytkowania śmigłowców Mi-4 i Mi-8, tym samym okazało się, że nie nadają się do prowadzenia akcji ratunkowych w górach. Pierwszy specjalny śmigłowiec ratowniczy Alouette III produkcji francuskiej zakupiono w 1990 roku.

Pod koniec lat 90. na wyposażeniu ratowników górskich znalazła się większa liczba specjalistycznego sprzętu medycznego, wymagającego również wiedzy teoretycznej

i umiejętności praktycznych, które ratownicy mogli nabyć poprzez odpowiednie szkolenia i naukę w liceum medycznym na kierunku ratownictwo.

Pracownicy górskiej służby nie zapominają o swoich kolegach, a także o ofiarach gór, którym nieśli pomoc, narażając własne życie. Dla upamiętnienia tragicznych wydarzeń w górach wybudowano kilka symbolicznych cmentarzy, które mają również ostrzegać turystów przed lekceważeniem zagrożeń w górach i przecenianiem własnych możliwości. Ważnym wydarzeniem organizowanym przez HZS jest Dzień Górskiej Służby Ratowniczej, który tradycyjnie organizowany jest we wrześniu w Popradzkim Stawie. Jego celem jest ukazanie turystom odwiedzającym Tatry specyfiki, powagi i trudności związanych z pracą zawodowych i ochotniczych członków HZS podczas różnych akcji ratowniczych¹⁵⁹.

W historii górskiej służby w Tatrach Wysokich, ale także w innych obszarach górskich Słowacji, działalność ochotników miała i nadal ma ogromne znaczenie. Początki ratownictwa w górach były budowane wyłącznie na zasadzie działalności ochotniczej. Od pierwszych górskich katastrof po niedawną przeszłość to właśnie ratownicy-ochotnicy udzielali pomocy potrzebującym. Choć w późniejszym okresie stopniowo ustanawiano profesjonalną górską służbę, to rola i znaczenie członków wolontariatusy nie uległo zmianie.

W 1913 roku w Tatrach Wysokich powstał Ochotniczy Komitet Ratunkowy (Dobrowolny záchranný komitét), który skupiał wolontariuszy do akcji ratowniczych w górach. Do dnia dzisiejszego w tych akcjach ratowniczych brało udział wielu ratowników-ochotników, którzy byli jednocześnie przewodnikami górskimi, turystami, narciarzami lub po prostu miłośnikami gór, a motywacja do udziału w akcjach ratowniczych wynikała z ich przekonań o konieczności niesienia pomocy ludziom w potrzebie.

Znacząca zmiana nastąpiła w 1956 roku, po utworzeniu Czechosłowackiego Związku Wychowania Fizycznego ČSZTV, do którego należała także służba górska. Zawodowi ratownicy HZS zostali objęci administracją TANAP, a członkowie-ochotnicy weszli w skład krajowej górskiej służby pod zarządem Czechosłowackiego Związku Wychowania Fizycznego. Po rozwiązaniu ČSZTV w 1990 roku członkowie-ochotnicy próbowali wspólnie stworzyć HZS pod zarządem TANAP-u. Ponieważ powołanie wspólnego HZS nie było możliwe, głównie ze względów legislacyjnych, wielu członków-ochotników w kolejnych latach zrezygnowało z działalności. Wynikało to z niejasności statusu prawnego ratownika-ochotnika, prawie całkowitego zaprzestania wyposażania ochotników w sprzęt osobisty, a także ograniczonego kształcenia metodycznego oraz szkoleń. Pozytywna zmiana nastąpiła dopiero w 1997 roku, kiedy w porozumieniu z dyrekcją Lasów Państwowych

159 *Ibidem*.

została powołana Ochotnicza Jednostka Tatrzańskej Górskiej Służby (Dobrovoľný zbor Tatranskej horskej služby – DZ THS) jako stowarzyszenie obywatelskie.

TANAP we współpracy z profesjonalnym HZS wznowił swoją działalność w całych Tatrach Wysokich. Natomiast nowo powołany zarząd DZ THS jako priorytetowe zadanie przyjął odbudowę etatową organizacji i jej odpowiednie wyposażenie w sprzęt. Środki finansowe na działalność DZ THS składały się z dotacji sponsorskich oraz dotacji z budżetu państwa. W wyniku wprowadzonych zmian aktywność ratowników-ochotników znacznie wzrosła, a baza członkowska ustabilizowała się na poziomie ponad 90 ratowników. Ponadto Klub Seniora zrzesza około 50 byłych ratowników. Kolejnym ważnym zadaniem było podniesienie poziomu wyszkolenia członków DZ THS, dlatego też przywrócono tradycyjne letnie i zimowe szkolenia metodyczne. Natomiast nadal głównym celem ich działalności pozostaje działalność ratownicza, a członkowie jednostki ochotniczej biorą udział w akcjach ratowniczych, m.in. w poszukiwaniu osób zaginionych¹⁶⁰.

Górska Służba Niskie Tatry – Północ

Górska Służba Niskie Tatry – Północ (Horská služba Nízke Tatry – sever). W okresie powojennym (1949) istniała już współpraca ratowników górskich z północnych Tatr z jednostką ratowniczą Klubu Słowackich Turystów i Narciarzy (KSTL) w Tatrach Wysokich. Jednostka ratownicza organizowała kursy i ćwiczenia, w których uczestniczyli właściciele ośrodków i ich pracownicy z terenu Niskich Tatr. W ten sposób swoją pierwszą wiedzę zdobywali od kolegów, wśród których ratownictwo miało długą tradycję. Wiosną 1950 roku założono KSTL – Komendę Służby Ratowniczej i Służby Medycznej Niskich Tatr z siedzibą w Jasnej pod Chopokiem. To był pierwszy krok do zorganizowania systematycznej służby ratowniczej. Dyrekcja Służby Ratowniczej i Służby Medycznej złożyła wniosek o wyposażenie ośrodków i obiektów górskich w środki łączności, zakładała punkty pierwszej pomocy w schroniskach i domkach myśliwskich. W ten sposób do 1951 roku utworzono 26 stacji ratowniczych, a ponad 100 domków myśliwskich w okolicy zostało wyposażonych w sprzęt medyczny. Rok 1953 okazał się punktem zwrotnym, powstała wówczas Górska Służba Niskich Tatr – Północ z siedzibą w Jasnej. Baza członkowska liczyła 30 ochotników. Wyposażenie techniczne było bardzo skromne. W 1960 roku rozpoczęła się budowa budynku dla GS w Jasnej¹⁶¹.

¹⁶⁰ Zespół autorów, *Tatrzańska Służba Górska*, 2000.

¹⁶¹ <https://www.hzs.sk/nizke-tatry/historia-nizke-tatry/> [dostęp 14.09.2021].

Górska Służba Niskie Tatry – Południe

Górska Służba Niskie Tatry – Południe (Horská služba Nízke Tatry – juh). Służbę ratowniczą po południowej stronie Niskich Tatr w przeszłości świadczyli ochotnicy i pracownicy z ośrodków rekreacyjnych w Trangošce, na Dziumbierze, Veľkým Boku i Chabeńcu. Po II wojnie światowej w Niskich Tatrach zaczęła rozwijać się szybko turystyka, a zwłaszcza narciarstwo. Wraz z napływem turystów wzrosła liczba wypadków. W 1954 roku powstała ogólnopolska organizacja górskiej służby, a 4 kwietnia 1954 roku w Breźnie została założona Górska Służba Niżne Tatry – Południe. Stopniowo zakładano stacje ratownicze w Kosodrevinie, Trangošce, Srdiečku, a w 1985 roku ukończono budowę Domu Służby Górskiej w Tále. Górska Służba Niskie Tatry – Południe działa na południowej stronie Niskich Tatr, od zachodu od Hiadełskiego sedła do Vernáru na wschodzie, a naturalna granica z Niskimi Tatrami – Północ przebiega przez główny grzbiet pasma górskiego. Ta granica jest teoretyczna, ponieważ oba obszary ściśle ze sobą współpracują podczas pracy w terenie wysokogórskim, a zwłaszcza podczas akcji poszukiwawczo-ratowniczych. W 2003 roku poprzez połączenie obszarów Niskich Tatr – Północ i Południe powstał Regionalny Ośrodek Niskie Tatry – Górska Służba Ratownicza¹⁶².

Mała Fatra

Mała Fatra (Malá Fatra). W 1947 roku założono organizację ratowniczą Górska Służba Zdrowia i Ratownictwa Mała Fatra, która w 1954 roku została włączona do ogólnosłowackiej organizacji służby górskiej. W 1960 roku w najbardziej eksponowanej części obszaru, w pobliżu dolnej stacji wyciągu krzeselkowego na szczycie Chleb, zbudowano stację ratunkową. Następnie wybudowano stacje ratunkowe pod Przysłopem (1965), a także stację ratunkową Paseky (1966). W 1975 roku wybudowano stację ratunkową Wielka Racza, a w 1978 roku własnymi siłami dokończono budowę budynku dla górskiej służby we Vratnej. Z inicjatywy Górskiej Służby Ratowniczej w lipcu 1998 roku powstał również symboliczny cmentarz we Vratnej, upamiętniający ofiary gór „Umarłym ku pamięci, żyjącym ku przestrodze”¹⁶³.

162 <https://www.hzs.sk/nizke-tatry/historia-nizke-tatry/> [dostęp 14.09.2021].

163 <https://www.hzs.sk/mala-fatra/historia-mala-fatra/> [dostęp 14.09.2021].

Region Orawa

Region Orawa (Oblasť Orava). Turystyka zorganizowana na Orawie zaczęła się rozwijać po I wojnie światowej, głównie dzięki Klubowi Czechosłowackich Turystów. Do tego czasu na Orawie działały organizacje turystyczne Polskie Towarzystwo Tatrzańskie i Karpathe-nverein założone w 1873 roku, a także Beskydenverein założony w 1893 roku. Przed I wojną światową członkowie Beskydenverein wyznaczyli szlaki turystyczne na Babiej Górze. Stowarzyszenie przyczyniło się również do rozwoju turystyki poprzez budowę domków turystycznych i schronisk. Bezpieczeństwo turystów w górach w tym rejonie zapewnia Górską Służbę Ratowniczą Tatr Zachodnich powiat Dolny Kubín. Wzrost liczby osób odwiedzających góry i wzrost wypadków poza Tatrami Zachodnimi skłoniły kierownictwo górskiej służby w Słowacji do utworzenia w 1990 roku nowego regionu działalności Górskiej Służby na Słowacji – Orawa. Z dniem 1 stycznia 2003 roku do obszaru Małej Fatry została przyłączona dawna Górská Služba Orawa. Utworzono Regionalne Centrum Górskiej Służby Ratowniczej Mała Fatra, Piłsko i Babia Góra¹⁶⁴.

Słowacki Raj

Słowacki Raj (Slovenský raj). O początkach turystyki w Słowackim Raju możemy mówić dopiero po odkryciu Dobszyńskiej Jaskini Lodowej w 1870 roku. O zorganizowanej turystyce na tym obszarze zaczęto natomiast myśleć po 1873 roku. W 1898 roku odkryto i udostępniiono wąwóz Wielki Sokół (Veľký Sokol). W następnych latach odkryto i udostępniiono inne znane wąwozy, m.in. w 1974 r. Przełom Hornadu. Pierwsze schronisko turystyczne na Klasztorisku zostało zbudowane przez miejscowy oddział Związku Karpackiego w Spiskiej Nowej Wsi w 1922 roku.

W dniu 21 sierpnia 1964 roku Słowacki Raj został ogłoszony Obszarem Chronionego Krajobrazu, a 18 stycznia 1988 roku – Parkiem Narodowym. W 1956 roku utworzono Górską Służbę Ratowniczą dla obszaru Słowacki Raj, a jej baza znajdowała się w osobnym pomieszczeniu w domu w Klasztorisku. W 1959 roku rozpoczęto budowę pierwszego budynku górskiej służby w Čingovie. Budowę kolejnej stacji ratowniczej w miejscowości Geravy rozpoczęto w 1965 roku. Ukończono ją w 1968 roku, a dwa lata później ukończona została stacja ratownicza w Dedinkach. W 1994 roku po raz pierwszy został użyty śmigłowiec Alouette 3 podczas akcji ratunkowej w Przełomie Hornadu. Dzień 17 lipca 2015 zapisał się w historii

¹⁶⁴ <https://www.hzs.sk/mala-fatra/historia-mala-fatra/> [dostęp 14.09.2021].

jako najbardziej tragiczny dla ratowników górskich obszaru Słowacki Raj. Podczas akcji ratowniczej śmigłowiec ratunkowy spadł z wysokości ponad 100 m po uszkodzeniu w wyniku zderzenia z linią wysokiego napięcia. W wypadku zginęło 4 ratowników¹⁶⁵.

Wielka Fatra

Wielka Fatra (Veľká Fatra). Najkrótszą historię pod względem turystyki i związanych z nią działań ratowniczych w górach ma Wielka Fatra. Pierwsze wzmianki o działalności turystycznej znajdują się w kronikach wsi górskich, a następnie w poszczególnych schroniskach górskich. Pierwszy okręg górskiej służby powstał tam pod koniec 1954 roku w Martinie. Górską służbę na obszarze Wielkiej Fatry została założona 1 grudnia 1954 roku. W następnym roku powstał oddział w Ružomberoku, następnie rozpoczęto budowę stacji ratunkowych na Martinskich Holiach w schronisku pod Borišovem. W 1955 roku Górską Służbę Ratowniczą Wielka Fatra liczyła 6 członków i interweniowała w 16 akcjach ratunkowych. W 1957 roku liczyła już 69 członków i brała udział w 149 akcjach ratunkowych w ciągu roku. W 1960 roku wybudowano stację ratowniczą w Králikach koło Bańskiej Bystrzycy, a w 1966 roku również budynek na Donovaloch. Specyfika łańcucha Wielkiej Fatry polega na tym, że jest on połączony z innymi ważnymi obszarami górskimi, takimi jak: Niskie Tatry, Mała Fatra i Wzgórza Kremnickie. Ratownicy przeprowadzają akcje ratownicze nie tylko na obszarze Wielkiej Fatry, ale także we współpracy z innymi ratownikami górskiej służby we wspomnianych górskich obszarach¹⁶⁶.

Działalność jednostek ochotniczych ratownictwa górskiego

Historia ratownictwa zawodowego i ochotniczego jest na Słowacji identyczna z rozwojem grup ratowników górskich w poszczególnych obszarach kraju. Niemniej z czasem ratownicy zawodowi zaczęli oddzielać się od grupy ratowników- ochotników, chociaż ich działalność była zawsze ściśle powiązana. Punktem zwrotnym był rok 1954, kiedy na szczyblu

¹⁶⁵ <https://www.hzs.sk/slovensky-raj/historia-slovensky-raj/> [dostęp 14.09.2021].

¹⁶⁶ <https://www.hzs.sk/velka-fatra/historia-velka-fatra/> [dostęp 14.09.2021] oraz Vyhláška č. 469/2007 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú hranice horských oblastí, v ktorých vykonáva činnosť Horská záchranná služba Vyhláška č. 237/2016 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa mení vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 469/2007 Z. z., ktorou sa ustanovujú hranice horských oblastí, v ktorých vykonáva činnosť Horská záchranná služba.

rządowym podjęto decyzję o utworzeniu jednolitej Górskiej Służby Ratowniczej dla całego obszaru Słowacji i zatrudnieniu profesjonalnych ratowników w wybranych obszarach górskich. Od tego czasu ratownicy-ochotnicy zaczęli stopniowo rezygnować ze służby, pozostali współpracowali nadal z ratownikami zawodowymi, wierni własnym przekonaniom. Pomocy turystom w terenach górskich, w których nie utworzono profesjonalnej Górskiej Służby Ratowniczej, udzielali wyłącznie ochotnicy. Wraz z budową stacji dla ratowników górskich stopniowo oddzielano majątek zawodowych ratowników górskich od stowarzyszeń ochotniczych. Te zmiany organizacyjne i podziały majątkowe były w wielu przypadkach przyczyną stagnacji działalności stowarzyszeń ochotniczych ratowników górskich lub prowadziły do ich upadku.

Wraz z uchwaleniem ustawy o stowarzyszeniach obywatelskich stworzono jednolite warunki dla ich działalności¹⁶⁷. Zmiany legislacyjne i organizacyjne umożliwiły finansowanie, a następnie zarządzanie majątkiem ochotniczych stowarzyszeń ratownictwa górskiego. Obecnie na terenach górskich Słowacji pracują jednocześnie zawodowi członkowie Górskiej Służby Ratowniczej (Horskej záchranej služby – HZS), wolontariusze Górskiej Służby (stowarzyszenia obywatelskie) i przewodnicy górscy, którzy utworzyli własne stowarzyszenie obywatelskie – Stowarzyszenie Tatrzańskich Przewodników Górskich (Spolok horských vodcov Vysoké Tatry). W skład Stowarzyszenia Tatrzańskich Przewodników Górskich wchodzi stowarzyszenia przewodników posiadające ważny międzynarodowy certyfikat UIAGM-IVBV-IFMGA (Światowej Unii Przewodników Górskich). Ponieważ działalność ratowników-ochotników jest niemal identyczna we wszystkich obszarach górskich, przytoczono tylko niektóre informacje dotyczące poszczególnych stowarzyszeń ratowników-ochotników.

Tatrzańska Służba – jednostka ochotnicza (Tatranská horská služba – dobrovoľný zbor). Siedzibą stowarzyszenia jest Stary Smokowiec, stowarzyszenie posiada cztery stacje ratownicze: Szczyrbskie Jezioro, Dolina Bachledzka, Ždiar – Strednica, Ždiar – Ski centrum Strachan. Działalność stowarzyszenia zapewnia 70 ratowników-ochotników, którzy w ciągu roku wykonują ponad 400 interwencji. W ramach działalności edukacyjnej przeprowadzają rocznie średnio 50 wykładów poświęconych bezpieczeństwu w górach i popularyzacji ratownictwa górskiego¹⁶⁸.

Górska Służba Mała Fatra – organizacja ochotnicza (Horská služba Malá Fatra – dobrovoľná organizácia). Jej siedzibą jest stacja służby górskiej we wsi Terchova – Vratna. Aktualnie ma ponad 50 aktywnych członków¹⁶⁹.

167 Ústava č. 83/1990 Zb. Zákon o združovaní občanov.

168 <https://ths-dz.sk/> [dostęp 14.09.2021].

169 <https://www.facebook.com/horskasluzba/> [dostęp 14.09.2021].

Górska Służba Wielka Fatra (Horská služba Veľká Fatra) – ma siedzibę w Martinie. W stowarzyszeniu obywatelskim działa obecnie 23 ratowników, którzy regularnie aktualizują niezbędne umiejętności i kwalifikacje zawodowe. Górska Służba Wielka Fatra obejmuje swoją działalnością trzy oddzielne okręgi: w Ružomberoku, Kremnicy i Bańskiej Bystrzycy¹⁷⁰. Ośrodki i okręgi ochotniczych ratowników górskich Wielka Fatra: Górska Służba Góry Kremnickie, Górska Służba Orava – Dolny Kubin, Górska Służba – Sabinov, Górska Służba – Zuberzec, Górska Służba Tatry Zachodnie Południe – Zdziar, Górska Służba Pienińskiego Parku Narodowego – Spiska Stara Wieś, Górska Służba Niskie Tatry Północ – Dolina Demianowska, Górska Służba Kysuce – Oszczadnica, Górska Służba Słowacki Raj – Spiska Nowa Wieś, Górska Służba Niskie Tatry Południe – Horná Lehota, Górska Służba Liptowski Mikulasz.

Ochotnicza górska służba organizuje i szkoli ratowników górskich oraz wszystkich tych, którym nie jest obojętne bezpieczeństwo w górach.

Bibliografia

1. <https://ths-dz.sk/>.
2. <https://www.facebook.com/horskasluzba/>.
3. <https://www.hsvf.sk/>.
4. <https://www.hzs.sk/mala-fatra/historia-mala-fatra/>.
5. <https://www.hzs.sk/mala-fatra/historia-mala-fatra/>.
6. <https://www.hzs.sk/nizke-tatry/historia-nizke-tatry/>.
7. <https://www.hzs.sk/nizke-tatry/historia-nizke-tatry/>.
8. <https://www.hzs.sk/slovensky-raj/historia-slovensky-raj//>.
9. <https://www.hzs.sk/velka-fatra/historia-velka-fatra/>.
10. Kol. autorov, *Tatranská horská služba*, 2000.
11. Ústava č. 83/1990 Zb. Zákon o združovaní občanov.
12. Vyhláška č. 237/2016 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa mení vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 469/2007 Z. z., ktorou sa ustanovujú hranice horských oblastí, v ktorých vykonáva činnosť Horská záchranná služba.
13. Vyhláška č. 469/2007 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú hranice horských oblastí, v ktorých vykonáva činnosť Horská záchranná služba.

¹⁷⁰ <https://www.hsvf.sk/> [dostęp 14.09.2021].

CZĘŚĆ DRUGA.

GÓRSKA SŁUŻBA RATOWNICZA W SŁOWACJI

ROZDZIAŁ V

***Prawne i organizacyjne
uwarunkowania ratownictwa
górskiego w Słowacji***

CZĘŚĆ DRUGA.

GÓRSKA SŁUŻBA RATOWNICZA W SŁOWACJI

ROZDZIAŁ V

***Prawne i organizacyjne
uwarunkowania ratownictwa
górskiego w Słowacji***

Prawne i organizacyjne uwarunkowania ratownictwa górskiego w Słowacji

Prawne uwarunkowania Górskiej Służby Ratowniczej

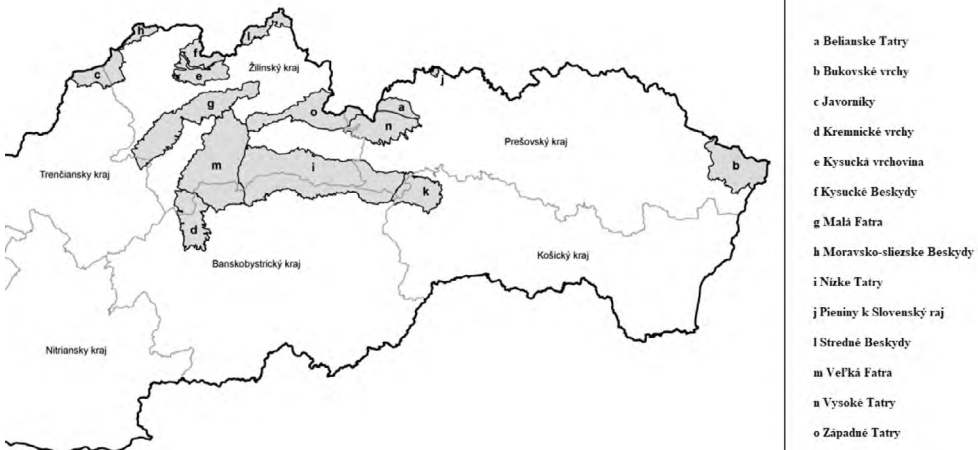
Obecnie obowiązują następujące akty normatywne regulujące problematykę ratownictwa górskiego w Słowacji:

- Zákon o Horskej záchrannej službe Z. č. 544/2002 Z. z.;
- Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchrannej službe v znení neskorších predpisov;
- Vyhláška č. 23/2006 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchrannej službe v znení neskorších predpisov;
- Ministerstva vnútra Slovenskej republiky z 9. októbra 2007, ktorou sa ustanovujú hranice horských oblastí, v ktorých vykonáva činnosť Horská záchranná služba; Z. č. 129/2002 Z. z.;
- Zákon z 15. februára 2002 o integrovanom záchrannom systéme; Z. č. 519/2007 Z. z.;
- Zákon z 23. októbra 2007, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov;
- Zákon č. 328/2002 Z. z. Zákon o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Górska Służba Ratownicza (Horská záchranná služba – HZS) powstała jako jednostka budżetowa państwa, która prowadzi działania ratownicze na określonym terenie (poszukiwanie i ratowanie osób, udzielanie pierwszej pomocy i transportowanie osób do najbliższego środka transportu służby zdrowia lub do placówki medycznej), wykonuje również inne zadania wynikające z ustawy nr 544/2002 o Górskiej Służbie Ratowniczej. Górska Służba Ratownicza prowadzi swoją działalność na terenach górskich, wymienionych w stosownym rozporządzeniu, są to: Tatry Bielskie (Belianske Tatry), Bieszczady Zachodnie (Bukovské vrchy), Jaworniki (Javorníky), Góry Kremnickie (Kremnické vrchy), Góry Kisuckie (Kysucká

vrchovina), Góry Kisuckie (Kysucké Beskydy), Mała Fatra (Malá Fatra), Beskid Śląsko-Morawski (Moravsko-sliezske Beskydy), Niskie Tatry (Nízke Tatry), Pieniny, Słowacki Raj (Slovenský raj), Beskidy Środkowe (Stredné Beskydy), Wielka Fatra (Veľká Fatra), Tatry Wysokie (Vysoké Tatry), Tatry Zachodnie (Západné Tatry).

Rysunek 1. Graficzne przedstawienie granic obszarów górskich

Źródło: vyhláška č. 469/2007 Z. z. v znení vyhlášky č. 237/2016 Z. z.

Górska służba jest finansowana z budżetu państwa, działu budżetu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej, które pełni funkcję jej założyciela i ma siedzibę w Tatrach Wysokich.

Do zadań Górskiej Służby Ratowniczej należą:

- organizacja i prowadzenie działań ratowniczych;
- udzielanie informacji związanych z bezpieczeństwem osób;
- podejmowanie środków zapobiegawczych związanych z bezpieczeństwem osób, zwłaszcza w przypadku niebezpieczeństwa lawinowego;
- uczestniczenie w poszukiwaniach osób zaginionych;
- zgłaszanie uwag dotyczących wytyczania tras i ich oznakowania;
- zapewnienie działalności stacji ratowniczych i miejsc zgłoszeń wypadków do górskiej służby;
- zapewnienie opieki zdrowotnej we współpracy z ratownictwem medycznym;
- wykonywanie zadań w ramach zintegrowanego systemu ratownictwa;
- opracowanie i wydanie metodyki wykonywania kompetencji zawodowych;
- wydawanie certyfikatu kompetencji zawodowych;

- zapewnianie wyposażenia materialnego, sprzętowego i technicznego dla osób biorących udział w akcjach na podstawie umowy o wykonaniu zadań służby górskiej;
- potwierdzanie kompetencji ratowniczych nabytych za granicą;
- zapewnienie współpracy przy dokumentowaniu zdarzeń skutkujących śmiercią lub uszczerbkiem na zdrowiu w trudno dostępnym terenie;
- dokonywanie nagrań wideo lub innego zapisu rejestrującego przebieg akcji ratowniczej w celu jej udokumentowania (zapis przechowuje się przez trzy lata od jego wystąpienia);
- prowadzenie szkolenia psów do wykonywania czynności ratowniczych;
- współpraca z organami państwowymi, organami samorządu terytorialnego, stowarzyszeniami obywatelskimi, innymi osobami prawnymi i osobami fizycznymi przy realizacji zadań wynikających z ustawy o GS;
- współpraca z międzynarodowymi organizacjami działającymi w dziedzinie ratownictwa górskiego, w których reprezentuje Republikę Słowacką¹⁷¹.

Służba ratownicza w porozumieniu z właścicielem, zarządcą lub użytkownikiem nieruchomości umieszcza ostrzeżenia, informacje oraz urządzenia zapewniające bezpieczeństwo tras turystycznych na terenach górskich. Górską służbę (odpłatnie) zapewnia bezpieczeństwo imprez sportowych i innych imprez masowych oraz świadczy usługi w zakresie bezpieczeństwa i ratownictwa na rzecz operatora trasy narciarskiej i operatora instalacji kolei linowej, jeżeli trasa znajduje się na terenie, który może być zagrożony lawinami. Górską służbę publikuje na swojej stronie internetowej dane o osobach posiadających kompetencje zawodowe do wykonywania czynności ratowniczych z podaniem imienia, nazwiska i rodzaju czynności ratowniczej.

Z przepisów prawnych wynikają także określone uprawnienia dla ratowników Górskiej Służby Ratowniczej. Członek służby podczas wykonywania swoich czynności powinien okazać legitymację służbową. Górską służbę przetwarza dane osobowe w zakresie imienia, nazwiska, daty urodzenia i adresu zamieszkania. Ratownik górski podczas wykonywania zadań oraz inna osoba prowadząca działalność organizowaną przez górską służbę mają prawo:

- do wejścia i wjazdu na teren górski i do jaskini bez ograniczeń;
- do używania samochodów ze specjalnymi znakami ostrzegawczymi, pistoletów sygnalizacyjnych, używania materiałów wybuchowych i środków wybuchowych zgodnie z przepisami zawartymi w rozporządzeniu;
- nieodpłatnie korzystać ze sprzętu przeznaczonego do transportu linowego, szczególnie podczas działań ratowniczych, działań prewencyjnych w przypadku zagrożenia lawinowego oraz nadzoru nad przestrzeganiem przepisów wynikających z ustawy;

171 Zákon o Horskej záchranej službe č. 544/2002 Z. z.

- przekroczyć granicę państwową na niezbędny czas i w niezbędnym zakresie na warunkach określonych w umowie międzynarodowej, którą Republika Słowacka jest związana;
- wydawać wytyczne dotyczące bezpieczeństwa osób na terenach górskich;
- mieć wgląd do księgi wyjść i przyjść;
- przy wykonywaniu czynności ratowniczych lub poszukiwań osoby zaginionej ma prawo do weryfikacji tożsamości osoby, której dotyczy czynność ratownicza, lub do weryfikacji tożsamości osoby w związku z nałożeniem kar pieniężnych w postępowaniu o udzielenie mandatu na podstawie ustawy¹⁷².

Do pracy w górskiej służbie niezbędne jest posiadanie kwalifikacji zawodowych i medycznych do prowadzenia działań ratowniczych. Kompetencje zawodowe to zbiór wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych, które są konieczne do prawidłowego wykonywania czynności ratowniczych zgodnie z prawem.

Kompetencje zawodowe nabywa się poprzez specjalistyczne przygotowanie i zdanie egzaminu przed komisją ekspercką, której członków powołuje dyrektor górskiej służby. Kandydatowi, który pomyślnie zdał egzamin, wydaje się certyfikat o uzyskaniu kwalifikacji zawodowych do wykonywania prac ratowniczych. Wniosek o specjalistyczne szkolenie i egzamin zawiera imię i nazwisko, datę urodzenia, adres zamieszkania wnioskodawcy oraz rodzaj działalności ratowniczej, do której wymagane są kompetencje zawodowe. Wnioskodawca dołącza do wniosku zaświadczenie o stanie zdrowia zgodnie z przepisami oraz zaświadczenie o odbyciu akredytowanego kursu pierwszej pomocy zgodnie z odrębnym przepisem. Wniosek o odbycie specjalistycznego szkolenia i egzaminu może złożyć również osoba prawna w imieniu osób, które pozostają z nią w stosunku pracy lub członkostwa. Kandydat może powtórzyć badanie i egzamin po dodatkowych badaniach i szkoleniu wyrównawczym. Jeżeli kandydat nie zda egzaminu powtórnego, może przystąpić do egzaminu dopiero po kolejnym ukończeniu szkolenia specjalistycznego. Osoba posiadająca kwalifikacje zawodowe jest zobowiązana do odbycia szkolenia co 24 miesiące oraz zdania egzaminu po szkoleniu. Jeśli osoba nie weźmie udziału w szkoleniu lub nie zda egzaminu, utraci kompetencje zawodowe. Osoba, która traci kompetencje zawodowe, zobowiązana jest niezwłocznie oddać certyfikat kompetencji zawodowych do wykonywania czynności ratowniczych. Specjalistyczne przygotowanie i szkolenie osoby niebędącej członkiem górskiej służby odbywa się odpłatnie. Wniosek o szkolenie specjalistyczne i egzamin powinien zawierać imię i nazwisko, datę urodzenia, adres stałego zamieszkania oraz rodzaj

172 *Ibidem*.

działalności zawodowej, dla której wymagane są kompetencje zawodowe. Górską służbę wydaje certyfikat kompetencji zawodowych do wykonywania działalności zawodowej członkowi, który zdał egzamin.

Egzamin i ćwiczenia podzielone są na część teoretyczną i praktyczną. Każda część ćwiczeń i egzaminu jest oceniana oddzielnie z oceną klasyfikacyjną „zaliczony” lub „niezaliczony”. Kandydat nabywa kompetencje zawodowe, jeżeli w obu częściach egzaminu lub ćwiczeń został oceniony na poziomie klasyfikacyjnym jako „zaliczony”. Szczegóły dotyczące przebiegu egzaminu, ćwiczeń i oceny kandydata określa regulamin egzaminacyjny Górskiej Służby Ratowniczej (GSR). Profesjonalne szkolenie osób ubiegających się o nabycie kompetencji zawodowych do działań ratowniczych prowadzi ośrodek szkoleniowy GSR według projektu edukacyjnego zatwierdzonego przez dyrektora GSR. Kompetencje zawodowe zatwierdzane są w zależności od rodzaju działań ratowniczych. Są one podzielone w następujący sposób:

- podstawowe czynności ratownicze,
- naziemne działania ratownicze,
- działania ratownicze z wykorzystaniem śmigłowca techniką linową,
- ratownictwo w jaskiniach,
- działania ratownicze operatora Centrum Operacyjnego GSR,
- działania ratownicze z użyciem psa lawinowego i poszukiwawczego,
- akcje ratownicze na stoku narciarskim¹⁷³.

W tabeli 1 przedstawiono treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z podstawowych działań ratowniczych.

Tabela 1. Treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z podstawowych czynności ratowniczych

Temat	Liczba godzin			
	Część letnia		Część zimowa	
	teoria	praktyka	teoria	praktyka
Ochrona i bezpieczeństwo pracy	1	–	1	–
Działania ratownicze, prawo i etyka	1	–	–	–
Współpraca służb ratowniczych zintegrowanego systemu ratowniczego	1	–	–	–
Rodzaje lin, praca z liną, technika węzłów	1	3	1	3
Topografia i orientacja w terenie, praca z globalnym systemem nawigacji satelitarnej	2	1	2	1
Śnieg i lawiny, ocena sytuacji lawinowej, ratownictwo podstawowe	–	–	3	2

173 Vyhľadávka č. 23/2006 Z. z. Vyhľadávka Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 544/2002 Z. z. o horskej záchrannej službe v znení neskorších predpisov.

Meteorologia i ocena sytuacji pogodowej	2	1	1	1
Obsługa sprzętu radiowego	1	1	–	–
Zasady poruszania się wokół śmigłowca	1	1	1	1
Naprowadzanie śmigłowca do lądowania	1	1	1	1
Organizacja działań ratowniczych	1	1	1	1
Udzielanie pierwszej pomocy w terenie	–	–	2	2
Techniczne środki transportu, transport nart	1	2	1	2
Środki ratownicze, kontrola i żywotność, ochrona i bezpieczeństwo pracy	1	–	1	–
Narciarstwo, narciarstwo alpejskie i alpinizm	1	5	1	5
Szkolenie ratownicze na stoku narciarskim	–	–	1	6
Razem	15	16	17	25

Źródło: Vyhláška č. 23/2006 Z. z. v znení vyhlášky č. 320/2015 Z. z.

W tabeli 2 przedstawiono treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z naziemnych działań ratowniczych.

Tabela 2. Treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z naziemnych czynności ratowniczych

Temat	Liczba godzin			
	część letnia		część zimowa	
	teoria	praktyka	teoria	praktyka
Organizacja działań ratowniczych, algorytmy	2	–	2	–
Zarządzanie ryzykiem ratowniczym	1	–	1	–
Środki techniczne i środki transportu	1	2	1	2
Ratowanie za pomocą liny statycznej z urządzenia przeznaczonego do osobistego linowego transportu osób	1	2	1	2
Wykorzystywanie skutera śnieżnego w akcjach ratowniczych	–	–	1	2
Improwizacja podczas akcji ratowniczych, ratowanie osoby korzystającej z latającego obiektu sportowego	1	2	–	2
Nauka o zdrowiu, zalecenia Międzynarodowej Komisji Ratownictwa Alpejskiego (ICAR), algorytmy	4	–	4	–
Technika pojedynczej liny	2	6	–	–
Techniki ratownictwa zbiorowego z wykorzystaniem lin statycznych	1	3	1	3
Ratunek z liną Dyneema	1	3	1	3
Organizacja pracy podczas akcji ratowniczych, lawiny	–	–	2	4
Razem	14	18	14	18

Źródło: Vyhláška č. 23/2006 Z. z. v znení vyhlášky č. 320/2015 Z. z.

W tabeli 3 przedstawiono treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z działań ratowniczych z wykorzystaniem śmigłowca techniką linową.

Tabela 3. Treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z działań ratowniczych z wykorzystaniem śmigłowca techniką linową

Temat	Liczba godzin	
	teoria	praktyka
Podstawy ratownictwa lotniczego	1	–
Pojazdy ratownicze	1	1
Nawigacja śmigłowca	0,5	0,5
Obsługa sprzętu radiowego i korespondencja	0,5	0,5
Zajęcia szkoleniowe na symulatorze		
Wsiadanie, wysiadanie, załadunek i rozładunek osoby niepełnosprawnej z włączonym silnikiem śmigłowca pracującym na pochyłym terenie	0,5	0,5
Zjazd na linie ze śmigłowca	–	1
Praca z dźwigiem pokładowym	–	1
Współpraca ze śmigłowcem w zawieszaniu	–	1
Trening ewakuacyjny z terenu wysokogórskiego ze ściany i wąwozu	2	3
Razem	5,5	10,5

Źródło: Vyhláška č. 23/2006 Z. z. v znení vyhlášky č. 320/2015 Z. z.

W tabeli 4 przedstawiono treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z ratownictwa jaskiniowego.

Tabela 4. Treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z ratownictwa jaskiniowego

Temat	Liczba godzin	
	teoria	teoria
Zasady bezpieczeństwa podczas pracy w jaskini	2	–
Sprzęt osobisty i wyposażenie osobiste	2	2
Technologia pojedynczej liny, praca z liną	2	5
Wyposażenie używane w jaskini	1	3
Technika indywidualnej akcji ratowniczej	1	3
Zasady udzielania pierwszej pomocy w jaskini	4	1
Przetrawianie pod ziemią	1	1
Środki ratunkowe	1	–
Wyposażenie stacji ratunkowej	1	3
Technika ratownictwa zbiorowego	1	3
Zasady opieki nad osobą niepełnosprawną podczas transportu	2	2
Taktyka ratunkowa	2	3
Razem	20	26

Źródło: Vyhláška č. 23/2006 Z. z. v znení vyhlášky č. 320/2015 Z. z.)

W tabeli 5 przedstawiono treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z działań ratowniczych operatora Centrum Operacyjnego Górskiej Służby Ratowniczej.

Tabela 5. Treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z działań ratowniczych operatora Centrum Operacyjnego Górskiej Służby Ratowniczej

Temat	Liczba godzin	
	teoria	teoria
Organizacja działań ratowniczych, algorytmy	4	–
Znajomość topografii terenów górskich	6	–
Praca ze sprzętem i oprogramowaniem przeznaczonym do odbierania połączeń alarmowych	4	4
Lokalizacja miejsca interwencji na podstawie współrzędnych geograficznych	1	1
Sytuacje modelowe – praca pod presją czasu, psychologia, wykonywanie czynności równoległych	5	5
Współpraca z jednostkami zintegrowanego systemu ratowniczego	2	–
Obsługa sprzętu radiowego	1	1
Razem	23	11

Źródło: Vyhláška č. 23/2006 Z. z. v znení vyhlášky č. 320/2015 Z. z.

W kolejnej tabeli przedstawiono treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z działań poszukiwawczych i ratowniczych prowadzonych przy pomocy psa.

Tabela 6. Treść i zakres przygotowania oraz egzaminów z prac poszukiwawczych i ratowniczych przy pomocy psa

Temat	Liczba godzin			
	część letnia		część zimowa	
	teoria	praktyka	teoria	praktyka
Organizacja akcji ratowniczych z psem	1	1	1	1
Sposoby wysłania ratownika i psa do przeszukania lawiny	–	–	1	6
Rozmieszczenie ratownika i psa za pomocą śmigłowca	–	5	–	5
Sposoby rozmieszczenia ratownika i psa w czasie poszukiwania osoby w potrzebie	1	2	1	2
Akcja ratownicza z psem na lawinie	1	4	1	4
Działania ratownicze z psem z wykorzystaniem globalnego systemu nawigacji satelitarnej	2	3	2	3
Ocena działań ratowniczych z użyciem psa	1	–	1	–
Razem	6	15	7	21

Źródło: Vyhláška č. 23/2006 Z. z. v znení vyhlášky č. 320/2015 Z. z.

W tabeli 7 przedstawiono treść i zakres przygotowania oraz egzaminów do działalności zawodowej.

Tabela 7. Treść i zakres przygotowania i egzaminu do działalności zawodowej

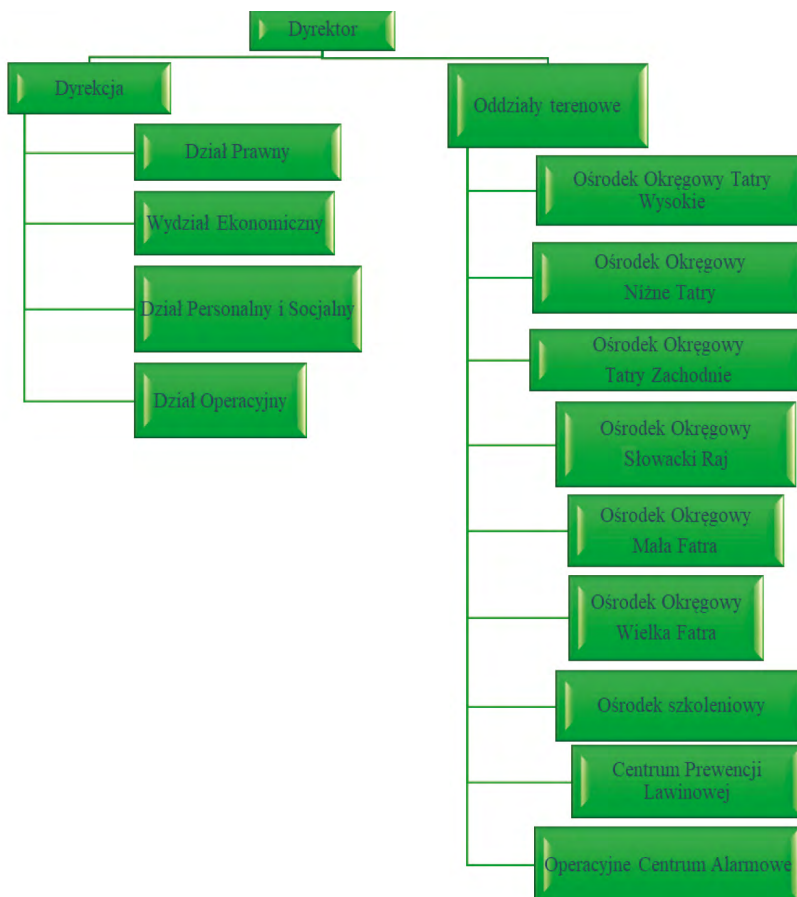
Temat	Liczba godzin
	teoria
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej, status, kompetencje i struktura organizacyjna	2
Status Górskiej Służby Ratowniczej, statut i regulamin organizacyjny	2
Ogólnie obowiązujące przepisy prawne regulujące działalność Górskiej Służby Ratowniczej	6
Zintegrowany System Ratowniczy	2
Służba cywilna i jej sprawowanie w warunkach Górskiej Służby Ratowniczej	2
Ubezpieczenie społeczne członka Górskiej Służby Ratowniczej	2
Kodeks Etyki Górskiej Służby Ratowniczej	2
Razem	18

Źródło: Vyhláška č. 23/2006 Z. z. v znení vyhlášky č. 320/2015 Z. z.

Struktura Górskiej Służby Ratowniczej w Słowacji

Podstawową jednostką organizacyjną Górskiej Służby Ratowniczej jest oddział. Oddział składa się z następujących elementów: dyrekcja, dział prawny, dział personalny i socjalny, dział operacyjny, wydział ekonomiczny. W strukturze górskiej służby w Słowacji funkcjonują następujące oddziały terenowe i oddziały okręgowe: Tatry Wysokie, Niskie Tatry, Tatry Zachodnie, Słowacki Raj, Mała Fatra, Wielka Fatra, Centrum Prewencji Lawinowej, Centrum Alarmowe, Ośrodek szkoleniowy. Na rysunku 2 przedstawiono strukturę organizacyjną Górskiej Służby Ratowniczej.

Schemat 1. Struktura organizacyjna Górskiej Służby Ratowniczej

Źródło: Horská záchranná služba, 2021, organizačná štruktúra, <https://www.hzs.sk/riaditelstvo/organizacna-struktura/>[dostęp: 23.06.2021] oraz Horská záchranná služba, 2021, Horský špecializovaný záchranný modul, <https://www.hzs.sk/horsky-specializovany-zachranny-modul/>[dostęp: 22.06.2021].

W ramach programu operacyjnego „Jakość środowiska“ zatwierdzono projekt pod nazwą Górski Moduł Ratownictwa Specjalistycznego (GMRS). Projekt był współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, a środki bezzwrotne wyniosły 2 645 610,58 euro. Okres realizacji projektu to marzec 2019 – marzec 2021. Oś priorytetowa to zarządzania ryzykiem, wsparcie zarządzania kryzysowego i odporności na sytuacje kryzysowe spowodowane zmianą klimatu. Celem projektu było zbudowanie modułu ratunkowego oraz podwyższenie efektywności zarządzania sytuacjami kryzysowymi wynikającymi ze zmian klimatycznych. W wyniku realizacji projektu stworzono jednolity specjalistyczny moduł ratunkowy wraz z zapleczem technicznym, sprzętem materialnym i profesjonalną

ekipą ratowniczą oraz 4 ośrodki eliminujące zagrożenia związane ze zmianami klimatu. Siedzibą Górskiego Modułu Ratownictwa Specjalistycznego jest Liptovský Hrádok. Zadaniem GMRS jest poszukiwanie osób zaginionych, poszukiwanie przygniecionych lub zaspanych ofiar i ich ratowanie. Moduł będzie spełniał warunki Decyzji Wykonawczej Komisji UE z dnia 16.10.2014 nr 2014/762/UE, Załącznik II, pkt 3 o rejestracji w europejskim systemie CECIS. Moduł może funkcjonować samodzielnie, a także jako dodatkowa część innego specjalistycznego modułu ratowniczego realizującego zadania na terenie Słowacji i za granicą, szczególnie w zakresie użycia sprzętu i wyposażenia, którego częściami są:

- segment poszukiwawczo-łącznościowy, w tym DRON;
- generator 2 kW (zapewniający samowystarczalność energetyczną, łączność, oświetlenie pomieszczeń, ładowanie radiostacji i inne);
- segment ratownictwa linowego;
- segment ratownictwa kynologicznego;
- segment gastronomiczny;
- segment higieniczny;
- osobiste segmenty ratowników;
- segment ratownictwa medycznego.

Wyposażenie pojazdów obejmuje część magazynową do przechowywania poszczególnych elementów systemu wraz z niezbędnym zapleczem technicznym, takim jak: okablowanie elektryczne, oświetlenie, okablowanie komunikacyjne i teleinformatyczne, świetlne i dźwiękowe znaki ostrzegawcze, niezależnie ogrzewane jednostki mieszkalne dla załogi, autonomicznie klimatyzowane pomieszczenia dla psów, poszerzenie namiotu na potrzeby gastronomiczne i higieniczne członków zespołu.

Główne punkty projektu obejmują skuteczną realizację poszczególnych działań, które można podzielić na trzy etapy.

Pierwszy etap zapewnił zakup wyposażenia technicznego do modułu ratowniczego, które musi być dostosowane do długotrwałej pracy ratowników. Sprzęt i wyposażenie zespołu musi także zapewniać stałą łączność z bazą, komunikację ratowników, łączność telekomunikacyjną ratowników z miejsca rozmieszczenia (orientacja w terenie w czasie rzeczywistym jest zapewniona z wykorzystaniem technologii GPS). Sprzęt umożliwi pracę w trudnym terenie, pracę na wysokości, w wąskich przestrzeniach o kierunku pionowym, ukośnym i poziomym w formacjach miejskich i naturalnych oraz w warunkach specyficznych. Na tym etapie planowano zakup 4 specjalistycznych pojazdów terenowych wraz z wyposażeniem i osprzętem oraz jednego zapasowego pojazdu terenowego.

Drugi etap skupił się na stworzeniu profesjonalnej ekipy ratowniczej, która składa się z czterech oddzielnych czteroosobowych drużyn, jednej drużyny rezerwowej i psów ratowniczych. Jego członkami są ratownicy górskiej służby, posiadający niezbędne specjalizacje zawodowe.

Trzeci etap projektu dotyczył rejestracji modułu ratowniczego w europejskim systemie CECIS przed zakończeniem projektu (Mountain Specialized Rescue Module 2021).

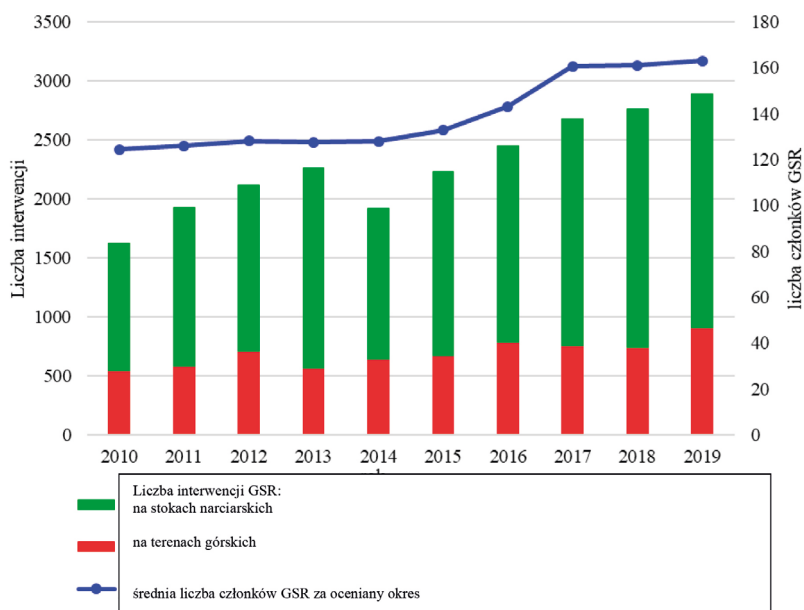
Tabela 8. Liczba interwencji członków GSR w latach 2010-2019

Rok	Liczba interwencji GSR na terenach górskich	Liczba interwencji GSR na stokach narciarskich	Wszystkie interwencje razem	Liczba ratowników GSR na ostatni dzień okresu sprawozdawczego	Średnia przeliczona liczba ratowników GSR za oceniany okres	Średnia liczba interwencji na jednego ratownika GSR
2010	543	1082	1625	127	124,4	13,06
2011	587	1335	1922	128	126	15,25
2012	713	1401	2114	128	128	16,52
2013	566	1693	2259	128	127,5	17,72
2014	646	1268	1914	131	127,9	14,96
2015	673	1556	2229	135	132,8	16,78
2016	786	1659	2445	158	143,08	17,09
2017	757	1916	2673	161	160,68	16,64
2018	746	2014	2760	161	160,98	17,14
2019	910	1978	2673	169	162,99	16,30

Źródło: Výročné správy HZS za roky 2014-2019¹⁷⁴.

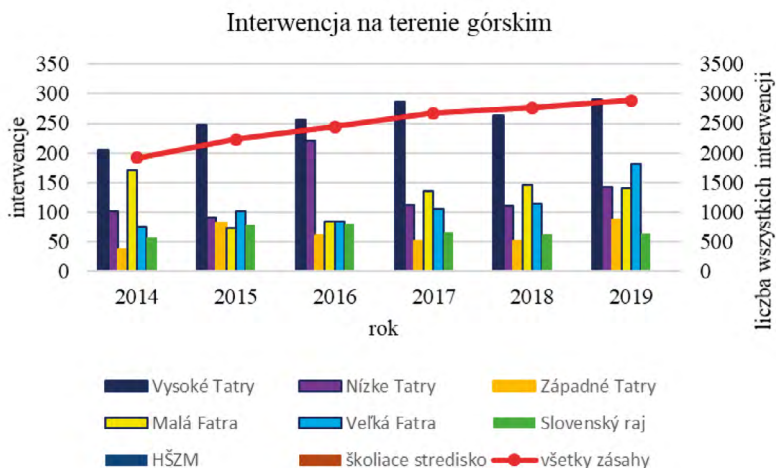
174 Rozbor 2019 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/rozbor-2019.pdf
 Rozbor 2018 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2018%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2017 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2017%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2016 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2016%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2015 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2015-vyrocnasprava.pdf
 Rozbor 2014 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2014_vyrocnasprava.pdf
 Rozbor 2013 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2013_vyrocnasprava.pdf
 Rozbor 2012 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2012_vyrocnasprava.pdf
 Rozbor 2011 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/vyrocnasprava2011.pdf
 Rozbor 2010 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/vyrocnasprava2010.pdf

Wykres 1. Liczba interwencji i liczba członków GSR w latach 2010-2019

Źródło: Výročné správy HZS za roky 2014-2019¹⁷⁵.

Wykres 2. Interwencje na obszarach górskich w latach 2014-2019

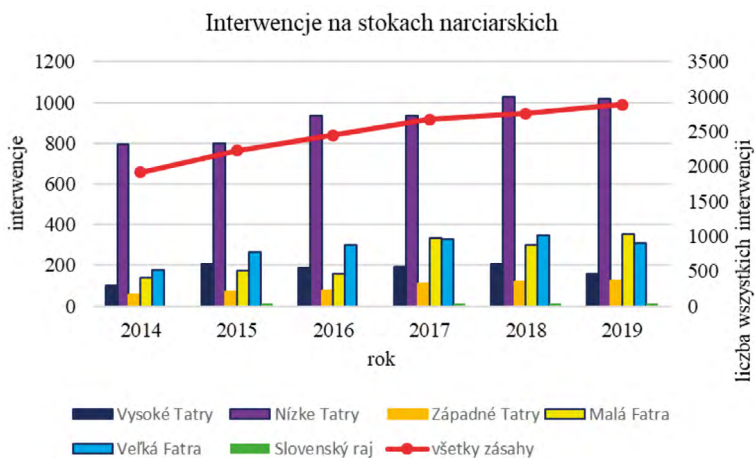

Źródło: Výročné správy HZS za roky 2014-2019.

175 Rozbor 2019 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/rozbor-2019.pdf
 Rozbor 2018 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2018%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2017 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2017%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2016 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2016%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2015 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2015-vyrocnna-sprava.pdf
 Rozbor 2014 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyrocne_spravy/2014_vyrocnna_sprava.pdf

Na wykresie 2 widać, że większość interwencji przeprowadziła jednostka ratownicza oddziału okręgowego w Tatrach Wysokich. Ośrodek szkoleniowy wykonał tylko jedną interwencję w 2016 roku. Nowo wybudowany Górski Moduł Ratownictwa Specjalistycznego uczestniczył w dwóch interwencjach w 2019 roku. W ramach interwencji w ośrodkach narciarskich większość to interwencje komponentu ratowniczego w oddziale okręgowym Niskie Tatry (jak pokazano na wykresie 2).

Wykres 3. Interwencje na stokach narciarskich w latach 2014-2019

Źródło: Výročné správy HZS za roky 2014-2019.

Każda interwencja jest specyficzna i niezbędne jest skupienie się na stanie zdrowia (obrazień) osoby. Poniższa tabela 9 przedstawia interwencje w latach 2014-2019 w odniesieniu do stanu ciężkości urazów osoby poszkodowanej.

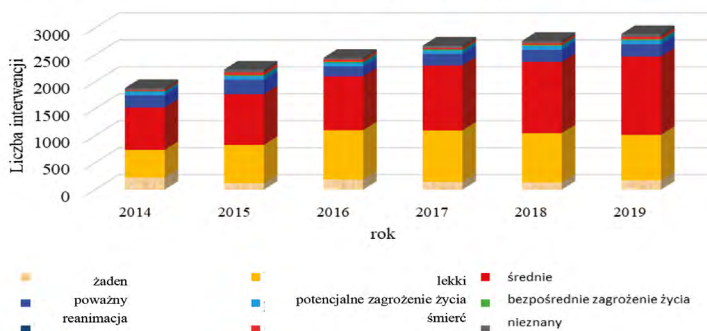
Tabela 9. Interwencje w latach 2014-2019 w zależności od stanu ciężkości urazów osoby poszkodowanej

Rok	Źaden	Lekki	Średni	Poważny	Potencjalne zagrożenie życia	Bezpośrednie zagrożenie życia	Reanimacja	Śmierć	Nieznany
2014	225	515	785	228	65	10	4	19	33
2015	119	712	939	264	74	21	1	45	54
2016	192	911	1000	181	71	20	1	34	35
2017	144	955	1207	211	65	17	4	28	42
2018	137	910	1322	221	80	14	1	32	43
2019	172	847	1452	224	77	18	3	40	55

Źródło: Výročné správy HZS za roky 2014-2019.

Największa liczba interwencji według stanu ciężkości urazów odbyła się przy stanie umiarkowanym. W dalszej kolejności, gdy stan ofiary był średnio ciężki. Liczba interwencji była stosunkowo podobna, gdy stan chorego był bardzo poważny lub lekki. W pozostałych przypadkach liczba interwencji była mniejsza, ale stan osoby poszkodowanej był znacznie gorszy. Każdego roku dochodziło do kilku przypadków utraty życia osób poszkodowanych, gdzie nie było już możliwości pomocy (wykres 4).

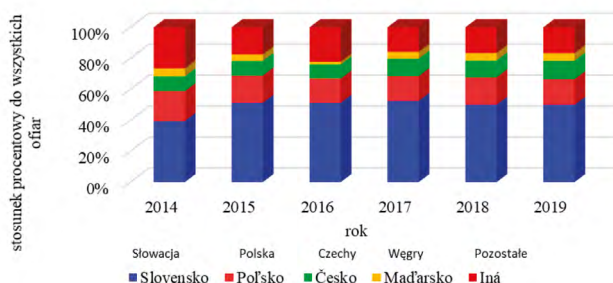
Wykres 4. Liczba interwencji według stanu ciężkości osoby
Stan zdrowia osoby dotkniętej

Źródło: Výročné správy HZS za roky 2014-2019.

Kolejnym ważnym aspektem, który wymaga uwagi, jest narodowość ofiary. Wykres 5 pokazuje, że większość osób potrzebujących pomocy pochodziła ze Słowacji. Mieszkańcy Polski byli drugą grupą osób poszkodowanych. Trzecią narodowościową w obserwowanych latach byli Czesi, a następnie Węgrzy. Kolejne grupy pochodziły z różnych krajów lub nie ustalono ich narodowości. Powyższa statystyka wskazuje, jak ważna jest współpraca transgraniczna pomiędzy służbami górskimi Słowacji, Polski i Czech.

Wykres 5. Liczba interwencji Górskiej Służby Ratunkowej według narodowości poszkodowanego
Narodowość ofiar

Źródło: Výročné správy HZS za roky 2014-2019.

Zapobieganie niebezpieczeństwu lawinowemu

Lawiny to zdarzenia naturalne, które mają negatywny wpływ na życie, zdrowie lub mienie ludzi. Powodują szkody materialne, obrażenia i śmierć. Dlatego ważne jest, aby skupić się na ich badaniu, zrozumieniu, a zwłaszcza zapobieganiu ich występowaniu. Szukając historii słowa „lawina”, możemy znaleźć łacińskie *labi*, które oznacza „zsuwanie się w dół”. Natknęlibyśmy się też na słowa *labin* i *labinca*, również pochodzenia łacińskiego, oznaczające śliskie miejsce. To właśnie te podstawowe znaczenia słów pomagają nam stworzyć pełną definicję pojęcia „lawina”. Dziś termin „lawina” oznacza dużą ilość śniegu, a nawet lodu, który nagle spada ze stromego wzgórza¹⁷⁶. Można powiedzieć, że zimą lawiny są integralną częścią górskiej przyrody. Wraz z pierwszymi opadami śniegu, jego stopniowym nawarstwianiem się i osiadaniem w różnych miejscach na stoku wzrasta również możliwość zejścia lawiny. Śnieg, jaki możemy zaobserwować, jest bardzo zmienny każdego roku. Niestabilność śniegu spowodowana jest zmianami pogody, tj. zmianami temperatury zewnętrznej, siły i kierunku wiatru. Na formy ruchu i przesuwania się śniegu ma wpływ rzeźba stoku oraz jego nachylenie. Na stokach o niskim nachyleniu ruchy śniegu nie mają bardzo zauważalnego przebiegu. Wraz ze wzrostem nachylenia stoku ruchy śniegu są bardziej złożone i dynamiczne. Połączenie niestabilności śniegu i jego ruchu powoduje całkowite zakłócenie równowagi warstw śniegu i spontaniczne, szybkie ich przemieszczanie się na duże odległości.

Powstawanie lawin. W Słowacji lawiny są zjawiskiem powszechnym we wszystkich wyższych górach. Możemy je spotkać zwłaszcza od wysokości 1200 m n.p.m. i wyżej. Lawiny najczęściej występują w Tatrach Wysokich, Niskich, Zachodnich, Bielskich, Małej Fatrze i Wielkiej Fatrze. Lawiny powstają w podobnym czasie, w podobnych miejscach i w podobnych warunkach. Dlatego dzięki danym z przeszłości możemy przewidzieć ich pochodzenie. Na powstawanie lawin może mieć wpływ wiele czynników. Do kluczowych można zaliczyć wspomniane: nachylenie stoku, ilość świeżego śniegu oraz ogólnie pogodę i jej wpływ na pokrywę śnieżną¹⁷⁷.

Ogólnie rzecz biorąc, lawiny mogą występować częściej na zboczach skierowanych na północ. Dzieje się tak dlatego, że słońce nie oświetla śniegu i ten powoli łączy się w bardziej spójną warstwę. Niewielkie oświetlenie stoku wzmacnia warstwę śniegu. Jednak i na południowych stokach, gdzie słońce świeci znacznie mocniej, a temperatura jest wyższa, mogą tworzyć się lawiny. Dotyczy to zwłaszcza wiosny i okresu po znacznym ociepleniu¹⁷⁸.

¹⁷⁶ L. Milan, *Lawiny v horstvách Slovenska*, Prvé vydanie, Bratislava 2006.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ M. Clelland, A. O'Bannon, *A guide to staying safe in avalanche terrain*, Rowman & Littlefield, 2012, s. 11.

Podział lawin. Lawiny tworzące się w górach można podzielić na kilka grup w zależności od różnych czynników wpływających na ich zejście. Ze względu na formę uwalniania się lawiny rozróżniamy:

- lawinę o szerokim torze – lawina, która powstała na dużym obszarze przez zrównoważenie naprężeń rozciągających się w warstwie śniegu. Następnie powstaje linia o różnych długościach i kształtach. Na przykład deska śnieżna może zostać uwolniona przez lawinę o szerokim torze;
- lawinę śniegu nieutwardzonego – lawina uwolniona w punktach, w których naruszona zostanie stabilność pokrywy śnieżnej z jednego miejsca na stoku. Zwykle lawina ma kształt odwróconej litery „V”, często kształt gruszki.

Ze względu na charakter schodzącej masy śnieżnej wyróżniamy lawiny:

- powierzchniowe – warstwy śniegu wewnątrz pokrywy śnieżnej są różne; lawina powierzchniowa powstaje, gdy wyższa warstwa śniegu zaczyna ślizgać się po niższej, twardszej warstwie;
- gruntowe – przemieszczenie się całej pokrywy śnieżnej wzdłuż podstawy, powierzchni wzniesienia.

Ze względu na charakter ruchu:

- lawina pyłu śnieżnego (powietrzna) – lawina, która ma głównie ruch turbulentny i właściwości destrukcyjne;
- lawina powierzchniowa – wygląda jak ślizgająca się lub płynąca pokrywa śniegu w dół wzgórza.

Ze względu na wilgotność śniegu: lawiny suche oraz lawiny mokre.

Ze względu na tor przebiegu:

- lawina otwarta – osuwa się na dużych powierzchniach i zboczach;
- lawina kanałowa – występuje w rynnach i wąskich partiach terenu górskiego¹⁷⁹.

Centrum Prewencji Lawinowej

Centrum Prewencji Lawinowej (CPR) powstało na Słowacji w 1972 roku. Centrum należy do Górskiej Służby Ratunkowej i ściśle z nią współpracuje, zwłaszcza w okresie zimowym. Wspólnie ratują życie wielu turystom, wędrowcom, alpinistom, skialpinistom i innym miłośnikom sportów zimowych w górach¹⁸⁰.

¹⁷⁹ S. Melek, *SKIALPINIZMUS – horské lyžovanie*, Tretie – aktualizované vydanie, Banská Bystrica 2019.

¹⁸⁰ Činnosť SLP, *Liptovský hrádok: Horská záchranná služba, Stredisko lavinovej prevencie*, <https://www.hzs.sk/stredisko-lavinovej-prevencie/cinnost-stredisko-lavinovej-prevencie/> [dostęp: 25.05.2021].

W okresie zimowym jednym z głównych zadań Centrum Prewencji Lawinowej jest wydawanie ostrzeżeń i raportów lawinowych. Opiekują się również siecią górskich stacji meteorologicznych, zlokalizowanych w różnych częściach słowackich gór. Zapewniają również szkolenia lawinowe dla ratowników górskich oraz organizują instruktaz lawinowy dla społeczności górskiej. Współpracują również z kynologami przy szkoleniu psów poszukiwawczych do akcji lawinowych.

W przypadku zwiększonego zagrożenia lawinowego zapewniają prewencyjną likwidację lawin przy użyciu materiałów wybuchowych lub innego sprzętu. Likwidacja zagrożenia lawinowego prowadzona jest w miejscach, które zagrażają bezpieczeństwu ludzi (na zboczach i szlakach górskich)¹⁸¹.

Inne działania Centrum Prewencji Lawinowej obejmują:

- obserwację rozwoju pokrywy śnieżnej i warunków meteorologicznych lawin;
- codzienną ocenę sytuacji lawinowej w górach na Słowacji oraz codzienne publikowanie regionalnego biuletynu lawinowego zgodnie z międzynarodowymi przepisami;
- ewidencję lawin i zarządzanie katastem lawinowym górskiej służby;
- organizowanie środków zapobiegawczych przeciw lawinom, np. odpalanie materiałów wybuchowych, użycie sprzętu do zdalnego odpalania lawin;
- wdrożenie i zarządzanie metodyką w profilaktyce i ratownictwie lawinowym;
- współpracę z zagranicą;
- pomoc w redagowaniu serwisu lawinowego w Polsce;
- współpracę z krajowymi instytucjami specjalistycznymi w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa lawinowego oraz problematyki środowiska wysokogórskiego;
- nadzór nad siecią zautomatyzowanego zbierania danych potrzebnych do oceny sytuacji lawinowej i dalszego rozpowszechniania informacji za pośrednictwem tych sieci (automatyczne stacje pomiarowe, przesyłanie informacji graficznych itp.)¹⁸².

Środki ochrony przeciwlawinowej. Zapewnienie bezpieczeństwa lawinowego to złożony proces. W górach lawiny schodzą przez cały sezon zimowy, w różnych miejscach, w których przemieszcza się duża liczba turystów górskich. Każde bardziej strome miejsce, rynna lub niebezpieczna formacja śniegu stwarza ryzyko schodzenia lawin. Tak dużych obszarów związanych z ryzykiem zejścia lawiny nie da się strzec. Natomiast w najczęściej uczęszczanych miejscach zagrożonych lawiną można stosować środki ochronne, które dzielą się na 3 grupy:

181 M. Biskupič, F. Kyzek, M. Lizuch, J. Richnavský, I. Žiak., *Lavíny – rozbor vybraných lavínových nehôd*, Liptovský hrádok: Horská záchranná služba, Stredisko lavínovej prevencie 2015, https://issuu.com/laviny/docs/laviny_web1 [dostęp: 25.06.2021].

182 Činnosť SLP, *Liptovský hrádok: Horská záchranná služba ... op. cit.*

- środki techniczne,
- środki biologiczne,
- środki tymczasowe¹⁸³.

Środki techniczne

W zależności od terenu, warunków lokalnych i śniegowych określone są środki techniczne, które można zastosować do zapobiegania lawinom. Jednymi z bardziej znanych są środki stosowane w celu ukierunkowania ułożenia pokrywy śnieżnej. Środki te stosuje się, aby wpływać na położenie śniegu. W ten sposób można zapobiec tworzeniu się zasp śnieżnych, nawisów lub krawędzi śnieżnych. Wykorzystywane są do tego bariery śnieżne, które zmniejszają siłę wiatru, a część śniegu układa się przed barierą, część z tyłu. Mogą one być wykonane z nieprzepuszczalnych płyt, desek lub ogrodzenia z poziomych lub pionowych desek drewnianych lub metalowych, układanych pionowo do kierunku wiatru najczęściej występującego na danym terenie. Wykorzystywane są również osłony śnieżne. Są to solidne deski, które powodują, że śnieg osadza się przez nieregularnie wirujące prądy¹⁸⁴. W słowackich górach najczęściej stosuje się bariery śnieżne. Znajdują się one na Łomnickiej Przełęczy. Ponadto w mniejszej ilości znajdują się one w Małej Fatrze nad drogą między Kralovany a Párnicą. Ich skuteczność w zapobieganiu powstawania lawin polega na spowalnianiu tarcia i zwiększaniu chropowatości powierzchni. Do dobrych barier śnieżnych należą różne bariery, mury oporowe itp.

Stupy. Są to środki prewencji tylko dla lawin gruntowych, najczęściej mają długość 1,4-1,6 m i grubość 14-15 cm, umocowuje się je w odległości ok. 0,6 m w szeregu kilka metrów od siebie lub w grupach na eksponowanych miejscach. Ich stabilność można zwiększyć poprzez połączenie stalowymi linami lub żerdziami. Na Słowacji jednak nie są używane.

Tamy lawinowe. Tamy lawinowe mają szerokość 2-4 m, są podparte i umocowane nasypem z ziemi, wzmocnione i zabezpieczone murem z suchego kamienia. Mury oporowe to najefektywniejsza ochrona przed zerwaniem się lawiny; są budowane w szachownicę lub na przemian, ich wysokość to 2-3 m, szerokość 0,8-1 m. Ich budowa jest skomplikowana pod względem finansowym oraz technologicznym.

Zapobieganie lawinom może być realizowane także poprzez *przejmowanie ciężaru pokrywy śnieżnej*. W tym celu jako bariery oporowe są stosowane galerie śnieżne lub siatki śnieżne. Bariery oporowe mają zbliżoną budowę, tworzą je siatki chwytające i system oporowy. Ich konstrukcja jest

183 P. Poledňák, M. Orinčák, *Riešenie prírodných krízových situácií*, Prvé vydanie, Žilina 2011.

184 *Ibidem*.

obecnie wykonywana ze stali i aluminium. Nadają się one na zbocza o nachyleniu większym niż 70%. Ich koszt jest niższy w porównaniu ze słupami, tamami i murami oporowymi. Prowadzenie ścieżki lawinowej może być kierowane na zewnątrz chronionego obiektu. Ścieżki lawinowe są prowadzone przez galerie. Jest to w zasadzie zabudowany dach (zadaszenie) nad drogą na odcinku często zagrożonym lawinami; lawina przechodzi po jego powierzchni.

Środki biologiczne

Zalesianie obszarów lawinowych. Lasy różnego wieku, mieszane i dość stare zapewniają najlepszą ochronę przed lawinami. W lasach śnieg jest magazynowany równomiernie. Drzewa zapobiegają przenoszeniu śniegu przez wiatr. Najlepsze warunki stwarzają gęste lasy. Mniejsze lasy, drzewa w małych grupach lub pojedyncze drzewa również przyczyniają się do stabilności pokrywy śnieżnej poprzez zwiększenie chropowatości powierzchni¹⁸⁵. Jednak rzadko spotykamy las na szczytach gór i w górach wysokich. Górna granica lasu na Słowacji znajduje się od ok. 1250 m do 1550 m n.p.m. Tę granicę tworzy faza wegetacji świerka, która rozciąga się wzdłuż górnej granicy lasu. Powyżej znajduje się jedynie kosodrzewina, którą można znaleźć na wysokości ponad 1550 m. Kosodrzewina nie jest już lasem, a nad nią występują tylko nieleśne stopnie hal górskich i skały¹⁸⁶.

Zapobiegawcze środki tymczasowe

Ograniczone, tymczasowe środki ochronne są stosowane w momencie występowania gwałtownego niebezpieczeństwa spadających lawin. Zapobiegawcze środki tymczasowe obejmują:

- ewakuację mieszkańców i turystów – prowadzoną z miejsc zagrożonych, realizowaną przez Górską Służbę Ratunkową we współpracy z Lotniczym Pogotowiem Ratunkowym i innymi jednostkami Obrony Cywilnej;
- tymczasowe przekierowanie transportu;
- sztuczne wywoływanie lawiny – za pomocą materiałów wybuchowych lub urządzeń do zdalnego odpalania lawinowego.

*Czynności ratownicze i pomoc w przypadku lawiny*¹⁸⁷. Prace ratownicze wykonywane są przez podstawowe jednostki ratownicze Zintegrowanego Systemu Ratowniczego, pozostałe jednostki ratownicze Zintegrowanego Systemu Ratowniczego, jednostki Policji oraz osoby

185 *Ibidem*.

186 Lesné vegetačné stupne, <http://www.forestportal.sk/les-pre-verejnost/o-lesoch-pre-verejnost/Stranky/lesne-vegetacne-stupne.aspx> [dostęp: 26.04.2021].

187 Záchranne činnosti <https://www.hzs.sk/skoliace-stredisko/zachranne-cinnosti/> [dostęp: 12.05.2021].

wezwane do oddzielnych czynności. Działania ratownicze może wykonywać wyłącznie osoba o odpowiednich kompetencjach zawodowych i stanie zdrowia¹⁸⁸.

W przypadku osób poszkodowanych w lawinie decydującym czynnikiem jest czas. Ratownicy muszą być w stanie bezpiecznie i szybko dotrzeć na miejsce wypadku lawinowego, w jak najkrótszym czasie odnaleźć zasypane osoby, określić ich stan zdrowia, a następnie przetransportować je na dalsze leczenie. Czynności tych ratownicy uczą się podczas kursów podstawowych i naziemnych czynności ratowniczych. Zapobieganie wypadkom lawinowym jest natomiast zadaniem specjalistów ds. usuwania lawin. Ratownicy muszą mieć wiedzę na temat warunków meteorologicznych i topograficznych dla lawin, pokrywy śnieżnej i ich klasyfikacji. Ponadto muszą opanować sposoby oceny stabilności pokrywy śnieżnej oraz poprawnie interpretować wyniki prowadzonych testów pokrywy śnieżnej, w celu ich dalszego przetwarzania w Centrum Prewencji Lawinowej.

Akcja ratownicza przy użyciu śmigłowca dzieli się na czynności, przy których możliwe jest wylądowanie śmigłowca i przeprowadzenie akcji ratowniczej w zwykły sposób (zejście, wejście na pokład, załadunek i wylądunek pacjenta), oraz ratownictwo lotnicze specjalne, czyli czynności, w których nie ma możliwości wylądowania śmigłowca i przeprowadzenia akcji ratowniczej w zwykły sposób (zjazdy na linie, zawieszenie i praca z wciągarką pokładową).

Ratownictwo, poszukiwanie i uwalnianie zasypanych przez lawinę osób jest wymagające i skomplikowane. Organizacja pracy wymaga dużej wiedzy, doświadczenia, sprawności fizycznej ratowników oraz odpowiedniego sprzętu. Górska służba dysponuje niezbędnym sprzętem ratunkowym, a także specjalistycznie wyszkolonymi psami lawinowymi. Sprzęt do prac ratowniczych jest lokalizowany i składowany również bezpośrednio w schroniskach górskich i innych obiektach wysokogórskich, w pobliżu terenu lawinowego¹⁸⁹. W sezonie zimowym 2020/2021 nastąpiło kilka usprawnień w zakresie zapobiegania lawinom. Możemy to ocenić pod kątem nowych technologii, które pojawiły się w słowackich górach. Są to urządzenia O'Bellx oraz tzw. punkty kontrolne do sprawdzania funkcjonalności wyszukiwarek lawinowych. O'Bellx działa na zasadzie wybuchającej mieszaniny wodoru i tlenu. Służy do zdalnego odpalania lawin i może być używany wielokrotnie, w każdych warunkach pogodowych, a sam wybuch jest przyjazny dla środowiska i cichy¹⁹⁰. Wybudowano 4 takie urządzenia: dwa z nich znajdują się w Tatrach Zachodnich nad ośrodkiem narciarskim Spálená na

188 Vyhľadka č. 523/2006 Z. z. Vyhľadka Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o podrobnostiach na zabezpečenie záchranných prác a organizovania jednotiek civilnej ochrany; Zákon č. 544/2002 Z. z. Zákon o Horskej záchrannej službe.

189 Metodika pre záchranárov Horskej služby 2015, http://www.horskaslužba.com/dokumenty/Metodia_SK_CZ.pdf. [dostęp: 30.04.2021].

190 O'Bellx 2021, <http://www.tas.fr/en/products/avalanche-products/537-obellx-en>. [dostęp: 26.04.2021].

Zverovce, a kolejne dwa na Łomnickiej Przełęczy¹⁹¹. Urządzenia te zakupiono i zainstalowano w ramach projektu górskiej służby pt.: *Kompleksowy system wczesnego ostrzegania, przygotowania i wydawania adresowanych i wczesnych ostrzeżeń przed ryzykami w środowisku górskim*. Celem projektu jest ograniczenie negatywnych skutków zmian klimatycznych oraz minimalizacja zagrożeń dla ludności i infrastruktury kraju poprzez system zdolny do kompleksowej oceny, wczesnego ostrzegania i reagowania na pojawienie się zagrożenia lawinowego.

W systemie oceny zagrożeń naturalnych konieczne jest przede wszystkim instalowanie nowych i unowocześnianie (dodawanie czujników) istniejących stacji meteorologicznych, umożliwiających monitorowanie czynników ryzyka w czasie rzeczywistym. Analiza i przetwarzanie danych odbywać się będzie za pośrednictwem bazy danych meteo w Centrum Przeciwdziałania Lawinowego Górskiej Służby Ratowniczej. System wczesnego ostrzegania to system wizualizacji danych meteorologicznych i połączenia z poziomu regionalnego do krajowego, który zapewni zaktualizowany portal meteorologiczny służby górskiej. System mobilnego i stacjonarnego odpalania lawin oraz nawisów będzie służył przygotowaniu do zarządzania kryzysowego, zwłaszcza w okresie zwiększonego zagrożenia lawinowego, a na podstawie wyników analizy pozyskanych danych będzie działał jako mechanizm prewencyjny, zapobiegający powstawaniu ekstremalnych lawin. Inne części systemu będą w stanie analizować, przewidywać i oceniać zagrożenia bezpośrednio w terenie lub poprzez symulacje numeryczne struktury śniegu lub schodzących lawin. Dla sprawnego funkcjonowania systemu jako całości, wzajemnego połączenia poszczególnych części oraz komunikacji pod kątem wczesnego ostrzegania oraz przepływu informacji będzie służyło wybudowanie superszybkiego połączenia internetowego do sieci w Centrum Przeciwdziałania Lawinowego¹⁹². Punkty kontrolne do sprawdzenia funkcjonalności wyszukiwarek lawinowych znajdują się na Hrebienku, Popradskim i Szczyrbskim Jeziorze oraz w Žiarskej Chacie. Ich użycie jest proste i praktyczne. Aktywuje się wyszukiwarkę lawinową i naciska przycisk na tablicy z punktem kontrolnym, aby sprawdzić funkcjonalność urządzenia. Jeśli wyszukiwarka działa, na tablicy zapali się zielone światło. Jeśli urządzenie nie działa, na tablicy zapali się czerwona lampka. Oznacza to, że powinno się sprawdzić i naprawić urządzenie, a dopiero wtedy wejść na teren lawinowy.

Monitorując strony górskiej służby i Centrum Przeciwdziałania Lawinowego, widzimy wysiłki tychże organizacji na rzecz podnoszenia świadomości związanych z niebezpieczeństwem lawinowym wśród turystów. Centrum Przeciwdziałania Lawinowego po każdej za-

191 Tlačová správa MV SR 2021, *Turistom i horským záchranárom pribudli v Tatrách moderné technológie*, <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=turistom-i-horsky-m-zachranarom-pribudli-v-tatrach-moderne-technologie> [dostęp: 26.04.2021].

192 *Komplexný systém včasného varovania pred rizikami v horskom prostredí*, <https://www.hzs.sk/komplexny-system-vcasneho-varovania-pred-rizikami-v-horskom-prostredí/> [dostęp: 26.04.2021].

rejestrowanej lawinie wydaje raport, w którym ocenia wszystkie czynniki mające wpływ na lawinę, analizuje jej przyczyny, a także podaje parametry lawiny. Jest ono również aktywne na stronach Facebook i Instagram, kanale YouTube, a także na oficjalnej stronie internetowej.

Jeśli chodzi o środki przeciw lawinom, poza urządzeniami do wysadzania lawin nie dodano żadnych nowych środków technicznych ani innych środków zapobiegających lawinom. Ogólnie jednak możemy ocenić, że zapobieganie lawinom na Słowacji poprawia się i jest wiele przyszłych projektów, które powinny również zwiększyć bezpieczeństwo w górach.

Górska Służba Ratownicza w Zintegrowanym Systemie Ratownictwa i systemie obrony cywilnej

Obrona cywilna (OC) (*civilná ochrana*) to zespół sił i środków, działań i procedur stosowanych przez właściwe organy, organizacje, jednostki i ludność, mających na celu zapobieganie, obronę i minimalizowanie negatywnych skutków ewentualnych sytuacji kryzysowych związanych z ochroną zdrowia i życia ludzi, zwierząt, ochroną mienia i warunków życia¹⁹³.

Zgodnie z ustawą Rady Narodowej Republiki Słowackiej o ochronie ludności: „misją obrony ludności jest (w zakresie przewidzianym w tej ustawie) ochrona życia, zdrowia i mienia oraz tworzenie warunków do przetrwania w nagłych wypadkach i podczas ogłoszonej sytuacji nadzwyczajnej”¹⁹⁴. Obrona cywilna ma za zadanie:

- organizowanie, kierowanie i prowadzenie akcji ratowniczej, udzielanie pomocy przedmedycznej i medycznej, ratowanie ludzi i transport rannych;
- organizowanie i świadczenie usług ostrzegawczych i informacyjnych;
- zapewnienie zaopatrzenia i zakwaterowania;
- zapewnienie schronienia i przeprowadzenie ewakuacji;
- wdrożenie środków antyradiacyjnych, antychemicznych i antybiologicznych;
- organizowanie, kierowanie i prowadzenie przygotowań do obrony ludności;
- ocena lokalizacji budynków i użytkowania terenu w zgodzie z interesami obrony ludności na danym terenie podczas postępowania o pozwolenie na użytkowanie oraz przy dotrzymaniu parametrów technicznych obiektów obrony cywilnej;
- zapewnienie i realizacja działalności wydawniczej, naukowo-badawczej i rozwojowej w zakresie obrony cywilnej.

193 L. Šimák a kol., *Terminologický slovník krízového riadenia*, Žilina 2005, s. 7.

194 Zákon č. 42/1994 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o civilnej ochrane obyvateľstva.

Centralną instytucją odpowiedzialną za obronę cywilną jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. W Ministerstwie Spraw Wewnętrznych utworzono Sekcję Zarządzania Kryzysowego, która zarządza obroną ludności, a także obejmuje Departament Ochrony Ludności i Planowania Kryzysowego. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w sekcji OC tworzy koncepcje struktury organizacji i rozwoju OC. Przygotowuje również analizy obszaru Republiki Słowackiej pod kątem wystąpienia możliwych zdarzeń nadzwyczajnych, tworzy plan obrony ludności, ustala sposób zarządzania środkami ochrony ludności oraz różne inne działania i zadania, które wynikają z ustawy¹⁹⁵. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zajmuje się również zarządzaniem i prowadzeniem akcji ratowniczych, ewakuacją, monitorowaniem zdarzeń i niesieniem pomocy humanitarnej. W ramach Sekcji Zarządzania Kryzysowego i Ochrony Ludności utworzono Główne Centrum Kontroli i Monitoringu (GCKiM) ze stałą służbą, która odbiera zgłoszenia alarmowe, prowadzi system ostrzegania ludności oraz wykonuje zadania dotyczące rozmieszczania sił i środków w przypadku wydarzeń nadzwyczajnych.

Na niższym szczeblu obrona cywilna jest zarządzana przez starostwa powiatowe i starostwa (z siedzibą w województwie). Starostwo powiatowe w swoim okręgu terytorialnym przygotowuje analizę występowania zdarzeń nadzwyczajnych, a starostwo (z siedzibą w województwie) analizuje obszar województwa pod kątem możliwych zdarzeń nadzwyczajnych. Organy powiatowe zapewniają i zarządzają systemem informatycznym obrony cywilnej oraz wykonują powierzone im zadania, np. ogłaszanie i odwoływanie sytuacji nadzwyczajnej w swoich powiatach. W przypadku ogłoszenia ostrzeżenia niezwłocznie powiadamiają władze państwowe, wojewódzkie, samorzady i gminy, także jednostki Zintegrowanego Systemu Ratownictwa. Jeżeli zasięg nadzwyczajnego zdarzenia wykracza poza obszar terytorialny starostwa powiatowego, musi on niezwłocznie zawiadomić o tym starostwo (z siedzibą w województwie) i wystąpić z wnioskiem o ogłoszenie sytuacji nadzwyczajnej na danym obszarze.

Na kolejnych szczeblach administracji obroną cywilną zajmują się gminy i średnie jednostki terytorialne. Jednostki samorządu terytorialnego dostarczają urzędowi (z siedzibą w województwie) dokumenty niezbędne do opracowania analiz obszaru i planów obrony cywilnej regionu oraz współpracują z organami administracji państwowej i gminami w planowaniu i zapewnianiu ewakuacji, uczestniczą także w działaniach edukacyjnych w zakresie ochrony ludności. Gminy z kolei opracowują plan obrony cywilnej, kontrolują i zapoznają się z planami operacyjno-ratowniczymi w zakładach pracy, przedsiębiorstwach i działalnością na ich terenie oraz innymi zadaniami wynikającymi z prawa.

195 *Ibidem*.

Obrona cywilna obejmuje również działania niezbędne do realizacji zadań, w tym: planowanie, organizacja, zabezpieczenie materiałowe i kontrola¹⁹⁶. Aby lepiej zrozumieć terminologię, konieczne jest również wyjaśnienie takich pojęć jak „zdarzenia nadzwyczajne” i „sytuacje nadzwyczajne”.

Zdarzenie nadzwyczajne to poważne, przewidywalne w czasie i ograniczone przestrzennie zdarzenie spowodowane klęską żywiołową, awarią techniczną, awarią technologiczną lub celowym zachowaniem człowieka, które zakłóciło stabilność systemu, lub zdarzenia, które zagrażają życiu i zdrowiu osób, dóbr materialnych i kulturowych lub środowisku.

Sytuacja nadzwyczajna to czasowo i przestrzennie określone zagrożenie życia, zdrowia, mienia i środowiska, gospodarki państwa, a także funkcjonowania władz publicznych spowodowane negatywnymi skutkami sytuacji nadzwyczajnych, które wymaga użycia sił i środków, narzędzi, zasobów i procedur zarządzania kryzysowego¹⁹⁷. Wystąpienie zdarzenia nadzwyczajnego powoduje zmiany w jakości elementów systemu, a w efekcie zmianę jakości wzajemnych relacji i powiązań między nimi. Zmiany te bardzo często mają charakter negatywny i są niepożądane¹⁹⁸.
Podział zdarzeń nadzwyczajnych:

- klęska żywiołowa – wyjątkowe zdarzenie, w którym następuje niepożądane uwolnienie nagromadzonych energii lub substancji w wyniku niekorzystnego działania sił przyrody, które mogą powodować niebezpieczne sytuacje lub rozprzestrzenienie czynników destrukcyjnych, mających negatywny wpływ na życie, zdrowie lub mienie (zwłaszcza powodzie, podtopienia, grad, burze, osuwiska, opady śniegu, lawiny, oblodzenie, trzęsienia ziemi);
- wypadek – zdarzenie nadzwyczajne powodujące odstępstwa od stanu normalnego, w wyniku którego następuje wyciek substancji niebezpiecznych lub działanie innych niszczących czynników wpływających na życie, zdrowie lub mienie (zwłaszcza pożary i wybuchy, wycieki niebezpiecznych substancji, niebezpiecznych preparatów i odpadów, produktów naftowych z późniejszym zanieczyszczeniem terytorium, powietrza, cieków wodnych, źródeł wody pitnej i gruntowej, uszkodzenia linii dystrybucyjnych, ich wyposażenia i rurociągów);
- katastrofy – zdarzenie nadzwyczajne, w którym nasilają się czynniki destrukcyjne, a następnie ich kumulacja w wyniku klęski żywiołowej i wypadku (zwłaszcza poważne wypadki lotnicze, kolejowe, drogowe związane z pożarami lub wyciekami substancji niebezpiecznych, wypadki w instalacjach jądrowych, awarie wodociągów);

¹⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁹⁸ L. Šimák, *Krizový manažment vo verejnej správe*, 2. prepracované vydanie, Žilina 2015.

- ataki terrorystyczne – ataki na obiekty skupiające zwykle dużą liczbę osób w celu spowodowania utraty życia, zdrowia i mienia, wywołania strachu i paniki wśród ludności. Użycie w ataku broni konwencjonalnej i urządzeń zawierających substancje i materiały chemiczne, biologiczne i radioaktywne;
- zagrożenie zdrowia publicznego II stopnia – występuje w przypadku konieczności podjęcia działań związanych z: wystąpieniem podejrzenia choroby zakaźnej lub podejrzenia śmierci z powodu choroby zakaźnej powyżej przypuszczalnego poziomu, uwolnieniem chemikaliów zagrażających życiu, zdrowiu, środowisku i mieniu, uwalnianiem drobnoustrojów lub toksyn z zamkniętych przestrzeni¹⁹⁹.

Aby radzić sobie z sytuacjami kryzysowymi, konieczne jest wydzielenie sił, środków i zasobów do zarządzania kryzysowego, które zostaną użyte w fazie przygotowawczej do czasu wystąpienia kryzysu. Siły i środki są ustalane i określone w planowaniu kryzysowym²⁰⁰. W przypadku zagrożenia siły i środki powinny być w stanie gotowości do natychmiastowej interwencji w określonym miejscu, z niezbędnymi zasobami, liczbą ludzi z odpowiednim wyposażeniem, sprzętem, odpowiednią technologią, przeznaczonymi do interwencji w każdym środowisku²⁰¹.

Działania ratownicze są prowadzone w zależności od rodzaju, zasięgu i czasu zdarzenia. Działania ratownicze wykonują podstawowe jednostki ratownicze Zintegrowanego Systemu Ratowniczego, inne jednostki ratownicze ZSR, jednostki Policji oraz osoby powołane do działań specjalnych. Pracami tymi kieruje się zgodnie ze stanem faktycznym i przewidywaniami zgodnie z przyjętym planem²⁰².

Zintegrowany System Ratowniczy (ZSR) jest częścią zarządzania kryzysowego w Republice Słowackiej. Jego zadania określa ustawa nr 129/2002 o Zintegrowanym Systemie Ratowniczym. Ustawa określa m.in. jednostki ratownicze ZSR, organizację ZSR, zadania Centrów Powiadamiania Ratunkowego, centrum koordynacyjne ZSR, jednolity europejski numer alarmowy 112, zarządzanie i koordynację służb ratowniczych na miejscu zdarzenia, a także szkolenie odpowiednich służb.

Zgodnie z wymienioną wyżej ustawą o Zintegrowanym Systemie Ratowniczym, skoordynowana procedura użycia jego jednostek, mająca na celu zapewnienie ich gotowości

199 Zákon č. 42/1994 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o civilnej ochrane obyvateľstva; Vyhláška č. 523/2006 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o podrobnostiach na zabezpečenie záchranných prác a organizovania jednotiek civilnej ochrany; Zákon č. 355/2007 Z. z. Zákon o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

200 L. Novák. a kol., *Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií*, Prvé vydanie, Bratislava 2010.

201 L. Šimák, *Krízový manažment... op.cit.*

202 Vyhláška č. 523/2006 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o podrobnostiach na zabezpečenie záchranných prác a organizovania jednotiek civilnej ochrany.

i możliwości realizacji działań oraz zastosowania środków związanych z udzielaniem pomocy w niebezpieczeństwie, oznacza sytuację, w której życie, zdrowie, mienie lub środowisko jest nagle zagrożone, a poszkodowani są zdani na oferowaną im pomoc.

Organizacyjnie ZSR działa na szczeblu: Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Zdrowia, urzędów powiatowych, służb ratowniczych²⁰³. Na obszarze Republiki Słowackiej działają różne jednostki ratownicze Zintegrowanego Systemu Ratowniczego. Na rysunku 2 przedstawiono ich strukturę.

Rysunek 2. Jednostki ratownicze Zintegrowanego Systemu Ratowniczego

Jednostki ratownicze Zintegrowanego Systemu Ratowniczego	Podstawowe jednostki ratownicze: jednostki systemu ratowniczego-gaśniczego, służba i usługodawcy ratownictwa medycznego, laboratoria kontroli chemicznej obrony cywilnej, Górską Służbę Ratowniczą, ratownictwo górnicze
	Jednostki Policji: służba policji: kryminalnej, finansowej, porządkowej, drogowej, kolejowej; służba ochrony obiektów, służba graniczna i cudzoziemców i inne
	Pozostałe jednostki ratownicze: jednostki Sił Zbrojnych Republiki Słowackiej, gminna (miejska) Straż Pożarna, zakładowe jednostki gaśnicze, jednostki obrony cywilnej, Słowacki Czerwony Krzyż, inne podmioty, których zadaniem jest udzielanie pomocy, ratowanie życia, zdrowia, mienia obywateli

Źródło: Zákon č. 129/2002 o integrovanom záchrannom systéme; Zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbere.

Z rysunku 2 wynika, że z mocy prawa Górską Służbę Ratowniczą zaliczana jest do podstawowych służb ratowniczych. Ratownictwo górskie świadczy podstawowe usługi ratownicze w zakresie:

- udzielania natychmiastowej, profesjonalnej, medycznej, technicznej i innej niezbędnej pomocy w nagłych wypadkach, zgodnie z wytycznymi Centrum Koordynacyjnego lub jego Centrum Operacji Kryzysowych;
- wykorzystania zasobów organizacyjnych, środków technicznych i innych w celu udzielenia pomocy poszkodowanym w sytuacjach niebezpiecznych;
- uczestniczenia w szkoleniach służb ratowniczych w ramach Zintegrowanego Systemu Ratowniczego. Szkolenia te obejmują:
 - zasady organizacji i zapewnienia działalności Centrum Koordynacyjnego,
 - zapewnienie łączności alarmowej przez Centrum Koordynacyjne i Centrum Operacyjne Powiadamiania Alarmowego,
 - zapewnienie przekazywania informacji pomiędzy służbami ratowniczymi Zintegrowanego Systemu Ratowniczego,

203 Zákon č. 129/2002 o integrovanom záchrannom systéme.

- sposoby zarządzania i zasady koordynacji działań służb ratowniczych Zintegrowanego Systemu Ratowniczego na miejscu interwencji,
- sposoby udostępniania i wykorzystania zautomatyzowanego systemu wspomaganego zarządzania i przetwarzania informacji Centrum Koordynacyjnego i Centrum Operacyjnego Powiadamiania Alarmowego, oraz prowadzenia dokumentacji i ewidencji działań podstawowych służb ratowniczych;
- przetwarzania danych o swojej działalności (siłach i środkach) oraz składają informacje (za poprzedni rok kalendarzowy) do końca lutego do starostwa powiatowego (z siedzibą w województwie), a w przypadku świadczeniodawców ratownictwa medycznego również do ministerstwa zdrowia.

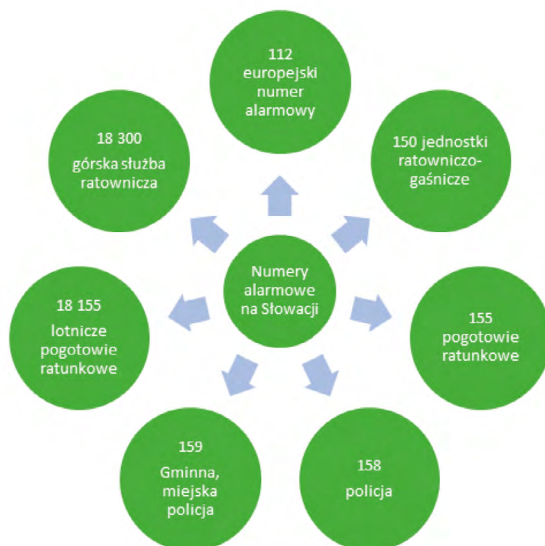
Podstawowa jednostka ratownicza zazwyczaj wykonuje czynności w swoim okręgu. Funkcjonowanie podstawowych służb ratowniczych w Zintegrowanym Systemie Ratowniczym nie wpływa na ich pozycję i zadania określone szczególnymi przepisami prawa zawartymi w ustawie o zintegrowanym systemie ratowniczym²⁰⁴.

W ZSR linia alarmowa jest definiowana jako „ujednolicony europejski numer alarmowy 112 ustanawiany w publicznej sieci telekomunikacyjnej w celu wezwania służb ratowniczych ZSR w przypadku niebezpieczeństwa”. Numer 112 jest udostępniany przez dostawcę publicznych usług telekomunikacyjnych. W Republice Słowackiej odbiór połączenia alarmowego zapewniają centra koordynacyjne ZSR oraz centra operacyjne podstawowych służb ratowniczych. Zgodnie z ustawą w zintegrowanym systemie ratownictwa realizacją zadań w sekcji ZRS w regionie kieruje starostwo i tworzy centrum koordynacyjne oraz tworzy warunki techniczne dla działalności centrum koordynacyjnego, jak również decyduje o zwrocie wydatków i odszkodowań, wypłaca odszkodowania, uczestniczy w opracowaniu koncepcji organizacji i rozwoju Zintegrowanego Systemu Ratownictwa²⁰⁵.

204 Zákon č. 129/2002 o integrovanom záchrannom systéme.

205 *Ibidem*.

Rysunek 3. Podstawowe numery alarmowe w Republice Słowackiej

Źródło: opracowanie własne.

Centrum Operacyjnego Powiadamiania Alarmowego organizuje podstawowa jednostka ratownicza. Podstawowe służby ratownicze mogą utworzyć wspólne centrum alarmowe do wykonywania zadań. Infolinia alarmowa:

- zapewnia odbiór połączeń alarmowych i ich analizę;
- wysyła do interwencji podstawową jednostkę ratowniczą i kieruje jej działaniami w swoim okręgu interwencyjnym;
- zapewnia pomoc służb ratowniczych, które działają na obszarze interwencyjnym podstawowej służby ratowniczej;
- niezwłocznie informuje centrum koordynacyjne o odebraniu wezwania ratunkowego, wysłaniu do interwencji własnej podstawowej jednostki ratowniczej i jej ponownym włączeniu do czynności ratowniczych w przypadku wezwania na ratunek;
- powiadamia centrum koordynacyjne o konieczności wysłania dodatkowych służb ratowniczych z innego okręgu interwencyjnego, jeżeli ich udział w interwencji jest konieczny;
- stwarza warunki techniczne do zapewnienia łączności (głosowa, przesyłanie danych) dla centrum koordynacyjnego i Centrum Operacyjnego Powiadamiania Alarmowego;
- uczestniczy w realizacji zadań związanych z wykonywaniem prac ratowniczych na podstawie decyzji organów państwowych, a wynikających ze szczególnych przepisów prawa;

- współpracuje z gminami w realizacji zadań związanych z realizacją prac ratowniczych;
- informuje centrum koordynacyjne o stanie zasobów i środków podstawowej jednostki ratowniczej;
- współpracuje z jednostkami ratowniczymi Zintegrowanego Systemu Ratowniczego, które działają w jego obwodzie interwencyjnym;
- współpracuje z komendantem akcji ratowniczej lub z osobą upoważnioną w zakresie pomocy osobistej i merytorycznego wykonania działań;
- prowadzi przegląd zasobów i środków podstawowej jednostki ratowniczej oraz prowadzi ewidencję jej działań.

Zarządzanie i koordynacja działań służb ratowniczych Zintegrowanego Systemu Ratownictwa

W miejscu akcji ratowniczej (miejscu zdarzenia) działaniami jednostek ratowniczych Zintegrowanego Systemu Ratowniczego kieruje i koordynuje komendant – dowódca jednostki ratowniczo-gaśniczej (komendant akcji ratowniczej). W obszarach górskich akcjami ratowniczymi kieruje dowódca Górskiej Służby Ratowniczej²⁰⁶. W przypadku braku możliwości udziału w akcji ratowniczej jednostek ratowniczo-gaśniczych działaniami kieruje dowódca lub kierownik jednostki ratowniczej Zintegrowanego Systemu Ratowniczego (zwany dalej „osobą upoważnioną”), wyznaczony przez właściwy ośrodek koordynacyjny.

W przypadku poszukiwań statku powietrznego lub udzielenia pomocy w wypadku lotniczym czynności te realizuje organ odpowiedzialny za poszukiwanie statków lotniczych i ratowanie życia ludzkiego. Komendant akcji ratowniczej lub osoba upoważniona nie mogą ingerować w działalność innych służb ratowniczych Zintegrowanego Systemu Ratownictwa. Jeżeli wymaga tego sytuacja na miejscu zdarzenia, komendant lub osoba upoważniona powołuje sztab jako organ doradczy złożony z przedstawicieli interweniujących służb ratowniczych ZSR. Osoby fizyczne znajdujące się na miejscu interwencji są obowiązane podporządkować się decyzjom i nakazom komendanta akcji ratowniczej lub osoby upoważnionej, a także podporządkować się czynnościom związanym z wykonywaniem działań służb ratowniczych ZSR podczas akcji ratunkowej. Komendant akcji ratowniczej lub osoba upoważniona może zwrócić się o pomoc do innej jednostki ratowniczej lub zwrócić się

206 Zákon o Horskej záchrannej službe Z. č. 544/2002 Z. z.

o pomoc do osoby prawnej czy też osób fizycznych uprawnionych do prowadzenia działalności gospodarczej oraz innych osób fizycznych, które dysponują środkami technicznymi do udzielenia wnioskowanej pomocy. Podczas akcji ratowniczej każdy jest zobowiązany do udzielenia pomocy komendantowi akcji ratowniczej, osobie upoważnionej lub Centrum Powiadamiania Alarmowego, która polega na:

- pomocy osobistej lub innej pomocy niezbędnej do ratowania życia, zdrowia lub mienia;
- działaniu merytorycznym niezbędnym do ratowania życia, zdrowia lub mienia.

Niezwłocznie po interwencji komendant lub osoba upoważniona – na wniosek osoby, która udzieliła pomocy – wydaje pisemne potwierdzenie o jej udzieleniu. Zwracając się o pomoc w zakresie świadczeń osobistych i świadczeń rzeczowych, należy zadbać, by realizowane świadczenia nie zagrażały osobie świadczącej, utrzymaniu jej rodziny, a także aby nie wpływało to negatywnie na prowadzone przez niego przedsiębiorstwo. Obowiązek zapewnienia świadczeń osobistych i rzeczowych nie ma zastosowania w przypadku:

- żołnierzy sił zbrojnych, funkcjonariuszy Policji, Słowackiej Służby Informacyjnej, jednostek Strażników Więziennych i Sądowych oraz Policji Kolejowej, jeżeli udzielenie pomocy mogłoby zagrozić wykonywaniu ich obowiązków służbowych;
- osób prawnych oraz osób fizycznych uprawnionych do prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie transportu publicznego, energetyki, urzędów pocztowych i telekomunikacji, w przypadku gdy świadczenie pomocy osobistej lub świadczenia rzeczowe mogłyby skutkować poważnym zagrożeniem dla zdrowia, życia i mienia innych osób, poważnym załamaniem działalności gospodarczej lub innymi poważnymi konsekwencjami;
- osób prawnych oraz osób upoważnionych do prowadzenia działalności gospodarczej w dziedzinie zdrowia, jeżeli udzielanie świadczeń zagrażałoby wykonywaniu zadań na podstawie przepisów szczególnych lub wykonywaniu zadań w zakresie świadczenia opieki zdrowotnej;
- osoby ubezwłasnowolnionej fizycznie lub psychicznie, osoby poniżej 18. roku życia, kobiet w ciąży oraz pracowników przedstawicielstw zagranicznych;
- świadczenia nie muszą być realizowane przez osoby w wypadku, gdy ich realizacja zagrażałaby życiu lub zdrowiu osoby świadczącej lub innej osoby.

Osobie, która udzieliła pomocy w zakresie świadczeń, przysługuje prawo do wyrównania szkody wyrządzonej w wyniku realizacji świadczeń. Wniosek o zadośćuczynienie majątkowe składa się w starostwie powiatowym, w którego okręgu zostały zrealizowane świadczenia. Środki przejęte w naturze zwraca się niezwłocznie osobie, od której zostały

przejęte, po ustaniu przyczyn ich wykorzystania. Jeżeli środki pieniężne przejęte jako świadczenie w naturze nie mogą zostać zwrócone po ustaniu przyczyn osobie prawnej, osobie fizycznej uprawnionej do prowadzenia działalności gospodarczej lub innej osobie fizycznej, należy zapewnić inny przedmiot tego samego rodzaju i wartości lub rekompensatę pieniężną. Służbom ratowniczym Zintegrowanego Systemu Ratowniczego, które w ramach udzielania pomocy na wniosek centrum koordynacyjnego wykonały czynności wykraczające poza ich zakres na podstawie przepisów szczególnych, przysługuje rekompensata pieniężna. Wniosek jest składany przez służby ratownicze Zintegrowanego Systemu Ratownictwa w starostwie powiatowym, w którego okręgu terytorialnym udzielono świadczeń²⁰⁷. Tabela 10 i wykres 6 przedstawiają statystyczną ocenę akcji ratowniczych, które zostały przeprowadzone we współpracy z innymi służbami lub samodzielnie. W przypadku kolumny „Inne” dotyczy to najczęściej współpracy ochotniczych jednostek ratowniczych.

Tabela 10. Liczba interwencji ratownictwa górskiego w ramach współpracy w zakresie prowadzenia działań ratowniczych

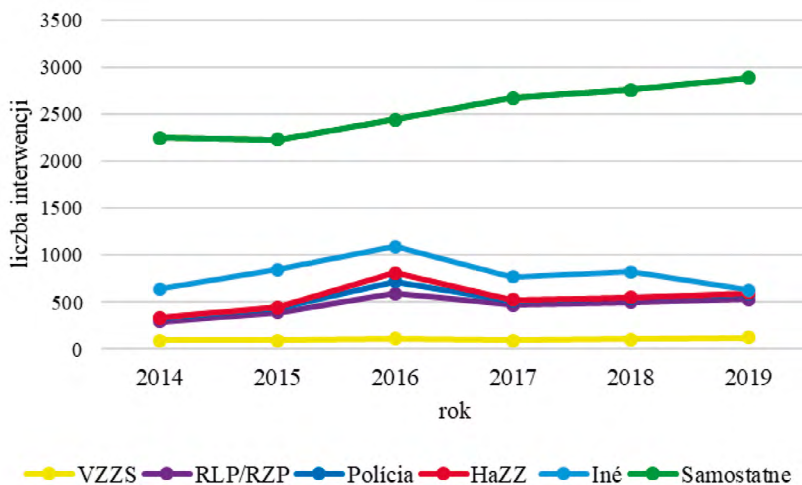
Jednostka Lata	Lotnicze Ratownictwo Medyczne	Pogotowie Ratunkowe/ Lotnicze	Policja	Jednostki Gaśniczo- Ratownicze	Inne	Samodzielne
2014	93	202	36	6	305	1609
2015	96	294	50	7	400	1382
2016	112	479	127	97	275	1355
2017	92	379	45	8	243	1906
2018	105	394	45	4	278	1934
2019	125	408	53	16	30	2256

Źródło: Výročné správy za roky 2014-2019²⁰⁸.

²⁰⁷ Zákon č. 129/2002 o integrovanom záchrannom systéme.

²⁰⁸ Rozbor 2019 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/rozbor-2019.pdf,
 Rozbor 2018 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2018%20-%20rozbor.pdf,
 Rozbor 2017 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2017%20-%20rozbor.pdf,
 Rozbor 2016 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2016%20-%20rozbor.pdf,
 Rozbor 2015 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2015-vyroчна-sprava.pdf,
 Rozbor 2014 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2014_vyroчна_sprava.pdf.

Wykres 6. Liczba interwencji Górskiej Służby Ratowniczej w ramach współpracy i kooperacji przy wykonywaniu działań ratowniczych

Źródło: Výročné správy za roky 2014-2019²⁰⁹.

Bibliografia

1. Biskupič M., Kyzek F., Lizuch M., Richnavský J., Žiak I., *Lavíny – rozbor vybraných lavínových nehôd*, Liptovský hrádok: Horská záchranná služba, Stredisko lavínovej prevencie 2015, https://issuu.com/laviny/docs/laviny_web1.
2. Činnosť SLP, *Liptovský hrádok: Horská záchranná služba, Stredisko lavínovej prevencie*, <https://www.hzs.sk/stredisko-lavinovej-prevencie/cinnost-stredisko-lavinovej-prevencie/>.
3. Clelland M., O'Bannon A., *A guide to staying safe in avalanche terrain*, Rowman & Littlefield, 2012.
4. *Komplexný systém včasného varovania pred rizikami v horskom prostredí*, <https://www.hzs.sk/komplexny-system-vcasneho-varovania-pred-rizikami-v-horskom-prostredi/>.
5. *Lesné vegetačné stupne*, <http://www.forestportal.sk/les-pre-verejnost/o-lesoch-pre-verejnost/Stranky/lesne-vegetacne-stupne.aspx>.
6. Melek S., *SKIALPINIZMUS – horské lyžovanie*, Tretie – aktualizované vydanie, Banská Bystrica 2019.

209 Rozbor 2019 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/rozbor-2019.pdf.
 Rozbor 2018 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2018%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2017 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2017%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2016 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2016%20-%20rozbor.pdf
 Rozbor 2015 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2015-vyroczna-sprava.pdf
 Rozbor 2014 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2014_vyroczna_sprava.pdf

7. *Metodika pre záchranárov Horskej služby 2015*, http://www.horskaslužba.com/dokumenty/Metodia_SK_CZ.pdf.
8. Milan L., *Lavíny v horstvách Slovenska*, Prvé vydanie, Bratislava 2006.
9. Ministerstva vnútra Slovenskej republiky z 9. októbra 2007, ktorou sa ustanovujú hranice horských oblastí, v ktorých vykonáva činnosť Horská záchranná služba; Z. č. 129/2002 Z. z.
10. Novák L., a kol., *Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií*, Prvé vydanie, Bratislava 2010.
11. O'bellx 2021, <http://www.tas.fr/en/products/avalanche-products/537-obellx-en..>
12. Poledňák P, Orinčák. M., *Riešenie prírodných krízových situácií*, Prvé vydanie, Žilina 2011.
13. Rozbor 2010 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/vyrocnasprava2010.pdf.
14. Rozbor 2011 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/vyrocnasprava2011.pdf.
15. Rozbor 2012 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2012_vyroчна_sprava.pdf.
16. Rozbor 2013 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2013_vyroчна_sprava.pdf.
17. Rozbor 2014 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2014_vyroчна_sprava.pdf.
18. Rozbor 2015 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2015-vyroчна-sprava.pdf.
19. Rozbor 2016 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2016%20-%20rozbor.pdf.
20. Rozbor 2017 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2017%20-%20rozbor.pdf.
21. Rozbor 2018 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/2018%20-%20rozbor.pdf.
22. Rozbor 2019 https://www.hzs.sk/uploads/wysiwyg/vyroczne_spravy/rozbor-2019.pdf.
23. Šimák L., a kol., *Terminologický slovník krízového riadenia*, Žilina 2005.
24. Šimák L., *Krízový manažment vo verejnej správe*, 2. prepracované vydanie, Žilina 2015.
25. *Tlačová správa MV SR 2021, Turistom i horským záchranárom pribudli v Tatrách moderné technológie*, <https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=turistom-i-horskym-zachranarom-pribudli-v-tatrach-moderne-technologie>.

26. Vyhláška č. 23/2006 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchranej službe v znení neskorších predpisov.
27. Vyhláška č. 237/2016 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa mení vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 469/2007 Z. z., ktorou sa ustanovujú hranice horských oblastí, v ktorých vykonáva činnosť Horská záchranná služba.
28. Vyhláška č. 320/2015 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa mení vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 23/2006 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchranej službe v znení neskorších predpisov v znení vyhlášky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 134/2008 Z. z.
29. Vyhláška č. 469/2007 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa ustanovujú hranice horských oblastí, v ktorých vykonáva činnosť Horská záchranná služba.
30. Vyhláška č. 523/2006 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o podrobnostiach na zabezpečenie záchranných prác a organizovania jednotiek civilnej ochrany.
31. *Záchranné činnosti* <https://www.hzs.sk/skoliace-stredisko/zachranne-cinnosti/>.
32. Zákon č. 129/2002 o integrovanom záchrannom systéme.
33. Zákon č. 328/2002 Z. z. Zákon o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
34. Zákon č. 355/2007 Z. z. Zákon o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
35. Zákon č. 42/1994 Z. z. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o civilnej ochrane obyvateľstva.
36. Zákon o Horskej záchranej službe Z. č. 544/2002 Z. z.
37. Zákon z 15. februára 2002 o integrovanom záchrannom systéme Z. č. 519/2007 Z. z.
38. Zákon z 23. októbra 2007, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

CZĘŚĆ DRUGA.

GÓRSKA SŁUŻBA RATOWNICZA W SŁOWACJI

ROZDZIAŁ VI

***Bezpieczeństwo w górach
i parkach narodowych
w Słowacji***

CZĘŚĆ DRUGA.

GÓRSKA SŁUŻBA RATOWNICZA W SŁOWACJI

ROZDZIAŁ VI

*Bezpieczeństwo w górach
i parkach narodowych
w Słowacji*

Bezpieczeństwo w górach i parkach narodowych w Słowacji

Parki narodowe w Słowacji

Obszar Słowacji jest zróżnicowany, o nierównej rzeźbie terenu. Z południowych obszarów nizinnych w kierunku na północ możemy stopniowo dotrzeć do wybranych obszarów górskich. Ich naturalne piękno i obecne tam formacje skalne można podziwiać, ale jednocześnie należy je chronić.

Wraz ze wzrostem intensywności ruchu turystycznego w naszych górach odnotowano niekorzystne oddziaływanie na przyrodę. Z tego powodu stopniowo przyjmowano podstawowe zasady ochrony przyrody. Gwarantem tej ochrony stało się państwo, które stopniowo przyjmowało regulacje prawne odnoszące się do poszczególnych obszarów górskich lub wybranych obszarów krajobrazowych.

Tatrzański Park Narodowy (TANAP) został ogłoszony pierwszym parkiem narodowym na Słowacji w 1949 roku. Jego powierzchnia wynosi 738 km². Znajduje się na północy środkowej i wschodniej Słowacji w Tatrach. Tatrzański Park Narodowy służy ochronie części Tatr Zachodnich i Tatr Wschodnich. Został założony 1 stycznia 1949 roku, a pięć lat później po polskiej stronie Tatr utworzono park narodowy o podobnej nazwie: Tatrzański Park Narodowy. Wraz z Polskim Parkiem Narodowym Tatry Wysokie są od 1993 roku Rezerwatem Biosfery UNESCO. Administracja parku narodowego znajduje się w miastach Svit i Liptowski Mikulasz. Park powiększył się o strefę ochronną 307 km², zajmując łącznie powierzchnię 1045 km². W parku znajduje się 600 km szlaków turystycznych oraz 16 oznakowanych i utrzymywanych ścieżek rowerowych²¹⁰.

Rośliny górskie i wysokogórskie, takie jak kosodrzewina czy szarotka alpejska, są chronione głównie na terenie Tatrzańskiego Parku Narodowego. Spośród rzadkich zwierząt żyją tu orzeł przedni, niedźwiedź brunatny, kozica tatrzańska czy świstak tatrzański. Dwie trzecie obszaru chronionego zajmują lasy świerkowe lub świerkowo-jodłowe. Od 1993 roku park jest (wraz z polskim TNP) jednym z czterech słowackich rezerwatów biosfery programu UNESCO „Człowiek i biosfera”.

²¹⁰ <http://www.sopstr.sk/web/?cl=13> [dostęp: 20.10.2021].

W Tatrach Wysokich znajduje się najwyższy szczyt Tatr Wysokich, Słowacji i Karpat – Gerlach (2654,4 m n.p.m.) i symbol Słowacji – Krywań (2494,7 m n.p.m.). Najwyższym szczytem Tatr Zachodnich jest Bystra (2248 m n.p.m.), a Tatr Bielskich – Havran (2152 m n.p.m.). Park charakteryzuje się również występowaniem ponad 100 jezior i kilku wodospadów. Największym i najgłębszym z tatrzańskich jezior jest Wielki Hińczowy Staw (Veľké Hincovo pleso, powierzchnia 20,08 ha, głębokość 53,7 m), najwyższym Lodowy Stawek (Modré pleso, 2192 m n.p.m.). Najczęściej odwiedzane są Szczyrbskie i Popradzkie Jezioro. Jedyną jaskinią udostępnioną do zwiedzania jest Jaskinia Bielańska²¹¹.

Pieniński Park Narodowy (w skrócie PIENAP) to park narodowy w północnej Słowacji. Znajduje się w zachodnich Pieninach na granicy z Polską. Jest to najmniejszy park narodowy na Słowacji, jego powierzchnia wynosi 37,5 km², a strefa ochronna 224,44 km². Znajduje się w powiatach Kieżmark i Stara Lubowla w regionie preszowskim. Został założony w 1967 roku, a jego granice zostały następnie skorygowane w 1997 roku. Park znany jest głównie z przełomu rzeki Dunajec, który jest jednym z popularnych miejsc turystycznych. Park oferuje wgląd w tradycyjny folklor i architekturę, zwłaszcza wieś Czerwony Klasztor i muzeum kultury narodowej²¹².

Na trzecim miejscu według (kolejności ustanowienia) jest Park Narodowy Niskie Tatry (NAPANT), który rozciąga się w środkowej Słowacji między dolinami rzek Wag i Hron. Park narodowy i jego strefa ochronna zajmują całe pasmo Niskich Tatr. Park ma powierzchnię 728 km² i strefę ochronną 1102 km², co czyni go największym parkiem narodowym w Słowacji²¹³.

W 1988 roku utworzono dwa parki narodowe – Park Narodowy Słowacki Raj i Park Narodowy Mała Fatra. Park Narodowy Mała Fatra to park położony na północy Słowacji w Krywańskiej Małej Fatrze, północnej części Małej Fatry. Zróżnicowany skład geologiczny i znaczna wysokość względna gór decydują o bogactwie fauny i flory oraz różnorodności form ukształtowania terenu. Najwyższym szczytem jest Wielki Krywań (Veľký Kriváň) – 1709 m n.p.m. Znaczącym szczytem jest Wielki Rozsutec (Veľký Rozsutec), który również znajduje się w logo parku narodowego. Około 83% powierzchni zajmują lasy, w większości mieszane z przewagą drzew liściastych, zwłaszcza buka²¹⁴.

Park Narodowy Słowacki Raj jest jednym z dziewięciu parków narodowych Słowacji, położonym we wschodniej jej części. Chroni obszary pasma górskiego Słowacki Raj, które znajdują się na północy Słowackich Rudaw. Park narodowy ma powierzchnię 194,13 km²

211 <https://www.tanap.org/Sprievodca-pre-Tatranský-národný-park> [dostęp: 20.10.2021].

212 <http://pienap.sopsr.sk/> [dostęp: 20.10.2021].

213 <http://napant.sopsr.sk/> [dostęp: 20.10.2021].

214 <http://npsmalafatra.sopsr.sk/> oraz <http://npslovenskyraj.sopsr.sk/> [dostęp: 20.10.2021].

i strefę ochronną 54,75 km², co daje łącznie 248,88 km². Jest tam 11 narodowych rezerwatów przyrody i 8 mniejszych rezerwatów przyrody. Park oferuje około 300 km szlaków turystycznych, często wyposażonych w drabinki, łańcuchy i mostki. Znajduje się tam około 350 jaskiń, z których tylko Dobszyńska Jaskinia Lodowa jest dostępna dla zwiedzających, a w 2000 roku została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Najbardziej niepowtarzalny charakter tej okolicy nadała rzeka Hornad ze swoimi dopływami, która stworzyła liczne wąwozy, kaniony, doliny, wodospady i jaskinie. Najslawniejsze wąwozy to Wielki Sokol o długości 4,5 km, Suchá Belá, Piecky i Kyseľ, w których znajduje się wiele wodospadów. Wąwóz Hornad jest najdłuższym i najważniejszym kanionem (11,7 km), najwyższym wodospadem jest Wodospad Závajový o wysokości 70 m. Największym zbiornikiem wodnym jest Palcmanová Maša o powierzchni 0,85 km², zaporą na Hnilec, ukończoną w 1956 roku. Najwyższym szczytem tego obszaru jest Predná hoľa (1545 m n.p.m.), a Havrania skala (1153 m n.p.m.) jest również doskonałym punktem widokowym. Wyjątkowy widok oferuje skalna półka zwana Tomášovský výhľad, która jest popularna nie tylko wśród turystów, ale także wśród wspinaczy. Najniższy punkt obszaru to poziom tafli Hornadu (470 m n.p.m.)²¹⁵.

W 1997 roku ogłoszono utworzenie dwóch kolejnych parków narodowych – Murańska Planina i Pieniński Park Narodowy. Park Narodowy Muránska Planina ma powierzchnię 203,18 km² i strefę ochronną 216,98 km², co daje łącznie ponad 517 km². Sercem parku narodowego są równiny wapienne i dolomitowe z formacjami krasowymi. Całkowita długość terenu krasowego od osady Červená Skala (część wsi Šumiac) do miasta Tisovec wynosi około 25 km. W parku istnieje ponad 250 jaskiń, które nie są otwarte dla zwiedzających. W parku znajduje się także 15 urwisk, ponad 50 studni i źródeł oraz wiele formacji krasowych i skalnych. Najwyższym szczytem parku narodowego jest Fábová hoľa o wysokości 1439 m n.p.m. i jeszcze wyższe wzgórze Stolica o wysokości 1476 m n.p.m., które znajduje się w strefie ochronnej. Najwyższym punktem formacji Muránska planina jest wzgórze Klak o wysokości 1408,7 m n.p.m. Atrakcje turystyczne obejmują 300 km oznakowanych szlaków turystycznych i ścieżek przyrodniczych. Najlepsza trasa do parku prowadzi przez okoliczne wsie i osady, takie jak Muráň lub Závadka nad Hronom²¹⁶.

Park Narodowy Połoniny jest parkiem narodowym Słowacji, usytuowanym na granicy z Polską i Ukrainą w Połoninach – Bukowskich Wierchach. W sąsiedztwie tego obszaru znajdują się Bieszczadzki Park Narodowy w Polsce i Użski Park Narodowy w Ukrainie. Park

215 <http://npslovenskyraj.soprs.sk/> [dostęp: 20.10.2021].

216 <http://npsmuranskaplanina.soprs.sk/> [dostęp: 20.10.2021].

Narodowy Połoniny został utworzony 1 października 1997 roku na powierzchni 298,05 km² ze strefą ochronną 109,73 km². Park znajduje się w powiecie Snina, w regionie preszowskim. Jest to najbardziej wysunięta na wschód część Słowacji i uznaje się ją jako jeden z najwcześniej zaludnionych obszarów. Najwyższym szczytem jest Kremenec (1207 m n.p.m.), który znajduje się na styku granic Ukrainy, Słowacji i Polski. Park narodowy jest otwarty przez cały rok. Zimą przyciąga narciarzy biegowych, a latem turystów pieszych. Oprócz kilku szlaków górskich usytuowanych jest tam również kilka drewnianych kościołów, głównie z XVIII wieku, które są często odwiedzane przez turystów. Niektóre części Parku Narodowego Połoniny – lasy Stužica, Havešová i Rožok – zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 2007 roku. Park narodowy jest również częścią Rezerwatu Biosfery Karpaty Wschodnie²¹⁷.

W 2002 roku utworzono dwa ostatnie parki narodowe – Park Narodowy Wielka Fatra i Park Narodowy Słowacki Kras. Park Narodowy Wielka Fatra i jego strefa ochronna zajmują większość terytorium Wielkiej Fatry, która należy do zewnętrznych Karpat Zachodnich i południowo-zachodniej części Wzgórz Starohorskich. Jest ważnym źródłem wody ze względu na duże opady i niskie parowanie w okolicy. Są tu również różne obszary krasowe, głównie jaskinie, spośród których Jaskinia Harmanecka jest udostępniona do zwiedzania. Różne rodzaje skał i gleb, niejednolite ukształtowanie terenu z łąkami i pastwiskami, przełęcz i doliny stwarzają warunki dla rozwoju bardzo bogatej flory i fauny. Żyją tu wszystkie europejskie gatunki drapieżników: niedźwiedź brunatny, wilk drapieżny i ryś. Okolica jest popularna wśród turystów, głównie do uprawiania turystyki pieszej. W pobliżu znajduje się wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO osada Vlkolínec. Po przystąpieniu Słowacji do Unii Europejskiej Park Narodowy Wielka Fatra został zaliczony do obszarów o znaczeniu europejskim w systemie Natura 2000²¹⁸.

Park Narodowy Słowacki Kras znajduje się w południowo-wschodniej Słowacji. Z administracyjnego punktu widzenia znajduje się w powiatach Rožniawa i Koszyce – fragment regionu koszyckiego. Ma powierzchnię 346,11 km² i strefę ochronną 117,42 km². Słowacki Kras słynie z bardzo dobrze rozwiniętej rzeźby skalnej i bogactwa jaskiń, których jest prawie 1300 (prawie 1/6 wszystkich znanych jaskiń w Słowacji) i jest jednym z największych obszarów krasowych w Europie Środkowej. System jaskiń Skalistego Potoku ma obecnie 7983 km długości z różnicą wysokości 373 m; jest to najdłuższa i zarazem najgłębsza jaskinia Słowackiego Krasu. Park Narodowy został utworzony 13 lutego 2002 roku, a od 1973 roku jest objęty ochroną jako obszar chronionego krajobrazu. Jest pierwszym słowackim rezerwatem biosfery od 1 marca

217 <http://nppoloniny.sopsr.sk/> [dostęp: 20.10.2021].

218 <http://npvelkafatra.sopsr.sk/> [dostęp: 20.10.2021].

1977 roku, kiedy został włączony do programu UNESCO „Człowiek i biosfera”. W 1995 roku jaskinie Słowackiego Krasu i Aggtel Kras zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Przyrodniczego UNESCO. Administracja parku narodowego obejmuje kilka małych obszarów chronionych, takich jak 10 narodowych rezerwatów przyrody, 6 rezerwatów przyrody i 16 narodowych pomników przyrody (w tym zwłaszcza jaskinie). Oprócz wielu gatunków bezkręgowców w Parku Narodowym Słowacki Kras żyją wszystkie zwierzęta lokalne (niedźwiedź, wilk, ryś, lis, żbik, borsuk), a także prawie wszystkie gatunki nietoperzy występujące w Słowacji. Bogato reprezentowana jest także awifauna (orły, bieliki, bociany czarne)²¹⁹.

Regulamin zwiedzania parków narodowych

Wszystkie wymienione parki narodowe (PN) Słowacji są intensywnie odwiedzane przez turystów krajowych i zagranicznych. Ruch, pobyt i aktywność turystów w parkach narodowych regulują zasady zawarte w regulaminie zwiedzania. Regulamin zwiedzania jest wydawany i zmieniany przez samorządowe organy regionalne na podstawie przepisów ustawy o ochronie przyrody oraz ogólnie obowiązujących przepisów Republiki Słowackiej (ustawy, dekrety, przepisy rządowe), na mocy których zostały ogłoszone poszczególne parki narodowe²²⁰.

Przepisy dotyczące zwiedzania obowiązują na określonym obszarze danego parku narodowego i w jego strefie ochronnej. Szczegółowo regulują one obowiązki odwiedzających park narodowy, zakres i sposób transportu na jego terenie oraz kulturalno-edukacyjne wykorzystanie parku narodowego.

Regulamin zwiedzania określa podstawowe pojęcia, takie jak:

- zwiedzający,
- kulturalno-oświatowe wykorzystanie PN,
- aktywność sportowa,
- ścieżka turystyczna i dydaktyczna,
- trasa rowerowa,
- lot widokowy i szkoleniowy,
- wydarzenie towarzyskie,
- sezonowe zamknięcie.

219 <http://npslovenskykras.soprs.sk/> [dostęp: 20.10.2021].

220 Zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

W zależności od stopnia ochrony przyrody w poszczególnych częściach PN reguluje się warunki użytkowania terenu PN oraz warunki sprawowania nadzoru nad przestrzeganiem przyjętych zasad. Wzdłuż granic PN na drogach dojazdowych i trasach szlaków turystycznych i edukacyjnych obszary są oznakowane tablicami z godłem państwowym, nazwą PN oraz zaznaczonym stopniem ochrony przyrody.

Poruszanie się osób w parkach narodowych

Zasady poruszania się osób w parkach narodowych, czynności dozwolone i zabronione regulują regulaminy wydawane dla poszczególnych parków narodowych. Zwiedzający mają obowiązek zachowywać się na terenie parku narodowego i na obszarze jego strefy ochronnej w taki sposób, aby uniknąć niepotrzebnego niszczenia nieożywionych części przyrody, nieodpowiednich działań mogących spowodować śmierć zwierząt oraz uszkodzenia i niszczenie ich środowiska, w tym zanieczyszczenie odpadami, uszkodzenie obiektów zapewniających dostęp do wąwozów, przełęczy, miejsc widokowych oraz tablic informacyjnych i znaków zakazu. Dla celów kulturalno-oświatowych parku narodowego i jego okolic są wydzielone miejsca do uprawiania sportów i rekreacji, które szczegółowo wymieniono w załącznikach regulaminu zwiedzania. Na terenie parku narodowego można prowadzić psy tylko na smyczy i z użyciem kagańca ochronnego. Wejście na oznakowane trasy PN odbywa się na własne ryzyko zwiedzającego²²¹.

Narciarstwo biegowe jest dozwolone tylko na oznakowanych trasach biegowych. Wspinaczkę alpinistyczną (wspinaczka skałkowa i wspinaczka po lodzie) można wykonywać tylko na ściśle określonych terenach i w określonych przedziałach czasowych roku kalendarzowego. Spławność cieków wodnych na terenie PN jest również wyczerpująco określona dla poszczególnych odcinków cieku i okresu roku kalendarzowego. Biwakowanie i rozkładanie namiotów w PN jest możliwe tylko w wyznaczonych obozowiskach turystycznych i na kempingach. Rozpalanie ognia poza budynkami zamkniętymi jest możliwe tylko na oficjalnych paleniskach w obozowiskach, kempingach i na polach namiotowych, z zachowaniem przepisów szczególnych (np. ustawy o ochronie przeciwpożarowej).

Odwiedzającym park narodowy nie wolno zakłócać ciszy i spokoju przez głośną muzykę, śpiew czy inne głośne zachowanie. Korzystanie ze sprzętu do odtwarzania muzyki i słowa

²²¹ <https://www.tanap.org/navstevny-poriadok/> [dostęp: 20.10.2021].

mówionego jest możliwe tylko na terenie obiektów noclegowych, obozów i pól namiotowych, przy czym regulamin zwiedzania określa również maksymalną głośność (np. 50 dB).

Zbiór owoców i roślin leśnych, poza gatunkami chronionymi, możliwy jest tylko na szlakach turystycznych i na wyznaczonych obszarach. Poruszanie się po zabezpieczonych szlakach turystycznych (ferratach) wybudowanych w PN jest możliwe tylko przy dotrzymaniu zasad korzystania z przygotowanych, zabezpieczonych szlaków, na własną odpowiedzialność zwiedzającego. Zasady eksploatacji określają trasy, okres roku i pory dnia, kiedy możliwy jest wjazd i poruszanie się po zabezpieczonym szlaku. Ponadto zasady użytkowania regulują warunki zwiedzania (wiek użytkowników, minimalne wyposażenie użytkownika, kierunek poruszania się po zabezpieczonym szlaku, obowiązki przed wejściem na zabezpieczony szlak i podczas poruszania się po nim), a także zabronione czynności i ewentualne ograniczenia wejścia na zabezpieczony szlak²²².

Poruszanie się osób poza szlakami turystycznymi

Odwiedzający park narodowy, w towarzystwie upoważnionej osoby, mogą poruszać się poza szlakami turystyczno-edukacyjnymi na terenie całego parku narodowego, z wyjątkiem miejsc o najwyższym stopniu ochrony przyrody lub trwałego zamknięcia konkretnego obszaru.

Wspinaczka na szczyty tatrzańskie po ścieżkach, które nie są oznakowanymi trasami turystycznymi, jest możliwa tylko dla ograniczonej liczby osób, w tym profesjonalnie wykwalifikowanych przewodników. Regulamin zwiedzania ogranicza liczbę osób, którym może towarzyszyć jedna osoba o odpowiednich kwalifikacjach zawodowych – do 5 osób. Upoważniona osoba – przewodnik – ma obowiązek (w ustalony sposób) zgłosić zaplanowaną wycieczkę ze zwiedzającymi PN, nie później niż w dniu rozpoczęcia zaplanowanej wycieczki. Upoważniony przewodnik jest zobowiązany do posiadania aktualnego zaświadczenia o kompetencjach zawodowych przy zjeżdżaniu ze szlaków turystycznych oraz przedstawienie swojego upoważnienia pracownikom administracji PN wykonującym czynności strażników przyrody. Zajęcia alpinistyczne mogą wykonywać wspinacze zrzeszeni w stowarzyszeniach alpinistycznych. Działalność ta jest dozwolona poza miejscami o najwyższym stopniu ochrony przyrody i przy stałej ochronie obszaru. Wspinacze (alpinista, skałkowiec, taternik) zobowiązani są do posiadania ważnej legitymacji organizacji wspinaczkowej oraz okazania jej na żądanie w terenie, pracownikom organów ochrony przyrody i krajobrazu,

²²² <http://npslovenskyraj.soprs.sk/navstevny-řádok/> [dostęp: 20.10.2021].

pracownikom Zarządu Parku Narodowego, którzy mają uprawnienia członka straży przyrody. Podczas szkolenia dla początkujących osobie, która nie może okazać takiej legitymacji, musi towarzyszyć instruktor wspinaczki. Nie zezwala się na noclegi indywidualnych wspinaczy poza obiektem noclegowym. Przed wyruszeniem na wędrowkę wspinacze zobowiązani są do pozostawienia w bazie informacji (lub w książce wyjść) zapisu o kierunku i celu wędrowki. Jeżeli wskazany jest czas powrotu, w przypadku przekroczenia go o więcej niż 6 godzin, uważa się ten fakt za prośbę o ratunek.

Regulaminy zwiedzania PN regulują również zasady uprawiania skialpinizmu. Skialpinizm mogą uprawiać skialpiniści i wspinacze zrzeszeni w stowarzyszeniach wspinaczkowych. Skialpinista może wejść w obszar określony jako środowisko alpejskie poza szlakami turystycznymi i edukacyjnymi oraz podczas sezonowego zamykania szlaków tylko w celu rozpoczęcia wycieczki skialpinistycznej. Skialpinizm można uprawiać tylko w określonym sezonie i przy sprzyjających warunkach śniegowych, chyba że ogłoszono zagrożenie lawinowe²²³.

Oznakowanie szlaków turystycznych

Celem oznakowania szlaków turystycznych jest umożliwienie turystom odwiedzenia miejsc wyjątkowych pod względem piękna i atrakcji przyrodniczych, a także pod względem historii i kultury krajobrazu. Pierwsze oznakowane chodniki powstały prawdopodobnie dopiero po wybudowaniu pierwszych schronisk turystycznych, z tego prostego powodu, że sprowadziły do nich turystów, gotowych zapłacić za proponowane usługi. Prawdopodobnie właściciele schronisk byli pierwszymi „markerami” szlaków turystycznych do swoich zabudowań. Oznakowanie to miało jedynie znaczenie lokalne, ale dzięki niemu wkrótce zaczęto budować ścieżki turystyczne, najczęściej oznaczane kolorowymi pasami, składającymi się z kolorowego pasa podkreślonego białą barwą od góry i od dołu²²⁴.

Z okazji 100-lecia turystyki zorganizowanej w Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej w 1988 roku J. Gašpar i in. wydał cenną publikację *Historia turystyki w Koszycach*, w której znajdziemy bogate informacje o oznakowanych szlakach turystycznych w Koszycach i okolicach. Miasto Bańska Bystrzyca i Słowacki Klub Turystyczny Lokomotíva w Bańskiej

223 <https://www.tanap.org/navstevny-poriadok/> [dostęp: 20.10.2021].

224 A. Guldan, *Pohľad do dejín značenia turistických chodníkov a územi Slovenska*, Bratislava 2013.

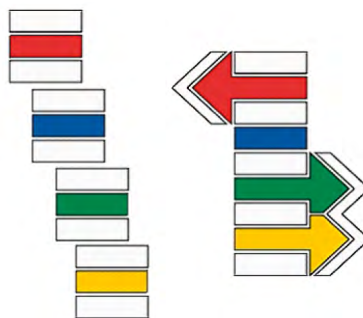
Bystrzycy wydały w 2009 roku obszerną publikację pt. *120 lat zorganizowanej turystyki w Bańskiej Bystrzycy 1889-2009*, w której osobny dział poświęcony został oznakowaniu szlaków turystycznych w Bańskiej Bystrzycy oraz w powiecie Bańska Bystrzyca. Z okazji 120. rocznicy zorganizowanej turystyki powstały również publikacje L. Nejezchleba pt. *Historia turystyki trenczyńskiej*, niestety tylko z kilkoma uwagami na temat oznakowanych szlaków. Cenne opracowanie dotyczące oznakowania autorstwa Jana Jahna pt. *Z historii znakowania w Nitrze i okolicach* jest dostępne tylko w formie rękopisu. W wydanej w 2013 roku publikacji *Spojrzenie na historię oznakowania szlaków turystycznych na Słowacji* Arnošt Guldan szczegółowo opisuje system oznakowania, metodologię i organizacje turystyczne realizujące czynności oznakowania od połowy XIX wieku do czasów obecnych.

Znaki turystyczne na Słowacji są zdefiniowane przez słowacką normę techniczną STN O1 8025, unikalną w Europie. Zawiera ona podstawowe pojęcia dotyczące oznakowania, zasady umieszczania znaków i obiektów informacyjnych na szlakach turystycznych dla turystyki pieszej, wodnej i narciarskiej. Kształty, wymiary, kolory i projekt techniczny znaków turystycznych oraz informacje turystyczne i elementy pomocnicze podlegają szczególnym normom na Słowacji.

Znak, który widzimy poniżej (na drzewie, skale, drogowskazie), ma kształt kwadratu o wymiarach 100 mm na 100 mm i składa się z trzech poziomych pasów. Środkowy pasek (czerwony, niebieski, zielony lub żółty) określa wiodący kolor zaznaczonej trasy. Oba skrajne są koloru białego i mają za zadanie podkreślić środkowy pasek. Strzałka w kolorze znacznika wskazuje ostry zakręt lub skręt. Na trasach są też oznakowania np. źródelka, wieży widokowej, ruin lub innego ważnego obiektu.

Rysunek 1. Przykłady poziomych znaków i kierunkowskazów turystycznych.

Na czerwono zaznaczono główne szlaki turystyczne (grzbiety, szlaki o szczególnym znaczeniu, trasy dalekobieżne)

Źródło: <https://www.aktuality.sk/clanok/469519/turisticke-znacen-na-slovensku/>.

Zwykle są one najbardziej wymagające fizycznie i najdłuższe. Trasy o średniej długości (długie doliny, boczne grzbiety) są zazwyczaj oznaczone kolorem niebieskim. Kolor zielony jest przeznaczony do krótszych tras o znaczeniu lokalnym, a żółty do najkrótszych odcinków, łączników lub skrótów.

Zdjęcie 1 i 2. Po lewej: drogowskaz turystyczny (drogowskaz, grzybek). Jeśli na pewnym odcinku jest kilka oznakowanych ścieżek wzdłuż tej samej trasy, wszystkie znaki są zawsze umieszczone na jednym obiekcie razem. W miejscu rozgałęzień dodaje się wielokolorowy znak ze strzałkami. Po prawej: znak turystyczny (niebieski) umieszczony na pniu drzewa

Źródło: <https://www.aktuality.sk/clanok/469519/turisticke-znacenie-na-slovensku>.

W państwach takich jak Słowacja, Czechy i Polska oznakowanie szlaków turystycznych zapewniają wyznaczone stowarzyszenia, ewentualnie kluby turystyczne. Skromnym, oddanym sprawie turystom zawdzięczamy sieć oznakowanych szlaków w Słowacji – oznakowania szlaków turystycznych i ścieżek. Znakarze z Klubu Turystów Słowackich ściśle współpracują ze znakarzami z Klubu Turystów Czeskich²²⁵. Co roku para słowackich znakarzy jest zapraszana na seminarium centralnych instruktorów Klubu Turystów Czeskich. Celem jest wzajemna wymiana materiałów metodycznych i praktycznych doświadczeń w zakresie znakowania. Co dwa lata przewodniczący obszarów oznakowania pogranicza słowacko-morawskiego spotykają się w celu koordynowania przebiegu oznakowanych ścieżek na granicy i w pasie pogranicza oraz wymiany informacji dla punktów

²²⁵ *Ibidem*.

informacji granicznej. Rozwija się także współpraca z polskimi instytucjami odpowiedzialnymi za oznakowanie tras, zwłaszcza po wejściu Słowacji i Polski do strefy Schengen. W 2007 roku w Tatrzańskim Szczyrbie uzgodniono unifikację sieci szlaków turystycznych na granicy słowacko-polskiej. Celem było usunięcie równoległe oznaczonych szlaków na granicy i oznaczenie na kierunkowskazach w sąsiednim kraju szlaków tego samego koloru również na sąsiednim terenie.

Na oznakowanych szlakach turystycznych znajdują się również obiekty informacyjne, np. drogowskazy, drewniane tablice, masywne drewniane stojaki i tablice, a także tablice turystyczne na umocowanych stojakach. Praca znakarzy nie kończy się na budowie oznakowanego szlaku turystycznego. Konieczna jest konserwacja oznakowanego szlaku poprzez regularną kontrolę oznakowań i w razie potrzeby odnawianie znaków (znaki pasa ruchu i strzałki co najmniej raz na 3 lata oraz drogowskazy co najmniej raz na 5 lat). Niezbędne jest również ponowne pokonywanie szlaków turystycznych, m.in. po katastrofach spowodowanych wiatrem, dbanie o przejezdność zarośniętych szlaków turystycznych lub usuwanie zwalonych drzew po wycince. Czasem konieczne jest naprawienie drogowskazu, przemalowanie znaku turystycznego po ścięciu drzewa, na którym umieszczono znak, lub odnowienie metalowych drogowskazów. Miłośnicy przyrody, strażnicy lub konserwatorzy przyrody, gdy natkną się na zwalone drzewo, idą odnowić znak tak, aby był dobrze widoczny.

W Europie używane są różne znaki. W Hiszpanii, Francji i Belgii jest to po prostu połączenie białego i kolorowego paska. W Niemczech szlaki piesze wyznacza się również czarnym krzyżem (Andreas Kreuzt) i kolorowymi kółkami na białym polu. Polacy do oznakowania głównych szlaków używają czerwonej farby między dwoma białymi paskami. W Słowenii, w Alpach Julijskich, jako znacznika używa się czerwonej kropki lub czerwonego paska. W Wielkiej Brytanii nie ma żadnych znaków przez założenie, że na szerokich „autostradach” prowadzących do najwyższych szczytów Szkocji i Walii nikt się nie zgubi. Mniej uczęszczane trasy w Norwegii nie są oznakowane, ruchliwe trasy zwykle zaczynają się na parkingach, następnie na chodnikach używa się zielonych drewnianych desek przymocowanych do drzew lub wokół pni lub wokół kamieni umieszcza się czerwony lub zielony pierścień²²⁶.

226 A. Hajdúchová, *Ako sa rodí turistická značka*, 2005, Denník SME, <https://www.sme.sk/c/2338162/ako-sa-rodí-turisticka-znacka.html> [dostęp: 20.10.2021].

Rysunek 2. Odznaka Turysta-znakarz (OTZ)

Źródło: <https://www.kst.sk/index.php/organizacia-organizacia-99/znacenie-organizacia-132/o-znackovani>.

Odznaka Turysta-znakarz to znak dla osób zrzeszonych w Klubie Turystów Słowackich i spełniających poniższe warunki:

- OTZ IV klasy osiąga znakarz, który co najmniej w ciągu 2 lat wykona znakowanie na trasie o długości 50 km;
- OTZ III klasy osiąga znakarz, który po upływie co najmniej 2 lat od przyznania OTZ IV klasy zaliczy co najmniej 120 km tras przez cały okres swojej działalności;
- OTZ II klasy osiąga znakarz, który od czasu przyznania OTZ III klasy przez co najmniej trzy lata i przez cały okres swojej działalności uzyskał zaliczenie co najmniej 250 km tras;
- OTZ I klasy osiąga znakarz, który posiada OTZ II klasy co najmniej od trzech lat i który zaliczył co najmniej 500 km tras²²⁷.

Sport w górach

Turystykę pieszą postrzegamy jako akceptowaną społecznie, ekonomicznie i środowiskowo formę turystyki, która reprezentuje optymalne wykorzystanie słowackiej przyrody i krajobrazu. Pieszę wędrowki to jeden z najbardziej popularnych sportów, ponieważ pomaga utrzymać ciało w dobrej formie. Turystyka tego typu jest uprawiana przez szerokie grono społeczeństwa (od małych dzieci do najstarszych). Popularne są wycieczki i wędrowki, wycieczki kilkudniowe, wejścia na szczyty (np. na narodową górę Krywań w Słowacji) oraz imprezy turystyczne pod namiotami. To właśnie turystyka piesza niezmiennie zajmuje pierwsze miejsce w rodzajach uprawianych sportów zarówno w Słowacji, jak i w innych

²²⁷ Klub slovenských turistov, Značenie, 2021, www.kst.sk [dostęp: 20.10.2021].

krajach UE. Turysta pieszy powinien mieć pozytywne nastawienie do przyrody i stopniowo poznawać jej piękno już od najmłodszych lat, podczas gdy już doświadczony turysta czuje, że stale ma jeszcze coś do odkrycia. Na przykład w Słowacji można odkrywać ponad 14 tys. kilometrów oznakowanych szlaków turystycznych. Ochrona przyrody kojarzy się również z turystyką pieszą. Pozytywny stosunek do przyrody i jej ochrony określa właściwego turystę. Podczas wędrówek powinniśmy zachowywać się tak, aby nasze działania nie szkodziły przyrodzie. Obecnie istnieje tendencja do pozytywnego oddziaływania na przyrodę, m.in. poprzez zbieranie nieczystości, odpadów z terenów tras turystycznych. Turystyka ta jest ściśle związana z oznakowanymi szlakami, na których prowadzone są różne działania wspomagające – odnowa, naprawa i konserwacja oznakowania turystycznego i rowerowego, oczyszczanie szlaku z roślinności, odnowa, naprawa i budowa infrastruktury oznakowanych szlaków turystycznych lub rowerowych (m.in. miejsc odpoczynku, wiat, stołów i ławek, kładek, pomostów, drabin, łańcuchów, schodów itp.).

Zdjęcie 3. Drabina turystyczna w Słowackim Parku Narodowym Słowacki Raj

Źródło: Klub slovenských turistov, Značenie, 2021, www.kst.sk.

Klub Turystów Słowackich (KTS) powstał w 1990 roku (po rozpadzie Republiki Czechosłowackiej kontynuował działalność poprzednich organizacji). Zrzesza ponad 22 tys. członków w 300 lokalnych związkach i klubach KTS. KTS jest jednym z największych stowarzyszeń obywatelskich w obszarze sportu, turystyki i rekreacji. Poszczególne kluby

działające w ramach KTS rozwijają różnorodną i bogatą działalność w różnych obszarach turystyki – pieszej, narciarskiej, wodnej, wysokogórskiej, rowerowej, jeździeckiej, młodzieżowej i ochrony przyrody. Turystyka dzieci i młodzieży w ramach lokalnych stowarzyszeń KTS lub innych organizacji sportowych (np. gminne i miejskie ośrodki wypoczynkowe, sekcje turystyczne pod patronatem szkół, inne stowarzyszenia obywatelskie lub organizacje non-profit) jest ściśle związana z funkcjonowaniem KTS. Pod przewodnictwem KTS powstają sekcje młodzieżowe, które koncentrują się na takich zajęciach, jak: wycieczki, zajęcia klubowe, biegi turystyczne na orientację, obozy szkoleniowe, w ramach których można zdobywać odznaki związane z aktywnością dotyczącą ochrony przyrody lub turystyką. Zwieńczeniem całorocznych zajęć są letnie i zimowe spotkania sekcji turystycznych młodzieży KTS²²⁸.

Wiele osób lubi spędzać wolny czas na turystyce pieszej. Inni powiedzą, że cieszą się, gdy od czasu do czasu mogą wybrać się na trekking. Pod pojęciem turystyki rozumiemy zwykle codzienną aktywność na świeżym powietrzu, wykonywaną w różnych środowiskach przyrodniczych, podczas której spacerujemy oznakowanymi szlakami turystycznymi. Czym różni się ona od trekkingu? Trekking to również aktywność na świeżym powietrzu, ale zwykle trwa dłużej (nawet kilka dni) i odbywa się w nieoznakowanym środowisku, takim jak teren przeważnie pagórkowaty lub górzysty. Piesze wędrówki są zwykle mniej intensywne niż trekkingowe, więc generalnie są odpowiednie dla wszystkich – w tym dla osób starszych, osób z problemami zdrowotnymi oraz tych, którzy nie są w dobrej kondycji fizycznej. Trekking jest trudniejszy, a ponieważ trwa dłużej, jest też bardziej męczący. Również teren, w którym jest wykonywany, jest stosunkowo trudny. Sprzęt do uprawiania turystyki pieszej i trekkingowej w dużym stopniu zależy od środowiska, w którym chcemy wykonywać wybraną aktywność. Jednak każdy z nich charakteryzuje się pewnymi specyficznymi akcesoriami. Wygodne buty, plecak, woda, kompas i kijki turystyczne to zwykły sprzęt potrzebny do wędrówek, podczas gdy miłośnicy trekkingu często noszą sprzęt kempingowy, pakiet survivalowy, buty na wysokiej podeszwie i różne rodzaje odzieży, w zależności od tego, jaka jest pogoda. Odpowiedzialni turyści i miłośnicy trekkingu starają się przestrzegać ogólnie obowiązujących zasad, których celem jest ochrona przyrody i zachowanie jej w możliwie nienaruszonym stanie²²⁹.

Turystyka wysokogórska jest bardziej wymagająca niż klasyczne wędrówki piesze czy trekkingowe, zwłaszcza jeśli chodzi o wybór miejsca, bowiem ma miejsce w środowisku

228 *Ibidem.*

229 *Ibidem.*

wysokogórskim (grzbiety górskie). Jest to specyficzny rodzaj turystyki, który odbywa się na terenach skalistych, w górach i na szczytach przez cały rok, na oznakowanych i nieoznakowanych ścieżkach, na lodowcach i zabezpieczonych ścieżkach (ferratach). Sprzęt wspinaczkowy służy do pokonywania bardziej wymagających odcinków, a sprzęt alpinistyczny do zapewnienia bezpieczeństwa. Pod względem sprzętu turystyka wysokogórska jest bardziej wymagająca, ponieważ oprócz lepszej odzieży (np. wysokiej jakości obuwie, odzież funkcjonalna) trzeba mieć także podstawowy sprzęt górski (np. raki, lina, czekan). Przed taką formą aktywności w górach konieczne jest zbadanie miejsca, do którego chcemy się udać, należy wziąć pod uwagę ukształtowanie terenu, obserwować pogodę i odpowiednio się do niej przygotować. Ważne, aby mieć co najmniej podstawowe wyposażenie – odzież na wypadek niepogody, apteczkę, telefon komórkowy z zapisanym numerem pogotowia górskiego, lokalizator GPS, mapę, wodę i jedzenie. Ważne jest, aby być przeszkolonym do takich czynności, mieć doświadczenie w poruszaniu się w terenie wysokogórskim lub ukończyć stosowny kurs. Można także zwrócić się o poradę do doświadczonego trenera alpinizmu w miejscowości, do której się wybieramy, czy lidera w lokalnym klubie turystycznym. Niedocenianie elementu odpowiedniego przygotowania się do turystyki wysokogórskiej może skutkować obrażeniami lub śmiercią.

Turyści nie powinni przeceniać swoich sił, a jeśli nie są pewni, czy górską wędrowka nie przewyższa ich możliwości, czy też widać oznaki osłabienia organizmu, należy przerwać wyprawę i wrócić na niższą wysokość. Należy dokładnie rozważyć przyczyny wystąpienia objawów osłabienia organizmu – skonsultować się z ekspertem, z lekarzem lub trenerem sportowym, by zwiększyć swoją kondycję fizyczną i rozważyć potrzebę dłuższej aklimatyzacji w środowisku górskim przed rozpoczęciem kolejnej wyprawy w góry.

W odsłoniętym terenie górskim dość często spotykamy się ze sztucznymi środkami zabezpieczającymi trasy turystyczne. W niższych górach łańcuchy, rowy, podstopnice i drabiny są raczej rzadkością i czasami mogą drażnić nieprzygotowanych turystów. Przed każdą wędrowką ważne jest, aby wiedzieć, czy trasa jest zabezpieczona, i odpowiednio dopasować sprzęt (np. buty, kask, rękawiczki). Zabezpieczone ścieżki umożliwiają bezpieczne pokonanie nawet trudnego terenu wspinaczkowego. Lina zabezpieczająca jest niezawodna przy kotwieniu w litej skale w regularnych odstępach i służy do zawieszania karabinka na zestawie samoblokującym. Lina ciągła jest zwykle używana jako poręcz na drogach o najniższym stopniu trudności, służy do utrzymania równowagi w przypadku poślizgnięcia, zwłaszcza gdy jest mokro, na resztkach śniegu lub przy oblodzeniu. Wykorzystywana jest również na drogach dojazdowych do schronisk górskich, gdzie przyjeżdża wielu mniej doświadczonych

turystów. Innymi sztucznymi pomocami są drabiny, łańcuchy, kładki i inne umocowania. Służą jako barierki i uchwyty w miejscach, gdzie ukształtowanie terenu nie zapewnia naturalnych uchwytów. Dzięki temu mniej doświadczeni wspinacze mogą bezpiecznie pokonywać nawet bardzo strome odcinki, które byłyby dla nich niedostępne podczas klasycznej procedury wspinaczkowej. Przed rozpoczęciem wyprawy, na której znajduje się ferrata, warto zapoznać się z trudnościami trasy. Stopień trudności różni się w zależności od warunków na danym obszarze górskim. Stopień trudności wynika z jednej strony ze złożoności najbardziej skomplikowanego miejsca trasy, z drugiej strony z całkowitej długości drogi.

Kolejnym rodzajem eksplorowania w górach, na szczytach, w skałach jest wspinaczka. Wspinaczka może być podzielona ze względu na teren, w którym się wspinamy: wspinaczka po sztucznych ścianach (bouldering), wspinaczka sportowa (krótkimi drogami po skałach), wspinaczka górską (bigwall), wspinaczka lodowcowa (drytooling), wspinaczka wysokogórska, wspinaczka wyczynowa, wspinaczka szybkościowa i inne. Wspinacze są czasami określane jako alpinisci. Terminy „alpinizm”, „skialpinizm” (połączenie alpinizmu i narciarstwa) są również używane do określania sposobów poruszania się w górach.

Wspinaczka jest ogólnie uważana za niebezpieczną aktywność, ale dotyczy to tylko niektórych obszarów. Na przykład wspinanie się na sztucznej ścianie lub na litej skale ze stałym zabezpieczeniem może być bezpieczniejsze niż wiele popularnych sportów, takich jak narciarstwo.

Różne warunki wspinaczkowe niosą ze sobą różne problemy, a także taktyki w ich pokonywaniu. Ogólnie rzecz biorąc, alpinizm w górach wiąże się z bardziej wymagającymi warunkami klimatycznymi, większymi wymaganiami dotyczącymi wytrzymałości alpinisty i większym niebezpieczeństwem. Duża wysokość oznacza obniżone ciśnienie, brak tlenu i ryzyko choroby wysokościowej. Podstawą przemieszczania się podczas wspinaczki jest zasada trzech stałych punktów, ale niektóre bardziej zaawansowane techniki nie wymagają podparcia trzech kończyn podczas ruchu. Wspinacze zwykle używają sprzętu wspinaczkowego, aby zapobiec upadkom i śmierci. Typowe pomoce do sprzętu wspinaczkowego to lina, uprząż, bloki, liny, karabinki, czekan, buty wspinaczkowe (wspinacze), kre-da (magnez) i inne pomoce techniczne (ekspresy, blokery, zszywki) lub sprzęt biwakowy i oczywiście apteczka²³⁰.

Narciarstwo to sport zimowy. Potrzebne są do niego wysokiej jakości narty i buty narciarskie, kijki, kask, odpowiednia odzież lub inne zabezpieczenia (ochraniacze, GPS, wykrywacz

230 Horolezecká škola Slovenského horolezeckého spolku JAMES, *Metodický materiál pre inštruktorov základný horolezecký kurz*, Bratislava 2019, https://james.sk/file/metodika/MCI_mmleto.pdf [dostęp: 20.10.2021].

lawinowy). Liczba narciarzy na stokach rośnie z roku na rok. Dla bezpieczeństwa jazdy na stokach zostały opracowane zasady, zwane Białym Kodeksem. Dziesięciu reguł narciarzy powinien dotrzymywać każdy, kto wybiera się na narty w góry. Na stokach spotykają się narciarze wprawieni w ten sport w różnym stopniu. Aby każdy z nich miał wspaniałe przeżycia na nartach, konieczne jest spędzenie tego czasu w dobrym zdrowiu, bez kontuzji. Przyczynia się do tego wzajemna troska wszystkich narciarzy. Dla bezpieczeństwa na stokach stworzono obowiązujące na całym świecie przepisy, jak chociażby wspomniany Biały Kodeks. Każdy narciarz musi go przeczytać, aby poznać swoje prawa, ale przede wszystkim obowiązki. Biały Kodeks nakłada odpowiedzialność karną na każdego narciarza i snowboardzistę, niezależnie od tego, czy zapoznał się z kodeksem, czy nie. Żadne przepisy nie gwarantują narciarzowi 100% bezpieczeństwa, dlatego narciarz jeżdżący za granicą powinien wykupić odpowiednie ubezpieczenie, które obejmuje co najmniej NNW, KL i OC.

Biały Kodeks. Szacunek dla innych – każdy na stoku narciarskim ma obowiązek zachowywać się w taki sposób, aby nie zagrażać zdrowiu lub życiu ani nie wyrządzać krzywdy sobie lub innym, m.in. przez niebezpieczny styl jazdy, nieodpowiedni sprzęt narciarski, nieprawidłowo odłożony sprzęt narciarski, zmniejszoną zdolność reagowania i oceny (zmęczenie, choroba, alkohol, narkotyki itp.). Kontrola prędkości i sposobu jazdy: narciarz musi dostosować prędkość i styl jazdy do swoich możliwości, terenu, liczby narciarzy na stoku, ale także do warunków pogodowych. Wybór toru i kierunku jazdy: narciarz nadjeżdżający z góry odpowiada za wszystkich, którzy jeżdżą poniżej, musi tak wybrać kierunek jazdy, aby nie zagrażać narciarzowi przed nim. Narciarz jadący za innym narciarzem musi zadbać o odpowiednią odległość, jednocześnie powinien pozostawić wolną przestrzeń dla innych narciarzy. Powinien zachować dystans oraz możliwość przewidywania intencji narciarza znajdującego się z przodu lub niżej. Wyprzedzanie: możliwe jest wyprzedzanie z prawej i lewej strony w dostatecznej odległości, wyprzedzany narciarz nie może być zagrożony i musi mieć wystarczająco dużo miejsca co do kierunku i sposobu jazdy. Wjazd na tor: każdy, kto wjeżdża na stok narciarski lub po zatrzymaniu chce kontynuować jazdę, ma obowiązek rozejrzeć się, ustąpić pierwszeństwa narciarzom nadjeżdżającym z góry. Zatrzymywanie się i postój: na torze nie wolno zatrzymywać się bez powodu i stać na zwiężeniach stoków. Szczególnie niebezpieczne jest zatrzymanie się lub pozostawanie za wybrzuszeniem terenu po upadku. Narciarz, który upadł w takim miejscu, musi go jak najszybciej opuścić. Podjazd i zjazd: osoba wchodząca lub schodząca ze stoku narciarskiego musi korzystać z krawędzi stoku. Przestrzeganie znaków na trasie: szczególnie w większych ośrodkach, gdzie jest więcej stoków, zazwyczaj są one oznaczone różnymi ostrzeżeniami dotyczącymi przekraczania

skrzyżowań. Oznaczone niebezpieczne miejsca w górach są nadzorowane, a przestrzeganie znaków jest kontrolowane przez policję. Pomoc w razie wypadku: każdy użytkownik stoku jest zobowiązany do udzielenia pierwszej pomocy w razie wypadku innego narciarza na stoku, w granicach swoich możliwości i sił. Wypadek należy natychmiast zgłosić górskiej służbie lub innej upoważnionej osobie oraz należy jak najszybciej wezwać profesjonalną pomoc. Dokumenty tożsamości: każdy z uczestników wypadku (świadek, poszkodowany, sprawca) musi wylegitymować się na żądanie. W krajach alpejskich za nieudzielenie pomocy, nieprzekazanie danych lub ucieczkę z miejsca wypadku osoba podlega postępowaniu karnemu, a następnie ściganiu. Jeżeli przyczyną wypadku jest alkohol, następstwem jest kara, podobnie jak w wypadku drogowym.

W ostatnich latach rośnie popularność skialpinizmu, czyli narciarstwa górskiego. Skialpinizm to połączenie wspinaczki zimowej, wędrówki na nartach oraz zjazdu narciarskiego w terenie górskim o znacznym stopniu nachylenia i dużych niebezpieczeństwach obiektywnych. Jest uprawiany w okresie zimowym na terenach alpejskim, głównie powyżej górnej granicy lasu. Zimowe zjazdy i narciarstwo w naturalnym górskim środowisku przy użyciu odpowiedniego sprzętu pozwalają dostać się w najbardziej dziewicze góry. Skialpinizm jest niezależny od obecności osobistych środków transportu górskiego. Skialpinizm można uprawiać w górach wysokich o typowo alpejskim charakterze, m.in. w najwyższych partiach gór lub na grzbietach górskich. Skialpinizm w miejscach chronionych jest regulowany przez organizacje ochrony przyrody w stosunku do obszarów, w których fauna i flora alpejska nie powinna być zagrożona. Sprzęt skialpinistyczny wymaga nart, wiązań wspinaczkowych, pasów wspinaczkowych, butów narciarskich, kijków narciarskich, sprzętu używanego w terenie „lawinowym”, a nawet sprzętu wspinaczkowego²³¹.

Na bezpieczeństwo w górach wpływa szereg czynników przyrodniczych i ludzkich, z którymi każdy, kto porusza się w górach, powinien się liczyć i ściśle przestrzegać poleceń górskiej służby. Lawiny śnieżne to jedno z największych niebezpieczeństw stojących przed narciarzami alpinistycznymi. Każdy turysta, alpinista, skialpinista lub narciarz na otwartym terenie powinien opanować podstawy zapobiegania lawinom. Dlatego niezwykle ważne jest, aby każdy narciarz/alpinista był pewny, że udaje się w bezpieczny teren (aby móc ocenić sytuację, powinien poznać teren lawinowy, stabilność pokrywy śnieżnej, profil śnieżny i warstwy śniegu, informacje z górskiej służby o zagrożeniach lawinowych), posiadać odpowiedni sprzęt (zestaw lawinowy, plecak lawinowy, łopatę, sondę, wyszukiwarę), znać zasady postępowania, czy też przejść kurs profilaktyki lawinowej. Ważna jest

231 S. Melek, *Skialpinizmus Horské lyžovanie*, 3. wydanie, Tatraplan, 2016.

również znajomość metod ratownictwa w przypadku lawiny: poszukiwania za pomocą urządzenia lawinowego (konieczne zweryfikowanie jego funkcjonowania przed rozpoczęciem wyprawy lub zjazdu), sondowania lawiny, ustalenia położenia zasypanego oraz skuteczne metody poszukiwania, udzielenia pierwszej pomocy w wypadku, metod transportu improwizowanego, świadomości skutecznej współpracy z jednostkami Zintegrowanego Systemu Ratownictwa itp.

Speleologia. Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody i krajobrazu²³² jaskinie są chronionymi pomnikami przyrody. Są także ważne z punktu widzenia edukacji. Trzydzieści dostępnych jaskiń to placówki edukacyjne. Zachodzą w nich ważne zjawiska geomorfologiczne, niektóre są również istotne ze względu na znaleziska archeologiczne, paleontologiczne lub jako zabytki kultury. Ponieważ jaskinie należą do najczęściej niszczonej przez ludzi miejsc, wymagają szczególnej ochrony. Ich właściwe i optymalne wykorzystanie polega na monitorowaniu wpływu zwiedzających na środowisko naturalne jaskiń, w tym na jego trwałość. Wszystkie dostępne jaskinie są narodowymi pomnikami przyrody. Jaskinie wymagają regularnej pielęgnacji. Dzięki strażnikom przyrody specjalizującym się w ochronie jaskiń (straż speleologiczna) poszczególne obszary krasowe są regularnie kontrolowane, zapewniona jest konserwacja zabezpieczeń jaskiń (zamknięcia wejść) i kontrola integralności ekosystemów jaskiń. Poważnym zagrożeniem jest zanieczyszczenie jaskiń komunalnymi, często toksycznymi odpadami i pozostałościami z działalności rolniczej. Większość zanieczyszczonych jaskiń została zlokalizowana przez członków straży speleologicznej. Słowacki Zarząd Jaskiń, jako profesjonalna organizacja ochrony przyrody, jest odpowiedzialny za ochronę jaskiń i dba o to, aby naturalne zjawisko krasowe w podziemiach izwiązane z nimi zjawiska krasowe na powierzchni nie uległy niszczeniu (uszkodzeniu). Przedmiotem ochrony jest nie tylko skład chemiczny i fizyczny jaskiń (powietrze, woda itp.), ale również zwierzęta znalezione pod ziemią, znaleziska archeologiczne i paleontologiczne, wody gruntowe itp. Jedną z najskuteczniejszych metod praktycznej ochrony jaskiń jest zamykanie ich wejść.

Co roku Słowacki Zarząd Jaskiń zamyka najbardziej zagrożone i najcenniejsze jaskinie. Harmonogram zamykania jaskiń jest ustalany w zależności od stopnia zniszczenia, zagrożenia i występowania w jaskiniach wartości przyrodniczych lub kulturowo-historycznych oraz w zależności od wysokości funduszy. Zdecydowana większość nowych zamknięć jest wykonana z litego, grubego metalu, z powierzchniową obróbką antykorozyjną i specjalnym mechanizmem zamykającym.

232 Zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

Dziś jednak jaskinie są szczególnie interesujące dla specyficznej działalności człowieka zwanej speleologią. Jest to czynność wymagająca wysiłku fizycznego i psychicznego. Ten międzynarodowy, uniwersalny termin pochodzący z języka greckiego oznacza „nauka o jaskiniach”. Już w 1850 roku w Wiedniu opublikowano artykuł z terminem „Höhlenkunde”, co oznacza badanie jaskiń. Później słowo „Höhlenforschung” było również używane w literaturze niemieckiej do określania badań jaskiń. Oba terminy są nadal stosowane. Inne wyrazy oznaczające badania jaskiniowe to kaweologia i grottologia. Grottissime było specyficznym określeniem sportowej części grottologii. Jednak żadne z tych wyrazów nie zostało przyjęte i zaakceptowane na arenie międzynarodowej. W 1890 roku francuska badaczka E. Riviera zaczęła używać terminu „speleologia”. To wyraz wyrażający badanie jaskiń stało się rozpoznawalne na arenie międzynarodowej dopiero po tym, jak zostało przedstawione w 1893 roku przez E. A. Martela na spotkaniu Francuskiego Towarzystwa Rozwoju Nauk. Na początku 1879 roku w wiedeńskiej gazecie ukazała się krótka informacja dla osób zainteresowanych badaniami jaskiń. Odzew był pozytywny, więc pod koniec 1879 roku w Wiedniu powstała pierwsza organizacja zrzeszająca osoby zainteresowane eksploracją austriackich jaskiń. Już w 1930 roku w Liptowskim Mikulaszu powstało Muzeum Słowackiego Krasu, które gromadziło i przetwarzało dostępne informacje o krasie i jaskiniach. W 1944 roku powstało Towarzystwo Jaskiniowe Klubu Słowackich Turystów i Narciarzy, które w 1949 roku zostało przekształcone w Słowackie Towarzystwo Speleologiczne. W sąsiednich Czechach, chociaż badania speleologiczne mają tu większą tradycję, Czeskie Towarzystwo Speleologiczne powstało dopiero w 1978 roku.

Speleolodzy wykonują podstawowe badania na powierzchni i pod ziemią (rekonesans), wykonują dokumentację fotograficzną, pomiary i kartografię, dokonują dokładnej lokalizacji speleologicznie ważnych powierzchniowych i podziemnych formacji krasowych, topograficznych, geologicznych lub geomorfologicznych i nanoszą na mapy. Obecnie badanie jaskiń wymaga, oprócz klasycznych, również nowych procedur i nowych technik (np. skaner 3D, georadar, celowniki cyfrowe, oprogramowanie pomiarowe). Aby jednak człowiek odkrył nową jaskinię i dokładnie udokumentował sytuację na powierzchni i pod ziemią, wciąż niezawodne są tradycyjne narzędzia: lina, wiadro, karabinki, bloczki, pasy, siatka, łopata polowa, szpadel lub młot geologiczny, odpowiednie przyrządy, jak: górniczy zestaw pomiarowy, notes pomiarowy, ołówek, kalka, kalkulator i długopisy techniczne. Choć współczesna technologia przyspiesza pomiary, to wymaga także inwestowania w niezwykle drogi sprzęt (komputer, celownik cyfrowy, smartfon), przez co zwiększa się także ryzyko uszkodzenia sprzętu w niegościnnych warunkach jaskini.

Górska Służba Ratownicza prowadzi działania ratownicze także w jaskiniach i przepaściach. Metody i procedury działań ratowniczych oparte są na francuskiej szkole speleologicznej technologii pojedynczych lin. Sprzęt materiałowo-techniczny GSR jest sukcesywnie uzupełniany tak, aby był kompatybilny z materiałami stosowanymi w działaniach ratowniczych w jaskiniach we wszystkich krajach UE. Działania metodyczne są integralną częścią działalności szkoleniowej Centrum Szkoleniowego GSR.

Speleologia jest systematyczną działalnością skupiającą się na wszechstronnej znajomości procesów krasowych i jest związana z ruchem powierzchniowym w terenie (latem lub zimą). Działalność człowieka w jaskiniach związana jest także z archeologią, paleontologią, hydrologią, zoologią, historią i innymi dyscyplinami naukowymi. Jaskinie, urwiska, źródła i powierzchniowe formacje krasowe znajdują się w kraju w różnych miejscach, od kamieniołomów, tuneli, siedzib ludzkich, po niedostępne skały w terenie wysokogórskim.

Zasady bezpieczeństwa w jaskiniach: nie chodź sam do jaskini; powiadom osoby na powierzchni, kiedy wrócisz z wyprawy i co mają zrobić, jeśli nie wrócisz w wyznaczonym czasie; oprócz oświetlenia zasadniczego zabierz oświetlenie zapasowe; udaj się do jaskini z odpowiednim wyposażeniem (podstawą jest kask, solidne buty i kombinezon); wcześniej zapoznaj się z miejscem (jaskinią), poznaj możliwe zagrożenia. Jeśli istnieje możliwość zalania, zapoznaj się z prognozą pogody, a jeśli ryzyko zalania jest zbyt duże, odłóż wyprawę; w jaskini postępuj zgodnie z radami bardziej doświadczonych grotołazów oraz zgodnie z instrukcjami prowadzącego wyprawę; poruszaj się po jaskini rozważnie, nie narażaj siebie ani innych – nie przesuwaj niepotrzebnie kamieni; nie przeceniaj swoich możliwości fizycznych (nie próbuj przebijać się przez wąskie przejścia, przeprawiać się przez jezioro itp.). Jeśli masz wątpliwości co do pokonania przeszkody lub jeśli jesteś zmęczony – zawróć; pokonuj odcinki pionowe, będąc wyposażony w liny, dopiero po odpowiednim przeszkoleniu i zabezpieczeniu; w razie urazu lub innego wypadku należy udzielić pierwszej pomocy, a po zabezpieczeniu poszkodowanego wezwać pogotowie ratunkowe (numery w Słowacji: 112 lub pogotowie górskie 18300)²³³.

Każdy, kto chce zostać grotołazem, powinien – oprócz znajomości powyższych zasad – odbyć kurs organizowany przez odpowiednie organizacje i instytucje. W czasie szkolenia uczestnicy kursu zapoznają się z genezą i ochroną krasu i jaskiń, bezpieczeństwem w eksploracji jaskiń oraz funkcjonowaniem speleologii w kraju i na świecie. Część praktyczna składa się z podstawowych technik poruszania się w jaskini oraz podstaw mapowania

233 Slovenská speleologická spoločnosť, Zásady bezpečnosti pri jaskyniarskej činnosti, <https://sss.sk/zasady-bezpecnosti-pri-jaskyniarskej-cinnosti/> [dostęp: 20.10.2021].

i fotografowania pod ziemią. Zajęcia prowadzone są przez doświadczonych instruktorów, grotolazów, a także przez ekspertów z poszczególnych dyscyplin naukowych.

Zdjęcie 4. Przewodnik wyjaśnia podstawowe zasady zachowania zwiedzających jaskinię. Jaskinia Brestowska, Zuberec, Słowacja

Źródło: <https://sss.sk/zasady-bezpecnosti-pri-jaskyniarskej-cinnosti/>.

Kolarstwo górskie. Kolarstwo górskie to atrakcyjna aktywność sportowa w górach. Dyscyplinę tę można podzielić ze względu na rodzaj roweru używanego w terenie, najczęściej na klasyczny cross country, downhill, enduro lub gravel. Popularne wyścigi kolarstwa górskiego określane są mianem maratonów, w których kolarze pokonują dłuższe trasy, rzędu kilkudziesięciu kilometrów. Rower górski, w skrócie MTB (od ang. *mountain bike*), to rower przeznaczony do jazdy w terenie lub po drogach, służy także do pokonywania przeszkód terenowych. Dzięki swojej konstrukcji rower górski jest w stanie wytrzymać zwiększone obciążenie podczas użytkowania. Jazda na rowerze jest podzielona, według liczby przewożonych rzeczy, na dwie kategorie:

- lekką: rowerzysta wiezie tylko to, czego potrzebuje podczas jazdy. Rower służy do jednodniowych wycieczek z jednego punktu lub w połączeniu z transportem samochodem, pociągiem lub specjalnym autobusem. Biura podróży oferują tę ostatnią metodę również w przypadku wielodniowych wycieczek, gdzie bagaż z innymi przedmiotami przewożony jest na miejsca noclegowe pojazdem towarzyszącym;
- ciężką: rowerzysta zabiera ze sobą wszystko na kilkudniową wycieczkę rowerową. Z reguły stosuje się torby umieszczone na bagażniku tylnym, ewentualnie w połączeniu z torbami na bagażniku na przedniej ramie.

Poza zwykłym sprzętem turystyki rowerowej wykorzystywany jest specjalny sprzęt rowerowy, zwłaszcza na bardziej wymagające trasy, w szczególności rower o wytrzymałej konstrukcji przystosowanej do przyjęcia większego ładunku. Podróżni przewożący ładunki do kilkudziesięciu kilogramów posiadają specjalne koła lub inaczej przystosowany sprzęt, na przykład:

- torby: wystarczająco przestronne i odporne na wilgoć; stosuje się również wodoodporne narzuty lub wodoodporne torby z toczącą się nasadką; torbę można umieścić na kierownicy, np. z wyściełaną wkładką do aparatu i przezroczystym wodoodpornym etui na mapę lub nawigację GPS;
- przyczepy rowerowe do przewozu dzieci lub ładunków. Wady tychże będą odczuwalne w trudniejszym terenie oraz w transporcie i przenoszeniu;
- narzędzia umożliwiające naprawę i konserwację roweru, w szczególności części zamienne, w tym np. opony rowerowe;
- oświetlenie: nieprzewidziane zdarzenia (awaria, zła pogoda) i inne okoliczności wymagają wystarczającego oświetlenia do wieczornych dojazdów i poszukiwania miejsca do spędzenia nocy;
- komputer rowerowy do monitorowania trasy (przebiegu, prędkości i innych parametrów);
- namiot: istnieją specjalne namioty z przedpokojem do przechowywania rowerów.

Wypadki wymagające pomocy medycznej mogą zdarzać się częściej przy dużych prędkościach lub w niepewnym terenie. Powszechne otarcia najczęściej leczą sami rowerzyści (jeśli zakładamy, że rowerzysta jest wyposażony w zestaw pierwszej pomocy). Odbywając podróż na rowerze, należy pomyśleć o stosownej ochronie, dlatego niezbędne jest noszenie elementów ochronnych, na które składa się dobrej jakości dopasowany kask rowerowy zapinany na głowie. Inne zabezpieczenia to rękawice rowerowe, solidne buty i okulary. W kolarstwie górskim możemy spotkać się również z dodatkowymi ochroniaczami kolan i łokci, ochroniaczami kręgosłupa, plecakami z osłoną itp. Wymienione zabezpieczenia mogą uratować życie rowerzysty podczas upadku. Należy jednak również pomyśleć o bezpiecznym rowerze, czyli zdolnym do jazdy, ze sprawnymi hamulcami, oponami, rowerze regularnie serwisowanym itp.

W sytuacji wypadku na rowerze stosuje się kilka zasad: jeśli jedziesz sam rowerem, koniecznie powiedz komuś bliskiemu, dokąd jedziesz, określ przybliżony termin powrotu i inne dodatkowe informacje, których bliski będzie potrzebował w razie potrzeby; zabierz ze sobą wodę lub jedzenie (zależy to od długości i czasu trasy, planowanych postojów itp.), nie zapomnij o podstawowej apteczce, którą wykorzystasz w przypadku upadku lub innego urazu;

ważne, aby mieć naładowany telefon komórkowy, najlepiej z odpowiednią aplikacją (mapa) lub aplikacją pogotowia górskiego; nie wyjeżdżaj w góry bez doświadczenia – raczej z kimś doświadczonym; pamiętaj, organizm często się odwadnia. Z powodu przemęczenia z racji aktywności fizycznej może wystąpić odwodnienie – gdy rowerzysta jest bardzo zmęczony, gdy jednocześnie jest głodny i odwodniony, może stracić przytomność, upaść i zranić się, dlatego ważne jest regularne uzupełnianie płynów, żywności i różnych suplementów diety; w przypadku zmiany pogody warto zabrać ze sobą kurtkę nieprzemakalną lub inną odpowiednią odzież; rowerzysta powinien wiedzieć, gdzie znajduje się w obecnej sytuacji, szczególnie jeśli jest kontuzjowany i musi wezwać pomoc, powinien przynajmniej mieć rozeznanie, gdzie wyjechał, przez które punkty przejechał itp.; warto skorzystać z aplikacji GPS. W razie potrzeby można wezwać pomoc ratowników górskiej służby, szczególnie przy takich uszkodzeniach ciała, jak: krwawienia, złamania, możliwa utrata przytomności i inne. Przykładem jest upadek rowerzysty pod Martinskom hoľą na Słowacji 29 sierpnia 2020 roku, gdzie otrzymany komunikat brzmiał: „Po południu na linii alarmowej GSR »18300« zgłoszono upadek rowerzysty na żółtym szlaku turystycznym pod Martinskimi hoľami. Mężczyzna upadł z roweru. Upadek spowodował głęboką ranę kłutą w okolicy uda oraz intensywne krwawienie”. Ratownicy GSR służący na Martinskich Hoľach i ekipa pogotowia natychmiast udali się na miejsce zdarzenia. Obie grupy ratowników dotarły do rannego w krótkim czasie. Po opatrzeniu przez załogę pogotowia rowerzysta został przewieziony przez ratowników górskich do karetki pogotowia na noszach UT 2000 i przewieziony do szpitala w Martinie²³⁴.

Zdjęcie 5. Upadek rowerzysty pod Martinskimi hoľami

Źródło: Horská záchranná služba, Archív udalostí, www.hzs.sk.

234 Horská záchranná služba, Archív udalostí, www.hzs.sk [dostęp: 20.10.2021].

Kolejnym sportem jest paralotniarstwo. Jest to sport lotniczy, w którym do poruszania się w powietrzu wykorzystuje się specjalnie zaprojektowaną lotnię wykonaną z tkaniny nieprzepuszczającej powietrza, która podczas ruchu do przodu nadmuchuje się do aerodynamicznego kształtu, z siedziskiem przymocowanym do linek, na którym pilot siedzi lub leży. Latanie na paralotni wykorzystuje podciśnienie, które wytwarza przepływ powietrza podczas ruchu skrzydła do przodu. Powietrze przepływa wolniej od spodu, górna strona skrzydła, która tworzy aerodynamiczny kształt w przekroju, ma zaokrąglenie i powietrze przepływa tu szybciej, tworząc w ten sposób nośnik, który unosi skrzydło i tym samym pozwala poruszać się w powietrzu. Aerodynamiczny kształt lotni wynika z tego, że podczas ruchu do przodu powietrze dostaje się do jego komór, co nadmuchuje to specjalnie zaprojektowane skrzydło, tworząc w ten sposób jego powierzchnię nośną. Skrzydła spadochronowe (spadochrony ślizgowe) wykorzystywane są w spadochroniarstwie i paralotniarstwie. W przeciwieństwie do skrzydeł spadochronowych skrzydła paralotniowe mają między innymi lepszy ślizg i inny sposób aktywacji lotu.

Aby pilot ze swoim skrzydłem spadochronowym mógł poruszać się w masie powietrza, musi wzbicić się w powietrze. Przed startem wykonuje 5-punktową kontrolę otoczenia, czaszy, linek, karabinków, uprząży i jej mocowania. Znane są dwa rodzaje startów: start do przodu i start krzyżowy. Start do przodu jest odpowiedni przy braku wiatru lub słabym wietrze czołowym. Po przygotowaniu się do startu pilot biegnie do przodu, sprawdzając cały przebieg startu i zawsze ma możliwość przerwania akcji. Start krzyżowy to taki, w którym wykorzystuje się wiatr, a pilot zwraca się twarzą do skrzydła, które jest rozłożone na powierzchni startowej. Proces startu jest kontrolowany w taki sposób, aby w polu widzenia znajdowało się całe skrzydło, a gdy jest już w pozycji do lotu, po podniesieniu skrzydło obraca się w kierunku lotu i startuje. Warunkiem dobrego startu są odpowiednie warunki meteorologiczne, pochyły teren lub wzniesienie terenu. Na długich prostych odcinkach (głównie lotniskach) można zacząć od przeciągnięcia liny za pomocą wciągarki, podobnie jak w szybowcach. Pilot znajduje się ponad kilometr od wciągarki, a lina nawijana jest na wciągarkę wyposażonej w silnik lub rozwijana za samochodem lub łodzią. W ten sposób pilot może w dobrych warunkach osiągnąć wysokość uwolnienia porównywalną do startu ze wzniesienia. Lądowanie jest możliwe dzięki temu, że skrzydło obniża wysokość lotu i zbliża się do ziemi opadającym lotem. W odpowiednim momencie pilot zmniejsza prędkość skrzydła, pociągając oboma sterami, wysuwając się z siedzenia i lądując na nogach lub biegnie w razie konieczności. Miejsce lądowania jest oznaczone rękawem wiatrowym lub innym odpowiednim wskaźnikiem kierunku wiatru. Pilot ląduje pod wiatr, zmniejszając prędkość lądowania.

Paralotniarstwo daje poczucie wolności i wzrost adrenaliny, ale też niesie ze sobą ryzyko upadku, które może być śmiertelne dla pilota. Ze względu na to, że w przeszłości nie było wystarczającej wiedzy na temat tego rodzaju sportu, stosowano skrzydła spadochronowe o niesprawdzonych konstrukcjach, często dochodziło do wypadków, a także zgonów. W społeczeństwie pokutuje opinia, że ten sport jest niebezpieczny i ryzykowny. Ryzyko wypadków zostało znacznie zmniejszone dzięki opracowaniu technologii, testowaniu skrzydeł i zatwierdzaniu ich przez laboratoria badawcze. Również szkolenie początkujących pilotów na kursach, nauka realizowana przez wysokiej klasy instruktorów zwiększyły bezpieczeństwo tego sportu. Udowodniono, że uszkodzenia skrzydeł spadochronów i ich akcesoriów są przyczyną 5% wypadków, reszta to błędy pilota, niedostateczna ocena rzeczywistej sytuacji w powietrzu, niedostateczna praktyka, nieodpowiednia odzież i obuwie itp. W porównaniu z innymi sportami paralotniarstwo jest stosunkowo bezpieczne, a wypadkowość nie jest wyższa niż w innych popularnych sportach. Podczas lotu, po starcie lub podczas lądowania może wystąpić nadzwyczajna sytuacja zachwiania skrzydła z powodu nieprawidłowej ingerencji pilota w sterowanie lub z powodu nagłych podmuchów wiatru. W takiej sytuacji skrzydło traci swój aerodynamiczny kształt, zaczyna opadać i pilot nie jest w stanie kontynuować lotu. Aby skrzydło odzyskało swój pierwotny kształt, wymagana jest prawidłowa interwencja pilota. Dzięki swojej konstrukcji skrzydło ma już zdolność powrotu do stanu lotu, a pilot musi wspomóc ten proces swoją interwencją. Ze względu na niestandardowe zachowania skrzydła istnieje kilka stanów kryzysowych: załamanie lotu, spirala ujemna, łopotanie jednej lub obu stron skrzydła, inne. Podczas całkowitego załamania się skrzydła pilot musi użyć spadochronu ratunkowego, który umożliwi mu bezpieczne lądowanie.

Aby móc orientować się w locie, pilot potrzebuje urządzeń, które ułatwią mu podjęcie decyzji. Bardzo ważne jest urządzenie zwane altowariometrem, które pokazuje i sygnalizuje dźwiękiem, czy pilot wznosi się lub opada skrzydłem, jednocześnie rejestruje inne dane, np. wysokość, czas lotu i inne. Ponadto pilot korzysta z urządzenia GPS, prędkościomierza, kompasu. Do komunikacji używa krótkofalówki lub telefonu komórkowego.

Pilot powinien używać odpowiedniego ubioru do poruszania się w powietrzu, najlepiej wielowarstwowego kombinezону, kominiarki na twarz, kasku chroniącego głowę oraz odpowiedniego obuwia. Buty powinny być wysokie, ze wzmocnionymi ściankami bocznymi chroniącymi kostkę. Stosowane jest obuwie przeznaczone wyłącznie do tego celu. Kask i gogle chronią twarz przed działaniem wiatru, promieniowaniem ultrafioletowym i przed urazami głowy (używany jest specjalny kask; do uprawiania tego sportu nie nadaje się kask motocyklowy lub rowerowy). Przy wyborze butów i ubrań należy przyjąć, że wraz

z wysokością obniża się temperatura (co 100 metrów o około 1 stopień). Równie ważne są solidne rękawiczki (tekstylne lub skórzane), które chronią całą powierzchnię dłoni.

Szkolenie ratownicze

Ośrodek szkoleniowy GSR (OS GSR), na podstawie stosownego dekretu²³⁵, prowadzi szkolenia i egzaminy w celu nabycia i odnowienia kompetencji zawodowych w następujących rodzajach działań ratowniczych:

- podstawowa działalność ratownicza,
- naziemne działania ratownicze,
- prowadzenie akcji ratowniczej za pomocą śmigłowca techniką linową,
- ratownictwo jaskiniowe,
- ratownictwo lawinowe,
- akcja ratownicza przy pomocy psa lawinowego i poszukiwawczego,
- działania ratownicze na stoku narciarskim.

O specjalistycznym kursie lub szkoleniu organizowanym dla kandydatów informuje dyrektor OS GSR co najmniej miesiąc przed terminem składania wniosków za pośrednictwem strony internetowej (www.hzs.sk), w dziale szkolenia ośrodka. Kompetencje zawodowe do działań ratowniczych można uzyskać poprzez specjalistyczne szkolenie i późniejsze egzaminy. Szkolenia specjalistyczne realizowane są w formie kursów, gdzie każdy kurs jest podzielony na kilka części i nie może trwać dłużej niż miesiąc. Szkolenie specjalistyczne, które zwykle składa się z okresu zimowego i letniego, rozpoczyna się od kursu zimowego, a następnie kontynuowane jest w kursie letnim. Szkolenie specjalistyczne nie może trwać dłużej niż 18 miesięcy. W przeciwnym razie szkolenie specjalistyczne należy powtórzyć. Treść i zakres specjalistycznych szkoleń oraz egzaminów określa rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej. Po pomyślnym zdaniu egzaminu sprawnościowego i technicznego, egzaminu ze szkolenia specjalistycznego, egzaminu praktycznego i egzaminu teoretycznego kandydat nabywa kompetencje zawodowe w zakresie odpowiedniej działalności ratowniczej.

Warunkiem przystąpienia do procesu szkolenia i uzyskania tytułu instruktora jest co najmniej 5-letnie doświadczenie w odpowiednich działaniach ratowniczych. Za praktykę

235 Vyhláška č. 23 z roku 2006 Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 544/2002 Z. z. o horskej záchrannej službe v znení neskorších predpisov.

uważa się czynny udział w akcjach ratowniczych, w których zastosowano procedury z odpowiednich kompetencji zawodowych dla działań ratowniczych. Selekcja kandydatów dokonywana jest na podstawie wyników pracy i umiejętności poszczególnych osób o odpowiednich kwalifikacjach zawodowych bądź na podstawie prośby lub rekomendacji instruktorów lub innych osób ocenianych przez poszczególnych członków komisji kwalifikacyjnej. Każdy adept musi wykazać się umiejętnościami pedagogicznymi oraz demonstracją poszczególnych etapów działania z omówieniem, a także wiedzą w zakresie ratownictwa górskiego, alpinizmu, skialpinizmu, opieki zdrowotnej. Poświadczenia kompetencji dokonuje się na podstawie prezentacji.

Rysunek 3. Certyfikat kompetencji zawodowych ratownictwa (Instruktor)

Źródło: Zákon NR SR č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchrannej službe.

Instruktor wspinaczki jest uprawniony do samodzielnego prowadzenia szkolenia wspinaczkowego na sztucznych ściankach wspinaczkowych, znajdujących się w pomieszczeniach i na zewnątrz, oraz na przeszkodach linowych ruchomych i stałych. Pod okiem instruktora wspinaczki skałkowej można uczestniczyć w szkoleniu pokonywania jednoodcinkowych tras skalnych w terenach niealpejskich. Instruktor wspinaczki skałkowej jest upoważniony do samodzielnego prowadzenia szkoleń wspinaczkowych na terenach niealpejskich, treningów na ferracie, na wszystkich sztucznych ścianach oraz na mobilnych i stałych przeszkodach linowych. Pod okiem instruktora alpinizmu można – w okresie letnim – uczestniczyć w szkoleniach alpinistycznych w skalistych obszarach wysokogórskich (skały, śnieg, lód, teren mieszany, lodowcowy) oraz we wszelkiego rodzaju aktywnościach wspinaczkowych i alpini-

stycznych (sztuczne ściany, przeszkody linowe, ferrata, wspinaczka skałkowa, wspinaczka w górach w warunkach letnich i zimowych). Instruktor skialpinizmu jest upoważniony do prowadzenia kursów dla początkujących i kursów podstawowych w terenie nielodowcowym o trudności do S3 według skali Traynarda, bez stosowania technik linowych w programie szkoleniowym, oraz poruszania się po wszystkich oznaczonych drogach dojazdowych do schronisk alpejskich zgodnie z odpowiednimi zasadami zwiedzania²³⁶.

*Charakterystyka kursów szkółki wspinaczkowej – przykłady kursów*²³⁷

Podstawowy trening wspinaczki skałkowej można realizować w różnych formach. W kursie ciągłym zaleca się opanowanie go w minimum 6 dni. Podczas treningu w klubach wskazane jest wielokrotne uwzględnianie poszczególnych elementów treści szkolenia w kolejnych dniach treningowych. Szkolenie można również ująć w kilka wspólnych jednostek czasowych, optymalnie do dwóch trzydniowych lub trzech dwudniowych.

Podstawowy kurs wspinaczki skałkowej jest wstępem do świata alpinizmu, gdzie uczestnik zazwyczaj pierwszy raz zapoznaje się z podstawowymi pojęciami, terenem, sposobami postępowania, sprzętem i grupą osób zainteresowanych tym samym tematem. Podstawowy kurs wspinaczkowy – część letnia. Osoby zainteresowane tego rodzaju kursami mogą nie mieć wcześniejszego doświadczenia wspinaczkowego, kurs zatem jest podstawowym doświadczeniem alpinizmu w górach średnich. Uczestnicy realizują naukę wspinaczki w części teoretycznej oraz nabierają wielu praktycznych doświadczeń w części szkoleniowej kursu. W trakcie kursu wykonuje się tyle wypraw wspinaczkowych, na ile pogoda na to pozwoli, a dwóch uczestników kursu zawsze tworzy drużynę linową z jednym instruktorem. Jest to bardzo skuteczny i bezpieczny sposób nauczania.

Podstawowy kurs wspinaczkowy – część zimowa. Przeznaczony jest przede wszystkim dla absolwentów letnich kursów wspinaczkowych, którzy chcą poznać urok zimowej wspinaczki tatrzańskiej. Kurs odbywa się w Dolinie Zielonej Kieżmarskiej (Dolina Zeleného plesa), gdzie tereny umożliwiają zapoznanie się z poruszaniem się po śniegu, w mieszanym terenie skalisto-śnieżnym oraz ze wspinaczką po lodzie. W części teoretycznej kursu uczestnicy zdobywają wiedzę na temat technik wspinaczkowych, sprzętu zimowego, rodzajów

²³⁶ Horolezecká škola Slovenského horolezeckého spolku JAMES, Metodický materiál pre inštruktorov základný horolezecký kurz, Bratislava 2019, https://james.sk/file/metodika/MCI_mmleto.pdf [dostęp: 20.10.2021].

²³⁷ Horolezecká škola encián, Charakteristika kurzov, 2021, <http://www.encián.pksoft.sk/char.php> [dostęp: 20.10.2021].

śniegu, warunków lawinowych, profilaktyki i ratownictwa lawinowego, a także historii wspinaczki zimowej w Tatrach i innych górach Europy oraz świata. Absolwent zimowego kursu wspinaczkowego zyska pełną podstawę do dalszej aktywności wspinaczkowej w okresach letnich i zimowych w Tatrach Wysokich.

Kurs lodowcowy. Polecany jest absolwentom kursów letnich i zimowych, którzy chcą zapoznać się z innymi warunkami w górach – z lodowcami. Kurs pozwala poznać charakterystykę lodowca, poznać zasady wspinaczki po lodowcu, metody zabezpieczenia, obejmuje problematykę niesienia pomocy i ratowania partnera po wpadnięciu w szczelinę lodowcową. W programie są również wejścia na niektóre szczyty w Wysokich Tatrach i w austriackich Alpach.

Podstawowy kurs skialpinizmu. To okazja do zdobycia wiedzy teoretycznej i doświadczenia praktycznego na temat tego typu wspinaczki. Uczestnik kursu bierze udział w wykładach teoretycznych oraz kilku wyprawach w tereny o łagodniejszym lub bardziej stromym nachyleniu, gdzie trenuje się poruszanie z rakami i czekaniem, zjazdach na nartach, udział w improwizowanych akcjach ratowniczych i transporcie „poszkodowanych”, udział w szkoleniu z obsługi wykrywacza lawinowego. Ten rodzaj kursu jest jednym z najbardziej popularnych.

Podstawowy kurs wspinaczki skałkowej dla rodziców i dzieci. To okazja do zapoznania dzieci w wieku 9-14 lat z podstawowymi zasadami wspinania po skałach w terenie niealpejskim. Młodzi ludzie są wrażliwi i entuzjastycznie nastawieni do wspinania na rozsądnym poziomie i czerpią z kursu głębokie doświadczenia. Program kursu jest opracowywany równolegle z myślą o podopiecznych, ich rodzicach, którzy mogą albo samodzielnie się wspinać, albo – w przypadku braku doświadczenia – zaufać wiedzy instruktora.

Kurs udoskonalający letniego i zimowego kursu wspinaczkowego. Wielu jeszcze niedoświadczonych absolwentów kursów letnich zostaje członkami klubów wspinaczkowych. W ramach kursu nauczanie teoretyczne jest tylko uzupełnieniem, a w programie dominuje praktyka, czyli wspinaczka. Praca instruktora polega na nadzorowaniu swoich podopiecznych, którzy muszą wykazywać się umiejętnościami samodzielnej wspinaczki.

Kurs skialpinizmu na obszarze lodowcowym. To kurs doskonalący, przeznaczony dla tych, którzy marzą o jeździe na nartach w terenie lodowcowym. Jego istotą jest kontrola własnego postępowania, zachowanie środków ostrożności, możliwość zapewnienia pomocy partnerowi po wpadnięciu w szczelinę lodowcową, a także poruszanie się i zabezpieczanie na lodowcu bez nart. Kurs odbywa się w austriackich górach Hohe Tauern, gdzie można odbyć kilka wypraw narciarskich na szczyty o wysokości trzech tysięcy metrów.

Przygotowanie do przebywania i poruszania się w środowisku wysokogórskim – przykłady kursów

Przygotowanie podstawowe – kurs Podstawy Turystyki Wysokogórskiej (PTW) zapewnia uczestnikom podstawową wiedzę teoretyczną oraz umiejętności praktyczne niezbędne do bezpiecznego i metodycznie poprawnego wdrażania PTW. Składa się z części letniej i zimowej, każda trwa 2 dni. Szkolenie podstawowe przeznaczone jest dla turystów wysokogórskich i wspinaczy w każdym wieku. Szkolenie kwalifikacyjne pozwala na uzyskanie uprawnień zawodowych instruktora turystyki wysokogórskiej I stopnia kwalifikacji i instruktora turystyki wysokogórskiej II stopnia kwalifikacji. Absolwenci szkoleń kwalifikacyjnych to wyspecjalizowani eksperci, którzy posiadają odpowiednią wiedzę teoretyczną, doświadczenie praktyczne oraz umiejętności pozwalające na prowadzenie szkoleń podstawowych na różnych poziomach (w zależności od poziomu kwalifikacji). Instruktorzy są również zaangażowani w prowadzenie wycieczek PTW w kraju i za granicą. Szkolenie kwalifikacyjne jest odpowiednie dla doświadczonych i zdolnych osób, które mogą przekazywać swoją wiedzę i stanowią wsparcie dla swoich podwładnych w bardziej wymagających wędrówkach.

Program Odnowy Kwalifikacji – to system profesjonalnych seminariów i egzaminów okresowych, których zadaniem jest regularna aktualizacja wiedzy, rewitalizacja umiejętności oraz sprawdzanie umiejętności instruktorskich. Służy również jako mechanizm, za pomocą którego instruktorzy przedłużają ważność certyfikatu kompetencji zawodowych²³⁸.

Zasady bezpieczeństwa w terenach górskich

W Słowacji, zgodnie z ustawą o Górskiej Służbie Ratowniczej²³⁹, w celu zapewnienia bezpieczeństwa osób na terenach górskich, góraska służba wydaje instrukcje w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa osób na terenach górskich²⁴⁰.

Instrukcja GSR dla osób przebywających w terenie górskim:

- Każda osoba przebywająca w terenie górskim (z wyjątkiem osób w osadach, na drogach publicznych, trasach zjazdowych i biegowych) jest zobowiązana do stosowania się do poleceń górskiej służby, do przestrzegania ostrzeżeń, informacji i innych zaleceń związanych z bezpieczeństwem ludzi na terenie górskim.

238 Slovenský vysokohorský a turistický spolok, Metodika, <https://www.svts.sk/metodika/>[dostęp: 20.10.2021].

239 Zákon NR SR č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchranej službe.

240 Pokyny Horskej záchranej služby z 1. 7. 2014 č. 11/2014 na zaistenie bezpečnosti osôb v horských oblastiach.

- Każda osoba ma informować górską służbę o wszelkich zagrożeniach mających wpływ na bezpieczeństwo poruszania się w górach (drożności tras, zagrożeniu lawinowym, załamaniu pogody i innych).
- Każda osoba przebywająca w górach ma zachowywać się w taki sposób, aby nie narażać własnego życia, zdrowia lub mienia ani życia, zdrowia lub mienia innych osób.
- Przygotować odpowiedni sprzęt i wyposażenie do wędrowki lub wspinaczki w górach oraz do warunków pogodowych (apteczka, prowiant).
- Nie podejmować wędrowki w przypadku stwierdzenia IV i V zagrożenia lawinowego, zakończyć wędrowkę i wrócić w przypadku pogorszenia pogody.
- W czasie przemieszczania się po odcinkach zabezpieczonych środkami technicznymi, poruszać się tak, aby pomiędzy dwoma elementami kotwiącymi znajdowała się tylko jedna osoba.
- Podczas poruszania się na nartach i rowerach dawać pierwszeństwo pieszym, poruszać się tylko po trasach dla pieszych, a powyżej górnej granicy lasu tylko po oznakowanych szlakach.
- Wskazane jest zabranie na wędrowkę telefonu komórkowego, zwłaszcza jeśli na wędrowkę wybiera się jedna osoba.

Instrukcja górskiej służby dla osób uprawiających turystykę:

- Zapoznać się z przebiegiem trasy na mapie lub w przewodniku turystycznym.
- W razie potrzeby skorzystaj z usług przewodnika górskiego.
- Wybierz się na wędrowkę wcześniej rano i zakończ ją do zmroku. Podczas schodzenia należy liczyć się z czasem równym około 70% czasu wejścia.
- Do każdej wędrowki ubierz się odpowiednio do pory roku. Niezbędne są buty ze stabilną podeszwą oraz płaszcz przeciwdeszczowy lub wiatrówka, przyda się również sweter, czapka i rękawiczki.
- Nie zapomnij o prowiancie i zaopatrzeniu się w wystarczającą ilość płynów.
- Dla orientacji skorzystaj z mapy turystycznej (lato i zima), na której zaznaczone są wszystkie ważne punkty orientacyjne. Nigdy nie używaj mapy letniej zimą i odwrotnie. Zawsze korzystaj z najnowszego, poprawionego wydania, unikniesz błędów w terenie.

Instrukcja górskiej służby dla alpinistów:

- Działania alpinisty muszą być zgodne z wytycznymi metodycznymi akredytowanej placówki edukacyjnej w zakresie alpinizmu oraz międzynarodowej organizacji UIAA.

- W terenie wspinaczkowym należy używać uprzęży na całe ciało lub kombinowanej, kasku ochronnego, liny, pomocniczego materiału wspinaczkowego i środków do wykonywania ratownictwa improwizowanego.
- Używaj materiału z certyfikatem CE lub UIAA podczas uprawiania alpinizmu lub wspinaczki skałkowej.
- Na długą wędrówkę niezbędnym elementem wyposażenia jest torba biwakowa.
- Nie wykonuj czynności wspinaczkowych przy obniżonej sprawności fizycznej, spowodowanej wpływem alkoholu, narkotyków, leków, zmęczeniem, nudnościami, kontuzjami, złym stanem zdrowia lub choroby.
- Zaplanuj wspinaczkę w środowisku alpejskim zgodnie ze swoimi umiejętnościami, o stopień niższy niż limity wspinaczkowe na skałach treningowych.
- Przystudiuj w przewodniku przebieg wejścia, możliwości odwrotu i zejścia; w przypadku trudnego podejścia lub niejasnego terenu sprawdź ścianę z przeciwnego zbocza.
- W przypadku biegów na orientację wykonaj szkic na wypadek ograniczonej widoczności.

Instrukcja górskiej służby dla skialpinistów:

- Działalność skialpinisty musi być zgodna z wytycznymi metodycznymi akredytowanej placówki edukacyjnej w zakresie alpinizmu i skialpinizmu oraz międzynarodowej organizacji UIAA i ISMF.
- Wybierz swój sprzęt i wyposażenie w zależności od warunków śniegowych, pogody, trudności i charakteru planowanej trasy.
- Zabierz wykrywacz lawinowy lub inne urządzenie tego rodzaju, częścią wyposażenia muszą być sonda lawinowa i łopata.
- W terenie wspinaczkowym należy używać uprzęży na całe ciało lub kombinowanej, kasku ochronnego, liny, pomocniczych materiałów wspinaczkowych i środków do ratownictwa improwizowanego.
- Podczas uprawiania skialpinizmu używaj materiałów z certyfikatem CE lub UIAA, aby ochronić się przed upadkami.
- Na długą wędrówkę niezbędnym elementem wyposażenia jest torba biwakowa.
- Nie wykonuj aktywności skialpinistycznych przy obniżonej sprawności, spowodowanej wpływem alkoholu, narkotyków, leków, zmęczenia, nudności, kontuzji, złego stanu zdrowia lub choroby.
- Przystudiuj przebieg wejścia, możliwości odwrotu i zejścia w przewodniku; w przypadku trudnego podjazdu lub niejasnego terenu sprawdź teren z przeciwnego zbocza.

Instrukcja górskiej służby dla rowerzystów:

- Podczas jazdy rowerzysta musi mieć pełną kontrolę nad rowerem.
- Pieszy ma pierwszeństwo, rowerzysta nie może zagrażać lub ograniczać swoją jazdą ruchu innych osób.
- Noś kask ochronny, jak również ochraniacze innych części ciała.
- Nie wykonuj jazdy na rowerze przy obniżonej sprawności, szczególnie z powodu alkoholu, narkotyków, lekarstw, zmęczenia, nudności, urazów, złego stanu zdrowia lub choroby.

Instrukcja górskiej służby dotycząca osób uprawiających sporty lotnicze:

- Sprzęt do sportów lotniczych to szybowiec bez silnika, lotnia bez silnika, paralotnia z silnikiem i motolotnia.
- Pilot jest odpowiedzialny za wykonanie lotu zgodnie z przepisami ruchu lotniczego, chyba że okoliczności wymuszają odstępstwo od tych przepisów w interesie bezpieczeństwa lotu.
- Pilot podczas wykonywania lotu musi posiadać ważną licencję pilota lub licencję ucznia oraz ważną licencję na sprzęt (licencję techniczną).
- Cudzoziemiec musi posiadać dokument równoważny zaświadczeniu pilota, zaświadczenie zdolności do lotu, dowód ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w trakcie eksploatacji obiektu oraz dowód ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków.
- Lot odbywa się zgodnie z zasadami lotu przy widzialności od wschodu do zachodu słońca oraz przy widzialności bezpośredniej. Wyjątkowo lot może trwać 30 minut przed wschodem słońca i 15 minut po zachodzie słońca (wg lokalnego południka).
- Pilotowi i członkowi załogi nie wolno rozpoczynać lotu przy obniżonej sprawności, w szczególności z powodu alkoholu, narkotyków, leków, zmęczenia, nudności, urazu lub choroby.
- Przed i w trakcie lotu pilot i członek załogi nie mogą spożywać napojów alkoholowych, środków odurzających ani środków zmniejszających ich zdolność do wykonywania czynności lotniczych.
- Podczas lotu na wysokości powyżej 150 m nad ziemią urządzenie musi być wyposażone w system ratunkowy i wysokościomierz.
- W czasie lotu zabrania się przelotu nad autostradami, drogami klasy I-III oraz liniami kolejowymi na wysokości do 150 m.
- Podczas lotu zabrania się wykonywania ostrych skrętów (powyżej 60°) przy ziemi lub zbliżania się do innego urządzenia w odległości mniejszej niż 30 m.

- Obowiązkowym wyposażeniem ochronnym są: kask ochronny i ochrona oczu. Zalecanym sprzętem ochronnym są: odpowiednia odzież, odpowiednie obuwie i inny sprzęt ochronny.

Instrukcja górskiej służby dla speleologów:

- Działalność speleologów musi być zgodna z metodycznymi instrukcjami Towarzystwa Speleologicznego.
- Wejście do jaskini dozwolone jest tylko dla znających zasady bezpiecznego poruszania się w środowisku jaskiniowym (co najmniej dwie osoby). W żadnym wypadku nie wolno wchodzić do jaskini samodzielnie.
- Zejścia w nieznaną część jaskini dozwolone jest tylko ze znajomością technik wspinaczki z pojedynczą liną i udzielania pierwszej pomocy.
- Użyj materiału z certyfikatem CE lub UIAA, aby zapewnić ochronę przed upadkiem.
- Wejść do jaskini po zapoznaniu się z dostępnymi informacjami o jaskini.
- Bądź odpowiednio wyposażony, ze sprawnym zapasowym źródłem światła, zapasową suchą odzieżą i kaskiem ochronnym. Zabierz ze sobą apteczkę, izofolię, jedzenie i picie na co najmniej jeden dzień powyżej planowanego pobytu.
- Zabrania się rozpalania ognia w jaskini.

Instrukcje górskiej służby w razie wypadku w obszarze górskim. Jeśli dojdzie do wypadku na terenie górskim, należy przestrzegać następujących zasad:

- Zaginięcie – jeśli osoba nie wróci na czas z wyprawy, po określonym okresie oczekiwania zgłoś zaginięcie dyspozytorowi górskiej służby; zgłoszenie jest szczególnie pilne w razie złej pogody.
- Lekkie obrażenia lub zmęczenie – umieść ofiarę w bezpiecznym miejscu, udziel pierwszej pomocy, a po odpoczynku pomóż jej zejść do najbliższej stacji kolejki linowej, chaty lub osady; zgłoś wypadek górskiej służbie.
- Poważny uraz, niemożność poruszania się – ułóż poszkodowanego w bezpieczny sposób, udziel mu pierwszej pomocy i chroń go przed zimmem; w trybie pilnym zgłoś uraz górskiej służbie i skonsultuj się z nią w sprawie dalszych kroków; nie zostawiaj poszkodowanego samego szczególnie przy złej pogodzie.
- Zagrożenie lawinowe – przyjrzyj się potencjalnej lawinie i jej otoczeniu, biorąc pod uwagę możliwość zsunienia się kolejnej lawiny; rozpocznij poszukiwania za pomocą urządzeń do wyszukiwania lawinowego lub rozpocznij doraźne sondowanie i natychmiast zgłoś zdarzenie górskiej służbie.

- Wypadek śmiertelny – natychmiast zgłoś śmiertelny wypadek lub odnalezienie szczątków górskiej służbie lub najbliższej policji.

Każdy wypadek należy zgłosić osobiście lub telefonicznie do NON STOP dyspozytornia górskiej służby (nr 18300), połączenie alarmowe do Zintegrowanego Systemu Ratowniczego (nr 112). W razie wypadku zgłaszane są następujące dane:

- a. określenie miejsca, w którym należy przeprowadzić interwencję;
- b. informacje o zgłaszającym: imię i nazwisko, adres stałego zamieszkania, miejsce zakwaterowania na terenie górskim, miejsce, z którego dzwoni;
- c. informacje o osobie poszkodowanej: imię i nazwisko, wiek, obywatelstwo, adres stałego zamieszkania, miejsce zakwaterowania na terenie górskim;
- d. informacje związane z prośbą o interwencję: aktualny stan poszkodowanego, rodzaj urazu, mechanizm urazu, dokładna lokalizacja i opis miejsca;
- e. inne informacje: aktualna pogoda, dokładny opis terenu, możliwość transportu, możliwość samodzielnego udzielenia pomocy.

Bibliografia

1. Guldan A., *Pohľad do dejín značenia turistických chodníkov a území Slovenska*, Bratislava 2013.
2. Hajdúchová A., *Ako sa rodí turistická značka*, 2005, Denník SME <https://www.sme.sk/c/2338162/ako-sa-rodí-turisticka-znacka.html>.
3. Horolezecká škola encián, Charakteristika kurzov, 2021, <http://www.encian.pksoft.sk/char.php>.
4. Horolezecká škola Slovenského horolezeckého spolku JAMES, Metodický materiál pre inštruktorov základný horolezecký kurz, Bratislava 2019, https://james.sk/file/metodika/MCI_mmleto.pdf.
5. Horolezecká škola Slovenského horolezeckého spolku JAMES, Metodický materiál pre inštruktorov základný horolezecký kurz, Bratislava 2019, https://james.sk/file/metodika/MCI_mmleto.pdf.
6. Horská záchranná služba, Archív udalostí, www.hzs.sk.
7. <http://npslovenskyraj.sopsr.sk/navstevny-řádok/>.
8. <http://napant.sopsr.sk/>.
9. <http://npsmalafatra.sopsr.sk/> oraz <http://npslovenskyraj.sopsr.sk/>.
10. <http://npsmuranskapanina.sopsr.sk/>.
11. <http://nppoloniny.sopsr.sk/>.

12. <http://npslovenskyraj.sopsr.sk/>
13. <http://npvelkafatra.sopsr.sk/>
14. <http://pienap.sopsr.sk/>
15. <http://www.sopsr.sk/web/?cl=13>.
16. <https://www.tanap.org/> Sprievodca pre Tatranský národný park.
17. <https://www.tanap.org/navstevny-poriadok/>.
18. <https://www.tanap.org/navstevny-poriadok/>.
19. Klub slovenských turistov, 2021, www.kst.sk.
20. Klub slovenských turistov, História, 2021, www.kst.sk.
21. Klub slovenských turistov, Značenie, 2021, www.kst.sk.
22. Melek S., *Skialpinizmus Horské lyžovanie*, 3. vydanie, Tatraplan, 2016.
23. Pokyny Horskej záchranej služby z 1. 7. 2014 č. 11/2014 na zaistenie bezpečnosti osôb v horských oblastiach.
24. *Slovenská speleologická spoločnosť, Zásady bezpečnosti pri jaskyniarskej činnosti*, <https://sss.sk/zasady-bezpecnosti-pri-jaskyniarskej-cinnosti/>.
25. Slovenský vysokohorský a turistický spolok, Metodika, <https://www.svts.sk/metodika/>.
26. Vyhláška č. 23 z roku 2006 Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 544/2002 Z. z. o Horskej záchranej službe v znení neskorších predpisov.
27. Zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.
28. Zákon NR SR č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny.

Interreg
Polska-Słowacja

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Projekt pn. „MREdu: Pogotowie Górskie – edukacja transgraniczna ratowników górskich w Polsce i w Słowacji” współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Program Interreg V-A Polska-Słowacja 2014-2020 oraz ze środków budżetu państwa.

Akademia WSB
WSB University

9 788366 794559

Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB

41-300 Dąbrowa Górnicza | ul. Ciepłaka 1c | www.wsb.edu.pl